

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
(YENİ TÜRK EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ
FİKİR HAREKETLERİ VE TÜRK EDEBİYATINA
YANSIMALARI

Doktora Tezi

Cengiz KARATAŞ

Ankara-2009

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
(YENİ TÜRK EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI

**II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ
FİKİR HAREKETLERİ VE TÜRK EDEBİYATINA
YANSIMALARI**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. İsmail PARLATIR

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR.....	VII
ÖN SÖZ.....	1
GİRİŞ.....	5
İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNİN GENEL TARİHÎ, SİYASÎ, ASKERÎ VE TOPLUMSAL ZEMİNİ.....	5
1. II. Abdülhamid dönemine genel bir bakış	6
1.1. II. Abdülhamid'in icraatlarına kısa bir bakış.....	11
1.2. Meşrutiyet hakkında II. Abdülhamid'in görüşleri.....	14
1.3. Yeni Osmanlılar ve Jön Türklere dair.....	17
2. İkinci Meşrutiyetin ilânı.....	22
3. İttihad ve Terakki Cemiyeti.....	32
4. Balkan Savaşları.....	37
5. Birinci Dünya Savaşı.....	42
I. BÖLÜM.....	45
İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ FİKİR HAREKETLERİ.....	45
1. Osmanlıcılık(Osmanlı birliği-panottomanizm-ittihad-ı Osmanî).....	45
2. İslâmcılık(İslâm birliği-panislâmizm-ittihad-ı İslâm).....	56
3.Batıcılık(Garpçılık).....	67
4. Türkçülük.....	72

II. BÖLÜM.....	81
İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİ FİKİR HAREKETLERİNİN	
TÜRK EDEBİYATINA YANSIMALARI.....	81
1. İkinci Meşrutiyet dönemi edebiyatında Osmanlıcılık	81
1.1. Düzyazıda Osmanlıcılık.....	81
1.1.1. Fikrî eserlerde Osmanlıcılık.....	81
1.1.2. Hikâye ve romanda Osmanlıcılık.....	89
1.2. Şiirde Osmanlıcılık.....	106
1.3. Osmanlıcılık ve diğer fikir hareketleri arasındaki çatışmalar.....	109
2. İkinci Meşrutiyet dönemi edebiyatında İslâmcılık	112
2.1. İslâmcı çizgideki başlıca dergiler.....	113
2.1.1. <i>Sırat-ı Müstakim</i> ve <i>Sebilü'reşad</i>	113
2.1.2. <i>Volkan</i>	121
2.1.3. <i>Hikmet</i>	124
2.2. İslâmcılık fikir hareketinin karakteristik temsilcisi Mehmet Akif (Ersay).....	126
2.2.1. Hayatından çizgiler.....	126
2.2.2. <i>Safahat</i> 'tan hareketle sanatı ve düşünceleri	129
2.2.2.1. Geri kalma sebeplerimiz.....	129
2.2.2.2. Tembelliğe karşı çalışmaya teşvik.....	132
2.2.2.3. Halk ve aydın arasındaki uçurum.....	133

2.2.2.4. Örnek alınması gereken milletler.....	134
2.2.2.5. İslâm'ı yanlış anlamaya karşı oluş.....	136
2.2.2.6. Eğitimin önemi ve cehalet karşıtlığı.....	138
2.2.2.7. Batı hakkında düşünceleri.....	139
2.2.2.8. Ayrılıkçılığa karşı İslâm birliği ve dayanışma.....	142
2.2.2.9. Ümitsizliğe karşı ümit.....	144
2.2.2.10. Kozmopolit ahlâka karşı Türk-İslâm ahlâkı.....	145
2.2.2.11. Vatan sevgisi.....	148
2.2.2.12. İttihad ve Terakki eleştirisi.....	152
2.2.2.13. İkinci Meşrutiyet'in ilânı ve hürriyet.....	153
2.2.2.14. İstibdat ve Abdülhamid karşıtlığı.....	159
2.2.2.15. Maziye duyulan özlem.....	161
2.3. Diğer fikir hareketleri hakkındaki düşünceleri.....	163
2.4. Sonuç.....	169
3. İkinci Meşrutiyet dönemi edebiyatında Batıcılık	184
3.1. Batıcılık fikrini temsil eden dergiler.....	184
3.1.1. İctihad.....	184
3.1.2. Tanin.....	185
3.2. Batıcılık fikrinin başlıca temsilcileri.....	186
3.2. 1. Abdullah Cevdet	186

3.2.2. Tevfik Fikret.....	203
3.3. Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkeziyet	212
3.4. Sosyalizm ve Marksizm.....	214
3.5.Sonuç.....	217
4. İkinci Meşrutiyet dönemi edebiyatında Türkçülük	218
4.1. Türkçülük fikir hareketinin yayın organları ve dernekler.....	219
4.1.1.Türk Derneği.....	219
4.1.2.Türk Ocağı.....	220
4.1.3.Türk Yurdu Cemiyeti.....	221
4.1.4.Türk Bilgi Derneği.....	221
4.1.5.Genç Kalemler Hareketi.....	222
4.1.6. Millî Meşrutiyet Fırkası.....	223
4.1.7. Halka Doğru Cemiyeti.....	223
4.2. Türkçülük fikir hareketinin siyasî, ilmî ve edebî öncüleri.....	224
4.2.1. Yusuf Akçura.....	224
4.2.2. Gaspıralı İsmail.....	229
4.2.3. Ahmet Ağaoğlu.....	230
4.2.4. Ziya Gökalp.....	231
4.2.4.1. Bir fikir, ideal adamı ve edebî şahsiyet olarak Ziya Gökalp	233
4.2.5. Mehmet Emin Yurdakul.....	250
4.2.6. Ali Canip Yöntem.....	253
4.2.7. Ömer Seyfettin.....	256
4.2.7.1. Ömer Seyfettin: Kısa ömür ve büyük idealler.....	259

4.3. İkinci Meşrutiyet dönemi roman ve hikâyesinde Türkçülük	275
4.3.1. <i>Aydemir</i> ve Müfide Ferid Tek.....	275
4.3.2. <i>Yeni Turan</i> ve Halide Edip Adıvar.....	284
4.3.3. <i>Gönül Hanım</i> , <i>Çağlayanlar</i> ve Ahmet Hikmet Müftüoğlu.....	289
4.3.3.1. Çağlayanlar.....	290
4.3.3.1.1. Türkeli Zeybeklerine.....	290
4.3.3.1.2. Alparslan Masalı.....	291
4.3.3.1.3. Yarayı Kanatan.....	293
4.3.3.1.4. Altın Ordu.....	295
4.3.3.1.5. Turhan Nasıl Çıldırdı?.....	296
4.3.3.1.6. Üzümcü.....	297
4.3.3.1.7. Yatağan.....	298
4.3.3.1.8. Yakarış.....	299
4.3.3.2. Gönül Hanım.....	300
4.3.4. Ömer Seyfettin ve hikâyeleri.....	306
4.3.4.1. Bahar ve Kelebekler.....	306
4.3.4.2. Primo Türk Çocuğu.....	307
4.3.4.3. Piç.....	307
4.3.4.4. Hürriyet Bayrakları.....	310
4.3.4.5. Boykotaj Düşmanı.....	312

4.3.4.6. Beyaz Lale.....	314
4.3.4.7. İhtiyarlıkta mı Gençlikte mi?.....	316
4.3.4.8. Hürriyet Gecesi.....	317
4.3.4.9. Kızılelma Neresi?.....	318
4.3.4.10. Ashab-ı Kehfimiz.....	320
4.3.4.11. Hürriyete Layık Bir Kahraman.....	321
4.4. İkinci Meşrutiyet dönemi şiirinde Türkçülük	323
4.4.1. Ziya Gökalp'ın şiirleri.....	323
4.4.2. Mehmet Emin Yurdakul'un şiirleri.....	338
4.4.3. Ali Canip Yöntem'in şiirleri.....	345
4.4.4. Ömer Seyfettin'in şiirleri.....	348
4.4.5. Aka Gündüz (Enis Avni)'ün şiirleri.....	351
5. İkinci Meşrutiyet dönemi tiyatrosunda fikir hareketleri.....	356
SONUÇ.....	365
ÖZET.....	371
ABSTRACT.....	375
KAYNAKLAR.....	379

KISALTMALAR

a.g.e. :	Adı geçen eser.
a.g.m. :	Adı geçen makale.
AKM :	Atatürk Kültür Merkezi
Ank. :	Ankara
AÜİFD:	A.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi
bkz. :	Bakınız.
C. :	Cilt
ev. :	Çeviren
DTCF :	Dil ve Tarih-Coğrafiya Fakültesi
Ek. :	Ekim
Eyl. :	Eylül
Fak. :	Fakülte/Fakültesi
fas. :	Fasikül
G.Ü :	Gazi Üniversitesi
H.Ü :	Hacettepe niversitesi
hz. :	Haziran
hzl. :	Hazırlayan
İFC :	İstanbul Fetih Cemiyeti
İst. :	İstanbul

Ka.	:	Kasım
KB	:	Kültür Bakanlığı
KE.	:	Kânunuevvel
KS.	:	Kanunusani
KTB	:	Kültür ve Turizm Bakanlığı
mat	:	Matbaası
MEB	:	Milli Eğitim Bakanlığı
Mt.	:	Mart
My.	:	Mayıs
Ns.	:	Nisan
Nu.	:	Numara
s.	:	Sayfa
S.	:	Sayı
S.M.	:	Sırat-ı müstakim
S.R.	:	Sebilü'r-reşad
SBF	:	Siyasal Bilgiler Fakültesi
Şb.	:	Şubat
TDAV	:	Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
TDK	:	Türk Dil Kurumu
TDV	:	Türk Diyanet Vakfı

TE.	:	Teşrin-i evvel
TİB	:	Türkiye İş Bankası
TKAE	:	Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
TKAE	:	Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü
Tm.	:	Temmuz
TS.	:	Teşrinisani
TTK	:	Türk Tarih Kurumu
vd.	:	ve devamı/ve diğerleri
Yay.	:	Yayınları/yayınevi
Yay.	:	Yayınları

ÖN SÖZ

II. Mesrutiyet dönemi bazı kaynaklarda Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar bir dönemi içine alırken biz de aynı fikirde olmakla birlikte "Millî Mücadele Dönemi" ni ayrı bir çalışma konusu olarak gördüğümüzden 1908 ile 1919 tarihleri arasını esas aldık. Bununla birlikte 1923 tarihine kadar II. Mesrutiyet'in sürmesi kanaatine katılmaktayız.

II. Mesrutiyet Dönemi(1908–1923) Türk siyasal tarihi, kültürü ve edebiyatı için çok önemli bir dönemdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ikrâr ve siyasi temelleri bu dönemde atılmıştır. Uzantıları günümüze kadar uzanan birçok şeyin geçmişi bu döneme dayanmaktadır. Aynı zamanda Türkiye'deki düşünce oluşumlarını ve fikrî renklilikleri görmek için de Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş öncesi hazırlık laboratuvarı diyebileceğimiz bir önemi haizdir. Bu dönem, Osmanlı çok kültürlülüğünden ulus devlet kültürüne doğru bir dönüşün yaşandığı çatışmaları içermesi açısından da ayrıca önemlidir. II. Mesrutiyet dönemi birikiminin Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundaki etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Atatürk'ün görüşlerini etkilemesi bakımından Ziya Gökalp basta olmak üzere Kiliçzade İsmail Hakkı ve Celal Nuri İleri'nin görüşleri de ayrıca önemlidir. Zira bu şahsiyetlerin hepsi Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş senelerinde de Atatürk'ün yanında yer alarak Cumhuriyet'in kuruluş felsefesini yakından etkilemişlerdir. Hatta bu dönemde tartışılan birçok konunun günümüzde hâlâ tartışıldığını rahatlıkla ifade edebiliriz. Zira bu tartışılan konular genellikle Doğu-Batı meselesi bağlamında doğrudan kültür değişimleriyle ilgilidir. Kültürel değişimlerin de uzun süreler aldığı herkesçe bilinen bir gerçektir.

Dönemin çok kültürlülüğü II. Mesrutiyet dönemi edebiyatında çok belirgin olarak görülmektedir. Bugün bile tartışılmayan birçok konu o günün şartları içerisinde tartışılmıştır. Bu fikir çatışmaları, tartışmalar ve kültür birikimi neticesinde özellikle Ziya Gökalp, Kiliçzade Hakki ve Celal Nuri'nin fikirleri doğrultusunda Türkiye Cumhuriyeti kültür politikaları şekillendirilmiştir.

Tezimizde sadece Türk edebiyatına yansımaları yönüyle ele aldığımız II. Mesrutiyet Dönemi hâlâ dipsiz bir kuyu gibi araştırılmaya muhtaçtır. Zira daha dönemin süreli yayınlarından birkaçı hariç hiçbir günümüz harflerine aktarılmamıştır. Dönemin süreli yayınlarının günümüz harflerine aktarılması sonucu dönemin çok daha rahat araştırma yapılabilir bir duruma gelebileceğine inanmaktayız. II. Mesrutiyet'in geçtiğimiz sene yüzüncü yıl dönümü dolayısıyla yapılan yayınların çokluğu bu dönemin canlılığını ve değerini hâlâ koruduğunun bir kanıtıdır.

Çalışmamızda öncelikle II. Mesrutiyet dönemi edebiyatının sosyal konuları içermesi yönüyle II. Mesrutiyet Dönemi'nin genel tarih siyasi, askerî ve toplumsal zemini hakkında kısa bilgi verilmiştir. Bu bilgiler verilirken edebiyatımızdaki etkileri göz önüne alınarak seçilmiştir. Zira, amacımız tarih kitabı yazmak değildir. Dönemin fikrî hayatının daha iyi anlaşılması ve edebî eserlerin daha rahat anlaşılmasına zemin hazırlamaktır.

Birinci bölümde, dönemde kendisini hissettiren dört önemli fikir hareketi hakkında teorik bilgi verilmiştir. Bunlar Osmanlıcilik, İslâmcilik, Batıcılık ve Türkçülüktür.

İkinci bölümde ise asıl konumuzu oluşturan fikir hareketlerinin edebiyatımıza yansımaları ele alınmıştır.

Osmanlıcilik fikir hareketinin Türk edebiyatına yansımaları bölümünde Süleyman Nazif vurgulanmıştır.

İslâmcılık düşüncesi etrafında ise M. Akif, M. Semsettin Günaltay ve Babanzade Ahmet Naim'e dikkatler çekilmiştir. M. Akif'in *Safahat*'inden yola çıkılarak tüm İslâmcıların düşünceleri hakkında genel bilgi verilmiştir.

Batıcılık Fikir hareketinin Türk edebiyatına yansımaları konusunda, Abdullah Cevdet ve *İcâd*'i; Tevfik Fikret ve şiirleri ele alınmıştır. Bunların dışında Adem-i merkeziyet, tesebbüs-i şahsî girişimi ve sosyalizm gibi daha az etkin olan düşünce hareketleri hakkında bilgi verilmiştir.

Türkçülük fikrinin Türk edebiyatına yansımaları bölümünde, Türkçülük düşüncesinin öncüleri hakkında bilgiler verildikten sonra Türkçülük hareketine yön veren dernek ve dergiler konu edilmiştir. Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Halide Edip Adivar, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Müfide Ferit Tek, Ali Yöntem, Aka Gündüz müstakil olarak ele alınmıştır.

Ömer Seyfettin'in aynı hikâyesinde birden çok temayı ele almasından ve tezimizin temel konusu Ömer Seyfettin'in hikâyeciliği olmadığından dolayı ve hikâyelerini tematik olarak sınıflandırılmamıştır.

Sonuç bölümünde ise genel olarak Mesrutiyet Dönemi ile ilgili çıkardığımız sonuçlar verilmeye çalışılmıştır.

Kaynakça bölümünde ise sistemli bir şekilde dönemle ilgili kaynakça verilmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında büyük emeği geçen ve biz yetistiren değerli hocam, tez danışmanım Prof. Dr. İsmail PARLATIR'a; kapısını bize her zaman açık tutan ve her türlü yardımını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Nurullah ÇETİN'e; hastayken bile evinde rahatsızlık verdiğim değerli hocam Prof. Dr. Abide DOĞAN'a; değerli hocam Doç. Dr. Nihayet ARSLAN'a; Aile dostumuz ve Bilge YILMAZ'a; gösterdikleri kolaylıklardan dolayı Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yetkililerine; gösterdikleri özveriden dolayı değerli İme ve biricik oğlum Yavuzhan'a; çalışmalarından faydalandığım ve adını sayamadığım herkese teşekkür ederim.

GİRİS

II. MESRUTİYET DÖNEMİNİN GENEL TARİHİ, SİYASÎ,

ASKERÎ VE TOPLUMSAL ZEMİNİ

II. Mesrutiyet Dönemi Edebiyatının başlangıç ve bitiş tarihleri hakkında değişik görüşler varsa da yaygın olan görüş 1908–1923 yılları arasında kapsamaktadır. Bu dönemi yönlendiren sosyal ve siyasi oluşumlardır. Bu dönemi iyi anlayabilmek için öncelikle dönemin sosyal ve siyasi yapısının çok iyi bilinmesi gerekir. Bu dönem edebiyatı bu sosyal ve siyasi gelişmelerden en üst düzeyde etkilenmiş hatta yönlendirilmiştir.

"II. Mesrutiyetin ilan edildiği 1908'den Cumhuriyetin ilan edildiği 1923 yılına kadarki süre içinde ortaya çıkıp varlık gösteren farklı eğilimlerin genel adıdır. Bir edebi akım ya da topluluğun değil; siyasi değişim ve dönüşümleri esas alan tarihî bir dönemin adıdır. Bu dönemde ortaya çıkan edebî anlayışlar, II. Mesrutiyetin doğurduğu siyasî, sosyal ve fikrî ortamdan önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Ayrıca bu dönem Türk edebiyatının II. Abdülhamid yönetimi, ona olan muhalefet hareketleri de önemli ölçüde rol almıştır. Dolayısıyla bu dönem Türk edebiyatının geneli itibarıyla politik ve sosyal karakterli bir edebiyattır. Ancak Fecr-i Atî topluluğu gibi bu etkilenmelerden uzak duran ve sanatî, ferdiyetçi anlayış çizgisinde tutmaya özen gösteren edebî eğilimler de vardır.¹

¹ Çetisli, İsmail; Çetin, Nurullah vd., II. Mesrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı, Akçağ yayınları, Ankara 2007, s. 15.

II. Mesrutiyet dönemi fikir hareketlerinin ve bu çizgide gelişen edebiyatının daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle dönemin tarihi yapısına ve gelişimine dair genel bir bilgi vermeyi uygun görüyoruz

1. II. Abdülhamid dönemine genel bir bakış

Sultan Abdulaziz'in 30 Mayıs 1876'da tahtan alınmasının ardından yerine V. Murat getirilir. Akli dengesinin bozuk olduğu ileri sürülen V. Murat iki ay padisahlık yapar. V. Murat'tan hemen sonra yerine 31 Ağustos 1876'da II. Abdülhamid tahta çıkar. İngilizlerin desteğini alarak Abdulaziz'i tahtan indiren Mithat Paşa ve Hüseyin Avni Paşa'nın ısrarları sonucu II. Abdülhamid "Kanun-i Esasi"yi kabul etmiştir. III. Ahmet döneminden beri devam eden yenileşme hareketleri "Tanzimat Fermanı" sonrası hız kazanmıştı. Tanzimat döneminde devletin aydınları sürekli yönetime muhalif tavırlar sergilemeye başlamışlardı. Bu muhalif tavırların o sıralarda en önemli temsilcisi "Yeni Osmanlılar Cemiyeti" idi. II. Abdülhamid, padisahlığının daha ilk yılında Yeni Osmanlılar'ın da baskısıyla I. Mesrutiyet'i istemeyerek de olsa kabul etmek zorunda kalmıştı. Çünkü ona göre Mesrutiyet güzel bir yönetim biçimi olmakla birlikte aydınlarımızın bilmediği veya bilmek istemediği bir şey vardı; o da Mesrutiyet'in çokuluslu(İmparatorluk)devletler için hiç de iyi bir şey idi. Çünkü Osmanlı Devleti daha kurulduğu zamandan beri hızla büyümüş ve içerisinde onlarca millet huzur içerisinde kardeşçe tek çatı altında yaşamasını bilmişlerdi. Ama sürekli Batı ile sıcak ilişkiler içerisinde olan aydınlarımız, Batıdaki Fransız İhtilali(1789)'nin getirmiş olduğu milliyetçilik düşüncesinden etkilenmişler hızla birliğini sağlayan İtalya ve Almanya ile Osmanlı Devleti'ni aynı kefedeki

değerlendirmeye çalışmışlardır. Bu gerçekleri görmezden gelis zaten zor durum da bulunan Osmanlı Devleti'ni daha da zor duruma sokmuştur.²

Mesrutiyet'ten sonraki ilk mecliste çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'nde dağılım, 180 Müslüman, 60 Hristiyan şeklindeydi. O sıralarda meydana gelen Osmanlı-Rus Harbi³(1877–1878), çok uluslu bir yapıya sahip olan meclisten II. Abdülhamid'e karşı savaşın seyrini ve devletin gidişatını olumsuz etkileyebilecek çatlak seslerin yükselmesi sonucu II. Abdülhamid I. Mesrutiyet'i rafa kaldırarak “Meclis-i Mebusan”ı feshetmiştir. Bu olaydan sonra II. Abdülhamid ve yönetimi çok şiddetli içten ve dıştan eleştirilere maruz kalmış; fakat II. Abdülhamid, “devlet-i ebed-müddet” inancının gereği olarak ve İslâmın bir halifesi sonuna kadar ayrılıkçı düşünen iç ve dış güçlerle mücadele etmiş ve “hasta adam”olarak nitelendirilen Osmanlı devletinin uzun bir süre daha var olmasını sağlamıştır.⁴

93 Harbi sırasında Meclis-i Mebusan'daki gayr-i Müslimlerin tavrı hakkında Prof. Dr. Nurullah Çetin şöyle demektedir:

²Sürekli tartışılan II. Abdülhamid'in gerçekte ne yapmak istediği ve düşüncelerinin ne olduğu konusunda daha geniş bilgi için özellikle “Bozdağ, İsmet, Abdülhamid'in Hatıra Defteri, Kervan yayınları, İstanbul 1975.” adlı esere bakılabilir.

³Bu savaşa Rumi takvime göre 1293' e denk geldiği için “93 Harbi” de denilmektedir.

⁴Enver Ziya Karal, II. Abdülhamid ve dönemi hakkında yorum yaparken Osmanlı Devleti'nin o sıralarda içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve psikolojik durumun çok iyi tahlil edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Abdülhamid'in de hepimiz gibi birtakım zaafı ve hataları olabileceğine değinerek Abdülhamid'e karşı en çok yöneltilen suçlama olan kimseye güvenmemesi meselesinde de Abdülhamid'e hak vermektedir. Abdülhamid hakkında sıkça söylenen “müstebid padişah” sözünün de tamamen bir dogmatik bir söylem olduğunu belirtmektedir. (bkz. : Karal, Enver Ziya, Büyük Osmanlı Tarihi, C. IV, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TTK yayınları XIII. Dizi, Ankara 1997, s. 577.)

“Bu savas sirasinda simaran meclisteki azinlik milletvekilleri, bir Osmanli milletvekili gibi degil, yabanci dsman devlet milletvekili gibi hareket etmeye, Müslümanlara, Türklere ve Osmanli Devleti aleyhine al basladilar. Bu durumu gören Sultan, Meclis-i Mebusani kapatti. Uygun sartlar olusuncaya kadar Kanun-i Esasi’yi askiya aldi.”⁵

93 Harbi sonucu zaten yorgun ve bitkin olan Osmanli Devleti yeni ir. Savas sonunda da Osmanli Devleti’ni daha da zor duruma sokan Ayastefanos Andlasmasi imzalanmistir.

Bu savas sonrasinda II. Abdülhamid içeride ve disarida hizla aratarak devam eden bir dizi sorunla ugrasmak zorunda kalmistir.

Söyle ki Abdülhamid daha önce I. Mesrutiyet ve Kanun-i Esasi’nin ilani sirasinda ısrarci olan ve iteki baticilari koruyan ve Ingilizlerle degisik iliskiler içerisine giren Mithat Pasa sorununu czmekle ise baslamistir. Mithat Pasa Osmanli Devleti için niçin sorundur? Bu konuyu II. Abdülhamid’in hatiralarından aktaralım:

1. Ingilizlerle isbirligi yaparak Sultan Abdülaziz’i tahtan indirmistir. Bu niteligiyle ihtilalcidir.
2. Degisik meclislerde “Hanedan-i Osmanî’den artık hayir gelmez. Cumhuriyete gitmekten baska çare kalmadi. Bunu nasil saglamali dersiniz?...Âlemde bugüne kadar Âl-i Osman denilmis, bundan sonra da “Âl-i Midhat denilse ne olur?” gibi laflar etmektedir.

⁵ etisli, İsmail; etin, Nurullah vd., II. Mesrutiyet Dönemi Türk Edebiyati, Akag yayinlari, Ankara 2007, s. 15.

3. Hanedani devirip yerine geçmek istemektedir.
4. İngiliz Mason locaları ile sürekli isbirliği içerisinde.
5. Müslüman halkın yoğunlukta olduğu vilayetlere azinliklardan valiler tayin etmek istemektedir.
6. Harbiye Mektebine Rum talebe almak istemektedir.
7. Nis Valiliği görevinde iken Türk bayrağının kösesine haç isletmiştir.
8. Tuna Valisi iken Bulgar okullarında Bulgarca okunmasını teşvik etmiş zaten pamuk ipliğine bağlı olan Bulgar milliyetçiliğine ve ayrılıkçılığına yol açmıştır.

Bu konularda Mithat Paşa sık sık Abdülhamid'in önüne kararnameler getirdiğini ve kendisinin bu kararnameleri imzalamadığını Abdülhamid hatıralarında anlatmaktadır. İşte tüm bunlar Mithat Paşa'nın görevden alınarak sürgüne gönderilmesi için yeter sebeptir. Zaten bizzat Mithat ve arkadaşlarının ısrarı sonucu ilan edilen Kanun-i Esasi de bu hakkı II. Abdülhamid'e vermektedir. Sonuçta Mithat Paşa sadrazamlıktan uzaklaştırılarak sürgüne gönderilir. II. Abdülhamid, Mithat Paşa'yı Abdülaziz'in öldürülmesi olayına karıştırdığı gerekçesiyle mahkemeye verir. Bunun üzerine Mithat Paşa İngiltere konsolosluguna sığınır. Abdülhamid, amcasının öldürülmesi olayına karışmasını affedebileceğini fakat İngiliz konsolosluguna sığınmasını asla affedemeyeceğini söylemişse de daha önceki hizmetlerini de gözeterек yine de Mithat Paşa'yı affetmiştir. Bu olay ayrıca birilerinin zalim olarak tanitmaya çalıştığı II. Abdülhamid'in merhamet duygunun ne derecede olduğunu göstermesi açısından da ayrıca kayda değerdir.

Ölümünden sonra ise özellikle Mithat Pasa aracılığıyla Osmanlı Devleti üzerindeki oyunlarını oynamaya yarayan piyonlarını kaybedişlerini hazmedemeyen İngilizler'in asiri tepkileri Mithat Pasa'nın İngiliz Mason Locaları ile olan ilişkilerini âdeta dogrular niteliktedir.

Mithat Pasa meselesinin haricinde II. Abdülhamid Döneminin diğer sorunlarına da bir göz atmakta yarar var, düşüncesindeyiz. Kendisine karşı içerden basta Masonlar olmak üzere, Jön Türkler ve diğer gayr-i Müslimlerin muhalefetleri ve suikast girişimleri yapılmıştır. Bu suikast girişimlerinin biri Mason Ali Suavi ve arkadaşları tarafından Yıldız Sarayını basmak suretiyle yapılmıştır. Ama suikasti gerçekleştirememişlerdir. Yine İstanbul Mason Locasının ileri gelenlerinden Kelantı Skalyeri tarafından saraydan da işbirlikçiler bulunarak zehirleme girişimde bulunmuşlardır. Yine bir Ermeni tarafından camiden çıkarken bomba patlatılarak öldürülmeye çalışılmıştır. Fakat II. Abdülhamid'in çıkışta birkaç dakikalık ayaküstü sohbeti suikastin başarısız olmasını sağlamıştır.⁶

Kendisine yapılan tüm bu saldırılara karşı Abdülhamid elinde gücü olmasına rağmen tam anlamıyla cezalandırma yapmıştır diyemeyiz. Bu da kendisinin yönünü ortaya koyması açısından önemlidir.

⁶ Bu suikast girişimini ömrünün sonuna kadar Batılilasma savunucusu olan Servet-i Fünûn sairî Tevfik Fikret, Ermeni suikastçinin başarısız olmasından duyduğu hayal kırıklığını bir şiirinde dile getirmiştir. "Ey sânlî avcı, dâmini bî-hûde kurmadın!/Attin...Fakat yazık ki, yazıklar ki vurmadin!..."(Parlatır, Çetin; 2002, s. 484.) Bu misralar II. Abdülhamid'e karşı olan sözde Batıcı aydınlarımızın kinini göstermesi açısından tipik bir örnektir.

1.1. II. Abdülhamid'in icraatlarına kısa bir bakış

1. I. Mesrutiyet'in ve Kanun-i Esasinin ilanı ve zorunlu olarak feshedilmesi.
2. 252 milyon olarak devralınan dış borcun 25 milyona indirmiştir.
3. Rüşvet ve hırsızlığı asgari düzeye indirmeyi başarmıştır .
4. Yerli sanayi ve üretimi teşvik etmiştir. Pek çok işletme, fabrika hastane açılmıştır.
5. Darülfünun(Üniversite), Mülkiye-i Sahane(SBF), Darü'l Muallimat(Öğretmen Okulu) açmış, Galatasaray Sultanîsini üniversite seviyesine yükseltmiş, Darüssafaka'yi geliştirmiş buralarda müsbet bilimlerin gelişmesini teşvik etmiştir.⁷
6. Cezaevlerini ıslahevi hâline getirmiştir.
7. Savcılık ve Noterlik kurumlarını kurdurmuştur.
8. Avrupa'ya öğrenim görmek üzere sayısız öğrenci göndermiştir.
9. Yaklaşık-bazı Avrupa ülkelerinde bile yokken-30.000 km telgraf hattı döşetmiştir.
10. İstanbul'da denizaltı çalışmaları yaptırmıştır.

II. Abdülhamid, tüm yukarıda sıraladığımız belli başlı icraatlarının yanı sıra Fransız İhtilâli'nin esintileri sonucu hareketlenen, Tanzimat Fermanı (1839), Islahat Fermanı (1856) ile pekilen ve I. Mesrutiyet, Kanun-i Esasi ile

⁷ Ne hâzindir ki kendisine karşı umursuzca muhalefet eden ara renkleri göremeyenler, İngiliz Mason Locaları ile menfaat ilişkilerine girenler ve bireysel çıkarları uğruna devlet menfaatlerini peskes çekenler daha sonraları "Jön Türkler"'in basat olduğu ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ileri gelenleri hep bu mekteplerde yetişmişlerdir(Özellikle Tıbbiye, Harbiye ve Mülkiye).

doruk noktasına ulasan milliyetçilik hareketleri sonucu Osmanli Devleti'ndeki iç karisiklarla ugrasmis, distan gelen saldirilara karsi koymaya çalismis, özellikle Ingiliz Senaryolarina ve Mason Localari'nin genelde Osmanli Devleti'ne özelde ise Islâm'a karsi olan saldirilarina karsi koymaya çalismis, ömrünün sonuna kadar kendisine yapılan birçok haksizliga ve muhalefete ragmen "devlet-i ebed-müddet" inancini bir an olsun yitirmemis her seyden önce Islâmin bir halifesi oldugunu bundan dolayi da sorumlulugunun en üst düzeyde oldugunu bilen büyük bir devlet adamidir. Ayrica devlet adamliginin ne kadar ileri düzeyde oldugunu göstermesi açisinden hatiratinda bahsettigi su kısmi aktarmak isteriz.

"Kirk yıldır büyük devletlerin birbirleriyle kapismasini bekledim. Bütün ümidim oydu ve Osmanli'nin bahtini buna bagli görürdüm. O bekledigim gün geldi. Heyhat ki ben tahttan uzaklastirilmis, ülkemi idare edenler de akıldan ve basiretten uzaklasmislardi. Kirk yil bekledigim büyük fırsat, bir daha ele geçmemek üzere Osmanli'nin elinden çıktı gitti.

Otuz bu kadar yil tahttan uzaklasmamak için çalismissam, bunun içindi!, Saltanatim günlerinde bazi büyük devletlere tavizler vermissem bunun içindi. Donanmayi Haliç'e kapamis, talime dahi çıkarmamissam bunun içindi. Girid'i Ingilizlere kaptirmamak için Yunan muharebesini göze almissam bunun içindi... Velhasıl otuz bu kadar yil ne yapmissam, ne etmissem, dogrusu da yanlisi da yalnız bunun içindi."⁸

⁸ Bozdog, Ismet, Abdülhamid'in Hatıra Defteri, Kervan yayinlari, Istanbul 1975, s.65.

Abdülhamid'in yönetim anlayisi yukarıda bahsedildiği gibiydi Abdülhamid ömrünü uzatarak fırsat kolladığı anı en sonunda görmüştü ama bu sefer de "Heyhat ki ben tahttan uzaklaştırılmış, ülkemi idare edenler de akıldan ve basiretten uzaklaşmışlardı." demektedir. Abdülhamid'e heyhat dedirten İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları ise devleti kurtarma iddiasıyla çıktıkları yolda dönülmez hatalar yapıyorlardı.

Abdülhamid devletin bekasını sağlamak ve asiri derecede artmış olan besleme işbirlikçileri takip etmek amacıyla "jurnalcilik" teşkilatını kurmuştur. Zaten güven bunalımı yaşanan bir ortamda sadrazam Hüseyin Avni Paşa'nın İngilizlerden para aldığını öğrenince devlet memurlarına güveni azalan II. Abdülhamid o sıralar Mahmut Paşa tarafından kurulan istihbarat teşkilatını rak geliştirmiştir. Düşmanları tarafından bu istihbarat teşkilatı "Jurnalcilik" adıyla adlandırılmıştır. II. Abdülhamid'in bu teşkilatı kurmasındaki amacın sıradan insanları izlemek olmadığı bizzat devletten maaş alarak kendi devletine ve kendisi ihanet eden beslemeleri takip etmek olduğu bizzat hatıratında yazılıdır. Bu jurnal teşkilatının kuruluş gerekçesini ve misyonunu kendisi şöyle anlatır:

"Yabancı devletler kendi emellerine hizmet edecek kimseleri Vezir Şazam mertebesine kadar çıkarılmışlarsa, Devlet güven içinde olamazdı. Doğrudan doğruya şahsıma bağlı bir istihbarat teşkilatı kurmaya bu düşünce ile karar verdim. İşte düşmanlarımin Jurnalcilik dediği teşkilat budur.

Bu jurnallerin hakiki olanlarinin yaninda iftira mahiyetinde olanlarinin da bulunduğunu elbette biliyorum. Ama ben hiçbir jurnale itiz bir tahkikten geçirmeden inanmadım ve onun icabına el sürmedim.

Ceddi Azîm Selim Han(Selim III) “Yabancıların elleri cigarlerimin üstünde geziyor, aman biz de yabancı devletlere elçi gönderelim ve onların ne yapmakta olduklarını bir an önce öğrenmeye çalışalım diye ferya tmişti.

Ben bu yabancı elleri cigarlerimin içinde duyuyordum. Sadrazamlarımı, vezirlerimi satın alıyorlar ve mülküne karşı kullanıyorlardı! Ben nasıl olur da devlet hazinesinden beslediğim bu insanların ne yaptıklarını, neye hazırlandıklarını öğrenmeyebilirdim!... Evet jurnal sistemini ben kurdum, ben idare ettim. Fakat vatandası değil, hazineden maaş aldıkları, Osmanlı nimeti ile gırtlaklarına kadar dolu oldukları hâlde, devlete ihanet edenleri tanımak, takip etmek için!... Kendi devletini yıkmak, kendi padisahının canına kasd etmek karşılığı, yabancı devletten para alan sadrazamları gördükten sonra!..."⁹

1.2. Mesrutiyet yönetim biçimi hakkında II. Abdülhamid'in görüşleri

II. Abdülhamid Mesrutiyet rejimine devlet-i ebed-müddet inancının gereği, Osmanlı Devleti'nin çok uluslu bir yapıda olmasından ve devletin bu şartlar altında bölünmesinin kaçınılmaz olduğunu düşünmesinden dolayı kesinlikle karsıdır. Çünkü Osmanlı Devleti'ndeki zaten pamuk ipligine bağlı olanlikle gayr-i Müslimlerin durumu, Fransız İhtilalinin esintileri, Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanının vermiş olduğu hasarlar Mesrutiyet adlı rejimin Osmanlı Devleti'nde uygulanmaması

⁹ age, s. 84 vd.

gerektigini ispata yeterliydi. Daha sonraki dönemler göstermistir ki birakin gayr-i Müslimleri II. Mesrutiyet sonrasında Müslümanlar bile etmislerdir. Mesrutiyet'in Osmanli devleti için ideal yönetim biçimi olmadigi konusunda Abdülhamid'in hatiralarindaki görüşleri de son derece açıktir.

“...Osmanli ülkesi birçok milletlerin bir araya gelmesinden meydana gelmistir. Böyle bir ülkede Mesrutiyet, ülkenin unsur-i aslîsi için ölümdür. İngiliz Parlamentosunda bir Hindli, Afrikali, Misirli, Fransiz Parlamentosunda bir Cezayirli mebus var miydi ki, Osmanli Parlamentosunda Ermeni, Bulgar, Sırp, Arap mebusu bulunmasını istemeğe kalkıyorlar!”¹⁰

II. Abdülhamid, bu kadar ileri gelen aydınımızın nasıl olup da bu hâllere düştüğüne/düşürüldüğüne inanmak istemez. Nasıl olur da Avrupa'nın üzerimizdeki oyunlarını anlamadıklarına hayret eder ve iyi niyetle idatıldıklarını düşünür söyler:

“Hayir, bunca okumus, düşünmüş, kendisini davasına vermiş vatan evlâdinin cıvıllıyetsiz çıkacağını kabul edemem! Sadece aldandılar, derim. Aldandılar ama, cezalarını kendilerinden çok, aldanmayan milyonlarca um vatan evlâdi çekti; hem öldüler, hem vatandan oldular!”¹¹

(...) “İkinci bizi kendi aramızda parçalamak için Mesrutî idareyi getirmek. Her iki gayeleri için de aramızda kolayca taraftar bulabiliyorlardı. Mesrutî

¹⁰ age, s. 61.

¹¹ age, s. 61.

idarelerin bir millî vahdet (birlik) hâlinde bulunan ülkelerde kolayca isledigini, böyle bir vahdet içinde olmayan ülkelerin bu idareye itibar tmediğini fark edemeyen bazı Türk müneverleri, maalesef düşmanların ekmeklerine yağ sürmekteydiler. (Bozdağ, 1975: 71)

(...) Bir küçük kasabamızda yüzde ellinin üstünde gayr varsa orada kaymakamin ve memurların gayrimüslimlerden seçilmesini adaletin icabı görüyorlardı da koskoca 250 milyonluk Hindistan'ın İngiltere Parlamentosunda bir tek temsilcisi olmadığını düşünmey akıllarından bile geçirmiyorlardı. İngiltere'de Mesrutiyeti görmüşler ve hayran olmuşlardı. Ama İngiltere'de Mesrutiyeti kimin kullandığına bakmamışlardı bile... Bu cahilce fikirlerini gazetelerde yazmak, memleketi böylece altüst etmek istiyorlardı; bırakmıyordum. O zaman "zalı m" diye bana hücum ediyorlardı."¹²

Tüm bunlardan da anlaşıldığı üzere II. Abdülhamid, Mesrutiyet'in ilan fikrine kesin olarak karsıdır.

"...Solfato, her hastalığa her bünyeye yaramadığı gibi, utiyet yönetimi de her millete, her ulusal bünyeye yaramayacağını sanırım. O vakit, faydalı olamayacağını sanırdım, şimdi ise zararlı olduğu kanısındayım."¹³

Osmanlı Devleti'nde "millet-i sâdika" olarak bilinen Ermeniler, Avrupalıların aleti olmuşlardır. Ermeniler Osmanlı topraklarında huzur içerisinde yaşıyorlarken Ruslar, İngilizler ve Fransızlar tarafından aleyhimize kışkırtılmışlardır. 21 temmuz

¹² age, s.

¹³ age, s. 20-21.

1905 tarihinde “Vilayât-i Sitte” olarak bilinen altı dogu sehrimizde büyük bir Ermenistan devleti kurmak hayaliyle Abdülhamid’e cami çıkisi bir suikast düzenlerler.

Ömrü boyunca “dahilî ve haricî bedhahlar” ile ugrasan Abdülhamid, 1909 tarihinde tahtan indirildikten sonra Selanik’e sürgüne gönderildi. 1912’de Balkan Savasi sebebiyle Istanbul Beylerbeyi sarayina getirildi ve 1918 senesinde ugruna hayatini adadigi “devlet-i ebed-müddet” inanciyla hizmet ettigi Osmanli Devleti’nin sonunu göremeden bu dünyadan irtihal eyledi.

1.3. Yeni Osmanlılar ve Jön Türkler’e dair¹⁴

Yeni Osmanlılar(1865–1890)ve Jön Türkler bazı farklılıklar olmakla birlikte birbirinin devami niteliğinde birer teşkilattırlar. Bunlar içerisinde Jön Türkler ihtilâlcî çizgilerinin daha keskin olmaları yönüyle Yeni Osmanlılardan ayrılırlar; fakat her iki oluşumun da temel gayeleri hemen hemen aynıdır.

“1865-1890 yılları arasında Osmanlı Devleti’nde siyasi ve sosyal anlamda Batılı bir anlayışla değişiklik yapmak isteyen ihtilâlcilere Osmanlılar”, 1890-1908 yılları arasında aynı gayeyi sürdürenlere “Jön Türkler” denmektedir.”¹⁵

İtalyanların Masonik¹⁶ bir yapıya sahip olarak kurulan İtalyan birliği amacın güden Carbonari örgütünü örnek alarak 1865’te Yeni Osmanlılar “İttifak-i Hamiyet”

¹⁴ Daha ayrıntılı bilgi için Bkz. :Yazıcı Nevin, Osmanlılık Fikri ve Genç Osmanlılar Cemiyeti, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 2002.

¹⁵ Çetisli, İsmail; Çetin, Nurullah vd., II. Mesrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı, Akçag yayınları, Ankara 2007, s. 31.

adli bir örgüt kurarlar. Sürekli Osmanli yönetimine Mesrutiyet yanlisi telkinlerde ve baskılarda bulunurlar. Hatta bu baskinin boyutu Osmanli Devleti'nin bekasini etkileyebilecek kadar ileri düzeylere ulasmistir. Herseye ragmen Abdülhamid'in hosgörüsü sayesinde faaliyetlerine devam etmislerdir. Hatta Abdülhamid gerek Kanun-i Esasi'yi gerekse I. Mesrutiyet'i ilan ederek bunlarin faaliyetlerine istemeyerek de olsa destek olmustur.

Her iki olusumun mensuplari da içeride zaman zaman engel ile karsilastiklarinda Avrupa'ya siginmislar ve Avrupalılardan her zaman destek görmüşlerdir.

Osmanli Devleti'nin bütünlüğünü bozabilecek her seye destek vermek o dönem için Avrupalıların genel politikasidir. Nitekim li da olmuslardır. Balkan Savaslari, I. Dünya savasi sirasindaki gelismeler bu basarilarinin adeta birer vesikasi gibidirler. Hazin olan sudur ki içimizde yer alan sözde aydinların da bir kısmi bu oyunlara gelerek düşmana çanak tutmustur.

Yeni Osmanlılar ve Jön Türklerin beslendikleri kaynaklara bakacak olursak bunlari genel anlamda Mekteb-i Tibbiye, Mekteb-i Harbiye ve Mülkiye-i Sahane olarak adlandirabiliriz. Bunlar arasinda en etkin olani tibbiyedir.¹⁷ Özellikle Tibbiye'de Fransiz devrimi hazirlayan maddeci görüseye sahip filozofların kitapları

¹⁶Ittihat ve Terakki cemiyetini olusturanların birçoğu ya Masondur ya da Masonluga ilgi duymaktadırlar. Ittihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyet sekli ve gizlilik ilkesi de Mason localarının çalışma sistemine benzerlik göstermektedir. (Bkz. : Aksin, Sina, Jön Türkler ve Ittihat ve Terakki, Imge yayinlari, 5. Baski, Ankara 2009, s.108.)

¹⁷ Sina Aksin Jön Türklerin kadrosunu olusturan sasiyetlerin bes ortak özelligine vurgu yapmaktadır. Bu özellikler: 1. Hemen hepsinin Türkçülük düşüncesinin agir basmasi. 2. Genç ve dinamik bir kadro olusu. 3. Yönetenler sinifi mensuplarının agirlikta olusu. 4. Hepsinin mektepli olusu. 5. Burjuva zihniyetinin agir basmasi. (Bkz. : age. , s. 132-135.)

genis yer kaplamaktadır. Ayrıca bunların bir kısmı fen öğrenmek üzere -ne çeliskidir ki- bizzat II. Abdülhamid tarafından Avrupa'ya gönderilmiştir. Burada aldıkları eğitim de tamamen materyalist görüşü destekleyen Batı işi bir eğitimidir. Tüm bunları topladığımız da karşımıza Türk-Islâm değerleri yerine Batili değerleri olan inanç kavramından ya yoksun ya da inancı çok zayıf olan tipler karşımıza çıkmaktadır. Bu kişiler arasında sayabileceğimiz Besir Fuad, Abdullah Cevdet, Rıza Tevfik ve arkadaşlarının hayat -hatta ölüm- tarzlarına baktığımızda materyalist felsefenin yansımaları çok açık bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Felsefi yönden en çok etkilendikleri 18. yüzyıl Batili aydınlanmacı filozofların eserleridir. Yazar ve düşünür olarak da Rousseau, Montesquieu, Volter, Helvetius, Isnard, Shopenhaeur, Droper, Büchner, Adam Smith, Francis Bacon vb. belli başlılarıdır. Kendilerini fikrî planda en çok etkileyen Türk yazarlarından biri Namik Kemal'dir; Fakat Abdülhamid'in de hatıralarında bahsettiği üzere Namik Kemal ile hanedanlığı ele geçirmek konusunda anlasamazlar. Çünkü Namik Kemal yapılacak her ne varsa var olan hanedanın çatısı altında yapılması gerektiği düşüncesindedir. Namik Kemal'in II. Abdülhamid'i devirmek isteyen Mithat Paşa'ya gelip bizzat II. Abdülhamid'e bildirmesi bu tezimizi doğrular niteliktedir.

“...Buna karşılık Mithat Paşa, bir fırsatını bulup hanedân'ı devirmek ve yerine kendisi geçmek fikrindeydi. Tuhaftır, Mithat Paşa'nın aksam “Âl-i Osman'ın yerine Âl-i Mithat” gelse ne lazım gelir?” dediğini ertesi gün gelip de bana haber veren Kemal Bey'dir!”¹⁸

¹⁸ Bozdağ, İsmet, Abdülhamid'in Hatıra Defteri, Kervan yayınları, İstanbul 1975, s.47.

Jön Türklerin kendi aralarında da tam bir fikir birliği mevcut değildir. İçlerinde değişik milliyetlere mensup azınlıkların da çokluğu dikkat çekmektedir. Tüm bu karmaşık yapısı içerisinde deyim yerindeyse âdeta bir muammayı andırır. Derneğin gerçekte amacının ne olduğu, kime hizmet ettiği konularında hâlâ sayısız söylentiler mevcuttur. Ama kesin olan bir şey varsa o da Osmanlı çok uluslu yapısına hizmet etmediğidir. Zaten zannımızca özellikle bu sebepten dolayı Avrupa kendilerini sonuna kadar desteklemistir.

Jön Türkler'in zaman zaman Avrupa'ya kaçtığı hakkında önce bilgi vermistik. Avrupa'ya kaçan Jön Türkler'in baslıcaları olarak sunları sayabiliriz.

“Ali Sefkati Bey, Hilmi Haki Bey, Mehmet Selim, Avnullah Kâzımî, Ahmet Rıza Bey, Emrullah Efendi, Tevfik Nevzat, Selim Faris, Halil Ganem (demokrat), Abdullah Cevdet, Prens Sabahattin, Ali Kemal, Mizancı Murat, Süleyman Nazif.”¹⁹

Jön Türklerin belli başlı yayın organları arasında sunları sayabiliriz: *İstikbal*, *Cür'at* (Hilmi Hakkı) , *Hürriyet* (Selim Faris), *Hizmet* (Tevfik Nevzat, Hayrullah Efendi), *Sosyalist* (Refik Nevzat), *La Turquie Contemporaine* (Georgiades), *Le Croissant*(Halil Ganem), *Mesveret* (Ahmet Rıza Bey), *İçtiha*d (Abdullah Cevdet). *Hakikat*, *Mizan*, *Kanun- Esasî*, *Osmanlı*, *Intikam*, *İstirdat*, *Vatan*, *İstikbal*, *Girid*, *Ezan*, *Darbe*. Bu yayınların en uzun ömürlüleri *Mesveret*, *Osmanlı*, *Sura-yi Ümmet*, *Mizan ve Kanun-i Esasî* ' dir.

¹⁹ age. : s. 35.

Bu yayınların birçoğu özellikle II. Mesrutiyet sonrasına aittir. Çünkü II. Abdülhamid birçoğu zararlı içeriğe sahip hiçbir denetimden geçmeden yayınlanan bu tip çalışmalara izin vermemiştir. Kendisinden sonra gelen ve zimnen padişahın bile üstünde olan İttihad ve Terakki Cemiyeti mensupları ülkedeki bu tip yayınları destekleyerek her kafadan bir ses çıkmasına -sözüm ona- “yadigarân-i hürriyet”e çalışmışlardır. Ama bu faaliyetlerin çeşitliliği doğrudan olmasa dahi dolaylı olarak Osmanlı Devleti’nin yıkılışında etkili olmuştur.

Yeni Osmanlılar ve Jön Türkler’in faaliyetleri konusunda Prof. Dr. Nurullah Çetin su çarpıcı tespiti yapmıştır:

“Yeni Osmanlılar” la bunların devami olan Jön Türkler, her iki grup batı taraftarı, Mesrutiyetçi, ihtilâlcı idi ve orduyu emellerine alet etmişlerdi. Her iki grup da Osmanlı Devleti’ni parçalayıp yok etmek isteyen ve asta adam olarak gören Batılı devletler tarafından desteklenip kullanılmışlardı. Batılı Devletler, bu grupların ellerine kurtuluş reçetesi, ıslahat programı diye devleti batırma programları tutuşturmuştu ve sonunda Osmanlı Devleti battı.”²⁰

Osmanlı Devletinin kurtuluşuna çalıştıklarını zanneden bu sözde aydınlar yaptıkları faaliyetlerle ve kurdukları örgütlerle zaten zor durumda olan Osmanlı Devleti’nin dağılma sürecini hızlandırmışlardır. Kendi ini hatıratında II. Abdülhamid her ne kadar elestirmişse de zaman zaman merhametini esirgemediğini dile getirmiştir. Ama su gerçektir ki Abdülhamid’ten kaçarak Batılı düşmanlarımızla

²⁰ Çetisli, İsmail; Çetin, Nurullah vd., II. Mesrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı, Akçağ yayınları, Ankara 2007, s. 35 vd.

isbirliği içerisinde girenlerin üzerinden Türk milletinin olumsuz bakışları eksik olmayacaktır.

Jön Türklerin misyonu hakkında daha çarpıcı bilgi vermesi açısından su hadiseyi de aktarmak gerekir:

İstanbul' a gelen İngiliz elçisinin arabasının atların gençler sökerek atlar yerine arabaya kendilerini kosmuşlardır. Elçinin arabasını uzunca bir sürece çekmişlerdir.²¹

Bu bağlamda Osmanlı Devletini yönetmeye namzed olan hatta belli bir süre yöneten İttihad ve Terakki Cemiyeti²² mensuplarının değeri ve misyonu apaçık ortadadır.

Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, İttihad ve Terakki Firkasının Osmanlı Devleti'nin kurtulması için çalışmak ve Yenileşme hareketlerinin öncüsü olmak maskesi altında Batı'nın emellerini gerçekleştirmek, Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecini hızlandırmak, kendi bireysel menfaatlerine hizmet etmek ve materyalist felsefeyi yerleştirmekten başka kayda değer hiçbir faydası olmamıştır.

2. İkinci Meşrutiyetin ilanı

Rumeli ve Balkanlardaki karışıklıkların artması II. Abdülhamid ve memurlarına karşı artan suikast girişimleri Makedonya dolaylarında yaklaşık 200 kişinin ayaklanıp dağa çıkarak isyan etmesi ve İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin II. Abdülhamid'e durumu bildirerek ayaklanmaların daha da artmaması için acil olarak meclisi açıp meşrutiyeti ilan etmesini istemesi üzerine II. Abdülhamid 22 Temmuz

²¹ age.: s. 51.

1908’de II. Mesrutiyet’i ilan ederek 1876 tarihli Kanun-i Esasî’yi tekrar yürürlüğe koymus, en kısa sürede sürede genel seçime gidileceğini belirtmiştir. Mesrutiyet Fransızlardan alınma bu ilkelerle geliyordu: Hürriyet(Liberté), Eşitlik- (égalité), kardeşlik (fraternité). Bunların yanı sıra adalet ve dayanışma(mesveret) de önemli ilkelereydi.

II. Mesrutiyet’in ilan edilmesi hadisesi ülkede inanılmaz bir coşkuyla karşılanmıyordu. İttihad ve Terakki ise bayraktarlığını yapıyor. Ülke, umursuzca âdeti bir felakete sürükleniyordu.

Döneme bizzat şahitlik eden Mehmet Akif Ersoy II. Mesrutiyet’in ilan edilisi sonrası İstanbul’daki cümbüs havasına hayretle ve istihza ile bakardı. O günleri âdeti timarhaneden çıkmış bir delinin yaptıklarına benzetir. Ülkenin artık kontrolden çıktığını, bir çatışma çıkması durumunda çatışmayı durduracak kimsenin dahi olmadığını, köşe başlarında, meydanlarda kim olduğu belirsiz kişilerin konuşmaları atarak konuşmaları, çevresinde toplananlarında daha ne anlatıldığından bile habersiz nara atanlara saksakçılık yaptığını belirtir bu durumu eleştirir. Türü adlarla çıkan birçok gazetenin ülkeye ayrılık tohumu ektğini, edebiyatçıların sanat yerine bol bol birbirine sövdüğünü, birilerinin din karşıtlığı yaparak konuşmaları yaptığını, dinleyenlerin ise bunu vicdan hürriyeti sandıklarını anlatır bu durumu yadigar ve eleştiri oklarını esirgemez. İnsanların borç harç ederek akin akin Avrupa’ya gittğini, çocuklarını bile orada doğurmanın artık bir özentî hâline geldiğini belirtir. Akif’in Safahat’ından alınma bu kesit âdeti Mesrutiyet’in ilk yıllarının bize canlı bir resmini verir. Biz de anlattıklarımızı desteklemek üzere metni aynen buraya alıyoruz:

“ Bir de İstanbul'a geldim ki : Bütün çarşı, Pazar

Na'radan çalkaniyor! Öyle ya... Hürriyet var!

Galeyan geldi mi , mantık savusurmuş... Doğru

Vardı aklından o gün her kimi gördümse zoru.

Kimse farkında değil, anlatılan, yaptığının;

Kafalar tütsülü hülya ile, gözler kızgın.

Sanki zincirdekiler hep bosanıp zincirden,

Yıkıvermiş de timarhaneyi çıkmış birden!

Zurnalar sehrin ahali sini takmış pesine;

Yedisinden tutarak tâ dayanin yetmişine!

Eli bayraklı alaylar yürüyor dört keçeli;

En ağır baslısının bir zili eksik, belli!

Ötüyor her tasin üstünde birer dilli düdük.

Dinliyor kaplamış etrafını yüzlerce hödük!

Kim ne söylerse, hemen el vurup alkışlanacak...
—Yasasin!

—Kim yasasin?

—Ömrü olan.

—Sak! Sak! Sak!

Ne devâirde hükümet, ne ahâlîde bir is!

Ne sanayi', ne maârif, ne alis var, ne veris.

Çamlıbel sanki şehir: Zabita yok, rabita yok;

Aksa kan sel gibi, bir dindirecek vâsita yok.

"Zevk-i hürriyeti onlar daha çok anlamalı"

Diye mekteplilerin mektebi tekmi l kapalı!

İlmi tazyîk ile ta'lîm, o da bir istibdâd...

Haydi öyleyse çocuklar, ebediyyen âzâd!

Nutka gelmiş öte dursun hocalar bir yandan...

Sahnedeki sahneye kosmakta bütün sâkir dan.

Kör çibân nesterin altında nasıl patlar sa,

Hep ağızlar desilip, kimde ne cevher varsa,

Saçıyor ortaya, ister temiz, ister kirli;

Kalmıyor kimsecigin muzmeri artık gizli.

Dalkavuk devri değil, eski kasâid yerine,

Üdebâniz ana avrat sövüyor birbirine!

Türlü adlarla çıkan nâ-mütenâhî gazete,

Ayrılık tohumunu bol bol atıyor memlekete.

İt yetistirmek için toprağı gayet münbit

Bularak, fuhs ekiyor salma gezen bir sürü it!

Yürüyor dîne bes on maskara, alkislanıyor,

Nesl-i hâzir bunu hürriyyet-i vicdan sanıyor!

Kadin, erkek kosuyor borç ederek Avrupa'ya...

Sapa düsmekte sizin siklara, zannim, Asya!

Hakk'a tefvîz ile üç tane yetismis kizini;

Tasiyanlar bile varmis buradan baldizini,

Analik ilmi için Paris'e, yüksünmeyerek...

Yük agir, ecri de nisbetle azîm olsa gerek!"²³

Mesrutiyet'in ilanina en çok sevinen ayrilikçi Sirp, Bulgar, Yunan çeteleri olmustur. Çünkü o siralar içten ve distan birtakim desteklerle bagimsizlik mücadelesi veriyorlar ve bu mücadelelerine II. Abdülhamid yönetimini engel görüyorlardı. Bu sevinçlerini II. Abdülhamid sonrasi Ittihad ve Terakki Cemiyeti mensuplarının Balkan savaslari sirasindaki tutumu ve hemen arkasindan gelen I. Dünya savasi pekistirmis ve kısa bir süre içerisinde de tam bagimsizliklarına kavusmuslardir.

²³ Ersoy, Mehmet Âkif, **Safahat**, Hazirlayan: A. Vahap Akbas, Beyan yayinlari, Istanbul 2007, s.354-356.

Mesrutiyet sonrası her alandaki sınırlama ve kontrol kalkmış ülkede tam bir basibosluk havası esmeye başlamıştır. Bu basiboslugin kontrolsüzlüğün faturası kısa sürede kendisini göstermeye başlamış siyasi sebeplerle sürgün edilenler affedilmiş ve abide-i hürriyet olarak sunulmuşlardır. Sadrazamlık görevine de İngiltere taraftarı Kâmil Pasa getirilmiştir. Ülkede neye ve kime hizmet ettiği belirsiz basın yayın faaliyetleri ayrılık tohumları ekmeye başlamış kısa süre içerisinde 200'ü askın gazete ve dergi yayın hayatına atılmıştır. Muhal f gazete ve dergi sahipleri ya bir şekilde susturulmuş ya da öldürülmüştür. Kısa süre sonra önce Avusturya Bosna-Hersek'i aldı. Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti. Girit Adası Yunanistan' a katıldığını duyurdu.

Hemen ardından yapılan seçimi İttihad ve Terakki Cemiyeti kazanarak 17 Aralık 1908'de meclis açılarak İttihad ve Terakki Cemiyeti yönetime başladı. Adaletsiz, baskıcı, basiretsiz yönetimleri sonucu zaten karışmış olan Osmanlı Devleti hızla felaketlere sürüklenmeye başladı. İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin sorumsuz tavırları din ve değerler konusundaki saldırgan tutumu 13 Nisan 1909'da "31 Mart Vak'ası" ni doğurdu.²⁴ Derviş Vahdeti'nin öncülüğünü yaptığı İttihad-i Muhammedi

²⁴ İttihad ve Terakki hakkında Derviş Vahdetî'yi *Volkan*'da şöyle bahsetmektedir: "İttihad ve Terakki Cemiyeti her ferd gibi vatanın tehlikede olduğunu iyice anladığı için tesekkül etmişti. Lâkin her ferdin ziyade tehlikenin önünü almaya gayret etti. Faa gösterdi. Velhasıl az zaman zarfında pek çok nâfi isler gördü. İnkilab meydana geldiği esnadaki zevk-i galibiyetle bir kısm-i mühimmi, lâkin ekalliyette kalani birçok münasebetsizlikte bulundu. Sarayı tehdit etmişlerdi. Nuzzâri korkutmuşlardı. Milleti bâzice yap Nezâretlere gözdikmişlerdi. Bunlar meyânında iktidârli, hakk-i nezârete lâayık, kendisinden herkes emin adamlar da bulunabilirdi. Ahmed Rıza Bey gibi, fakat mademki her ferdin ahvâl-i husûsiyesine ahlâk-i zâtiyesine kadar tenkid ediliyordu, Ahmed Rıza Bey bile bu tenkidten kurtulamadı." (Derviş Vahdetî, "Müjde-İttihad ve Terakki Cemiyeti Eskisinden Ziyade Kuvvet Buldu", *Volkan*, Numara: 24, 10 Kânûnîsânî 1324, s.1.) Buradan ve *Volkan*'daki daha birçok yazıdan hareketle Derviş Vahdetî'nin İttihad ve Terakki ile de çok ciddi sorunları olmadığını görmekteyiz. Oysaki 31 Mart Vak'ası

Cemiyeti ve taraftarlarının bu olaydaki rolü büyüktür. Hatta değişik kaynaklar kendisinin İngilizler adına çalıştığını bunu yaparken de dini kullandığını belirtmektedir.²⁵ Derviş Vahdeti aynı zamanda “Volkan” gazetesinin de sahibidir.²⁶ Volkan gazetesindeki “İttihâd-i Muhammedi Cemiyeti”²⁷ adlı yazısında Derviş

sonrasında asılmasında İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin rolü büyüktür. Buradan hareketle Derviş Vahdetî’nin asılması hadisesini İttih ve Terakki’nin dinî irtica kuruntusundan kaynaklı bir darbe olarak yorumlayabiliriz. İttihad ve Terakki Cemiyetinin eskisinden ziyade kuvvet bulmasını “Müjde” başlığı ile veren Derviş Vahdetî zihniyetine karşı İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin bakış açisini anlamak gerçekten güçtür.

²⁵ Volkan gazetesini “Tam ve aynen metin nesri” olarak günümüze kazandıran M. Ertugrul Düzdag Derviş Vahdetî’nin yanlış tanındığı ve tanıtıldığı kanaatindedir. Söz konusu çalışmada kendisinin de Volkan üzerinde çalışana kadar derviş Derviş Vahdetî ve Volkan’i yanlış tanıdığını belirterek şu düşüncelere yer verir:

“ Volkan’i okuyunca, sanki başka bir Vahdetî ile tanıştığımı zannettim ve yakın tarih yazarlarımız hakkındaki kanaatim derin bir sarsıntıya uğradı.

(...)Derviş Vahdetî, ne tahrikçi bir İngiliz ajanı ne de yeniliklere, hürriyet ve mesrutiyete düşman bir “mürteci” dir. O, zamanının “hürriyetçi” lerinin hayallerinden bile geçirmedikleri kadar, fikir ve vicdan serbestliği taraftarıdır.” (Volkan Gazetesi-Derviş Vahdetî[1908-1909], İz yayınları, Hazırlayan: M. Ertugrul Düzdag, İstanbul 1992, s. Ön söz-ix.)

²⁶ 31 Mart Hadisesi hâlâ akademik çevrelerde sebepleri ve sonuçlarıyla sıkça tartışılan konulardandır. Konu hakkında II. Abdülhamid’in Son Mabeyn Baskâtibi Ali Cevat Bey’in Fezleke’sine başvurulabilir.(Unat, Faik Resit, İkinci Mesrutiyetin İlânı ve Otuzbir Mart Hadisesi, TTK yayınları, Ankara 1991.)

²⁷ “*Su devr-i dilârâ-yi hürriyyet, öyle bir mesûdiyet devridir ki! Bunun kadrini bilmemekden büyük bir hata olamaz.*

Gerek Emevilerin gerek Abbasilerin devre-i hilâfetlerinde bile Islâmîyet bu derece bir hürriyete mâlik olamamıstı.

İyi bilmiş olalım ki, su devr-i hürriyetimiz çok değil, son otuz üç sene kadar bir zaman geçer geçmez, Allâme Teftazânîler, Fahreddin Râzîler gibi kelâmîyyûnu, müfessirîni su pâ-yi tahtımızda görmüş olacağız. Hükûmet-i Os-manî teali ettiği nisbette, küre-i arzin her tarafına yayılmış olan Islâm kardeşlerimizin en faal, en müterakkî bir kavm-i necîb olduklarını hem göreceğiz hem de dünyalara göstereceğiz.

Göreceğiz ki, Cava’dan bir müslüman tacir, fabrikası mâmulatına mahreç bulmak için vapurlarda, simendiferlerde namazını kila kila, seyahat edecek, birkaç lisana da âsinâ

Vahdeti'nin Ittihad ve Terakki Cemiyeti Partisinden çok ümitli olduğunu ve ne kadar hürriyet aşığı bir şahsiyet olduğunu açık bir şekilde görmekteyiz.

Bu olayları bastırmak üzere Mahmut Sevket Paşa komutasındaki hareket ordusu Selanik'ten İstanbul'a gelir, olayları bastırır ve sık ilan eder. Hemen ardından da II. Abdülhamid tahtan indirilerek Selanik'e sürgün edilir. Yerine Sultan Mehmet Resat padişah olur. Ama II. Mesrutiyet döneminde Sultan Resad'ın hemen hemen hiçbir işlevi yoktur. Sembolik bir görevdedir. Padişahlık fiilen bitmiştir diyebiliriz. Zaten Ittihad ve Terakki Cemiyeti taraftarları da kendi aralarında "Mesrutiyetperver Padişah" demektedirler. Burada şunu da ifade edebiliriz ki Balkan Savaşlarından tutun da I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadarki tüm hadiselerinin sorumlusu Ittihad ve Terakki Cemiyeti'dir.

Basta Rusya olmak üzere tüm Avrupa'nın desteğini alan Slav ırkına mensup gayr-i Müslimler isyan ederken Arap ve Arnavut gibi Müslüman unsurların da isyan etmesi ve bağımsızlık istemesi artık "Türk'ün Türk'ten Baska Dostu Yoktur." sözünü kanıtlar niteliktedir. Müslüman unsurların da isyan etmesi ile artık ne Osmanlıcilik düşüncesi ne de İslâmcilik düşüncesinin geçer akçe olmadığının öze dönüş ve ulus devlete doğru gidişin kaçınılmaz olduğunun bir göstergesi olarak karşımıza

olduğunu âleme gösterecek, o zaman "Men teâllem lisâne kavmin emine min mekrihim" ² sirri her tarafta zuhur edecektir.

Birisi de Çin'den kalkıp, Asya'da, Avrupa'da birkaç lisandan konferanslar vere vere hakâyik-i Islâmîyyeyi âleme nesr edecektir.

Her taraftaki Islâmlar, seyahatte ticârette, fûnûn-i mütenevviada her taraftaki ecnebilere tefevvuk edecek, dünya hâlimize hayretlerle bakacak, bu ise Ittihâd-i Muhammedi sayesinde hîz-ârây-i husul olacaktır." (Kıbrıslı Derviş Vahdetî, "İttihâd-i Muhammedi Cemiyeti", Volkan, Numara: 39, 26 Kânûnîsânî 1324, s.5.)

çıkılmaktadır. 1911 senesinde başlayan “Genç Kalemler Hareketi” ve devamında gelen Türkçü çizgideki hareketler bu tezimizi kanıtlar niteliktedir. Ayrıca Osmanlı Devleti bağımsız olmak isteyenleri engellese bile küçülmenin kaçınılmaz olduğu ortadadır. Çünkü 20. yüzyıl imparatorluklar çağı değil artık milletler çağıdır.

Batılılaşma savunucularından olan aynı zamanda Servet-i Fünûn dergisinin de sahibi olan Ahmet İhsan Tokgöz nasıl bir yanlışla düstüklerini Batıya nasıl kandıklarını hatıratında aktarmaktadır ve pişmanlığını itiraf etmektedir. Ona göre Batı gerçek yüzünü bir kez daha göstermiştir. Müslümanların dinine varana kadar saldırmıştır. Jön Türklerden olan Ahmet İhsan Tokgöz nasıl hayal kırıklığına uğradıklarını şöyle anlatmaktadır:

“ Nitekim 1908 Temmuz’undan sonra, bir yıl süreyle öyle olmuştur. Mesrutiyetin ilanına kadar Abdülhamid yönetimine karşı yüreklerimizde beslediğimiz derin kin, sarayın sevmediği her şeyi bize sevdirecek kadar hepimiz de acayip bir “yanlış görüş” yapmıştı. Bunun bir örneği İngilizlerle Boer’lerin savaşında ortaya çıkmıştı. İstanbul’un nurlu gençliği ve bütün Edebiyat-i Cedide ailesi bilmeden, anlamadan Boer’lerin bağımsızlık savaşını fena görmüş ve İngilizlerin başarısını, ta İngiliz elçiliğine kadar gidip kendilerini tehlikeye atarak, açıktan açığa dilemeye kadar götürmüştü.

Bu yanlış görüş hemen hepimizde yalnız İngiltere hakkına değil, bütün Avrupa siyaseti hakkında vardı. Biz o zaman sanıyorduk ki Avrupa devletlerinin bize gösterdiği düşmanlık bizim Orta Çağ tarzında yasayışımızdan çıkar, yönetiminizin bozukluğundan ve Saray ile Babiâli’nin köhne düşüncesinden doğardı. Son yüzyılda

basta İngiltere olmak üzere Avrupa'nın emperyalist devletleri, Türklük aleyhinde durmadan dinlenmeden yayınlar da bulundular .

Ünlü Gladstone, İngiliz parlamentosunda eline Kur 'an 'i alıp, "Türkiye bu kitapla yürüdükçe uygarliga zarar verir" demisti. Bu sözle güya adliyemizin ve toplumsal hayatimizin uygarlikla uyusamayacagini anlatmisti. Ve biz gençler, yanlis görüs, yanlis inanisla, ona hak vermistik. Oysa Gladstone, emperyalist siyasetine Müslümanların kutsal kitabini alet etmisti. Türkiye'de Hiristiyan öldürölüyor diye çıkarılan gürültüler de bu türdendi. İnsanlık ve uygarlık koruyuculugu yapar görünüp zayıf Osmanli Devleti'ni parçalamaktan baska düşündükleri yoktu. Yoksa emperyalistlerin öldürölmiş Müslüman, Hiristiyan ya da Yahudilere acidıkları yoktu.

Iste acikli nokta buradaydi. Yani bizler 1908 inkilâbına bu gerçekleri görmeden ve anlamadan girmistik. Mademki mesrutiyeti ilan ettik, köktenci ve çağdas düzeltimlere basliyoruz; artık Avrupa düşmanligini keser ve biz de rahat rahat gelişme saglarız sanmistik. Ne ham hayaller mi s!

Atina'dan aktarma yaparak bindigim İtalya'nın Albania vapurunda giderken ben de bu yanlis kanıdaydım. Avrupa siyasetine karsi çok iyimserdim. Türlü türlü tatli hayaller kuruyordum. Safligin ve toylugun son derecesine çıkmistim." (Çetisli, Çetin; 2007: 56–57) ²⁸

²⁸ Çetisli, İsmail; Çetin, Nurullah vd., II. Mesrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı, Akçag yayinlari, Ankara 2007, s. 56-57.

Sonuç olarak mesrutiyet ilan edilmisti ama bir çürük iplige hülyalar dizilerek. Akif'in deyimiyle “Maske yırtılmasa hâlâ bize âfetti o yüz.../Medeniyet denilen kahbe, hakikat, yüzsüz.” idi.

3. İttihad ve Terakki Cemiyeti

İttihad ve Terakki Cemiyeti daha önce bahsettiğimiz Yeni Osmanlıların devamı ve Jön Türklerin öncülüğünde 1889'da Tıbbiye-i Sahane'de İbrahim Temo, İshak Sükutî, Hüseyinzade Ali Bey, Mehmet Resit ve Abdullah Cevdet tarafından kurulmuş ve hızla kadrosunu ve faaliyetlerini artırmıştır. İttihad ve Terakki Cemiyetinin ilk adı “İttihad-i Osmanî”dir. Engellemelere uğradığında ise genellikle Londra ve Paris gibi Avrupa baskentlerine ve Mısır'a kaçarak yayın faaliyetlerini oralarda sürdürmüşlerdir. Özellikle *Mizan* gazetesi sahibi Mekteb-i Mülkiye hocası Duyûn-i Umumîye Osmanlı Komiseri Murad Bey²⁹'in Paris'e kaçması ve bir süre sonra Cemiyetin basına geçmesi³⁰ ile İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetleri hız

²⁹ *Mesveret* gazetesi ile de meshur olan Mizancı Murad Bey'in bu ga 1895 tarihinden itibaren Türkçe ve Fransızca olarak yayınlanır.

³⁰ Ahmed Rıza Bey'in 1894 senesinde İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin basına geçmesinden sonra kendi görüşlerini onaylamayanlara karşı olumsuz tutumları, laik ve pozitivist fikirleri, yabancı devletler ile süpheli ilişkilere girdiğine dair söylentiler, muhafazakâr Jön Türkler arasında ciddi tepkilere ve kirgünlüklere sebep olmuştur. Ahmet Rıza y'in çevresinde Dr. Nâzım, Bahaâddin Sakir, ve Serif Bey; Murad Bey'in çevresinde ise Sefik Bey, Çürüksulu Ahmet Bey, İshak Sükutî, Dr. Serafettin Magmumî, Süleyman Nazif ve Ali Kemal toplanmışlardı. Böyle bir ortamda Murad Bey'in Paris'e gelmesi İttihad ve Terakki Cemiyeti başkanlığı için kendisinin seçilmesini kolaylaştırmıştır. 1896 yılında ise İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin basına geçmiştir. (bkz.: Emil, Birol, *Jön Türklerle Dair Vesikalar I Edebiyatçı Jön Türklerin Mektupları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1982, s. 11.)

kazanmıştır; Fakat II. Abdülhamid yönetiminin baskı ve takipleri artmıştır.³¹ İbrahim Temo'nun anılarında aktardığına göre böyle bir cemiyet kurma fikri ilk olarak İshak Sükutî'den çıkmıştır. Cemiyet'in ilk toplantısında Hersekli Ali Rüşdi, İzmirli Ali Sefik, Asaf Derviş Paşa, Giritli Muharrem, Abdullah Cevdet, İshak Sükutî, Serafettin Magmumî, Çerkes Mehmet Resit katılmışlardır. Bu toplantıda Giritli Muharrem Cemiyete Müslüman olmayanların alınmaması teklifinde bulunmuş fakat bu teklif kabul görmemiş su karar alınmıştır: "...İs görülebilecek ve itimat edilecek her Osmanlı'nın, gayet ihtiyatkârane ve her türlü tecrübeden geçirilerek kabulü cihetine karar verildi."³²

Cemiyete giriş başlangıçta gizli idi "tahlif merasimi"(yemin töreni) silah üzerine yemin edilerek girilirdi. II. Mesrutiyet ilan edildikten sonra İttihad ve Terakki Cemiyeti mensupları hürriyet kahramanları olarak görülmüş, dağılım sürecinde olan Osmanlı Devleti için bir kurtarıcı gözüyle bakılmıştır. Nitekim hiç de sanıldığı gibi olmamış tüm hayaller bosa çıkmıştır. Çünkü İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluş felsefesi Abdülhamid'i indirmek ve –sözüm ona- hürriyeti getirmektir. Ama II. Mesrutiyet sonrası Devleti yönetmeye talip olmuşlar ve ilk genel seçimde iktidarı ele geçirerek II. Abdülhamid'i indirmişler yerine Sultan Resad'i geçirmişlerdir.

Sina Aksin'e göre İttihad ve Terakki, padişaha karşı ve devrimci bir yapıya sahiptir. Amaçları modern bir toplum yaratmaktır. Tıbbiye, harbiye ve mülkiyelilerden oluşmuş siyasi bir örgüttür. 1908 mesrutiyetin ilanına kadar yapılmış

³¹ Emil, Birol, Jön Türklere Dair Vesikalar I Edebiyatçı Jön Türklerin Mektupları, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1982, s. 10.

³² Soy, H. Bayram, İbrahim Temonun İttihat ve Terakki Anıları, Arba yayınları, İstanbul 2000, s. 13 vd.

olan tüm yenilikler aslında “kerhen” yapılmıştır. Bu düzenlemeleri doğuran baslıca sebepler: Kavalalı Mehmet Paşa ile mücadele edebilmek, azınlıkların daha fazla gerisinde kalmamak ve Batı emperyalizmi ile mücadele edebilmektir.³³ Bunun yanı sıra Sina Aksin mesrutiyetin ilanını bir devrim olarak niteler. Bu devrim burjuvazi kökenli bir devrimdir. Cumhuriyet devriminin öncülü olarak kabul edilemez. Çünkü mesrutiyet devrimi saltanatı kabul ederken Atatürk devrimleri kabul etmez. Mesrutiyet düşüncesi padişahın halifeliginden kaynaklı olarak din devleti olmayı kabul ederken Atatürk devrimi laikliği kabul etmiştir.³⁴ Sina Aksin modernleşmenin gereğine inanmakla birlikte İttihat ve Terakki Cemiyetine temkinli yaklaşmaktadır.³⁵

II. Abdülhamid hakkında da daha nesnel bir yaklaşım sergilemektedir. Abdülhamid’in birçok uygulamasının devletin içinde bulunduğu zor durumdan kaynaklandığını belirtmektedir. II. Abdülhamid hakkında olumlu yaklaşımları olan kişiler ve kitapları hakkında bilgiler vererek düşüncelerini desteklemiştir.³⁶

Devlet yönetecek kadar iyi bir teskilata sahip olmayan İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları arasında kısa süre içerisinde ayrılıklar ve gruplaşmalar ortaya

³³ Aksin Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge kitabevi, 5. Baskı, Ankara 2009, s. 17-18.

³⁴ age. s. 20-21.

³⁵ Sina Aksin Jön Türklerin ideolojisi konusunda özellikle burjuva temelli bir yapılaşma olduğu üzerinde ısrarla durmaktadır. Aksin’e göre Osmanlı İmparatorluğundaki kapitalist gelişme burjuvaziyi doğurmuş ve söz konusu burjuva kadroda devrimci bir kimlikle yönetime karşı bir cemiyet-daha sonra bir parti- kurarak mücadele etmeye başlamıştır. Bu burjuva kadronun en önemli özelliği aynı zamanda Türk milliyetçiliği davasını benimsemiş olmalarıdır. Bu fikirlerinde zaman zaman gelgitler olussa da Türkçülük duygusu İttihat ve Terakki Partisi’nin yönetimi ele almasından sonra en parlak çağını yaşamıştır. (bkz.: a , 135 vd.)

³⁶ II. Abdülhamid’e karşı daha olumlu yaklaşan yazarlar ve eserleri hakkında bkz.: İsmail Hani Danışmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*; Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğusu*; Necip Fazıl, *Ulu Hakan II. Abdülhamid*, *Vahidüddin: Vatan Haini Değil Büyük Vatan Dostu*; Stanford J. Shaw, Ezel K. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (age. , s. 22.)

çıkmiş ve Ittihad ve Terakki Cemiyeti zaman içerisinde baskılaşmıştır.³⁷ Başlangıçta Osmanlıcılık düşüncesini savunarak her milletten ve dinden herkese özerklik verilmesini kabul ediyorlardı. Daha sonraki gelişmelerden azınlıkların düşüncelerinin özerklik değil gerçekte bağımsızlık olduğunu anlamışlardır. 1911 senesine gelindiğinde ise artık Türkçülük fikir hareketi çizgisine yaklaşmışlardır.³⁸ Jön Türklerin Türk milliyetçiliği konusunda birçok kaynak hemfikirdir.³⁹

Ittihad ve Terakki Cemiyeti mensupları arasında sonuç olarak iki görüş baskın olarak ortaya çıkmıştır.

³⁷ Said Halim Paşa, Ittihad ve Terakki Cemiyeti'nin bilgi ve deneyimden yoksun ihtilalcilerden oluştuğunu belirterek dönemin başarısızlığında başta a dinler olmak üzere mesrutiyet dönemindeki tüm insanların rolü olduğuna vurgu yapar. Bu durumda her ne kadar birçok sıkıntının kaynağı Ittihad ve Terakki olsa da herkesin rolü oranında dönemin hatalarının getirdiği sorumluluk bölüşülmelidir. (Said Halim Paşa, *Bütün Eserleri (İslâmlaşmak)*, Anka yayınları, İstanbul 2003, s. 57-58.) Said Halim Paşa, Ittihad ve Terakki yönetiminin seçtiği meclisi ise “ güç ve saygınlığı olmayan, deneyimden yoksun, kendisine bol keseden bağışlanan hak ve ayrıcalıkları kötüye kullanan” şeklinde ifade eder.(age. , s. 39)

³⁸ “ Türklerin bir Türk milliyetçiliği programını başlatmış, böylelikle de imparatorluğun çözülmesine yol açmış olmak gibi kötü bir ünleri vardır. Bu histografik imgenin, 1912 Balkan Savaşı'ndan sonraki dönem için geniş ölçüde doğru olduğuna şüphe yoktur.” Adanur, Fikret, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulusal Sorun İle Sosyalizmin Oluşması ve Gelişmesi: Makedonya Örneği”, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik[1876-1908]*, İletişim yay., İstanbul 2008, s. 63.

³⁹ E.E. Ramsaur, Jr. , *The Young Turks. Prelude to the Revolution of 1908*, Princeton 1957, s. 43-44; Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, Londra 1961, s. 209; Yu. A. Petrosyan, *Mladoturetskoe dvizhenie(vtoraya polovina XIX-nachalo XX v.)*, Moskova 1971, s. 183; M. Sükrü Hanioğlu, “ The Constitutional Movement of 1908 According to Documents of the Ottoman Committee of Union and Progress, “J.-L. Bacqué-Grammont ile E. von Donzel'in derledikleri Comité International des Etudes Pré-Ottomanes et Ottomanes. VIe Symposium. Cambridge 1984 içinde İstanbul-Paris-Leiden 1987, s. 282. (Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik[1876-1908], İletişim yay., İstanbul 2008, s. 56'dan naklen.)

Bunlardan birincisi masonik çizgidekilerdir. Bunların i Selaniktir. İtalyan mason localariyle siki iliski içerisinde dirler. Osmanl i, kozmopolittirler, milli ve dini degerlere karsi kayitsiz davranirlar. Materyalist ve pozitivisttirler. Osmanli Devletine faydalarından çok zararları olmuştur.

İkinci grubun ise merkezi manastır'dır. Türkçü çizgide faaliyet gösterirler. Genellikle asker kökenli milliyetçi Türklerden olusmaktadırlar. Ama İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin beyin takimini maalesef mason takimi olusturur. Bu grup Türk milleti ve çıkarlarını korumayı kendilerine gaye edinmişlerdir. Fakat başarılı olamamışlardır.

II. Abdülhamid Jön Türklerin gerçekte “Mason Locaları” bağlı oldukları özellikle İngiliz Mason Locasının bu konuda çok etkin olduğunu belirtmektedir. Ayrıca İttihad ve Terakki Cemiyeti mensuplarından masonlarla işbirliği içinde olanlardan tarihin hesap soracağını belirtmektedir.

“ Bir gün Tarih, kendilerine “ Genç Türkler” , “ Jön Türkler” dedirten kimselerin neden Mason olduklarını elbette araştırarak ve ortaya koyacaktır. Benim tahkik ederek öğrenebildiklerimin hemen hepsi Mason'dular ve ine hemen hepsi, “ İngiliz Locası” na bağlıydı! Bu localardan maddi yardım görüyorlardı. Bu yardımların “ insani” mi, “ siyasi” mi olduklarını tarih elbette öğrenecektir!” ⁴⁰

II. Abdülhamid hatıralarında İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin bu kadar sinsi faaliyetinin bilinmesine rağmen niçin engellenemediğine veya engellenmediğine dair

⁴⁰ Bozdağ, İsmet, Abdülhamid'in Hatıra Defteri, Kervan yayınları, İstanbul 1975, s.48-49. (Jön Türklerin Mason oldukları ve değişik Mason localarına oldukları konusunda ayrıca bkz. : Aksin Sina, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, İmge kitabevi, 5. Baskı, Ankara 2009, s. 108)

de yanitlar vermektedir. Buna sebep olarak da kendisinin yalnız olduğunu, çevresinde güvenecek hemen hemen hiç kimsenin olmadığını belirtmektedir. Buna karşın düşman güçlüdür. Arkasında tüm dünya vardır. Dostları kendisini yumusak basli olmakla, düşmanları ise gaddar olmakla suçlamaktadır. Kendisi ise kendi anlattıklarına göre ne çok yumusak basli ne de gaddardır. Sadece hâlin gereğini yapmıştır. İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne mecburen göz yumması bile buna bir örnektir; Yoksa Abdülhamid o sıralarda Devleti'nde uçan kistan bile haberdar olan bir padisahtir. Döneminde hiçbir devletin sahip olmadığı kadar güçlü bir jurnal teskilâtını kuran da idare eden de kendisidir.

“ Dostlarım beni, yumusak basli olmakla, düşmanlarım, zalim gaddar olmakla suçlarlar ... İki taraf da yanilir.. Ben ne bir Yavuz Selim Han idim, ne de Yavuz Selim Han'in ülkesi benim buyrugumdaydi. Bir kaç kelle koparivermek, laf söylerken kolaydır. Her koparılan kelle, insanın önünde bir uçurum açar. Bu uçurumu doldurabiliyorsan, gözdeki verebilirsin ve gözdeki verdiklerin dediklerinden çıkmazlar. Ama uçurumlar kapanmıyorsa, hiç bir şey yapmak mümkün değildi Ben, doğustan merhametli bir insanım. Fakat devletin merhametle idare edilemeyeceğini de bilirim. Ne yaptıysam, yapabildiğimdir. Yavuz Selim Han da benim zamanımda padisah olsaydı, o da benim gibi yapardı. Gerekeni yaptım, faydalının pesinden kostum, ahaliyi ezdirmemeğe çalıştım, beyhude kan dökülmesinin her yerde karşısına çıktım. Memleketim, Jön Türklere gösterdiğim sefkatin il, Jön Türklerin bağışlanmaz gafletlerinin kurbanı oldu; iste o kadar!” ⁴¹

4. Balkan Savaşları

⁴¹age. , s. 64-65.

Fransız İhtilâli(1789)’nden beri devam etmekte olan milliyetçilik hareketleri, tüm dünyadaki ulus devlete doğru gidiş, Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu güçsüz ve karışık durum, Avrupa Devletleri’nin özellikle Ruslar ve İngilizler’in de kışkırtmasıyla bir savaşı kaçınılmaz hâle getirmisti. öncülüğünde Yunanistan-Bulgaristan-Karadag-Sırbistan aralarında anlaşıp Osmanlı Devletine yönelik savaşa hazırlanmaya başladı. Zaten Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu siyasi karmaşa ortamı İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin yanlış politikaları da âdetâ Osmanlı Devleti’ni bir savaşın içerisine doğru sürüklüyordu. Zaten savaş yorgunu olan ve ekonomik ve siyasi anlamda da zor durumda olan Osmanlı Devleti’ni zor günler bekliyordu.

1912 senesinde Osmanlı Devleti’ne bir nota vererek Berlin Antlaşması gereğince milliyet temeline dayalı ıslahat yapılmasını, kendiler özerklik verilmesini, idarecilerin Belçika ve İsviçreli valilerden seçilmesi vb. isteklerde bulunurlar. Osmanlı Devleti bu istekleri kabul etmeyerek önce Bulgarlara ve Sırlara daha sonra ise Yunanistan’a savaş ilan edilir. Yaklaşık 8 ay süren savaş sonunda Edirne, Yanya, Manastır, Selanik, İskodra kaleleri kaybedilmiştir.

İlk Balkan Savaşının üzerinden henüz çok geçmeden aldıkları yerleri paylaşmaya çalışan Balkan Devletleri arasında yeni bir savaş daha başladı. Osmanlı Devleti kendi aralarındaki bu fırsatı değerlendirerek Edirne’yi geri aldı. Savaşın sonunda imzalanan Londra Antlaşmasına uyarak Osmanlı Devleti Kırklareli ve Edirne’yi de Bulgaristan’a bıraktı. Balkan Devletleri aldıkları yerleri paylaşamamaktan dolayı Bulgaristan’a saldırdı. Bulgaristan Edirne’yi geri vermek zorunda kaldı. Savaşın sonunda 1913 senesinde Bükres Muahedesi imzalandı.

Balkan savaslari “Türk’ün Türk’ten baska dostu yoktur.” Ilkesini bir kez daha ispat eder niteliktedir. Bu savasalar sonunda dâhilî ve haricî dsmanlar daha belirgin hâle gelmis. I karisiklarla ugrasan Osmanli Devleti daha Türkçü bir çizgiye dogru ynelmistir. Yönetim de olan Ittihad ve Terakki Cemiyeti ise Osmanlicilik politikasinin iflas ettigini anlayarak Türkçülük çizgisine yaklasmistir. Balkan savaslari insanların daha fazla birbirine kenetlenmesini saglamistir; Fakat daha ne oldugunu bile anlamadan I. Dünya savasinin ikmasi patlak Devleti bitiren son darbe olmustur.

Balkan savaslari dönemin sosyo-kültürel havasini da belirgin bir sekilde etkilemis daha sonra grecegimiz üzere milliyetçi izg i kuvvetlendirmis. Ulus-devletin gerekliligini de bir kez daha ortaya koymustur.

Balkan savaslari sonuçlari kadar sinir tanimiz vahsetlerle de tarihteki yerini almistir. Evlâd-i fatihan olarak bilinen Balkanlarda yasayan Türkler her türlü soykirim ve vahsete maruz kalmislardir. Bu acilari ve vahsetleri ayni zamanda asker olan mer Seyfettin ymasamis birisi olarak hikâyelerinde bize canli birer tablo olarak sunmaktadir.

Akif, Arnavutluk’un dsman tarafindan ele geirilisinden ve orada yapilan vahsetten dolayi derin üzüntü duyar. Akif’e göre Balkanlar “ kaltaban”in hirsina feda edilmistir. Bu  kaltaban ise Ittihad ve Terakki Partisi’nin ileri gelenleridir. Balkanlarin gitmesi demek Kosova’nin gitmesi, Yildirim Han’in ruhunun, Kanunilerin ruhunun rahatsiz olmasi demektir. Bir zamanlar birçok Avrupaliya meydan okuyan o görkemli Osmanli Devleti’nden eser kalmamistir. Bu çok garip ve acinacak bir durumdur.

“Hani, milletlere meydan okuyan kavm-i necîb

Görmedim bir kisi, tek bir meydanda...Garîb!”⁴²

Akif, İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin özerklik verirse isyan etmezler dediği Balkanlardaki durumu ve gerçek amaçlarının özerklik olmadığının çok açık bir şekilde ortaya çıktığını dile getirmektedir. Uyanık olmadığımızdan dolayı tüm bunların basımıza geldiğini de vurgulayarak Balkanların trajik sonunu tüm çıplaklığıyla tablolastırmaktadır.⁴³

“ Hani , ey kavm-i esâret-zede, muhtâriyyet?

Korkarım, şimdi nasi bin mütemâdi haybet!

Hani , ey unsur-i bî-râbita, istiklâl in?

Ebediyyen, sanırım, söndü bütün âmâl in!

Hani "Baskım'cılar in kurduğu yüksek hülya?

Seni yıllarca avutmuş da o mel'un rü'yâ,

Uyumustun... Ya uyansaydın eder miydi tebâh,

Mülkü, birdenbire âfâka çöken kanlı sabah?

.....

.....

Üç sefil ordu çevirsin o metin ordumuzu,

Bizi kovsun elimizden alarak yurdumuzu.

Kimse z ailelerden kimi gitsin bıçaga;

⁴² Ersoy, Mehmet Âkif, *Safahat* (hazırlayan A.Vahap Akbas), Beyan yayınlari, İstanbul 2007, s.398.

⁴³ Akif, *Safahat*’inin değişik sayfalarında da Balkan savaşlarına değinmiş ve Balkanlar’ın elden gidişinden duyduğu derin aciyi, ihaneti ve savunmasızlığını dile getirmiştir.(Bkz. Safahat: s. 400, 406, 408, 409, 410, 428, 550–564)

Kimi bin türlü fecâ'atle çekilsin kucaga...
Birinin irzi heder, digerinin hûnu helâl...

.....

İste, ey unsur-i isyan, bu elim izmi hlal,"⁴⁴

Kendisinin de Arnavut olduğunu vurgulayan Akif, Arnavutluk'un elden çıkisından ders alınmadığını ve içine düşülen durumdan duyduğu üzüntüyü dile getirerek Balkanlar'daki bu durumun yanlış rehberler seçilmesinden ileri geldiğini ifade etmektedir. Herkesi uyanısa çağırmaktadır.

"Veriniz bas basa; zîrâ sonu hüsrân-i mübin:

Ne hükümet kalıyor ortada billahi, ne din!

"Medeniyet!" size çoktan beridir dis biliyor;

Evelâ parçalamak, sonra da yutmak di liyor,

Arnavutlar size ibret olacakken, hâlâ,

Ne bu sûrîde siyâset, ne bu fâsîd da'vâ?

Görmüyor gittiği yanlış yolu, zannım, çoğunuz...

Size rehberlik eden haydudu artık kovunuz!

Bunu benden duyunuz, ben ki, evet, Arnavudum..

Baska bir şey diyemem... İste perisan yurdum!...

28 Rebûlevvel 1331/21 Subat 1328"⁴⁵

Akif, Safahat'ının bütününde Balkanlar'ın elden gidisinden duyduğu derin hüznü defalarca dile getirir. Bu durumda sorumluluğu olanları hep kabahatli görür.

⁴⁴ Ersoy, Mehmet Âkif, *Safahat* (Hazırlayan: A.Vahap Akbas), Beyan yayinlari, İstanbul 2007, s.400.

⁴⁵ age, s. 402.

İttihad ve Terakki mensuplarını değişik gerekçelerle eleştirir. Balkanlar'ın kaybedilmesi aslında uygulanan yanlış politikaların bir sonucudur.

5.1. Dünya Savası

İngiltere, Fransa, Rusya (İtilaf Devletleri) ile Almanya, Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan (İttifak Devletleri) arasında olan, 1914–1918 yılları arasında 4 yıl süren 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateskes Antlaşmasıyla biten bir savaştır. Savaş başladıktan sonra İtalya, ABD, Japonya, Balkan ülkeleri de savaşa dahil olmuşlardır. Savaşın sonunda bizimde dahil olduğumuz ittifak devletleri yenilmiştir.

Savaşa girmemiz de özellikle İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin ileri gelenlerinden olan Enver Paşa'nın Almanların Savaşı kazanacağına olan inancı ve kendisinin sınır tanımaz Almanseverliğinin rolü büyüktür.

Osmanlı Devleti bu savaşta Galiciya, Makedonya, Suriye-İrak, Kafkasya cephelerinde Ruslara ve İngilizlere karşı savaşmıştır. İngilizler petrolümüze, Rusya ise boğazlarımıza gözünü dikmiştir.

I. Dünya Savaşı içerisinde bir muharebe görünümünde olan “Çanakkale Müdafaası” Türklerin maddi ve manevi gücünü tüm dünyaya gösteren bir destan olarak karsımıza çıkmaktadır. Basta Fransız ve İngilizlere karşı yapılan bu savaşta Osmanlinin karsısında bir “Haçlı Ordusu” vardır. Bu Haçlı ordusunun içerisinde dünyanın tüm ülkelerinden insanlar yer almaktadır. Hatta Fransız ve İngiliz

sömürgesi olan Müslüman ülkelerden kandirilarak getiri ler bile vardır. Düşman askerlerinin bir kısmı kime karşı savastıklarını bile bilmemektedirler.

Savaşın sonunda “Haçlı Ordusu” emellerine ulaşamamıştı Her yaklaşık 250.000 askerimiz şehit olmuştur. Bu savaş sonunda uzunca bir süre ülkede aydın insan sorunu bile yaşanmıştır. Çünkü Üniversite öğrencilerine varana kadar birçok insanımız şehitlik mertebesine yükselmiştir. M. Âkif Ersoy “Safahat” ında yer alan Çanakkale Şehitlerine yönelik yazdığı eşsiz şiiriyle şehitlerimize kelimelerden bir anıt yapmıştır:

“...Heyhat,

Sana gelmez bu ufuklar seni almaz bu cihad...

Ey şehit oğlu şehit, isteme benden makber,

Sana âgûsunu açmış duruyor Peygamber.”

II. Abdülhamid hatıralarında Çanakkale savaşının sonuna doğru düşmanı püskürttüğümüz haberini almış ve savasta büyük emekleri olduğunu duyduğu yıldızı daha yeni parlamakta olan M. Kemal’e ve silah arkadaşlarına

“...Bu büyük zaferi, Mustafa Kemal bey adında bir miralay(albay) kazanmış... Allah, devletime hizmeti geçenlerden razı olsun!”

diyerek teşekkürlerini iletmektedir.

Savaşın sonunda Osmanlı Devleti, Çanakkale’den düşmanı geçirmese de genel anlamda müttefikleriyle birlikte ağır bir yenilgiye uğram ır.

Bu savas sonunda imzaladigi Mondros Ateskes Antlasmasi(30 Ekim 1918)'yla Osmanli Devleti fiilen sona ermistir.

Ittihad ve Terakki Partisi'nin ileri gelenleri de yurt disina lardir. Talat ve Cemal Pasa Ermeniler tarafından, Enver Pasa da Ruslar tarafından öldürölmüştür.1908'de Mesrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra göreve gelen Ittihad ve Terakki Cemiyeti hem Balkan Savaslari'ndaki hem de I. Dünya Savasi'ndaki yenilgilerden büyük oranda sorumludur. Genel olarak yaptiklari yanislari söyle siralayabiliriz: Bilgi ve tecrübeyi geri plana itme, bilinçli bir gelecek tasarimindan yoksunluk, kör bir Avrupa sevdasi, vatan ve millet hainlerini barindirmalari, dinî ve millî degerler karsisindaki kayitsizlik, ilkelere dayali saglam yapilanmadan yoksunluk, iktidari zora basvurarak saglamlastirma düsüncesi, orduyu siyasete alet etmek, devlet yönetiminde otorite kuramamak, millî menfaatin yerine bireysel menfaatin ön plana geçmesi, Ekonomik anlamda kötü yönetim.⁴⁶

Sonuç olarak Ittihad ve Terakki Cemiyeti siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda ülkeyi felakete sürüklemistir. Insanlara hürriyet, esitlik, adalet, refah sunma hayalleriyle yola çıkan Ittihad ve Terakki Cemiyeti kendisiyle birlikte bir gelecegin yok edilmesine sebep olmustur. Daha sonra Filozof Riza Tevfik bu durumu “Bir çürük iplige hülyalar dizmisiz” diyerek dile getirmiştir.

⁴⁶ Çetisli, Ismail; Çetin, Nurullah vd., II. Mesrutiyet Dönemi Türk Edebiyati, Akçag yayinlari, Ankara 2007, s. 88-89.

I. BÖLÜM

II. MESRUTİYET DÖNEMİ FIKIR HAREKETLERİ

1. Osmanlıcilik (Osmanlı birliği-panottomanizm-ittihad-i Osmanî)

Osmanlı adının kökeni hakkında tarihî kaynaklar ilk Osmanlı hükümdarı ve Osmanogulları sülalesinin kurucusu Osman, Osman Gazi, Osman Bey, Gazi Osman Bey, Sultan Osman(1258-1326)' dan kaynaklandığı noktasında fikir birliği içindedirler. Osman Gazi, altı asırdan fazla yaşayan devlete adını vermiş; böylece hükümlanlık gücüne göre bu devlet, “Osmanlı Devleti”, “Osmanlı İmparatorluğu”, “Osmanlı Hükûmeti” adları ile anılagelmıştır.

Köprülüzâde Mehmet Fuad’a göre “Osmanlı”, Türklüğün, Araplığın, Rumlugun, Ermeniliğın heyet-i mecmuası demektir; Onlardan ayrı ve müstakil bir Osmanlı mefhumu anlaşılamaz. Türk ve İslâm dışında hakiki manasıyla bir Osmanlı vicdani olmadığını ileri süren Köprülü, Osmanlılığın muhafaza-i mevcutiyetini, ancak Türklüğün intibah ve terakkisine bağlı görmektedir.⁴⁷ Osmanlı Devleti, her şeyden evvel bir Türk ve İslâm saltanatıdır. Türklerin milli vicdana malik olmalarıyla

⁴⁷ Köprülüzâde Mehmed Fuad, “ Türklük, İslâmlık, Osmanlılık”, Türk Yurdu, C. 4, s. 692-702.

İslâmiyet ve Osmanlilik kuvvet kazanacaktır. Türkler ilk önce Osmanli Müslümanlarını düşünürler. Türklerden Baska, en büyük İslâm gücü Araplardır. “Türklüğün, İslâmlığın terakkisi Türklerle beraber sâir anâsir-i İslâmiyenin de milli intibaha mazhariyetleri ile kabildir.” diyen Köprülü, Hristiyan âlemindeki millî uyanışın sonra, İslâm dünyasında milli uyanışın baş gösterdiğini kaydeder. Türkçülerin, Osmanli bayrağı altında suursuz bir şekilde yaşayan Türklere millî ruh kazandırmak suretiyle, İslâmiyet’e ve Osmanli saltanatına yardımcı olmak amacını tasdiklerini belirtir.

Osmanlılık fikrine göre, ırk, dil, tarih, gelenek gibi milleti meydana getiren unsurlar mühim değildir, esas olan imparatorluğun tebaalardan mütesekkil bir topluluktur; başlı başına “Osmanli” milleti söz konusu değildir. Osmanlılık için “ittihâd-i Osmanî”, “Panottomanizm”, “Osmanli Birliği” gibi terimler de kullanılmamıştır. Osmanlılığın asıl oluşumu 19. yy.’da Avrupa’daki milliyetçilik hareketinin Osmanli Devleti’ne de sirayet etmemesi için bir önlem şeklinde olmuştur. “Osmanlılık” Tanzimat Fermani sonrası kendini hissettirmeye başlayan Batılasmayı kabul etmiştir. Osmanlılık ise Batı’nın karşısında olmak anlamını vurgular. Bu yönüyle Osmanlılık ile Osmanlilik kavramlarını birbirleriyle karıştırmamak lazımdır.

Osmanlılık, milliyetçilik akımının Osmanli Devleti üzerindeki yıkıcı etkilerine karşı ortaya atılmış bir fikir akımıdır. Osmanli Devleti aynı günümüzdeki

ABD'ye devletine benzer bir yapı arz etmektedir. Asil olan etnik kimlik değil Osmanlı çatısında hiçbir ayırım gözetilmeksizin herkesin birlikteliğidir.⁴⁸

Osmanlıcilik fikrinin esas gelişim dönemi Tanzimat'tan sonradır. Bir Osmanlı milleti oluşturma politikası Sultan II. Mahmud'un "Ben teb'anin Müslümanını camide, Hristiyanını kilisede, Musevîsini de havrada ederim. Aralarında baskı gün bir fark yoktur. Cümlesi hakkındaki muhabbet ve adîm kavidir ve hepsi hakiki evladımdır."⁴⁹ diyerek ifadesini bulmuştur. 1839'da ilan edilen "Gülhane Hattı Hümayunu"nda bu fikir prensip olarak da tespit edilmiş oldu.

19. yüzyılın ikinci yarısında, bazı Osmanlı aydınları Genç Osmanlılar adıyla bir cemiyet kurarak çeşitli faaliyette bulunmaya başladılar. Ortaya koydukları tez milliyet isyanlarını durdurup ülkenin bütünlüğünü koru için devletin sınırları içinde yaşayan bütün milletleri Osmanlıcilik düşüncesi etrafında toplamayı gerektiriyordu. Bu amaçla dil, ırk ve din farkı gözetmeden herkesin hak ve yetkilere sahip olması şartıyla Osmanlı birliği gerçek esir ve devlet yıkılmaktan kurtulabilirdi. Bu düşünceler ancak meşrutiyet yönetiminde uygulanabilirdi. Birol Emil, Yeni Osmanlılar ve Jön Türklerin önemini şu cümleleriyle dile getirmektedir:

"Cumhuriyet'ten önce Türk kültür, edebiyat ve siyaset atını değiştiren fikir ve aksiyon güçlerinin birincisi Yeni Osmanlılar, ikincisi Jön Türklerdir. Askerî

⁴⁸ Duymaz, Recep, Türk Edebiyatı Tarihinde Millî Edebiyat Dönemi(1911-1923), 3F yayınları, İstanbul 2008, s. 72.

⁴⁹ Kaynar, Resat, Mustafa Resit Paşa ve Tanzimat, TTK Basımevi, Ankara 1991, s.100.

ve siyasî neticeler olarak görünen I. ve II. Mesrutiyet'in arkasında onların eserleri ve fikirleri vardır.”⁵⁰

Bu amaçla iki önemli çalışma yapıldı:

Mebusan Meclisinin Açılması

Kanun-i Esasinin İlanı

Böylece mesrutiyet fikri ve programı yürürlüğe girmiş Osmanlılık fikrine taraftar olanlar, bütün Osmanlıların siyasî birliğini gerekli görüyorlar ve ortak yurt gereğini savunuyorlardı.

1876 senesinde ilk Anayasanın yürürlüğe girmesiyle Osmanlı toplumunda hukuki bir esitlik, ilk meclisin açılmasıyla da siyasî bir esitlik sağlanmıştır.

Osmanlılık fikrini zayıflatan ilk büyük hadise 1877 -1878 Osmanlı-Rus savaşı ve bu savaşın sonuçları oldu. Bu savaş sırasında Balkanlarda Osmanlı egemenliğinde yaşayan Hristiyanların Müslümanlara kötü davranmaları, Rusların Rum ve Ermenileri kışkırtmaları, Müslüman halkta Hristiyanlara karşı sert bir tepki doğurmuştu.

II. Abdülhamid'in mesrutiyet yönetimine son vermesinde bu gelişmelerin büyük rolü olmuştur. I. Balkan savaşı Osmanlılık akimına kesin darbe vuran en önemli olay olmuştur. Milliyet duygusunun ve milliyetçilik akiminin çok etkili olduğu bu dönemlerde Osmanlılık akiminin başarılı olması beklenemezdi. Şunu da

⁵⁰ Emil, Birol, Jön Türklere Dair Vesikalar I Edebiyatçı Jön Türklerin Mektupları, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1982, s. 6.

vurgulamak gerekir ki Osmanlililik düşüncesi Avrupa'daki milliyetçilik hareketlerine yönelik Osmanli Devleti içerisinde ortaya çıkmış bir savunma mekanizması gibidir. Türkçülük hareketi Osmanlililiğe bir tepki olarak değil bir zorunluluğun sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Türkler Osmanli Devleti'nde unsur-asli(millet-i hâkime) olmalarına rağmen etnik kimliklerini hiçbir ön plana çıkarmamışlar; hatta bunu devlet için bir tehlike olarak görmüşlerdir.

Tunali Hilmi, Osmanliligi İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin fikirlerinin tercümanı olarak görür: “ Osmanlililik Türklük demek değildir. Ne kimseye zarar verir ne de kimseye dokunur; Böyle olunca Osmanli olmayacak kim bulunur? Arnavut, Ermeni Ulah, Bulgar, Bosnak, Pomak, Tatar, Türk, Çerkez, Dürzi, Rum, Acem, Arap, Sırp, Kürt, Gürcü, Yahudi, Lâz, bunların hepsine yakışacak ad ancak şudur: Osmanli.”⁵¹ diyerek Osmanlililik fikrini savunmakta, bu unsurlara din, mezhep, ırk, farklarını unutup kendilerini Osmanli bilmelerini, birlik ve beraberliği, mesrutiyet idaresi altında birlikte yaşamalarını önermektedir. Böylece Osmanlililik üç temel dayanacaktır. Osmanli hanedanı, Osmanli vatani ve Osmanlilerin ortak çıkarları. Bu üç temel ilkeyi benimseyen halk, Osmanli milletini oluşturacaktır. Osmanli milletinin en kutsal değeri “hanedan” değil “vatan” olacaktır.⁵²

Mesrutiyet fikir hareketlerini hazırlayan üç kişi vardır: Ahmet Rıza (Osmanlililik)⁵³, Mehmet Murat (İslâmcilik), Prens Sabahattin (Liberalizm).

⁵¹ Karal, Enver Ziya, Büyük Osmanli Tarihi, C. IV, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TTK yayınları XIII. Dizi, Ankara 1997, s. 530.

⁵² age. , s. 530.

⁵³ Ahmet Rıza Mesveret adlı yayın organı aracılığıyla “Osmanlililik” fikir hareketinin savunuculuğunu yapmıştır. Bu derginin kuruluş aşamasında ise Halil Ganem, Aristidi Pasa, Albert Fua ile ortaklık kurmuştur. Bu kurucuların üçü de Müslüman değildir. Sanırsanız burada Ahmet Rıza

Bunlara, Yusuf Akçura'yi da ilave etmek lazımdır.⁵⁴ Akçura'da bu fikirlerin oluşmasında Paris'te tanıştığı Serafettin Magmumi'nin etkisi çok fazladır. Akçura Avrupalılar'ın Türklere bakış açısını Serafettin Magmumi'den öğrenmiş ve milliyetçilik düşünceleri kendisinde uyanmaya ve sivrilmeye başlamıştır. Yusuf Akçura'nın Misirda Türk gazetesinde yayınladığı “Üç Tarz-i Siyaset isimli” makalesiyle Türkçülüğün bildirisini sunar. Akçura bu eserinde Osmanlıcilik düşüncesini boş bir hayal olarak yorumlar çok fazla tepki alan bu eserine karşı Ahmet Ferid (Tek), “Bir Mektup”, Ali Kemal ise “Cevabımız” adlı makaleleriyle karşılık verir ve ulusçuluk düşüncelerinin tehlikelerini vurgulayarak Osmanlıcilik düşüncesini savunurlar.⁵⁵ Mesrutiyetle birlikte hükümdar, saray, bürokrasi ve din kuruluşları yanında ilk defa siyasi parti kavramı ortaya çıkmıştır. Toplum suuru oluşmuştur. Toplumun sezgisi doğmuş, güçlenmiş; toplum, seçme olgusunu tanımıştır. Artık toplum, yönetime katılma arzusu besleyecek ve her fırsatta bu istegini belirtecektir. Bir başka husus ise genç subaylarda Türk halkına bağlanma isteginin doğmasıdır.”⁵⁶

Osmanlıcilik düşüncesi için dinin bağlayıcı bir unsur vurgulamaya çalışmıştır.(Bkz. : Aksin, Sina, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, İmge yayınları, 5. baskı, Ankara 2009, s. 132.)

“II. Abdülhamid 23 Temmuz 1908 de küçük bir haberle Mesrutiyeti ilan eder. Bir yoruma göre kendisine yapılan baskılara dayanamamış, diğer bir yoruma göre de artık zamani geldiğine ve mesrutî bir idare için şartların oluşturguna hükmetmiştir. O, etrafındakilere Türk milletinin, Mesrutî bir idareye hazır olduğunu söylemektedir. Fakat şartlar başka türlü gelişir. İnsanlar sevinçten ara dökülürler, çilginca bir eglenti başlar. Ülkede genel anlamda bir anarşi havası esmeye başlar. Her alan ve her şey kontrolsüzdür.

Bu devri temsil eden en önemli parti İttihad ve Terakkidir. İttihad, Osmanlı Birliği, Terakki aydınlanmak, ilerlemek, demektir. Bunlar da Türk milletinin modern asırdaki tercihlerini gösteren kavramlardır.

“İttihad ve Terakki Cemiyeti, ayrılıkların önüne geçmek için 10 Temmuz 1909’da İttihad-i Anâsîr-i Osmaniye adlı bir dernek kurdurmuş ve birlik sağlamak istemiş, fakat başarılı olamamıştır. “Beyoğlunda, Rum Ermenilerle tatlı su frenklerinin çıkardığı gazeteler, fesadî” körüklemekte ve bağlı bulundukları toplulukları kışkırtmaktadırlar.”⁵⁷

1908 -1913 arasındaki İttihatçılar Osmanlıcilik siyasetini uygulamışlardır. Bu düşünce ile Osmanlı topraklarının bütünlüğünü korumaya çalışmaktadırlar. Balkanların elimizden çıkması üzerine bu siyaset terk lîr, İttihatçılar dikkatlerini Türk ve İslâm dünyasına yöneltirler.

Bu akim, Osmanlı Devleti içindeki tüm etnik grupların inde bir "Osmanlılık" duygusunu ve bu duyguya paralel olarak bir "Osmanlı Milletini" ortaya

⁵⁷ a.g.e, s. 31

ıkararak Osmanlı Devleti'nin çıkarları doğrultusunda esas alıyordu. Bu dsncenin savunulmaya baslandığı Tanzimat döneminde, paratorluk içindeki değisik etnik grupların Batı devletlerinin desteğini aarak bağımsızlığa yöneldikleri göz önüne alınırsa Osmanlıcilik fikrini ileri süren devlet adamlarının bu yolla i ekismeleri yavaslatmak ve dış baskıları da hafifletmeye alistikleri görülecektir.

Osmanlı devlet adamlarının bu tezlerini sistematik olarak savundukları söylenemez. Yeni Osmanlılar ve Jn Türkler, pek çok konuda birbirlerinden farklı dsnmelerine karsın; "Osmanlıcilik" fikrinin ana programı su sekilde özetlenebilir: Bütün Osmanlılar hukuken esittir. Hukuk ve hürriyetleri teminat altına alınır. Bütün Osmanlı vatandaşları vatan sevgisi ile birleştirilir. maksadın sağlanması için mesruti idare getirilecektir. Bu maksatların elde edilmesi için siddet yoluna basvurulmaz, fitne çıkarılmaz ve ikna yoluyla çalışılır.

Ziya Gökalp "Türklesmek, Islâmlasmak, Muasirlasmak"⁵⁸ baslıklı yazı serisinin ilkinde  cereyan hakkında söz ederken, Osmanlı Devletini Türklerin teskil ettiğini belirtir; ancak Türklerin ihtiyata tâbi olarak, bir mefkure için bir medeniyeti tehlikeye dsrmemek üzere, "Türklük yok, Osmanlılık var" anlayışına itibar etmek durumunda kaldıklarına dikkatleri çeker. Gökalp, "Osmanlı" tabirini yalnız Tanzimati Türklerin kullanmakta olduğunu, bunun da devlet ile unsurlar ve bilhassa Türkler hakkında gayet zararlı sonuçlar verdiğini, su sözleriyle ortaya koyar: "Muasirlasmak cereyanına tabi olanlar Tanzimat fikirlerini yaydıkları sırada muhtelif unsurlardan ve mezheplerden mürekkep olan vaki bir milletten iradi bir millet yapmak mümkün olduğuna kani olmuşlar ve bu kanaatle tarihi bir manayı haiz kadim

⁵⁸ Ziya Gökalp, " Cereyan", "Türklesmek, Islâmlasmak, Muâsirlasmak"(Ziya Gökalp Bütün Eserleri içerisinde), YKY, İstanbul 2007, s.46 vd.

"Osmanli tabirine, milli renklerden tamamiyla ari olmak üzere, i bir mana yakistirmislardi. Elim tecrübeler gösterdi ki, "Osmanli" tabirindeki, yeni manayi Tanzimatçı Türklerden baska kabul eden yoktu."⁵⁹ Gökalp, ayni yazida, Osmanliligi terkip eden cemaat ve kavimleri ruhî bir surette idare etmenin kabil olmadigina temas eder, tecrübelerden sonra, Türklerin gerçekleri görebildiklerini belirtir. "Milliyet hissinin hâkim oldugu bir memleketi, ancak illiyet zevkini nefsinde duyanlar idare edebilirler."⁶⁰ der. Gökalp, Tanzimatçıların, tebaaları Osmanlastirma siyasetini Türklestirmek için gizli bir vasitadan ibaret görür. "Osmanliliktan maksat "devlet" ise, zaten her Osmanli tebaasi, bu devletin ferdi idi. Yok, bundan maksat lisani "Osmanlica" olan yeni bir "millet" yaratmak idiyse, Osmanlica Türkçeden baska bir sey olmadigi için, bu yeni millet, baska nam altında bir Türk milleti olacakti." diyen Gökalp, bu durumu kavrayan unsurlarin milliyetlerini savunmaları ve teskilatlanmaları sonucunun Türklük mefkûresinin infilak etmesine vesile oldugunu kaydeder.

Osmanlilicilik düşüncesi yükselen bir deger olarak degil de alçalan bir deger olarak görülmelidir. Bu düşüncenin en atesli ve karakteristik savunucusu olarak Süleyman Nazif'i görmekteyiz.

"II. Abdülhamid tarafından bilhassa desteklenen Osmanlilicilik politikasi, ayni düşünce ile, II. Mesrutiyet'in ilk yıllarında da devam etti. Ancak, Balkan Harbi (1912) Hristiyan unsurlarin imparatorluga karsi tutumlarini kesin bir sekilde ortaya koydugu gibi, Arnavutluk isyani ve Araplarla Kürtler arasında baslayan bazı milliyetçilik hareketleri imparatorlugun siyasî bütünlüğünün sürdürülmesi

⁵⁹ age., s. 46.

⁶⁰ age., s. 46.

bakimından Müslüman unsurların da tam bir anlaşma için bulunmadığını göstermekte idi. Osmanlıcilik ideolojisinin böylece iflasi, realiteler karşısında, bu ideolojinin tamamıyla safçasına ve hatta imparatorluğun geleceği için tehlikeli olduğu inancında bulunan bazı aydınları haklı çıkardı.”⁶¹

Ziya Gökalp, Türklüğün Osmanlıcılığın ve İslâmcılığın karşiti olduğu fikrini kabul etmez; Gökalp, Türklük “kozmpolitlige karşı İslâmiyet ve Osmanlılığın hakikî istinatgâhidir.”⁶² der.

II. Abdülhamid de hatıralarında Osmanlı Devleti’nin temelini kuvvete değil de adalete dayalı olduğundan bahsederek zulümle asla işlerin yürümeyeceğini ve zimnen de olsa İslâmcılık ve Osmanlıcilik politikalarının iflasına asıl sebep olarak Jön Türkleri ve İttihad ve Terakki Partisini görmektedir. Ordu gücüyle yönetimi devralıp her şeyi güç ile halledebileceklerini sanıp enkazın altında kendileri de kalmışlardır, demektedir:

“Osmanlı tarihini anlayanlar bilirler ki, bu ülke kuvvete dayanarak değil, adalete dayanarak kurulmuştur. Eğer Osmanlı orduları gittikleri yere adalet yerine zulüm götürselerdi, bu imparatorluk kurulmadan çekirdek halinde parçalanırdı. Adalet mesruiyetin temelidir. Mesruiyet, hükmetmenin mesnedidir. Kuvvet, mesruiyetin müeyyidesidir. Bu halde kuvvet mesruiyete, hükmetme adalete dayanmak zorundadır. Her kim ki adaletsiz hükmetmeye,

⁶¹ Akyüz, Kenan, Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, İnkılâp yayınları, İstanbul 1995, s. 164.

⁶² Ziya Gökalp, “Üç Cereyan”, “Türklesmek, İslâmlasmak, Muâsirlasmak”(Ziya Gökalp Bütün Eserleri içerisinde), YKY, İstanbul 2007, s.47 vd.

mesruiyetsiz kuvvet kullanmaya kalkarsa, yikilir. Ordu, gayesi içinde elindeki kuvveti kullanırsa mesru, gayesi dışına kayarsa gayri uduur. Belki bazı şeyleri yakar, yikar ama, sonunda kendisi de yikilir. Ve maalesef bu enka n altında bazan bir devlet de çöker.”⁶³

Sonuç olarak Tanzimat döneminde yara almaya başlayan Osmanlıcilik düşüncesi İkinci Mesrutiyet Dönemine de özellikle Balkan Savaşları sonucu aldığı yaralarla uygulanabilirliğini tamamen yitirmiştir. Bu ikiye hareketin geçerliliğini yitirmesinde Osmanlı Devleti’nde Balkan Savaşları yıllarına kadar bağlılığını sürdüren Balkan milletlerinin hatta Müslüman azınlıkların dahi isyan etmesi en büyük etkiyi yapmış, büyük bir infiale sebep olmuştur. Bütün yaşanan bu dramlar Osmanlıcilik fikir akımının gücünü zayıflatıp “devlet-i ebed-müddet” inancına darbe vurmussa da Türkçülük akımının hızlı bir şekilde ragbet görmesinde ve Türk’ün kendi benliğine yönelmesinde çok etkili olmuştur. Böylece Türkler millî ruhlarını aramaya başlamışlardır.

⁶³ Bozdağ, İsmet, Abdülhamid’in Hatıra Defteri, Kervan yayınları, İstanbul 1975, s. 103-104.

2. Islâmcilik (Islâm birliği-panislâmizm-ittihad-i Islâm)

Islâmcilik düşüncesi, “Islâm’i düşünce, inanç, ahlâk, siyaset, idare ve hukuk bakımından hayata hâkim kılma, Müslümanlar arasında birlik ve dayanışmayı sağlayarak Islâm ülkelerini Batı karşısında geri kalmışlıktan ve sömürölmekten kurtarmak, Islâm dünyasını daha medeni bir hâle getirmek” gayesiyle Tanzimat Döneminden itibaren baskın olmaya başlayan II. Abdülhamid’in ise Devlet politikası olarak sunduğu bir fikir akimidir.⁶⁴ Bu fikir hareketi ittihad-i Islâm, Panislâmizm olarak da adlandırılır. Tarık Zafer Tunaya II. Mesrutiyet Döneminde en baskın düşünce hareketi olarak Islâmcilik düşüncesini göstermektedir.⁶⁵

Islâmcilik düşüncesi hakkında Islâmcî fikirleriyle ön çıkan Said Halim Pasa’nın fikirleri son derece önemlidir. Ona göre Islâm kendine özgü bir inanç sistemi, bu inanç sistemi üzerine kurulan bir ahlâk sistemi, ahlâk sisteminden kaynaklanan bir toplum sistemi ve toplum sisteminden doğan bir siyaset sistemini

⁶⁴ Islâmcilik düşüncesi hakkında çok değişik tanımlar vardır. Biz burada konu hakkında söz sahibi olan İsmail Kara, Semsettin Günaltay, M. Akif, Tarık Zafer Tunaya, Hilmi Ziya Ülken ve Niyazi Berkes’in fikirlerinden yararlanarak böyle bir tanım yapmayı uygun bulduk.

⁶⁵ Tunaya, Tarık Zafer, *Hürriyet’in İlanı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 71.

içermesi bakımından, en mükemmel ve yetkinliğin en üst düzeyine ulaşmış insanî bir dindir.⁶⁶

Said Halim Pasa'ya göre İslam pozitivizmin karsiti olarak düşünülmemelidir. İslâm hem pozitivizmi hem de kendisini kapsar. Tek basına idealist bir öğretisi, hiçbir anlam tasımayacağı gibi, kendi kendine var olması da imkânsızdır. Pozitivizmin içindeki idealizm yönü İslâm kaynaklıdır.⁶⁷ İslâmcilik düşüncesine göre kavmiyetçi düşünceler İslâmcilik fikriyle çelir.⁶⁸ İslâm, insanlar arasında var olan ulus ve soy farklılığını kabul etmekle birlikte insani soya bağlı öge değil, toplumsal, siyasal bir öge olarak ifade eder. Irka dayalı kavmiyetçiliği reddeder fakat yerli anlamındaki “millîlik” kavramını destekler.⁶⁹ Said Halim Pasa müslümanın tanımını ise şu şekilde yapar:

“(...)Müslüman o kimsedir ki, hem siyasal, hem de toplumsal itelik taşıyan bütün hak ve görevleri İslâmî özgürlük, adalet ve dayanışma ilkelerinden kaynaklanmıştır. Bu ilkeler de doğrudan İslâm ahlâk ve inançlarından doğmuştur.”

Hilmi Ziya Ülken, İslâmcilik çığırını Afganlı Cemaleddin ile başlatır. Afganlı Cemaleddin'i Misirda Muhammed Abduh; Hindistan'da Muhammed İkbal takip etmiştir. Türkiye'de ise *Sebilürresad* dergisi etrafında toplanan İslâmcılar “gelenekçiler” ve “modernistler” olarak adlandırılabilir. Gelenekçiler içinde Babanzâde Ahmet Naim'i ve Mustafa Sabri'yi sayabiliriz Modernist olarak da

⁶⁶ Said Halim Pasa, *Bütün Eserleri (İslâmlaşmak)*, Anka yayınları, İstanbul 2003, s. 161.

⁶⁷ *age.*, s. 162.

⁶⁸ *age.*, s. 182.

⁶⁹ *age.*, s. 191.

Ismayil Hakki İzmirli'yi ve Mehmet Semsettin'i gösterebiliriz. Musa Kâzım da modernistler ile gelenekçiler arasında yerini korumuştur.⁷⁰

Hilmi Ziya Ülken, modernist düşüncenin dogmasında su gerekçelerin etkili olduğu görüşündedir:

- a. Ortaçağ düşüncesi bilinmeyeni değil bilineni sınıflandırarak kalıcı kılmak istemektedir.
- b. Skolastik, otorite olarak kendini kabul ettirmiş kişilerin mutlak etkisi altındadır. Bu kişilerde bilgi hareket hâlinde değil sürekli tecrübe ile zenginleşen akıl yürütmenin etkisi yoktur.
- c. Islâmci modernistler doğrudan inancın temelleri üzerinde durmaktadırlar. Islâm'ı çağdas ilim ve düşünce ile uzlaştırmaya çalışırlar. Inancın çağdas hayata uymasına engel çıkaran özellikle kelâma karşı cephe aldılar. Eski kelâm düşüncesi belki kendi zamanında modern olabilirdi; fakat gelişmelerle birlikte skolastik hâle gelmedi.⁷¹

Osmanlı Devleti, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sonrası halifelik olarak kutsal emanetleri İstanbul'a getirmesiyle dünya Müslümanlarının koruyucusu ve öncüsü olarak bir misyon yüklenmiştir. Bu misyon Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar devam etmiş ve buna "devlet-i ebed-müddet" içinde bulunduğu zor durumdan kurtarma misyonu da eklenmiştir. Diğer tüm ideolojiler gibi bu düşünce hareketi de dağılma sürecinde olan "Osmanlı Devleti nasıl kurtarılabilir?"

⁷⁰ Ülken, Hilmi Ziya, Türkiye'de Çağdas Düşünce Tarihi, Ülken yayınları, İstanbul 1998, s. 276.

⁷¹ a.g.e., s. 276 vd.

sorusuna cevap aramayı kendine gaye edinmiştir. Bu düşüncenin yanı sıra İslâm’a karşı yapılan her türlü saldırının karşısında olmuslar ve bu saldırılara cephe almayı ve karşılık vermeyi kendilerine görev edinmişlerdir.⁷²

1908 Mesrutiyet’in ilaniyla bu gaye bir uyanis olarak algılanmıştır; fakat daha sonra Akif’in şiirlerinde de göreceğimiz üzere bunun gerçek bir uyanis olmadığı açıkça görülmüştür.

Bu bağlamda Samizade Süreyya şu şekilde bir açıklama yapma gereği duymuştur:

“ Âlem-i İslâm tâ bidayetinden şu ana kadar iki devri geçirilmiş, üçüncüsüne de şu bir iki sene zarfında girmeye başlanmıştır ki onlar da:

1. Ulûm, Funûn ve Medeniyet devri
2. Inhitat ve Hubût Devri
3. Intibah ve Teyakkuz Devridir.

Bu üçüncü devir “Âlem-i İslâm’in intibahi 10 Temmuz 1908/1324’ten itibaren, yani Osmanlıların ayakları altında pâ-y-mâl olan hukuk-i şahsiyye ve

⁷² Örnek vermek gerekirse İslâmiyet hakkında olumsuz düşüncelere yer veren Dr. Dozy’nin *İslâmiyet Tarihi* adlı eserini Abdullah Cevdet’in Türkçeye çevirmesi karşısında hemen hemen tüm gelenekçi İslâmcılar savunmaya geçmişlerdir. İslâm ile insanların İslâm’i yasayışı arasındaki farkın gözetilmesine vurgu yapmışlardır. Bununla birlikte Hilmi Ziya Ülken, Abdullah Cevdet’in bu ve daha birçok çalışmasında asıl amacının İslâmi yanlış tanıtan eserlere yönelik bir düzeltme yapmayı amaçladığını belirterek çoğu defa Abdullah Cevdet’e İslâmcî çevrelerin önyargılı yaklaşıldığını dile getirir. Abdullah Cevdet’e bu tarz ithamlarda bulunulmasında kendisinin de zaman ve mekân mefhumu tanımadan hareket etmesinin payı büyüktür. (bk ge. , s. 250)

umumiyyesinin istirdâti ve mesrutiyet, istibdâtin yiki k ilanina müteakiben baslar.”⁷³

Tarik Zafer Tunaya, Islâmcilik akimini, II. Mesrutiyet döneminde en baskın olan akim olarak görmektedir. Bu akim da ideolojik ve siyasal özellikleriyle ön plana çıktığını belirtir. Islâmcilik akimini, Osmanlı Devleti için kurtuluş çaresi olarak öne sürülmesinden dolayı siyasal; Kurumlar kuracak bir düşünce ve inanç sistemini içermesinden dolayı da ideolojik olarak niteler.⁷⁴ Islâmcilik akimini benimseyenler ilmiyenenin etkisi altında kalmışlardır. Islâmcilik ile diğer fikir hareketleri arasında bir sentez oluşturmaya çalışmışlardır.⁷⁵

Islâm siyaseti ve kamu hukuku her türlü cemiyet ve devletten daha önemlidir. Islâm siyasetinde her şey ahlâk çerçevesindedir. Islâm devletinde din ve devlet işleri ayrı değildir. Her şey Allah’ın kanununa uymak zorundadır. Hükümet ve hâkimiyet meseleleri seriatin emrindedir. Seriat, bireysel ve sosyal ahlâk ve siyaset ilkeleriyle bütün kamu hukuku için bağlayıcıdır. Ahlâk devlet hayatında hazırlayıcı bir rol üstlenmiştir. Ahlâk, adalete giden bir köprüdür. Cemiyeti oluşturan bireylerin Islâm ahlâki ile hareket etmeleri durumunda erdemli bir medeniyet oluşturmak hiç de zor değildir.⁷⁶

Islâmcilik hareketinin kaynağı olan Islâmiyet, hükümet sekl öte ahlâk ile ilgilenmiştir. Adalet, Kur’an’a saygı ve mesveret sürece Islâmiyet her

⁷³ Samizade Süreyya, “Alem-i Islâm’da Intibah”, *Sırat-i Müstakim*, C.5, S. 126, 1326, s. 361 vd.

⁷⁴ Tunaya, Tarik Zafer, *Islâmcilik Akımı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s.1.

⁷⁵ age., s. 20.

⁷⁶ age., s. 26.

türlü devlet rejimi ve hükümet şekillerine açıktır.⁷⁷ Bu bağlamda Islâmcılar için mesrutiyet benimsenemeyecek bir yönetim biçimi değildir. Bilakis Islâmiyet her zaman mesveretten taraftır.

Islâmcılık Batının ilerlemesine karşı doğunun geri kalmasına yönelik özellikle de çöküş ve dağılma sürecindeki Osmanlı Devleti'ni diriltmeyi gaye edinen önemli bir düşünce hareketidir. Batı, ilerlemekte Doğu ise sürekli gerilik içerisinde.

Islâm dünyasındaki gerilemenin sebeplerini araştırmak ve hızlı bir şekilde çözüme yönelik doktrinler ortaya koymak lâzımdır. Islâm ülkeleri niçin geri kalmıştır? Bu konuda Tarık Zafer Tunaya şu gerekçeleri ileri sürmüştür.

1. Islâm'ın vahdet dini olmasına rağmen Müslümanların bir birlik oluşturmamasından,
2. Müslümanların asıl kaynak olan Kur'an-i Kerim'den uzaklaşarak nakil kaynaklara sapmasından,
3. Müslümanların büyük bir tembellik ve gaflet içerisinde bulunmasından,
4. Batı'nın Islâm'ın en büyük temsilcisi olan Osmanlı Devleti üzerinde birçok kötü emellerinin olmasından, kaynaklanmaktadır.⁷⁸

Düşünce akımlarının hepsinde olduğu gibi Islâmcılık akımının da arkasında sağlam fikrî temeller mevcuttur. Bir düşünce hareketini anlamaya çalışmadan önce

⁷⁷ age., s. 31.

⁷⁸ age. : s. 8 vd.

onun derin yapısında yer alan temel fikirleri çözümlemek gerekmektedir. Islâmçilik düşüncesi için de bu böyledir. Islâmçilik düşüncesi derin yapısını oluşturan genel-geçer ilkelerini ortaya koymuş olan yazarları şöyle sıralayabiliriz:

Türkiye Disinda: Misir’da, Cemalettin-i Efganî⁷⁹ (1839- 1897) ve talebesi olan Muhammed Abduh (1845-1905); Hindistan’da Seyyid Ahmed Han (1817-1898) ve Seyyid Emir Ali(1849-1928), Muhammed Ikbâl(1873-1938) sayılabilir.

⁷⁹ Tüm Islâm Dünyasında önemli bir Islâm âlimi olarak tanıtılan çıkan Cemaleddin-i Efganî hakkında Abdülhamid’in sözleri çok ilginçtir. Efganî’yi İngiliz Isbirlikçisi ve casusu olarak tanitmaktadır.(Bozdağ, İsmet, Abdülhamid’in Hatıra Defteri, Kervan yayınları, İstanbul 1975, s. 74.) Buna karsın Yusuf Akçura Efganî’yi övmekte(Yusuf Akçura, Üç Tarz-i Siyaset(hazırlayan Mehmet Ali Erdem), Lotus yayınları, Ankara 2007, s. 73-75), Mehmet Emin ise kendisine yön veren en önemli şahsiyet olduğunu belirtmektedir. Enver Ziya Karal ise Afganli Cemaleddin’in milliyete ve dile verdiği önemi vurgulamaktadır. Bunun sebebini ise dil ve irkin degismezligine bağlamaktadır. Dinin ise degisebilecegini belirtmektedir. Bu yüzden irkin ve dilin, dinden daha önemli olduğunu vurgular. (Karal, Enver Ziya, Büyük Osmanlı Tarihi, C. IV, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TTK yayınları XIII. Dizi, Ankara 1997, s. 557.) Mehmed Akif ise Afganli Cemaleddin’i ve faaliyetlerini överek Afganli dîn’e sürülmeye çalışılan lekelere karsi savunma amaçlı “ Cemaleddîn Efganî” adlı makalesini kaleme alır. Afganli Cemaleddîn’i “ Sarkin yetistirdigi fitratların en yüksegi olmasa bile yükseklerinden biri olduğuna şüphe götürmeyen merhûm” olarak niteler. Aynı makalesinde birçok eseri olan Afganli Cemaleddîn’in en büyük eserinin Misir müftüsü Seyh Muhammed Abduh olduğuna değinir. Bu konuda sunları söyler: “ (...) Sinasi millete en muazzam hizmetini Namik Kemal’i yetistirmek suretiyle edâ ettiği gibi, Cemaleddin de âlem-i Islâma en kıymetli yadigâr olarak müftü merhumu bira Seyh Muhammed Abduh’un ölmüş yüreklere ruh-i sehamet nefheden sihr-i mübîn-i beyanı, o feyz-i cusacûsu hangi menba’adan alıyordu? Şüphesiz üstad-i muazzami Cemaleddin’in sânihatından.” (Mehmed Akif, “Cemaleddin Efganî”, Sırat-i Müstakîm, 13 Mayıs 1326, 17 Cemziyelevvel 1328, C. : 4, adet: 90, s. 207-208.) “Hasbihal” adlı bir baska makalesinde ise Mehmed Akif, Afganli

Türkiye’deki belli basli Islâm düşünürleri ise yayın organlari olan *Sırat-i Müstakim* ve *Sebilü’r-resad*, *Beyanu’l-hak*, *Volkan*, *Mekâtîp* ve *Medâris*, *Liva-yi Islâm*, *Mahfel* gibi dergiler etrafında toplanan Said Halim Pasa, Semsettin Günaltay, Hüseyin Kâzım, Aksekili Ahmet Hamdi, M. Akif Ersoy, Babanzade Ahmet Naim, Esref Edip, Bereketzade Ismail Hakki, Bursali Mehmet Tahir, Muhammed Hamdi Yazır, Mustafa Sabri, Ömer Nasuhi Bilmen, Ömer Rıza Doğrul, Tahirü’l-Mevlevî(Olgun) hatta bir padisah olarak II. Abdülhamid’ i de sayabiliriz. Bu isimleri çoğaltabiliriz.⁸⁰

Islâm temelli politik ahlâki savunan Ahmed Rıza ve Islâm birliği idealini savunan Mizan sahibi Mehmed Murad’i da burada anmak gerekmektedir. Bu iki şahsiyet, Islâmcı çizgiye yakın olsalar da kendi aralarında kurtuluş için takip edilmesi gereken yol konusunda asla anlasamamislardır. Ahmed Rıza, Murad Bey’in Islâmcılığıyla alay etmeye başlamış; Mizancı Murad da Rıza’yi dinsizlikle suçlamıştır.⁸¹

Islâmcılık hareketi Osmanlıcilik hareketinin devamı niteliğinde olup Türkçülük düşüncesiyle de sanıldığı gibi tam zıt bir görünüme sahip değildir. Zira birçok Türkçü yazarın ilk yazılarının hatta *Türk Yurdu* dergisinin bile duyurularının yapıldığı *Sırat-i Müstakim*, *Sebil’ür-resad* dergisi göz önünde bulundurulursa bu tezimizin hiç de yanlış olmadığı ortaya çıkacaktır. Türkçülüğün öncülerinden Yusuf Akçura, Islâmcılık düşüncesinin Osmanlıcilik düşüncesine

Cemaleddin’e yöneltilen “vehhabîlik” suçlamalarına karşı Afganlı Cemaleddin’i savunur ve Afganlı Cemaleddin’i “şehid-i zîhayat” olarak nitelendirir. (Mehmed Akif, “Hasbihal”, *Sırat-i Müstakim*, 20 Mayıs 1326, 24 Cemaziyevvel 1328, C. : 4, adet: 91, s. 222-223)

⁸⁰ Bu isimlerin ne kadar çeşitli olduğunu görmek için bkz. Mertoglu, M. Suat, *Sırat-i Müstakim Mecmuası*(Açıklamalı Fihrist ve Dizin), Klasik yayınları İstanbul 2008.

⁸¹ Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, YKY, 5. Baskı, İstanbul 2003, s. 396.

göre daha gerçekçi olduğunu belirtmekte ve Devletin iç bulunduğu zor durumdan kurtarılmasında etkin olabileceğı ama nihâî çözüm olamayacağını vurgulamaktadır.⁸²

İslâmciliğin bir kurtulus çaresi olarak algılanmaya başlaması II. Abdülhamid'e dayanır. II. Abdülhamid'in bu gaye etrafındaki faaliyetleri şöyle sıralanabilir:

1. İslâm ülkeleri arasında birliği sağlamaya çalıştı.
2. Batılı devletlerin sömürgeciliklerine karşı çıktı. Bu vede Hicaz demiryolu projesini gerçekleştirdi. Bunun insasi için ili devletleri rekabete sürükledi; onlar arasında denge politikası uyguladı. Basta kuzey Afrika olmak üzere bütün İslâm ülkelerinde tarikat faaliyetlerine destek vererek sömürgecilerin isini zorlastırdı.
3. Dinî eğitime, tekke ve zaviyelere önem verdi. Kütüb-i Sitte, İhya, Tehafüt gibi temel dini kitapları bastırarak Müslümanların bulunduğu yerlerde ücretsiz dağıttırdı. Hacılara ve hac işlerine özel ilg göstererek bu dinî vecibeden ittihad-i İslâm adına yaralanma yoluna gitti.
4. İslâm dünyasında öne çıkan isimleri, taltif etmek veya Efganî örneğinde olduğu gibi kontrol altında tutmak üzere, İstanbul'a davet etti.
5. İslâm âlemini bölebilecek nitelikteki milliyetçilik hareketleri ile Hristiyan misyoner faaliyetlerini mümkün mertebe engellemeye çalıştı.

⁸² Karakas, Mehmet, Türk Ulusçuluğunun İnsasi, Vadi yayınlari, Ankara, 2000, s.257.

6. Arap vilayetlerini birinci sinifa dâhil ederek, oralardaki mülki amirlerin maaslarini yükseltti. Istanbul'da asiret okullari açarak, ileri gelen Arap asiretlerinin çocuklarini buralarda yatili ve ücretsiz okuttu.⁸³

Tüm bu degisik düşüncelere ve görüşlere ragmen Islâmcilik düşüncesi de tek basina Osmanli Devleti'nin içinde bulunduğu zor duruma çare olamamistir. Zaten Islâm ülklerinin durumunun içler acisi oldugunu Ziya Pasa bize daha Tanzimat Döneminde haber vermektedir:

“Diyâr-i küfrü gezdim beldeler kâsâneler gördüm

Dolastim mülk-i Islâm-i bütün vîrâneler gördüm”

Islâmcilik akimi Türkçülük fikir hareketinden sonra en etkili düşünce hareketi olarak karsimiza çıkmaktadır. Bu hareket Serif Hüseyin hadisesi⁸⁴nden sonra

⁸³ Çetisli, Ismail-Çetin, Nurullah vd., II. Mesrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı, Akçag yayinlari, Ankara 2007, s. 379.

⁸⁴ Ömer Seyfettin'in bile Türklerden asla ayrılmayacaklarini hayal ettigi Araplar da ne yazık ki İngilizlerin oyununa gelerek I. Dünya savasi sirasinda yer yer Türklerin karsisinda olmuslardır. Hicaz Emiri Serif Hüseyin komutasindaki birliklerin Türklere isyan etmesiyle baslayan bu hadise artık Islâmcilik ülküsünün tek basina yeterli bir baglayici unsur olmadigini da kanitlamasi açısından önemlidir. Bu olaydan sonra Türk- Arap iliskileri de günümüze bile yansiyan çok derin bir yara almistir. Serif Hüseyin hadisesini kisaca şöyle özetleyebiliriz:

Serif Hüseyin, 1915–16 yıllarında Arapları Osmanli Imparatorluguna karsi ayaklandirabilecegi teminatini vererek İngilizlerin kendi kralligini tanimasini istedi. Serif Hüseyin'in ogullarından Faysal ise Suriye'de bulunan Osmanli komutani Cemal Pasa ile anlasmaya çalışti. 1916'da Cemal Pasa'nin Beyrut ve Sam'da devlete ihanetle suçladigi b Arap milliyetçilerini astirmasini ve Osmanli birliklerinin Hicaz demiryolunu denetimi altına almasini bahane eden Serif Hüseyin, 1916'i Haziran'ında Osmanli Devleti'ne karsi ayaklanarak kralligini ilan etti. Hicaz demiryoluna saldırılar düzenleyen Arap birlikleri, Osmanli birliklerine kayiplar verdirmeye basladilar. Zaten, İngilizlerle çarpisan Osmanli ordusu, ayni anda Serif yin'in ogullari komutasindaki Arap birliklerine karsi da savasarak zor durumda kaldi. Birinci Dünya Savasi'nin sona ermesinden sonra

geçerliliğini tamamen yitirmiştir. Cumhuriyet'in ilanı sonrası 3 Mart 1924'te halifelik makamının da kaldırılmasıyla birlikte resmîyette de bir hükmü kalmamıştır. Daha sonra Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dininin İslâm olduğuna dair ibarenin anayasadan çıkarılmasıyla Devlet tamamen laik bir görünüme kavuşturulmuştur.

İtilaf devletleri, Ürdün'de kendilerine bağlı bir yönetim oluşturdular. Filistin'de bir İsrail devleti kurmaya çalışan İngilizlere Serif Hüseyin cephe aldı. Bununla da yetinmeyen İngiltere Serif Hüseyin'in oğullarından Abdullah'ı 1921'de Ürdün Emiri, diğer oğlu Faysal'ı da Irak Kralı yaparak Serif Hüseyin'in Arap dünyasındaki gücünü kirdi.

Serif Hüseyin, İngilizlerle birlikte hareket etmesini şu gerekçelere dayandırmaktadır:

- “ a. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün ve nüfusunun kısılmasının başlıca nedeni İttihatçı hareketin liderleri olan Enver, Cemal ve Talat'ın işbirlikçilerinin korkunç istibdatidir.
- b. İttihatçılar Osmanlı Saltanatını, Müslüman topluluğunun tümüne bağlayan Kur'an ile Hadis bağını kopardılar... Olaylarla saptanmaktadır ki, bu zalimlerin tasarıları Müslümanlık kanununa ve Arap geleneklerine karsıdır.
- c. Bir yaratığın, yaratıcının kanununa karşı hareket etmesi beklenemez. Kimin gücü yeterse, kuvveti ile dili ile ve kalbi ile bu küfürle son verilmesi için çalışılmalıdır.” (Karal, Enver Ziya, Büyük Osmanlı Tarihi, C. IV, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TTK yayınları XIII. Dizi, Ankara 1997, s. 493-497.)

3 Mart 1924'te, Türkiye'de halifeliğin kaldırılmasında sonra kendisini halife ilan eden Serif Hüseyin, hesapları tutmayarak 1931 senesinde vefat etmiştir.

3. Baticilik(Gar pçilik)

Osmanli Devleti, XVI. yüzyil sonlarına dogru, özellikle askerî, siyasî ve ekonomik alanlarda, eski gücünü kaybetmeye baslamistir. XVII. yüzyilda, mevcut durumu düzeltmek isteyen islahatçi padisah ve devlet adamlarinin gayretlerine ragmen, Köprölüler devri hariç tutulursa, devlet ciddi bir kalkinma hamlesi gerçeklestirememistir.⁸⁵ Böylece hizli bir sekilde güç kaybetmeye baslayan Osmanli Devleti yenilikler yapma ihtiyaci duydu. Bu yenilik yapma ihtiyacinin gerekçesi ise bizim geriye dogru gitmemiz Bati'nin ise hizla hamlele yapmasindan kaynaklanmaktadır. Orta Çağ karanligini aydinliga çeviren Bati Rönesans ve Reform hareketleri yaparak 18. yüzyilda ise aydinlanmaci filozoflarinin etkisiyle hizli bir ilerleme kaydetmis Sanayi Devrimi bu ilerlemenin doruk noktasini olusturmustur. Sanayi devrimi sonrasi Batida pozitivist düşünce agir basmaya baslamis, bilime verilen önem bir kat daha artmistir. Bunun sonucunda da materyalizm ön plana çikmaya baslamistir. XIX. Yüzyila girilmesiyle birlikte özellikle yüzyilin ikinci yarisinda Osmanli Devleti gittikçe yok olusun esigine dogru gittiginin farkina varmis

⁸⁵ Hayta, Necdet; Ünal, Ugur, *Osmanli Devleti'nde Yenilesme Hareketleri (XVII. Yüzyil Baslarindan Yikilisa Kadar)*, Gazi Kitabevi, Ankara 2003, s. 25.

ve kurtulus çareleri aramaya baslamistir. Iste bu kurtulus çarelerinden birisi de Baticiliktir.

Batili düşünce sistemi Osmanli Devletine basta Fransa üzere, Almanya, Ingiltere gibi ülkeler araciligiyla girmistir. Fransiz ihtilâli sonrasi Yeni Osmanlilar ve devami niteligindeki Jön Türkler ve Ittihad ve Terakki Cemiyeti'nin çabalariyla medeniyet, kanun, adalet, terakki, hürriyet gibi batil kavramlar girmeye basladi.⁸⁶

Tanzimat Döneminde Osmanli aydinlari “siyasi çözümçüler (mesrutiyetçiler)” ve “medeniyetçiler” olmak üzere ikiye ayrildilar.⁸⁷ Siyasi kanattakiler daha çok devrimci nitelik gösteriyordu. Bu devrimci nitelikleri II. Abdülhamid Döneminde en üst düzeye ulasmis olup 1908 sonrasi yönetimi ele geçirmeye kadar varmistir.

II. Mesrutiyet sonrasi Baticilik hareketini su sekilde siniflandirabiliriz:⁸⁸

1. Medeniyetçilik
2. Materyalist ve ateist Baticilik
3. Siyasi baticilik

⁸⁶ Yeni Osmanlilar ve Jön Türkler ifadeleri zaman zaman birbirinin yerine kullanilmakla birlikte 1889 senesine kadar padisaha karsi mücadele verenlere Yeni nlilar(Genç Osmanlilar);1889 sonrasinda özellikle II. Mesrutiyetin ilani için çalisanalara ise Jön Türkler denilmektedir.(Bkz. : Aksin, Sina, Jön Türkler ve Ittihat ve Terakki, Imge yayinlari, 5. Baski, Ankara 2009, s. 46.)

⁸⁷ Çetisli, Ismail-Çetin, Nurullah vd., II. Mesrutiyet Dönemi Türk Edebiyati, Akçag yay., Ankara 2007, s. 451.

⁸⁸ Baticilik düşüncesi hakkında çok degisik bakis açilari ve siniflandirmalar olmasina ragmen çalismamizin içerigine uygun görüldüğünden Prof. Dr. Nurullah Çetin'in tasnifinden yararlanilmistir.

- a. Ülke yönetimini Batıya teslim etmek
- b. Tesebbüs-i şahsî ve adem-i merkeziyet eğilimi
- c. Sosyalizm

4. Sosyal bilimcilik

B. Baticilik Düşüncesinin Türk Edebiyatına Yansımaları: Bu yansıma Türk edebiyatına Fecr-i Atî ve Nev- Yunanilik şeklinde olmuştur.

Baticılar, özellikle İslâmcılar ve Türkçülerin birçok fikrine karşı olmakla birlikte birçok temel noktada da onlarla aynı görüşü paylaşmaktadırlar. Baticılar ile Osmanlıcilik düşüncesindekiler ise birçok ortak noktada birleşirler. Birleşmedikleri en önemli lardan biri inanç kavramı üzerindeki farklılıklardır.⁸⁹

Mesrutiyet Döneminde toptan Baticilik düşüncesini savunan iki önemli yayın organı vardır. Bunlardan birincisi Hüseyin Cahit Yalçın çıkarmakta olduğu “Tanin” diğeri ise Abdullah Cevdet’in çıkarmakta olduğu “İçtiḥad” sayılabilir. Abdullah Cevdet ve İçtiḥad’i diğeri göre daha sistematik ve kararlı bir biçimde Baticilik düşüncesini savunmaktadır.⁹⁰

⁸⁹ Osmanlıcilik, İslâmcılık, Türkçülük düşüncesini savunan yazarlar da batının ilim tekniğinin alınmasından yanadırlar. Söz konusu baticilikten kasıt ilerleme(terakki) ise hiç kimsenin Mehmet Akif kadar Batıcı olduğu söylenemez. Baticilik düşüncesinin buradaki anlamı daha ziyade kültürün maddi ve manevi tüm boyutlarını kapsamaktadır. Baticilik neredeyse materyalist felsefe ile es anlamlı bir hâlde aykırı bir söylem olarak kullanılmıştır.

⁹⁰ Abdullah Cevdet’in, birlikte hareket ettiği dava arkadaşları Celal Nuri ve diğeri arkadaşlarıyla kısa süre içerisinde birlikteliği son bulmuş. Abdullah Cevd İslâmcılara ve bir müddet sonra da Türkçülere karşı tek başına fikirlerini savunmak zorunda kalmıştır. Tesettür, çok kadınla evlilik gibi düşünceleri siddetle eleştirmişlerdir. Bu yönüyle İslâmcıların tepkisine sebep olmuştur. Ayrıca

Bu düşüncenin temsilcileri arasında sayabileceğimiz diğer şahsiyetler ise Abdullah Cevdet, Rıza Tevfik, Celal Nuri İleri, Kiliçzâde Hakkı, Baha Tevfik sayılabilir. Bunlara ilaveten Fecr-i Âti Edebiyatı sanatçıları da belli bir süreliğine bunlara dâhil edebiliriz. Ama bunların Hasim hariç hepsi daha sonra Milli Edebiyat çizgisinde hareket etmişlerdir. Yahya Kemal’i de Batıcı olarak düşünebiliriz; fakat müstakil bir şahsiyet olarak ele alınmasında fayda gözetmekteyiz. Zira birçok hususta bizim burada vurgulamaya çalıştığımız batıcılardan farklı düşünmektedir. Gerek inanç konusunda gerek medeniyete, tarihe ve değerlere bakışta temel farklılıklar vardır. Batıcılar’ı “evden kaçan adam” olarak niteleyecek olursak Yahya Kemal’i de “eve dönen adam” olarak nitelemek yerinde olur.

Batıcılık düşüncesini savunan aydınların fikirlerine büyük oranda 18. yüzyıl aydınlanmacıları ve Rousseau, Montesquieu, Volter, Helvetius, Isnard, Schopenhauer, Droper, Büchner, Adam Smith, Francis Bacon vb. düşünce adamları etki etmişlerdir.

Materyalist düşüncelerden fazlasıyla etkilenen Batıcıların hemen hemen hepsi inançsızlık noktasına doğru gitmiş de toptancı bir hükümle ve ön yargıyla hepsini bu şekilde suçlamak son derece yanlıştır. Zira Abdullah

Türkçüler de Türk kanını bozmaya yönelik henüz olgunluga ulaşmamış bir takım fikirler ileri sürdüğü için Abdullah Cevdet’e cephe almışlardır. İslâm dinini eleştiren Abdullah Cevdet Bahaîliği övmesiyle de dikkatleri üzerine çekmektedir. (Bkz. : Tunaya, Tarık Zafer, İslâmcilik Akımı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s.67.)

Cevdet kendisine yöneltilen bu tip suçlamaları katiyet reddederek kendisinin inançlı olduğunu belirtmektedir.⁹¹

Baticilikten kasit ilerlemek ve “muasir medeniyetler seviyesine çıkmak” ise bu dönemde hemen hemen herkes baticidir. Söz konusu Batının manevi kültürünü de almak ise bu düşünceye dönemin birçok yazarı karşı çıkmışlardır. Zira Bu konuda Baticıların bile kendi aralarında anlaşamadıkları görülmektedir. Celal Nuri Batının sadece medeniyetinin alınması taraftarı iken Abdullah Cevdet Bati kültürünün tüm unsurlarıyla alınması taraftarıdır.

Baticilik, Tanzimat döneminden itibaren yeni bir medeniyetle karşılaşmanın sonucu olarak hızlı bir şekilde yayılmıştır. Bu durum, yeni ve farklı olanın insanlar tarafından merak edilmesinden de kaynaklanmış olabilir. Aslında Baticıların birçok konuda aykırı gibi görünmelerinin sebeplerinden biri de yeni ve farklı olanlar içerisinde seçim yapamamalarından kaynaklanan her şeyi kendi bünyesine durmadan olduğu gibi almak düşüncesi de olabilir.

⁹¹ Abdullah Cevdet’ e yöneltilen inançsızlık suçlamaları “Damızlık Adam Meselesi” konusunda kendisinin ne kadar zor durumda kaldığını bizzat kendi eserlerinden alıntılardan oluşan şu eserde anlatmakta ve âdeta inançsız olmadığını haykırmaktadır. Kitabı hazırlayan Mustafa Gündüz de Abdullah Cevdet’in bu tezini doğrulamak için kitabını Abdullah Cevdet’in yazdığı Naat-i Serif ile bitirmektedir. Bu hususta insanın sürekli değişim için olduğu hükmü de unutulmamalı “ölene kadar inançlı” ve “ölene kadar inançsız” gibi genel-geçer yargılardan kaçınılmalıdır.(Bkz. Gündüz, Mustafa, İctihad’ın İctihadi (Abdullah Cevdet’ten Seçme Yazılar), Lotus yayınları, Ankara 2008.; Hanioglu, Sükrü, Osmanlı’ dan Cumhuriyete Zihniyet, Siyaset ve Tarih(“Dindar Bir Dinsiz ya da Dinsiz Bir Dindar: Dr Abdullah Cevdet ve Türk Toplumu”adlı yazı), Baglam yayınları, İstanbul 2006. s. 57.

Sonuçta Türkiye'nin yönünün Batı olduğu günümüz göstergelerinden de anlaşılan belirgin bir gerçektir. Aslında Türkiye'nin yönü muassir olandan tarafadır ve öyle de olmalıdır. Bugün en muasir medeniyet Afrika Kitasından bir ülke bile olsaydı; süphesiz yönümüzü o tarafa çevirirdik. Zira insan doğası iyiye, güzele, ileri olana doğru eğilimlidir. Burada sorun sadece milli ruhu koruyarak şekli olanı(madde) alabilmektir. Zira millilik(manevi kültür) özgün, maddi kültür genel geçerdir.

4. Türkçülük

XIX. yüzyılın ikinci yarısında başlayan Türkçülük akım özellikle Balkan Savaslarından sonra İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Osmanlıcilik yerine Türkçülük düşüncesini temel almasıyla birlikte en baskın fikir hareketi hüviyetine kavusmuştur. Bu fikir hareketine Pantürkizm, Turancılık, Türk birliği de denilebilmektedir.

Osmanlı Devleti'ni kuran zihniyetin sahibi ve yüzyıllar boyunca idare eden hâkim millet Türklerdir. Türkler ne Selçuklular Döneminde ne de Osmanlılar Döneminde, imparatorluk bilinci ve ortak kültürel değerleri de göz önünde bulundurarak asla ırka dayalı bir yönetim ve kültür anlayışı takip etmemiştir. Bilakis, İslâm dininin “ırk üstünlüğü”, anlayışına karşı olusu, dindarları kardeş kabul etmesi ümmetçilik anlayışı Türklerin kendilerine olan güven duygusu, ırka dayalı Türkçülük anlayışını her zaman sınırlamış hatta kültürel milliyetçiliğin bile geri planda kalmasına sebep olmuştur.⁹²

⁹² Çetisli, İsmail-Çetin, Nurullah vd., II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı, Akçağ yayınları, Ankara 2007, s. 140.

Özellikle Fransız İhtilâli (1789) sonrasında ortaya ç milliyetçilik rüzgarı sonunda Osmanlı İmparatorluğu⁹³na da sirayet etmiş. Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına zemin hazırlayan sebeplerden biri olmuştur. Türkçülük hareketini körükleyen tarihi hadis kısaca bakacak olursak sırasıyla Fransız İhtilâli(1789), Tanzimat Fermanı(1839), Islahat Fermanı (1856), I. Meşrutiyet(1876), II. Meşrutiyet(1908), süreçteki gayrimüslim ve Müslümanların isyanları son olarak da Balkan Savaşları ile I. Dünya Savaşı sayılabilir. Dikkat edilirse bu tarihler aynı zamanda modernleşme ve batılaşma serüvenimize denk düşen tarihleri oluşturmaktadır. Buradan hareketle ulus devlet serüveni ile modernlik serüveninin birbirine paralel hareket ettiğini, millilik ve modernlik doğru orantı olduğunu ifade edebiliriz.

Hızla Türkçülük düşüncesine yönelen siyasi ve sosyal çevrede Balkan savaşlarının getirdiği felaketlerin büyük etkisi olmuştur. Nitekim tarih bir kez daha “Türk’ün Türk’ten başka dostu yoktur.” Hükmünü doğrulamıştır. Önce Arnavutların ardından Arapların ihanetleri ve isyan etmeleri de Türkçülük çizgisinin kuvvetlenmesindeki önemli etkenlerdendir. Nitekim bu isyanların sonucunda daha önce zaten bas kaldırmış olan gayrimüslim unsurlara ilaveten Müslüman unsurlar da isyan ederek Osmanlilik düşüncesini ve İslâmcilik düşüncesini tamamen geçersiz kılmaktaydılar.

1789 Fransız ihtilâli sonrası yayılan milliyetçilik düşüncesiyle sırasıyla Fransa, İngiltere, İspanya, İtalya, Almanya birliğini layarak milli birer bir devlet

⁹³ Osmanlı Devleti için “imparatorluk” kelimesi burada içerisindeki çok uluslu yapıyı vurgulamak üzere bilinçli olarak kullanılmıştır. Osmanlı Devleti bağlamında, “imparatorluk” kelimesinden “empire” köküne atfen sömürmek anlamında bir anlam çıkarılmamalıdır.

olmuşlardır. Bu durum imparatorlukları tehdit etmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti de bu imparatorluklardandır. Çünkü Batı'nın kışkırtması içindeki yanlış politikalar, söz konusu milliyetçilik hareketleri, içindeki isyanlar kısa süre sonra Osmanlı İmparatorluğunun başına önlenemez felaketler getirecektir.

Türkçülük, Orta Asya'da Kazan Tatarlarına yapılan Rus zulümleri sonucu Kazan Tatarlarının öncülüğünde Bütün Türkleri birleştirmek üzere ortaya çıkmıştır. Rusya'daki Türkçüler her alanda Türklerin birlik olmasının Rusya'ya karşı direnci artıracak fikrindedirler. Abdülhamid idaresinin son senelerinde Rus zulmü gören Tatar Türkleri'ne, Kırım Türkleri de katılarak Anadolu'ya göç etmişlerdir. Bu göçlerle Anadolu'ya gelen Türklük uzmanı âlimlerden olan Yusuf Akçura, Gaspıralı İsmail, Ahmet Agaoglu, Sadri Maksudi, Zeki Velidi Togan halkta milli ruhun oluşmasında, ulus kavramına doğru gidişte büyük rol oynamış Türkiye'deki birçok yazarı da etkilemişlerdir.⁹⁴

II. Meşrutiyet'ten sonra ülkenin idaresini ele geçiren İttihad ve Terakki Cemiyeti, baştan beri benimsediği Osmanlılık düşüncesinin Balkan Savaşları sonunda geçersizliğini tam olarak anlamıştır. İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Türkçülüğü benimsemesi ile bu düşünce hareketi devletin de resmi ideolojisi olmuştur. İttihad ve Terakki Cemiyeti'ni “Osmanlı Birliği” politikasından, Türk Birliği ve Türkçülük siyasetine yönlendiren süreci şöyle sıralayabiliriz:

⁹⁴ Uçar, Fuad, “Üç Tarz-i Siyaset, Türkçülüğün Manifestosu(Osmanlılık, İslâmcılık, Türkçülük”, Fark yayınları, Ankara 2008, s. 70.

1. 1902’de Paris’te yapılan Jön Türk Kongresinde liberalci Prens Sabahattin Kanadiyla, ulusalci kanatin birbirine düşmesi ve aralarındaki derin fikir ayrılıkları.
2. Uzun süren savaşlar, ihanetler, hainlikler ve son olarak Balkan Savaşlarının bu durumu iyice gözler önüne sermesi, Balkan Savaşları sonunda artık Osmanlı Devleti’nde Müslüman olmayan unsur kalmaması, hepsinin bağımsızlıklarını elde etmesi. (Osmanlıcilik siyasetinin kesin olarak iflasını gösterir.)
3. 1911 senesinde Müslüman olan Arnavutların bağımsızlığını kazanması ve Makedonya’nın elden çıkması, 1916’da Hicaz Emiri Serif Hüseyin’in ayaklanması.(İslâmcilik kesin olarak geçersiz kılınmıştır.)

Kavramsal boyutta Türkçülük ise bir millete mensup olma bilincinin cereyan hâline gelmesi dolayısıyla da fikirden fiile çıkması demektir.

Türkçülük hareketi Türkiye dışında ve Türkiye’de olmak üzere iki koldan gelişme göstermeye başlamıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı’da sömürgecilik felsefesine uygun olarak “oryantalizm” geştirilmiştir. Bunun yanı sıra daha masumane olarak keşfedilmemiş bir kültüre yeniden bir bakış olarak Türk diline, tarihine, kültürüne ve folkloruna yönelik olarak Avrupa merkezli çalışmalar başlar. Bu süreçte Danimarkalı Thomsen 1893’te Göktürk Abideleri’ni okur. Raddlof, Büyük Türk Lügati; Leon Cahun Asya Tarihine Giriş(1896); Joseph de Guignes, Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sâir Tatarları Tarihleri (1756-1758); Arthur Lumley Davids, Grammar of the Turkish Language (1832) yayımlar.

Bunların yani sıra bur çerçevede Vambery ve Gibb'in ça ismalarını da anmak yerinde olur.⁹⁵

Türkiye'de ise sırasıyla Ahmet Vefik Paşa, *Secere-i Türki* (1864)(Ebulgazi Bahadır Han'dan çeviridir.); Ahmet Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmanî* (1876); Süleyman Paşa, *Tarih-i Âlem* (1876) ve *İlm-i Sarf-i Türki*(1876); Bursalı Mehmet, *Tarih-i Umumî*(1886); Necip Asım, *Türk Tarihi*(1899)(Leon Cahun'dan çeviridir.); Semsettin Sami, *Kamus-i Türki* adlı eserlerini yayımlar.

Bunların yani sıra Ali Suavî, *Muhbir* ve *Ulûm* gazetelerinde Türk tarihinden bahseder. Gaspıralı İsmail “Dilde, fikirde, iste birlik” sloganıyla *Tercüman* gazetesini çıkarır. Yusuf Akçura, Mısır'da yayımlanan Türk gazetesinde “Üç Tarz-i Siyasat” (1904) isimli önemli ve meshur makalesini yayımlar.

Tüm bu yayınlar ve gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti için sürekli her türlü fedakârlığı yapmış, ülkenin gerçek sahipleri ve kurucusu olan Türkler de yavaş yavaş kendi kültürünün, değerlerinin, dilinin, tarihinin, soyunun önemini fark etmeye başlamıştır. Osmanlı tarihiyle sınırlı kalmış ve Arap ve İran etkisi kaskacında kalmış olan Türkler zamanla Orta Asya'ya doğru araştırmalarını ve ilgililerini artırmışlardır. Bu sayede Tatar, Kırgız, Özbek, Azerî, Baskurt gibi farklı adlarla anılan toplumların aslında Türk kökenli olduğu ortaya . Böyle bir ortamda şartlarında oluşmasıyla birlikte Türkler hızla ulus devlete ve milli devlet olmaya doğru yol almaya başlamışlardır.

⁹⁵ Çetisli, İsmail; Çetin, Nurullah vd., II. Mesrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı, Akçağ yayınları, Ankara 2007, s. 141.

Balkan savaşları sırasında iflas eden Osmanlıcılık, İslâmcılık gibi düşüncelerin zor durumda olan Osmanlı Devleti’ni kurtaracağına olan inanç yerini hızlı bir şekilde Türkçülüğe bırakmıştır. Dönemin siyasi gücünü elinde bulunduran İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin de bu görüşü benimsemesiyle Türkçülük düşüncesi hızlı bir şekilde yayılarak her alanda millilik esasına doğru gitmiştir.

İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin Türkçülük düşüncesini benimsemesinde Balkan Savaşlarının sonuçları kadar, Mehmet Emin Yurdakul’un 1897 senesinde “Anadolu’dan Bir Ses Yahut Cenge Giderken” isimli şiiriyle işaret ettiği ve II. Meşrutîyetin ilanında beri süregelen derneklerin faaliyetleri çok etkili olmuştur. Hatta bu dernekler günümüz Modern Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş felsefesinde bile çok etkin olmuşlardır. Çalışmamızın daha sonraki bölümlerinde ayrıntılı olarak bu konuya değineceğimizden burada sadece bu derneklerin adını anmakla yetineceğiz.

1. Türk Derneği(1908)
2. Türk Yurdu(1911)
3. Türk Ocakları(1912)
4. Türk Bilgi Derneği(1914)
5. Halka Doğru Cemiyeti(1917)
6. Türk Gücü Cemiyeti
7. Turan Nesr-i Maarif Cemiyeti
8. Türk Tamimi Maarif Cemiyet-i Hayriyesi.⁹⁶

⁹⁶ II. Meşrutîyet dönemi dernekler ve dergileri hakkında bkz. : Gürsoy, Ülkü, II. Meşrutîyet Dönemi Dergileri Üzerine Bir Araştırma, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora

Bu derneklerin yani sira çogu bu derneklerin bünyesinde yayın faaliyetini sürdürmekte olan birçok dergi vardır. Bu Dergiler:

Genç Kalemler(1911), Türk Yurdu (1911), Büyük Emel(1912), Halka Dogru(1913), Bilgi Mecmuası(1913), Türk Duygusu(1913), Yeni Hayat(1913), Türk Sözü(1914), Yeni Turan (1913), Millî Tettebbular(1915), Yeni Mecmua(1917), Büyük Mecmua(1919), Küçük Mecmua(1922)

Bu bağlamda belli başlı Türkçü yazarlar da şunlardır: Vefik Pasa, Ali Suavi, Süleyman Pasa, Necip Asim, Semsettin Sami, Bursalı Mehmet Tahir, Velet Çelebi, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Yusuf Akçura, Gaspıralı İsmail, Hüseyinzâde Ali, Ahmet Ağaoğlu, Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Hikmet(Müftüoğlu), Aka Gündüz, Hamdullah Suphi(Tanrıöver), Ali Canip Yöntem, Müfide Ferit Tek, Halide Edip Adivar sayılabilir. Bu yazarların bir kısmı fikri planda bir kısmı ise edebî Türkçülük faaliyetlerine katılmışlardır. Bunlar içerisinde özellikle Ziya Gökalp müstakil olarak ele alınması gereken bir şahsiyettir. Çünkü yaptığı çalışmalar neticesinde Türkçülüğü metodolojik olarak ele almış ve Türkçülüğün programını çizmiştir.

Türkçülük düşüncesinin idealleri içinde öncelikli olan Osmanlı Devleti'ni içinde bulunduğu zor durumdan kurtarmak ve devamında milliyet fikri ile insanları bilinçlendirmek, bağımsız ve refah içerisinde yaşamalarını sağlamak üzere kültür birliğinden daha ötelere giderek bütün Türk dünyasının

Tezi, Ankara 1991.; Tuncer, Hüseyin, Türk Yurdu Üzerine Bir İnceleme, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

birlesmesini saglamaktır. Saglanan bu Türk Birliği sayesinde “Dilde, Fikirde, İste Birlik” Türkler çok daha büyük bir güç hâline geleceklerdir. İste bu fikre genel olarak “Türkçülük” bir başka adla da “Turancılık” denilmektedir.

Ziya Gökalp bu Türk birliği idealini şu misralarla dilir:

“Vatan ne Türkiya’dir Türkler’e, ne Türkistan

Vatan büyük ve müebbed bir ülkedir. Turan...”⁹⁷

Bu görüşüyle Ziya Gökalp Türk’ün yasadığı her yeri vatan olarak saymakta ve coğrafi uzaklığı yok sayarak tüm Türklere siyasi ve kültürel birlik çağrısı yapmaktadır.

Türkçülük önde gelen şahsiyetleri hakkında bir tasnif şekli de şu şekilde yapılmıştır:

1. Mütesebbisler (Girisimciler): Bunlara daha ziyade Türkçülük adına yeni bir şeyler ortaya koyma amacındadırlar.

Necib Asim, Veled Çelebi, Yusuf Akçura, Mehmed Emin, Ahmed Hikmet, Edirneli Necib, Tevfik Nevzat, Ömer Seyfettin, Ali Canip, Ziya Gökalp, M. rmi, Dr. Âkil Muhtar, Dr. Fuad Sabit, Hüseyinzâde Ali, Mehmet Ali Tevfik, Agaoglu Ahmed, Ahmed Ferid (Tek) gibi gençler ile Bursalı Tahir, Ahmed Mithat, Emrullah Efendi.

2. Nazariyeciler (Kuramcılar):

⁹⁷ Tansel, F. Abdullah, Mehmed Emin Yurdakul’un Eserleri-1(Siirler), TTK yayinlari, Ankara 1989, s. 5.

- a. Dil konusundaki kuramcılar: Necip Asim, Edirneli Mehmet Necip, Veled Çelebi, M. Nermi, Köse Raif Pasazade M. Fuad, Dr. Anton B. Tingir, Ali Canip(Yöntem), Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Kâzim Hami.
 - b. Milliyet, tarih ve kültür meseleleriyle ilgili kuramcılar: Necip Asim, Veled Çelebi, Bursali Tahir, Akçuraoglu Yusuf, Agaoglu Ahmed, Hüseyinzâde Ali, Ziya Gökalp, Ahmed Ferid(Tek), Mehmed Ali Tevfik, Ahmed Refik, Ömer Seyfeddin, Tekin Alp (Moiz Kohen) Halim Sabittir.
 - c. İktisadî konular ile ilgili kuramcılar: Yusuf Akçura, Parvus (Alexandre Helphand) Nüzhet Sabit, Akyigitzade Musa, Ziya Gökalp.
 - d. Edebiyatta kuramcılar: Ali Canip (Yöntem), Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Fuad Köprülü.
3. İcracılar(Uygulayıcılar):
- a. Sairler: Mehmed Emin(Yurdakul), Ali Canip(Yöntem), M. Nermî, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Akil Koyuncu, Aka Gündüz, Yahya, Sâim, İbrahim Alaaddin, Celâl Sahir, Emin Bülend, Yahya Kemal, Mehmed Fuad, (Köprülü) İhsan Râif Hanim, Hakki Süha, Yusuf Ziya, Orhan Seyfi, Enis Behiç, Faruk Nafiz, Halid Fahri, Fazil Ahmed, Salih Zeki (Aktay) Güzide Sabri, Halide Nusret, Sükûfe Nihal.
 - b. Nâsirlar(Düzyazi yazarları): Müftüoglu Ahmed Hikmet, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Ali Canip Yöntem, Aka Gündüz, Halide Edip Adivar, Kâzim Nâmi, M. Nermi, Mehmed Ali Tevfik (Yükselen), Refik Halit(Karay), Hamdullah Suphi, Yakup Kadri, Köprülüzâde Mehmed Fuad, Müfide Ferid

(Tek), Rusen Esref (Ünaydin), İsmail Habip(Sevük), İbnürrefik Ahmed Nuri, İzzet Ulvi, Resad Nuri (Güntekin), Galip Bahtiyar, Peyami Safa.

Türkçülük fikir hareketinin önemli temsilcilerini yansıtan bu kadronun ne kadar geniş olduğu ortadadır. Biz bu çalışmamızda fiki hareketleri bağlamında hareket edeceğimiz bu şahsiyetlerin birçoğu konumuzun lmaktadır.

II. BÖLÜM

II. MESRUTİYET DÖNEMİ FIKIR HAREKETLERİNİN TÜRK EDEBİYATINA YANSIMALARI

1. II. Mesrutiyet dönemi edebiyatında Osmanlıcilik

1.1.Düzyazıda Osmanlıcilik

1.1.1. Fikrî eserlerde Osmanlıcilik

1908 -1913 arasındaki İttihatçılar Osmanlıcilik siyasetini uygulamışlardır. Bu düşünce ile Osmanlı topraklarının bütünlüğünü korumaya çalışmaktadırlar. Balkanların elimizden çıkması üzerine bu siyaset terk lir, İttihatçılar dikkatlerini Türk ve İslâm dünyasına yöneltirler.

Bu akim, Osmanli Devleti içindeki tüm etnik grupların inde bir "Osmanlilik" duygusunu ve bu duyguya paralel olarak bir "Osmanli Milletini" ortaya çıkararak Osmanli Devleti'nin çıkarları doğrultusunda esas aliyordu. Bu düşüncenin savunulmaya baslandığı Tanzimat döneminde, paratorluk içindeki değişik etnik grupların Batı devletlerinin desteğini alarak bagimsizliga yöneldikleri göz önüne alınırsa Osmanlicilik fikrini ileri süren devlet adamlarının bu yolla iç çekismeleri yavaslatmak ve dış baskıları da hafifletmeye çalıştıkları görülecektir.

Osmanli devlet adamlarının bu tezlerini sistematik olarak savundukları söylenemez. Yeni Osmanlılar ve Jön Türkler, pek çok konuda birbirlerinden farklı düşünmelerine karşın "Osmanlicilik" fikrinin ana programı şu şekilde özetlenebilir: Bütün Osmanlılar hukuken esittir. Hukuk ve hürriyetler teminat altına alınır. Toplum zulümden kurtulup, "ezel" ve beser" olan adaletle mazhar edilir. Bütün Osmanli vatandaşları vatan sevgisi ile birleştirilir. maksadın sağlanması için mesruti idare getirilecektir. Bu maksatların elde edilmesi için siddet yoluna başvurulmaz, fitne çıkarılmaz ve ikna yoluyla çalışılır.

Ziya Gökalp "Türklesmek, Islâmlasmak, Muasirlasmak" başlıklı daha sonra aynı adla kitaplastırılan yazı serisinin ilkinde üç cereyan hakkında söz ederken, Osmanli Devleti'ni Türklerin teskil ettiğini belirtir; ancak Türklerin ihtiyata tabi olarak, bir mefkûre için bir medeniyeti tehlikeye düşürmemek üzere, "Türklük yok, Osmanlilik var"⁹⁸ anlayışına itibar etmek durumunda kaldıklarına dikkatleri çeker. Gökalp, "Osmanli" tabirini yalnız Tanzimatçı Türklerin kullanmakta olduğunu,

⁹⁸ Ziya Gökalp, Bütün Eserleri I, Türklesmek, Islâmlasmak, Muasirlasmak (Hazırlayan: M. Sabri Koz), YKY yayınları, İstanbul 2007, s. 45.

bunun da devlet ile unsurlar ve bilhassa Türkler hakkında gayet zararlı sonuçlar verdiğini, su sözleriyle ortaya koyar: "Muasırlasmak cereyanına tabi olanlar Tanzimat fikirlerini yaydıkları sırada muhtelif unsurlardan ve mezheplerden mürekkep olan vaki bir millettir iradi bir millet yapmak ün olduğuna kani olmuşlar ve bu kanaatle tarihi bir manayı haiz kadim "Osmanlı tabirine, milli renklerden tamamiyle ari olmak üzere, yeni bir mana yakıstırmışlardı. Elim tecrübeler gösterdi ki, 'Osmanlı' tabirindeki, yeni manayı Tanzimatçı Türklerden başka kabul eden yoktu"⁹⁹ Gökalp, aynı yazıda, Osmanlılığı terkiib eden cemaat ve kavimleri ruhi bir surette idare etmenin kabil olmadığı temas eder, tecrübelerden sonra, Türklerin gerçekleri görebildiklerini belirtir. "Milliyet hissinin hâkim olduğu bir memleketi, ancak milliyet zevkini nefsinde duyanlar idare edebilirler."¹⁰⁰ der. Gökalp, Tanzimatçıların, tebaaları Osmanlastırma siyasetini Türklestirmek için gizli bir vasitadan ibaret görür. "Osmanlılıktan maksat "devlet" ise, zaten her Osmanlı tebaası, bu devletin ferdi idi. Yok, bundan maksat lisani "Osmanlıca" olan yeni bir "millet" yaratmak idiyse, Osmanlıca Türkçeden başka bir şey olmadığı için, bu yeni millet, başka nam altında bir Türk milleti olacaktı." diyen Gökalp, bu durumu kavrayan unsurların milliyetlerini savunmaları ve teskilatlanmaları sonucunun Türklük mefkûresinin infilak etmesine vesile olduğunu kaydeder.¹⁰¹

⁹⁹ age. , s. 46.

¹⁰⁰ age. , s. 46.

¹⁰¹ Ziya Gökalp, Türkçülük cereyanını Osmanlıcılığın karsiti olarak görmez. Ona göre Türklük Osmanlıcılığın en önemli dayanağıdır. Her cereyanın içerisinde olduğu gibi Türkçülük içerisinde de radikal düşünceli gençlerin olabileceğinden bahseder. da doğal olduğunu vurgular. Türklüğün, kozmopolitliğe karşı İslâmiyet ve Osmanlılığın gerçek dayanağı olduğunu vurgular. (Ziya Gökalp, Bütün Eserleri I, Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak (Hazırlayan: M. Sabri Koz), YKY yayınları, İstanbul 2007, s. 47.)

5 Temmuz 1909'da M. Ziya imzasıyla yayımlanan *Peyman* gazetesinde Osmanlilik, Türklük ve Turan hakkındaki düşünceleri açıklar. "Osmanli demek, Türk demek degildir." der.

Ahmed Agaoglu, Osmanliligin sarkta, Fransiz ihtilali gibi bir vaziyet arz ettigini belirtirken, Osmanli inkilâbinin müjdeledigi hakikatlerin Islâm dünyasına yabancı olmadigini ileri sürmektedir. Hürriyet, adalet, ecma-i ümmet vb. hususların Islâm'da mevcut oldugunu, bu yüzden, Osmanli Inkilâbinin sark dünyasına tesir ettigini kaydeder.

"Üç Tarz-i Siyaset" (1904) adli Misir'da *Türk Gazetesi*'nde yayımladigi makalesinde, Osmanliciligin II. Mahmud devrinde basladigini ileri süren Akçura on dokuzuncu yüzyıl boyunca Âli, Fuad ve Mithat pasalar basta olmak üzere hemen bütün devlet adamları tarafından benimsendigini, fakat malûm bazı sebeplerden dolayı artık bir Osmanli milleti meydana getirmenin hatta muhafaza etmenin mümkün olmadigini söyler."¹⁰²

Yusuf Akçura, Devlet-i Osmaniye'nin son zamanlarda zaafa ugramasından duyduğu üzüntüyü dile getirir. Devlet-i Osmaniye'nin bekasını firkacılıktan uzak kalmasına bağlar. Akçura, "İttihad ve Terakki" firkasının is basında kalmasını, Osmanli ve Türkler için gerekli görür.

Izzet Ulvi (Aykurt), Türklük duygusunun Osmanlilik fikriyle mani olmadığını ifade eder ve Türklerin Osmanlileri birbirine bağlayan muazzaz bir bağ olduğunu belirtir. Türk Yurdu, Osmanli zihniyetinin Anadolu'yu ve Türklüğü tanımadigini, Osmanli münevverlerinin ise, Ankara ve Konya'dan itibaren Türklerin bulunduğunu müdrik olduklarını beyan eder. Türk Yurdu, "Osmanli Tarihi" programının birinci

¹⁰² Okay, Orhan, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh yayınları İstanbul 2005, s.44-45.

kisminda, Osmanlilarin zuhurundan Murat Hüdavendigarin Sahadetine kadar geçen teessüs devresinden bahsedildigini, fakat Türk'e ve ha yer verilmedigini yadirgar; Osmanli tarihini, sirf askerî, idari, siyasi ve diplomatik bir tarih olarak yorumlar.

Bu dönemde, en sert tartismalarin, Ahmet Agaoglu ile Süleyman Nazif arasinda cerayan ettigi görülmektedir. Agaoglu Türkçülüğün, Nazif ise Osmanlilik ve Islâmciligin savunucusudur. Ahmet Agaoglu, Süleyman Nazif'in "Türk Medeniyeti Tarihi'nde Câmiü't-Tevârih'te Kazan Han hakkindaki hükmünü bildiren açık mektubuna karsilik, savunma niteliginde yazmis olduğu yazisinda Islâmiyet ve Türklük üzerine düşüncelerini ifade eder. Agaoglu, Naz in Osmanli tarihinin iptidasindan evvel hiçbir sey tanımak, bilmek istemedigi hususunda yanildigini belirtir ve Islâmiyet'i gerçek manada anlamak ve takdir etmek için, Osmanli tarihinin zuhur ettigi muhiti bilmek ve anlamak gerektigini kaydeder. Osmanli tarihini anlamak ve sevmek için, mutlaka Selçuk Türkçesini öğrenmek ve anlamak, bütün Türkleri, mazilerini, teskilatlarini ahlak ve seciyelerini bilmek im geldigini sart kosar. "Ve illâ Osmanli Türkü asilsiz, köksüz, gökten üs addolunur ve anlasilmaz" der. Agaoglu, Süleyman Nazif'in kendisine i yazmis olduğu yazidaki inkârci tavira tarihi zeminde cevap verir. Türkçülüğün, Islâmiyet'e ve Osmanliya karsi olmadigini vurgular; sanki Türkçülerin, maazallah Hz. Muhammed yerine Cengiz'i ön plana çıkarmak istiyorlarmis gibi b havaya girdigini ve bunun yanlis bir tespit oldugunu söyler. Münakasalarin boyutlari genisler, tartismalarin ciddi ölçülere vardigi bir dönemde, "Türk Yurdu" mecmuasi, "Sabilü'r-Resad"a yakinklik duyar, softalarla mücadele ve radikal bir batililasmaya i ifat etmez.

Süleyman Nazif, Agaoglu'na karsi yazmis oldugu açık mektupta¹⁰³ “Her Müslüman Osmanli gibi benim iki ananem ve iki akide-i içtimaiyem var: Biri dini digeri milli. An’ane-i diniyem Hicret-i Nebeviye’nin on sene evvelinden an’ane-i milliyem ise alti yüz doksan dokuz seneden baslar.” dedikten sonra, ekanim-i milliyesini “Müslümanlik, Osmanlilik, Türklük” seklinde tarif eder. Ayrica bizim hakanlarimizin Cengiz, Timur degil Ömer Faruk, Selahattin Eyyubî, Hüdâvendigâr ve Yavuz oldugundan bahseder.

Süleyman Nazif de sonunda Osmanlililik düşüncesinin devam etmesinin mümkün olmadigini anlamistir. Bu düşüncesini su düşüncelerle dile getirmektedir:

"Ben dogdugum zaman vatanim Macaristan hududundan Aden denizine ve Sahra-yi Kebir'den Tiflis civarina kadar mümted ve bi-payan bir kisverdi. Hatir-sinas olan Türk aba ve ecdadi vatan dâhilinde yasayan muhtelif irk ve mezhep sahibi akvamin hiss-i millisini incitmemek oksamak için yalniz Osmanli sifatini istimal etmegi âdet etmislerdi. Türk can verir, kaleler alir, ve serefini bayraginin altindaki her kavme, her dine, her lisana mütesaviyen ve mebzulen peskes ederdi. Bizi bu his, bu terbiye, bu saygi ile büyüttüler. Türk olmayan topraktaslarimin hatirina riayetden eb ve ecdadimin örf ve âdetine, ta ferda-yi izmihlale kadar sadik kaldim...

Simdi anliyorum ki ben bu israf-i semahatla zavalli irkima ihanet etmisim. Lisan ve kalemiyle kirmis oldugum kalpler karsisinda ben simdi nadim ve mahcup, irkimdan niyaz-i afv ediyorum. Türkün bu hatirsinas hassasiyetini Türk olmayan hiçbir Osmanli takdir etmedi. Ve hemen hepsi bizden bi birer ayrildilar. Hem de nasil ve ne suretle!

¹⁰³ Ahmed Agayef Beyefendi'ye, İctihad, C:3, 11 Temmuz 1329, Nu: 71, s. 1549–1551.

Hâlâ kıymeti bilinmeyen, hâlâ fezaili ayıp ve ar suret de teshir edilmek istenilen Türkün, ortada birkaç harap vilayeti ve bir avuç yorgun evladi kaldı. Firas-i eleminde kivrانırken ben kendi Türkümü daha mehib ve daha büyük görüyorum. Her muhabbetimi, her askimi kavmime vakf u hasr ettim.”¹⁰⁴

İslâmcıların ve Baticılar'ın arasında da Osmanlıcılığı savunanların olduğu görülmektedir:

Batici Celal Nuri, Osmanlıcılığı elestirenleri kinarken "...Bunun gibi Osmanlıcilik, yani anasirin müsavati siyaseti de bırakamaz. Böyle bir sakim (yanlış) politika milletleri herc ü merc (altüst) edeceği gibi Avrupa'yi hususıyla bazı akvam-i Osmaniye'ye hamilik eden düvel-i muazzamayı aleyhimize sevk eder..."der.

Yusuf Akçuraoglu ise; Üç Tarz-i Siyaset adındaki makalesinde Osmanlıcilik fikrini gerçekçi bulmadığını "...muhtelif cins ve dine mensup olup şimdiye kadar birbirleriyle kavga ve savastan hali kalmayan unsurların simdiden sonra kaynasmalarının mümkün olmadığı..." yolundaki sözleriyle ifade etmiştir.

Atatürk de Osmanlıcilik fikrinin uygulanamayacağını su sözleri ile ortaya koymuştur:

"...Osmanlı İmparatorluğu içindeki muhtelif kavimler hep milli akidelere sarılarak, milliyet mefkûresinin kuvvetiyle kendilerini kurtardılar. Biz ne olduğumuzu, onlardan ayrı ve onlardan yabancı bir millet olduğumuzu sopa ile

¹⁰⁴ Enginün, İnci, Yeni Türk Edebiyatı-Tanzimat'tan Cumhuriyet'e(1839-1923), Dergâh yayınları, İstanbul 2006, s. 116.

içlerinden kovulunca anladık... Anladık ki kabahatimiz kendi mizi unutmaklığımızdır. Dünyanın bize hürmet göstermesini istiyorsak kendi benliğimize ve milletimize bu hürmeti gösterelim. Bilelim ki milli benliğini bulamayan milletler baska milletlerin sikâridir. "

Atatürk'ün bu sözlerine paralel olarak Halide Edip Adivar'da Yeni Turan romanında Türk'ün baskalarına iyilik ve koruyuculuk yapmak için kendisine vakit gelmediğini ve kalmadığını şu sözlerle dile getirmektedir:

"Bunu yapabilmek için bu toprağı her unsur kendi idare ettiği, yasayıp öldüğü bir ülke olmak üzere sevmeli ve her dakika ötek anasirin girtlagına atılmaya çalışmamalı. Bunun için de anasir arasında zihni seviye az çok birleşmeli. Sonra kavgalarını fışleden, hudutlarını bekleyen, kendi memleketinden baska kendi irkindan baska her ırk için ölüp hiç de şu memlekette bir nasip almayan Türk'ten nefret etmemeli, bu hudut beklemekten tarlasını süremeyen, baska memleketlerin yolları ve maarifi için vergi verip kendi yurdu karanlık kalan, hatta memlekete çocuk yetistirmeğe bile vakit bulamadığından öteki ırkların illeri çoğalıp bir yere sigamazken onun ocacı, tarlaları ve bütün ümrani ile beraber irki azalıp sönen, en muktedir evlatları kâh Kürdistan, kâh Arabistan, kâh b neredede bir ordu, bir kaza bir vilayet idare ettiği için kendi irkinin tekâmül-i zihni ve medenisine hiç yardımı olmayan Türklere haksız birer zalim diye bakmamalı. " ¹⁰⁵

Osmanlılık fikrinin en önemli hedefleri Mithat Paşa arkadaşlarının da gayretleriyle 1876'da Kanun-i Esasî'nin ilanıyla gerçekleşti. Fakat Osmanlıcılığın

¹⁰⁵ Adivar, Halide Edip, Yeni Turan, Atlas Kitabevi, Besinci Baskı, İstanbul(Tarihsiz), s. 37.

zaferi olarak görülen bu hareket uzun sürmedi. II. Abdülhamid'in, Osmanlıcilik fikrinin zararlı olduğu kanaatine varması, Mesrutiyet idaresine ara vermesi ve yeniden bütün yetkileri kendisinde toplayarak İslâmcılık fikrini ön plana çıkarması ve özellikle toplumun temelini oluşturan Türklerin Osmanlıcilik fikrine sıcak bakmaması bu fikrin öneminin kaybolmasına sebep olmuştur. Ali Kemal'in asılmasıyla da Osmanlıcilik sona ermiştir.

Mesrutiyet dönemiyle ilgili olarak Bilge Ercilasun şu görüşleri yapmıştır:

“...1908'den sonra Mesrutiyetin ilanıyla ortaya çıkan bu görüntü, bütün olumsuz taraflarına rağmen edebiyatta ve hayatta bir uyanışın, bir suurlanmanın ilk işaretleridir. Milli edebiyat anlayışı bütün mesrutiyet yıllarını kapsar. Fakat bu arada az süren, ömürsüz de olsa başka edebî akımlar ortaya çıkmıştır.”¹⁰⁶

1.1.2. Hikâye ve Romanda Osmanlıcilik

Süleyman Nazif'in Osmanlıcı tutumu ve millî edebiyata bakışları ve gelgitleri hakkında Bilge Ercilasun şu tespitte bulunmuştur:

“Ölünceye kadar millî edebiyat anlayışına itiraz etmiş, millî edebiyatçıları küçümsemiş, ısrarla terkipli Osmanlı üslûbunu terketmemiştir. Bu davranış, ancak psikolojik olarak izah edilebilir. Bir Osmanlıca üslûpçusu olan Süleyman Nazif, ancak duygusal olarak kendi dilinin ve görüşünün değişmemesinde ısrar edebilir. O eski dilin üstadı idi. Fakat çok kuvvetli bir sanatkâr olmadığı için aynı kudreti yeni bir dilde gösterememe korkusu, onu böyle bir inatçı tavra itmiş olabilir. Ayrıca

¹⁰⁶ Ercilasun, Bilge, İkinci Mesrutiyet Devrinde Tenkit(1. Türkçü Tenkit), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1995, s. 35.

karma bir Osmanli milletinin varligina da samimiyetle inanıyor ve bu inancini yazilarinda belirtiyordu. Kisaca Süleyman Nazif'in iç ünyasında mevcut bulunan tezatlar ve karmasalar onu birbirine zit davranislar içine itiyordu.”¹⁰⁷

8 Subat 1919'da Itilaf Ordularinin Baskomutani Fransiz generali Franchet d'Espre'nin istanbul'a muzaffer bir eda ile girmesi üzerine dayanamayip **Kara Bir Gün** adli yazisini yazar. Yazı 8 Subatta **Hâdisat** Gazetesinde yayınlanır. Sansür dairesindeki Yüzbasi Aziz Hüdâî Bey adli Türk memur tarafından sansürden kaçırılarak yayınlanan yazı, büyük ilgi görmüştür. Yazı, gazetenin birinci sayfasinin sag üst kösesinde siyah bir çerçeve içinde çıkmıştır. İki saatte tamami satılan gazetenin 2 kuruş olan fiyatı müvezzilerde iki liraya yükselmisti. Fransiz generali bu yazisi sebebiyle Süleyman Nazif'in kursuna dizilmesini emretmis ise de sonra bundan vazgeçilmiştir.

Süleyman Nazif Milli Mücadele'yi destekleyen yazilarina devam ediyordu. Ermeni meselesiyle ilgili makaleler İzmir'in isgali hakkında yazilar birbirini kovaladi. Bunlarda, isgal kuvvetlerine sert bir dille iyor, Avrupalıların haçlı zihniyetinde olan tutumlarını tenkit ediyordu. **Çal Çoban Çal** adli eserinin basında Bursa'nın Yunan isgalinden kurtulusu dolayisiyla kaleme alınan aynı adli yazı bulunmaktadır.”¹⁰⁸

Süleyman Nazif, devrinde sanatini ve edipligini siyasi gayelerle kullanan, milli meselelerde hassasiyet gösteren yazarlardan biri olmaya çalışmıştır. O, şiir, yazı ve hitabeleriyle, eserlerinde milli felaketleri ve ıstırapları işlemiştir. Osmanlıcılığın gerekli bir politika olduğunu savunan Osmanlıci-İslâmci Süleyman Nazif “**Cengiz Hastalığı**” adli makalesinde “Bizim damarlarımızda bugün hususi bir kan vardır ki o

¹⁰⁷ age. : s. 274-275.

¹⁰⁸ age. : s. 41.

da Osmanli kanidir” demektedir. Türklerin Islâmiyeti kabulünden önceki dönemleri kendilerine siginak edinenleri eleştirir. Osmanli ve Islâm kalınması gerektiğini dile getirir. “Yeni Lisan” hareketini alaya alır.¹⁰⁹ Bu gibi davranışları devletin bekası için tehlikeli bulur. Vatan, Osmanli sınırları dâhilindeki topraklardır. Vatan sevgisi Süleyman Nazif’te anne sevgisinden bile baskındır. Vatanın öksüzlüğünü kendi öksüzlüğüne tercih eder. Bu duygularını “Anneme”¹¹⁰ adlı mektubunda şöyle dile getirir:

“ Âh anne...!

Keski ben yalnız senin öksüzün olsaydım...ve yalnız senin öksüzün olarak, kırk sene evvel öleydim de yetim-i vatan ve yetim-i tarih kalmasaydım!...”

Firak-i Irak (1918) ise Irak'a mersiyedir. Irak ve Bagdad'ın Fuzulî diyarı olduğunu söyleyerek bu toprakların kaybindan dolayı matem tutar.

Batarya ile Ates(1916), millî konulardaki makale ve mektuplarını kapsar.

Âsitân-i Tarihte (1919) adlı eserinde Türk ordusunun Galiçya'daki kahramanlığını ve Rusların Türklere beslediği düşmanlığı anlatmıştır.

Hitabe (1920)'de Pierre Loti ihtifalinde yaptığı uzun konuşma yer alır.

Çal Çoban Çal (1921) Malta'da bulunduğu sıralarda yine milli duyguları terennüm eden makaleleri içine almaktadır.

Tarihin Yılan Hikâyesi (1922) adlı eserinde Vahdettin'e siddetle hücum eder.

Malta Geceleri (1924)'nde Malta'da yazdığı vatan, gurbet ve hasret şiirleri vardır. Bunların en güzeli “Daüssila” adlı şiiridir.

¹⁰⁹ age. : s. 274.

¹¹⁰ Çetin, Nurullah, “Süleyman Nazif’in Firâk-i Irak Adlı Eseri, Türkoloji dergisi, C XI- S. 1, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi, Ankara 1993, s. 233–262. (Söz konusu makale Firak-i Irak adlı eserin tam metnini de içermektedir.)

Âbide-i Süheda (1925) Çanakkale Şehitleri için bir âbide yaptırmayı sağlamak üzere yazılmıştır.”¹¹¹

Abdullah Cevdet’in İc̣tihad’i da Batıcılık düşüncesine ilaveten Osmanlıcilik düşüncesini savunur. Özellikle dergide yazan Ahmet Rıza, Süleyman Nazif, Ali Kemal(Peyam sahibi), İbrahim Temo, Celal Nuri, Faik Ali, Ayn Nâdir Osmanlıcilik fikrine sadık eserler vermişlerdir.

“ 1913’te Türk Yurdu’nda yazmaya başlayan M. Fuad Köprülü artık Osmanlı ideolojisinin iflasını kabul etmekte ve milli bir görüşün hakimiyetinin kaçınılmazlığını belirtmektedir. “ Türklük, İslâmlık, Osmanlılık”¹¹² adlı makalesinde Mesrutîyetin serbest sahasında iktisaden, ilmen, mağlup ve zebun kalmamak ve idare edeceğimiz akvamin ihtiyâcât-i ruhiyetini anlayarak ona göre bir siyaset takip edebilmek için evvela kendi benliğimizi bilmemiz, manevi bir varlık elde etmemiz lazım geliyordu”, diyerek milliyet ideolojisinin inkâr edilemeyecek bir gerçeklik olduğunu ifade eder ve şöyle devam eder: “ Bizim nokta-i nazarımıza göre Osmanlı kelimesi devlet unvanından ibarettir, muhtelif unsurlardan tereküp eden bu günkü heyet-i siyasiyemizin unvan-i resmisi olmaktan başka bir mahiyete haiz değildir.”¹¹³

Orhan Okay Osmanlıcılığı benimseyenler arasında yukarıda belirttiğimiz kişilerin yanı sıra Tunali Hilmi (1863–1928), Ahmed Ferid (1877-1972) ve başka etnik orijinlere sahip birtakım kişilerin de istihak ettiğini belirtmektedir.¹¹⁴

¹¹¹ Ercilasun, Bilge, İkinci Mesrutîyet Devrinde Tenkit(1. Türkçü Tenkit), Türk Kültürünü Arastırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1995, s. 65.

¹¹² Türk Yurdu, C. 4, S.21, s. 695–696, 25 Temmuz 1329/1923

¹¹³ Ercilasun, Bilge, İkinci Mesrutîyet Devrinde Tenkit(1. Türkçü Tenkit), Türk Kültürünü Arastırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1995, s. 136.

¹¹⁴ Okay, Orhan, Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı, Dergâh yayınları İstanbul 2005, s. 44–45.

Osmanlıcilik konusunda degisik sahsiyetlere ait yukaridaki görüslerin yani sıra Halide Edip Adivar'ın "Yeni Turan" romanında çok çarpıcı muhalif düşünceler yer almaktadır. Halide Edip'in bu romanı hem konu hakkında daha ayrıntılı bilgi vermesi hem de dönemin Yeni Osmanlılar ile Yeni Turan arasında geçen tartışmalara ışık tutması bakımından önemli bir eserdir. Yazar eser dönem itibarıyla yaşanan tartışmaları çok canlı bir biçimde romanında anlatmıştır.

1337/1912 tarihinde yazılıp önce Tanin gazetesinde tefrika edilen Yeni Turan yazılı tarihinden on yıl sonrasının yani 1922 Türkiye'sinin politik ve sosyal gelişmesini tablolastıran, siyasi ve ideolojik bir romandır. Roman hakkında Bilge Ercilasun şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Yeni Turan yazarın, dönemin çeşitli reform düşüncelerini, kendi h ve arzularıyla yorumladığı bir Yeni Türkiye özlemidir. Yazar, bu kitapta Türkçülük akimından kuvvetle etkilendiği gibi, Prens Sabahattin'in adem-i merkeziyetçiliğine de değinmiştir. Bunun yani sıra Osmanlıcılığa karşı ise muhalif bir tutum sergilemektedir. Gelişmenin pilot bölgelerle ve bu bölgelerde çalışıp oraları kalkındırmaya kararlı, eğitilmiş insanlarla mümkün olduğuna inanan yazar; iki partili demokrasinin de hayalini kurar. Yazar, yirmi yıl sonrası için hayal ettiği iki parti rejiminin, yine kısır parti çekişmeleri içinde özelemlere ulaşmayı imkânsız kılacağını tahmin etmektedir. Adem-i Merkeziyetçilik, Türkçülük ve yeniden yorumlanan İslâmiyet'e dayalı yeni bir Türkiye hayalinin kurulduğu Yeni Turan'ın temel vurgusu kadın üzerinedir.

Yeni Turan karşısında Yeni Osmanlılar kötü bir muhalefet örneği verirler. Bütün olumlu işleri baltalamaya çalışırlar. Bunlardan i de Yeni Osmanlılar'ın başkanı Hamdi Paşa'nın Oğuz'u tutuklatmasıdır. Sonra da onu serbest bırakmak için

Kaya ile evlenmek. Kaya, sevdiği ülküsünü paylaştığı O u kurtarmak için, sessizce kendisini feda eder fakat maksada yine ulaşamaz.

Yeni Turan da siyasî nutuklar, hatıra defterinden alınmış parçalarla olusmuştur. Yazarın siyasî romanıdır denebilir.”¹¹⁵

Yeni Turan’ da II. Mesrutiyet’ten sonra basında ele alınan meseleler geniş ölçüde girer. Devrin hâkim fikirleri bilhassa iki sahis etrafında toplanmaktadır. Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin. 1328/1912 de kurulmuş olan Türk Ocakı İttihad ve Terakki partisinin de desteğini kazanarak yurt çapında geniş bir kültür hamlesine girmisti. Her tarafta çatırdayan imparatorlugun Türk unsuruna da milliyetçilik fikrini asılamak, onları geniş bir Türklük dünyasından haberdar etmek çabaları, bir noktada asiriya gidiyor ve asil sarılınması gereken "ana vatan" kavramı uzak Türk illerini de içine alan meçhul ve mevhum bir belde haline geliyordu. Türklerde milli suur uyandıran Türkçülük akiminin yani sıra, iktidarda bulunan ittihad ve Terakki partisi aynı zamanda imparatorluk sınırlarını da korumak zorundaydı, fakat 1911’ de Trablusgarb, 1912’de başlayan Balkan savaşı bunun hemen hemen imkânsızlastığını bariz bir şekilde ortaya koyuyordu.

Bu durumla, Osmanlilik ideali ile milliyetçiliği telif etmek hayli imkânsız görünmekle beraber, Prens Sabahattin "adem-i merkezîyet" fikrini ortaya atar. Geniş ilgi görmüş olan bu fikrin esası, Osmanlı İmparatorlugunu Amerika gibi federatif bir devlet haline sokmaktır. Halide Edib, İttihad ve Terakki partisi muhaliflerinin arasında bazı faydalı temayüllerin bulunduğundan bahse en mühiminin Prens

¹¹⁵ Enginün, İnci, Yeni Türk Edebiyatı-Tanzimat’tan Cumhuriyet’e(1839-1923), Dergâh yayınları, İstanbul 2006, s. 398.

Sabahattin'in adem-i merkeziyetçiliği olduğunu belirtir. fakat fikirlerin umumi anaforunda ve gazetelerin çatışmasında kayboldugundan der.

Gökalp da Diyarbakır'da çıkardığı **Peyam** gazetesinde yayınladığı "**Yeni Osmanlılar**" adlı yazısında, Osmanlı birliğinin bir "tahassüs-i vicdanî" değil, "içtiha-i mantikî" olduğuna söyler ve Osmanlı memleketi Sark'ın hür ve terakkiperver bir Amerikası" dir der.

Yetisme tarzındaki Anglo-Sakson tesiri Halide Edip'in bu fikri benimsemesine yol açmıştır. O, "Yeni Turan" romanında hem imparatorlunun muhafaza edilebileceğini, hem de sağlam, hatta asiri bir Türk milliyetçiliğinin vücuda getirilebileceğine inanmış görünür.

Bütün olarak "Yeni Turan" romanında adem-i merkeziyet fikri savunulur; fakat bu fikir, devrinin en büyük akımı Turancılık ve lükle birleştirilir. Romanın adı olan "Yeni Turan" bu tesiri açıklar.

Romanın adı, Gökalp'in kullandığı Turan'dan farklıdır, O devir Türkçüleri "Turan" kelimesiyle, Türkiye dışındaki Türkleri de içine alan bir birlik fikri ortaya atmışlardır. Hâlbuki romanda böyle bir şey bahis konusu değildir.

Halide Edib'in ele alıs şekliyle "Yeni Turan" Osmanlı İmparatorluğu içinde Türklüğe ve Türk hâkimiyetine dayanan yeni bir uyanıs ve devlete yeni bir şekil ve ruh verme manasını tasir. Böylece, eserde devrin çeşitli fikirlerinin sentezi yapılmıştır. Bu fikirler üç noktada toplanabilir:

1. Amerikan toplumunun örnek alındığı adem-i merkeziyetçilik
2. Türkçülerden ve Ziya Gökalp'tan gelen Türkçülük
3. Yeni bir şekilde tefsir edilen Islâmcilik

Bu fikirler aynı zamanda Gökâlp'in da o devirde nazari olarak geliştirdiği fikirlerdir. Yukarıdaki fikirlerin karsisinda ise Osmanlıcilik fikrinin artık iflas ettiği ve Balkan Savasları ile geçerliliğini tamamiyla yitirdiği üzerinde durulmaktadır.

Romanın Tezi: Sosyal değişimler idealist, dürüst ve kültürlü insanla la mümkündür. Bu insanlar çevrelerine tek başlarına bile olurlar, ülkenin baştanbasa değiştirilmesi, bu gibi insanların artması, aynı ideal etrafında teşkilatlanmaları ve mesru olarak hükûmette söz sahibi olmasıyla mümkündür. Halide Edip, romanda, geleceğin ideal Türkiye'sini yaratacak olan insanları, milli tarih, coğrafya, din ve ferdi sorumluluk duygularıyla dolu olarak yetistirir ve bunların faaliyetleriyle vücuda gelecek müstakbel Türkiye'nin portresini çizer. Yeni Turan'a vücut verenler, kendi kendisini yetistirmiş olan Oguz, Kaya ve Ertugrul ile Sungur'dur. Bunlar kendi teşkilatlarını kurup düşüncelerini memleket çapına yayınca, bunları tatbik imkânına da kavuşurlar.

Romanın konusu: Ölüme mahkûm siyasi bir suçlunun ve artık memleketi bir "firka dürbünü" ile görmekten vazgeçen Asim'in yakından bildiği ve Yeni Turan partisine ait bir meseleyi açıklamak gayesiyle, birbiriyle mücadele halinde bulunan iki partinin, Yeni Turan ile Yeni Osmanlılar partisinin mücadelesinin hikâyesidir.

Romanın olay örgüsü: Yeni Osmanlılar Partisinin başkanı Hamdi Pasa yegeni Asim'la birlikte bilhassa karısının ölümünden sonra kendini tamamen parti çalışmalarına vermiştir. Yeni Turan Partisi kurulup ortaya çıkınca, onlarla mücadele etmek için her türlü vasıtaya başvurur. Bu çok seviyesiz parti mücadelelerinin isi şahsiyata, kavgaya, dövüğe döken perde arkası çalışmalarını, partinin faal üyesi ve amcasının sağ kolu Asim anlatır. Bu mücadelede, adem-i merkezîyeti savunan, ziraat ve maarife ve milli değerlere, dine kadın haklarına ön planda yer veren ve her biri

milli tarih ve degerlerle ideal sekilde yetismis parlak Türkçü mensuplarının çalismalariyla Türkiye'nin çehresini degistiren parti Turan'dir. Hamdi Pasa onların durumunu sarsmak için, önce liderleri Oguz'u hapsettirir. Oguz'un teyzesinin kizi ve sevdigi kadın olan Kaya, çocuklugundan beri tanidigi pasaya Oguz'u affettirmek için gider ve orada çirkin bir teklifle karsilasir. Kaya, Pasayla evlenirse, Oguz affedilecektir. Kendi sahsi meselelerini memleket meselelerinin üstünde gören Kaya, bu teklifi, Oguz'la müsterek gayeleri olan "Yeni Turan"i memleketin geleceğini düşünerek kabul eder. Kaya gibi Yeni Turan'in önde en bir mensubunun muhalif Osmanli partisi baskaniyla evlenmesi Yeni Osmanli partisini tutan gazeteler tarafından hayli istismar edilirse de Kaya'nin kesin olarak inzivaya çekilmesi, bu partinin daha fazla adi etrafında laf etmesini önler. bu arada Kaya'nin asabi bozulur, hastalanir. Oguz'un bir deli tarafından öldürülmesini ise Kaya'ya garip bir sekilde âsik olan Pasa, karisından saklar. Fakat, bu hareket Kaya'nin Pasa'dan büsbütün sogumasina yol açar. Kaya nefretini Pasa'nin yüzüne haykırarak çıkıp gider. Bütün bu maceranın arka plani, olayların yakin seyircisi, yer yer tertipleşisi olan Hamdi Pasa'nin yegeni, gazeteci Asim tarafından, cezasinin infazini beklerken anlatilir.

Bu eserde üzerinde durulan meseleler Osmanli toplumunda öteden beri devam eden eski-yeni çatismasini doguran ve besleyen ana problemlerdir Osmanli imparatorlugunu yasatmak, onun tekrar canlanmasını, eski hasmetli günlerine kavusmasını dileyen insanların seçtikleri farklı yollar, iki partinin mücadelesiyle ortaya konmustur.

Yeni Turan partisi, Ittihad ve Terakki'nin devamidir; eni Osmanlılar ise muhafazakâr grubu temsil ederler.

Yeni Turan partisinin fikri boyutu romanda Osmanli Dev i'nin kurulduğu dönemi ve zihniyeti ölçüt alır. Buna romanda su şekilde değinilir:

“ Yalnız Selçuklular ve çeşitli küçük Türk asiretleri üzerine hükûmetlerini kurarken Osmanli Türklerini görelim. Ben buna birinci önem yahut “temel atma dönemi” diyorum. Bu dönemde politikalarını, hayallerindeki amaçları, Osmanli Türk hükûmetinin, geleceğine vermek istedikleri yönü, oplumsal seviyeyi, özellikle bütün o günkü görünüşleri inceleyelim.”¹¹⁶ Bu ifadeden sonra romanda uzun uzadıya Osmanli Devleti'nin kuruluş asamasına değinilir.

Osmanli'nin fetih politikasına da eleştiri söz konusudur. Osmanli'nin sürekli fetih politikası ile hareket etmesinin ve politikalarında Türk ve Müslüman unsurun ön planda yer almasının ne gibi olumsuz sonuçlar doğurduğu hususuna dikkat çekilmektedir:

“ ...Amaçsız, gereksiz Vıyana kapılarına kadar gitmek, Mo Macarlarla tutusmak, kavga, kavga, kan! Sonra aldığı yerleri pamuk ipligine bile bağlamadan dönüş, sonra yine bütün maddi ve manevi gücü yiyen savaş dizisine başlayış! Tabii bu büyük, gereksiz ve yararsız kavgaları birinci derecede Türk unsuru ikinci derecede Müslüman unsuru sürdürüyor”¹¹⁷

Romanda milli egemenlikten söz edilerek mesrutiyet fikrine yönelik fikirler ifade edilmekte ve mesrutiyet fikri eleştirilmektedir:

“ ...Demek Osmanli Türkleri yasayabilmek, uygar olmak yetenek ve hakkını istiyorlar. Fakat istedikleri ulusal egemenlik oluyor. Ulusal egemenlik o zaman, evet, Fransa'da, İngiltere'de, Almanya'da ve her yerde kabil; fakat Türkiye'de zor. Ulusal

¹¹⁶ Adivar, Halide Edip, Yeni Turan, Atlas Kitabevi, Besinci Baskı, İstanbul(Tarihsiz), s. 32.

¹¹⁷ age. : s. 34.

egemenlik Osmanli ulusunun karmasigi içinde gayet tuhaf ve dolambaçli bir anlam aliyor. Bundan Rum, Bulgar, Türk, Arap, Arnavut hepsi baska baska anlam çıkariyor; hatta ayni ırklar içinde çeşitli sınıflar b buna baska anlam veriyorlar. Rumların bir kısmi Yunanistan'a katılmak; Bulgarlar, Bulgaristan'a katılmak; Arnavutlar, bilmem ne; Türkler kendi kudret ve sayıların ve yeteneklerinin yönetemeyeceği belirsiz bir "merkeziyet" vesaire istiyorlar. Birdenbire Osmanli İmparatorluğu pek gevsemiş ve çürümeye yüz tutmuş, esasından sarsılıyor. ..."¹¹⁸

Halide Edip romanında Türk'ün baska ırklara hizmet etmekten kendine hizmet edemediğini, baska ırkların yükünü tasimaktan kendi yükünü tasimaya zaman kalmadığını belirtmektedir. Balkan Savaşları ile Osmanli Devleti'nin yıllarca bağrına bastığı milletlerin ayrılmasının ne kadar acı bir tablo oluşturduguna çekerek farklı ırka mensup Müslümanların da isyan etmesini gelinen son nokta olarak görmektedir.¹¹⁹

"...Müslüman Arnavutların dünyada biricik Müslüman hükûmeti olarak kalan vatanlarını, Avrupa'nın paylaşacağı, yağma edeceği bir Ülke haline koyacaklarını düşünmeyerek, bu tehlikeli zamanda isyan ettiklerini görüyoruz. ..."¹²⁰

Eserde Türk'ün Osmanli Devleti'nin temel unsuru olduğu; fakat hak ettiği değeri bulmadığı belirtilmektedir:

"...Kavgaları ayıran, sınırlarını bekleyen, kendi ülkesinden baska, kendi ırkindan baska her ırk için ölüp hiç de su memlekette bir nasip almayan Türk'ten nefret etmemeli, bu, sınır beklemekten tarlasını süremeyen, baska memleketlerin yolları ve kültürü için vergi verip kendi yurdu karanlık kalan, hatta memlekete çocuk

¹¹⁸ age. , s. 35.

¹¹⁹ age. , s. 37.

¹²⁰ age. , s. 37.

yetistirmeye bile vakit bulamadigindan öteki ırkların illeri çoğalıp yerine sigmazken onun ocagi, tarlaları ve bütün bayındırlığı beraber irki da azalıp sönen, her şeyi yapabilen evlatları kâh Kürdistan, kâh Arabistan, kâh bilmem nerede bir ordu, bir kaza, bir vilâyet idare ettiği için, kendi irkinin kafa olgunluguna ve uygarligina hiç yardımı olmayan Türklere haksız birer zalim diye bakmamalı.”¹²¹

Osmanlı Devleti merkezîyetçi anlayışından vazgeçerek adem-i merkezîyetçiliği esas almalıdır. Buna model ise federatif Amerika’dır. Osmanlı devleti, Türkler dışındaki ırkların kendi başlarına müstakil idarelere ve sorumluluklara bırakılarak, tek bir hükümdarın etrafında kurulacak federatif bir Türk-Osmanlı İmparatorluğu şeklini alacaktır. Kendi irkinden olmayan insanların yükü - vergi ve askerlik sadece Türklere ait olduğundan- mahalli idareler vasıtasıyla Türkün omuzlarından kalkınca, o da kendi kendisine ilerlemek, kendi ana toprağını geliştirmek ve nüfusça artmak imkânını bulacaktır.

Romanda aynı zamanda Yeni Turan kadınları ile Yeni Osmanlı kadınları giyiniş bakımından karşılaştırılırlar. Yeni Osmanlı kadınlarının modayı da takip etmelerine karşılık Yeni Turan kadınlarının halk tarafı daha çok sevildiğine dikkat edilmektedir.

Yeni Osmanlılar, Yeni Turan kadınlarının icraatlarını olumsuz bir propaganda vesilesi olarak kullanırlar. Olumsuz propaganda da kullanılan icraatlar arasında Yeni Turan kadınları tarafından açılan Cuma Okulları, kadınların cemiyet işlerinde çalışmaları vb. de vardır. Yeni Osmanlılar bu propagandaları yaparken genelde din merkezli hareket etmektedirler. Yeni Osmanlıların tüm bu propagandalarına rağmen Yeni Osmanlılar ideallerinden vazgeçmezler.

¹²¹ age. , s. 37-38.

“...Yeni Turan kadınlarının bazıları eski Arap Müslüman kadınları gibi “icazet”alip camide ders vermek istiyorlarmış, veriyorlarmış, mis, mis!”¹²²

Yazar romanında aslında Yeni Turan’a muhalif olan Asim’in agzından Yeni Turan ile Yeni Osmanlılar arasında mukayese yapar. Yeni Turan’i Asim’a övdürerek aslında karsit görüşlülerin bile içten içe Yeni Turan Görüşünü benimsemeye başladıklarını sezdirir. İlerleyen asamalarda Hamdi Pasa’nın bile gittikçe Yeni Turan’ın fikirlerini benimsemeye başladığını ifade ederek Yeni Turan yanlısı ve Yeni Osmanlı karsiti fikirlerini sürdürür.

"Eski Turan'ın çocuklarına karışarak ortaya koydukları Osmanlı tipine önem veren, onun karakterini korumak isteyen biz Yeni Osmanlılar ile bu, ataların başladığı dümdüz hatta doğru yola çıkarak oradan olgunluga yürümek isteyen Yeni Turan çocukları arasındaki ayrılığı, bütün güç ve gerçeği ile o gü anladım. Bu güzel, pürüzsüz sesler neyle beraber ruhlarımızda, imagimizde, çevremizde çirpiniyor tâ göklere çıkarken, beni de atalarımın esk hu çağırıyor sandım. Fakat ben, o eski Turan'ın ana yolundan çıkarak Osmanlılık denilen özel yolda yürüyen arkadaşarımdan ayrılmamaya karar verdim. O yol duyguları, ruhumu bütün varlığımı çağırıyor, gitmeyeceğim, gitmeyeceğim."¹²³

Romanda yine Yeni Osmanlılara karşı en büyük eleştiriyi kendisi de bir yeni Osmanlı(merkeziyetçi) olan Asim yapmıştır. Yazar Asim’in agzından eleştiri yaptırarak inandırıcılığı en üst seviyesine çıkarmıştır. Ayrıca “Yeni Turan fikrini bırakın bizi karsit görüşlüler bile benimsemeye başladılar” mesajı vermeye çalışmıştır.

¹²² age. , s. 19.

¹²³ age. , s. 26-27.

“Zaten bu muhalefet akilli adamları aldatamamıştır. Yalnız köylüleri etkiledik. Bu da gelecek seçimde bize kazandırabilsin diye. Bu biricik fırsatımızı köylülere karşı prensiplerimizi değiştirerek kaybedemeyiz. Hatta biz bugün bütün Yeni Osmanlılar, bu sosyal yenileşme tasarılarının yanında oy bile versek halkta uyandırdığımız ve her gün büyümesine çalıştığımız taşp dalgasına karşı direnemeyiz. Bu beni bile düşünceye sürükleyecek kadar büyüyor. Oğuz meselâ, Anadolu’da baştanbasa okul açtı. İlköğrenimi zorunlu kıldı. Bu siddetten ötürü, ilkokul öğrenimi görmemiş bir Anadolu çocuğu yok. Sonra, Anadolu’nun yolları, trenleri... Derece derece bir ferahlık başlamadı değil. Geçen bayramda Bursa’ya gittigim vakit kenti tanıyamayacaktım. Kente girmeden, sıra ile bayindir fabrika bacaları... Hatta Kesis’in disli tren ve Kesis üzerindeki yeni otel bile onun başarılarından. Bursa kendi memleketi diye de belki elektrikleri, yolları, trenleri, ziraati ve zengin banyoları ile zengin bir halkı var. Orada bile onun sertliğinden ve biraz fazlaya kaçan sosyal yenilik tasarılarından ürken, onlara karşı, pek karşıt bir çoğunluk hissediliyor.”¹²⁴

Osmanlı Devleti’nin dolayısıyla merkezîyetçilerin fethettikleri yerlerde uyguladıkları dil politikasına da romanda ciddi bir eleştiri vardır.

“Memlekette yedi sekiz ırkın, yedi sekiz dili olması ne “adem-i merkezîyet” hislerinin ne de bugünkü milliyetperverlik hislerinin ifadesidir. Bu eski Osmanlıların bilgisizlik ve ilgisizliklerinin ortaya çıkardığı bir ifadedir. Çok zaman önce Türk okulları açılmış, Türkçe öğretimi yapılmış olsa idi, bir Arnavut milliyetçi akımı karşısında bulunmazdık. Gene Müslüman olmayan kardeşlerimiz için de birkaç yüzyıl öncesi, “merkezîyet” denilen politika, ideali izleyen bir hükûmet ve ulusun

¹²⁴ age. , s. 93-94.

yapacağı her şeyi yapmış olmamız gerekirdi. Fakat atalarımız yakın vakte kadar idealsiz, durgun, suskun olarak her şeyi bıraktılar. ...”¹²⁵

Roman boyunca Yeni Osmanlılar Partisinin lideri ve Osmanlılık(merkeziyetçilik) düşüncesinin en siddetli savunucusu -Kaya’dan etkilendiği bazı anlar hariç- olarak karşımıza çıkan Hamdi Paşa Osmanlılığın belki de son temsilcisi olarak haykirmektedir.

“...Yurdun ihtiyar ve tecrübeli bir askeri ve siyasî adamı olarak söylüyorum ki, bu Türk milletseveri, daha bilmem ne milletseveri akımı ile “adem-i merkeziyet” bir felâkettir, bir bölünme ve yıkilistir. Zaten milliyetçilik akımı ve “adem-i merkeziyet” akımı bu isten birbirini doğuran iki felaket! Sanır misiniz ki başka dil, başka geçmiş, başka isteklerle bir hükûmete yedi sekiz ırk, siyasî teşkilatları ayrı olduğu halde, bağlı kalsın? Hayır! Dagılıyoruz. İnanınız, Türkler, siz ki bu milliyetçilik, Türklük diye Osmanlılık’tan yüz çeviriyorsunuz, birer birer kendi özel kanunlar, istekler, dillerle milliyetçilik akiminizin abiî bir sonucu olarak ayrı ayrı ayrılıyorsunuz! Sizin de Osmanlılık bağlarınız çözülüyor. Zannetmeyiniz ki bununla kendi başınıza kendinize özel bir hükûmet yapabilirsiniz z? Buna da hayır! Bu ırk ve milli eğilimlerinize uymayan memleketlerin, birer lokması olursunuz. Ermeniler, Rusya; Araplar, İngiltere ve Adalar, Akdeniz’e hakim deniz memleketleri ve milletleri arasında kişiliklerinizi, milliyetinizi, naminizi, her şeyinizi, Türk imparatorluğu hülyasıyla dagıtiyorsunuz ve siz Türkler, siz bu halinizle, bu vatandan kendi elinizle büyük parçalar kopardıktan sonra, acaba Anadolu’da küçük birer asiret haline geleceğimizi, belki altınızda yalnız atalarınızla, Orta Asya’ya yüzünüzü çevirdiğinizi, anlayamıyor musunuz? Son sözü söylemeden, durunuz ve bir an

¹²⁵ age. , s. 84.

düşününüz! Eger merkeziyetten Dahiliye Naziri Beyefendi'nin önceden beri ileri sürdüğü Yeni Turan politikasının biricik silâhi ve güç olarak “ Türk unsuru zarar görüyor, Türk unsuru bitiyor” feryadi doğru ise, “ adem-i merkeziyet” ten de bütün bir Osmanlı İmparatorluğu dağılıyor. Hem niçin Türk unsuru diye haykırıyorsunuz? Türk unsuru isterse perisan olsun, Türk unsuru Osmanlı ulusunda yaşayacak Türklük ve kişilik bırakmamıştır. Amerika'dan hangi İngiliz, Amerika'yi kuran İtalyan, İspanyol vesair kavimlere karşı “İngiliz, İngiliz unsuru” diye bir davada bulunmuştur? Bugün ne Anglo-Sakson, ne Latin olmayan bir Amerika hükûmeti ve Amerikan ulusu, özel milliyetlerin ortadan kalkması ile genel bir milliyet altında bir “ Amerika Milleti” yapmış değil midir?”¹²⁶

Yukarıda da uzun uzadıya anlatıldığı üzere İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlıcilik(merkeziyetçilik) görüşüne Halide Edib'in Yeni Turan romanı en iyi örnektir. Bu içerikteki eserlerin yanında Osmanlıcilik görüşünü savunmaya devam eden, Osmanlı Devleti'nin yaşadığı kötü anları tablolastıran eserler de vardır. Bunlar arasında Süleyman Sirri'nin bir perdelik milli piyesi olan Gayz ve Silahçi Tahsin'in Girid adlı tiyatrosu örnek gösterilebilir. Biz burada örnek olması açısından kısaca Süleyman Sirri'nin Gayz adlı piyesinden söz edeceğiz.

Süleyman Sirri'nin Gayz adlı bir perdelik piyesinde Hasan Efendi'nin kişiliğinde Türk ordusunun sanli mazisindeki durumlar ile içinde bulunduğu kötü durum arasında bir mukayese yapılır. Ordunun ve Osmanlı Devleti'nin bugün içinde bulunduğu durumdan duyulan üzüntü dile getirilir.

Asıl amacı gençleri düşmana karşı savasmaya teşvik etmek olan bu piyeste Hasan Efendi, mazinin san ve şeref dolu anlarını hayal yasatan, hâlin

¹²⁶ age. , s. 84.

perisanligina üzülen biri olarak karsimiza çıkmaktadır Ordunun ani maglubiyeti onu bir hayli sarsmistir. Türk esirlerini bogazlayan Bulgarlari, Meshedi çigneyen Sirplari düşündükçe aklini kaçiracak gibi olur. Bu bu kötü durumdan kurtulmak için bol bol dua eder. Zira sadece dua etmekten baska çare hemen hemen kalmamis gibidir.

Tunali Hilmi de “Hutbe” adli kitapçiklarla halka Osmanliligi tanitmaya ve görüşlerini yaymaya çalışmistir.

Tunali Hilmi Ittihad ve Terakki’nin de fikirlerine tercüman olarak Osmanliligi şöyle tanitir:

“Osmanlilik Türklük demek degildir. Ne kimseye zarar verir ne de bir milliyete dokunur; böyle olunca: Osmanli olmayacak kim bulunur. Arnavut, Ermeni, Ulah, Bulgar, Bosnak, Pomak, Tatar, Türk, Çerkez, Dürzî, Rum, Acem, Arap, Sirp, Kürt, Gürcü, Yahudi, Laz bunlari hepsine yakisacak ad ancak sudur: Osmanli.”¹²⁷

Tunali Hilmi, Osmanli içindeki degisik milliyetlere sahip insanlara aralarındaki her türlü farklıligi arka plana iterek kendilerini Osmanli bilmelerini, ayrılmanın degil birlesmenin bir güç olusturacagini bu sekilde mesrutiyet idaresi altında yasamalarını önermektedir. Bunun sonucu olarak da Osmanlilik üç temele dayali bir yapı olarak ortaya çıkacaktır: Osmanli hanedani, Osmanli vatani, Osmanlilerin müsterek çıkarlari. Bu temel üzerindeki halk da artık bir Osmanli milleti olusturacaktır. Osmanli milletin de en kutsal degeri vatan olacaktır.¹²⁸

Sonuç olarak Osmanlilicilik düşüncesi İkinci Mesrutiyet Dönemine kadar ve son olarak Balkan savaslari sırasında aldığı yaralarla uygulanabilirliğini tamamen

¹²⁷ Taneri, Aydın, Türk Kavraminin Gelişmesi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Enstitüsü yayinlari, Ankara 1983, s. 183.

¹²⁸ age. , s. 183.

yitirmistir. Gerek dönemin aydınlarının gerek sanat adamlarının yazıları makalemizde de belirtildiği üzere bu fikir hareketinin gelişmeler karşısında artık geçerliliğini yitirdiğinin en büyük kanıtıdır. Bu fikir hareketinin geçerliliğini yitirmesinde Osmanlı Devleti'nde Balkan Savaşları yıllarına kadar bağlılığını sürdüren Müslüman azınlıkların dahi isyan etmesi en büyük etkiyi yapmış ve üzüntüye sebep olmuştur. Yaşanılan bütün bu dramlar Osmanlılık fikir akımının gücünü zayıflatıp “devlet-i ebed-müddet” inancına darbe vurmussa da Türkçülük akımının hızlı bir şekilde rağbet görmesinde ve Türk'ün kendi benliğine yönelmesinde çok etkili olmuştur.

1.2. Siirde Osmanlılık

Bu konuda Osmanlı Birliği anlamında vatanın toprak bütünlüğünü sağlayamamaktan duyulan hüznün ve Osmanlı Devleti'nden yerlerle ilgili hicran temalı siirler karşımıza çıkmaktadır.

Süleyman Nazif “Dicle ve Ben” adlı siirinde Irak'ın vatan topraklarından ayrılışından duyduğu hüznü dile getirir ve Bağdat sehrinden uzakta kalmak o kadar kendisine hüznün verir ki ahirette cennetleri bile istemez.

“ Ey Irak'ın melîke-i nâzi,
Kalacaksak cihanda biz sensiz,
Yeryüzünde değil bu ömr-i zelîl,

ahrette cinani istemeyiz!...”¹²⁹

Irak’ın ayrilisindan duyulan hüznle birlikte birlikte geçirdigimiz geçmiş günleri hatırlamak ve birazcik da olsa rahatlamak ister:

“ O senin ufk-i târmârında

Hiçkiran rûhunuzdur ey Bagdat.

Ayni âgûs içinde, birlikte

Geçen a’ sâri etmek ister yâd:”

Nazif daha sonra siirine Irak’i dört yüzyıl ihmal ettigimizden ve Irak’ın gizli bir yara gibi sürekli kanadigini ve bu ayrilisin kendisinde ne kadar milli bir dert olusturdugunu belirtir.

Yine Irak’tan ayrilisi Nazif için bir kültürden ayrilisin timsalidir. Irak basli basina bir kültür diyaridir. Fuzûlî’nin memleketidir. Diyâr-i Fuzûlî¹³⁰ isimli siirinde sadece kendisini degil Fuzûlî’nin mezarini bile bizden ayri kaldigi için aglatarak Irak olmadan artik tarih yetimi oldugumuzdan bahsetmektedir ki dogrudur. Çünkü ayrılan ve kaybedilen her yerle birlikte kaybolan ayni zamanda koskoca bir tarih ve kültürdür.

“ Bugün, Fuzûlî, meâîb-penah olan türben,

Gumûm içinde, emi nim ki agliyor bizsiz;

O bî-nevâ-yi firâkiz ki mesken ü medfen

Vatan da olsa garîbiz...yetîm-i tarihiz!..”

¹²⁹ Çetin, Nurullah, “Süleyman Nazif’in Firâk-i Irak Adli Eseri, Türkoloji dergisi, C XI- S. 1, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Cografya Fakültesi Yayinlari, Ankara 1993, s. 236.

¹³⁰ agm. , s. 239

Süleyman Nazif “Eyvah-”, “Hüseyn-i Mazlûma”, “Yâr-i Nâim”, “Fuzûli-i Bagdâdî’den Nef’î-i Erzurûmî’ye”, “Basra’ya Bir Niyâz”, “Yine O Mehcureye” adli siirlerinde de yine yukarıdakilere benzer temalarla karsımıza çıkmaktadır. Süleyman Nazif diğer konular neyse ama vatan söz konusu olunca ikle tavizkâr değildir. Hatta bu tutumu Milli Mücadele yıllarında kendisini Fransızlar tarafından katline kadar götüreceksen son anda engellenmiştir. Nazif’in ruhu hem Osmanlı topraklarının yabancı eline geçmesine hem de “ezan-i serif” ile “nâkûs”un yer degistirmesine razı olmaz. Zira hem topraklar hem bu değerler bize ecdat yadigâridir.

Süleyman Nazif “Kara Bir Gün” isimli yazısında bir Fransız generalinin İstanbul’a gelisi dolayısıyla azinlikların yaptığı karsılama törenlerinin Türk’ün ve Islâm’ın kalbinde çok derin yaralar açtığina değinmektedir. Yüzyıllarca gözümüz gibi baktığımız azinlikların bu hâllerine isyan etmektedir:

“...millî varlıklarını ve dillerini bizim gönül yüceligimize borçlu olan bir bölüm halkın samata hay ve’ huyları ile kutsî yaşamıza en acı hakaretlerin birer tokat gibi atıldığını gördük.”

Basra’nın kaybedilisinden, Erzurum’a kadar düşman gelisinden bahseden ve sık sık özelestiri de bulunan Süleyman Nazif’in bu harareti konuşma üslubundaki yazı üzerine Fransız Generali, Süleyman Nazif’in kursuna dizilmesini emretmisse de Yüzbasi Hüdayi Bey ile dönemin emniyet müdürü Mehmet Ali Beyin çabalarıyla bundan vazgeçilmiştir.¹³¹

Nazif, “Rus Kimdir? Moskof Nedir?” adli yazısında da her aliden Ruslarla olan değişik zamanlardaki savaşlarda en az birinin ya i ya da şehit olduğuna değinmekte ve şöyle seslenerek herkesi Osmanlı vatanını savunmaya çağırmaktadır:

¹³¹ Taneri, Aydın, *Türk Kavramının Gelişmesi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Enstitüsü yayınları, Ankara 1983, s. 153.

“Ey Türk oğlu, sana damarlarındaki kani bağışlayanlar, kanlarının son damlalarını Moskof savaşlarında döktüler.

Sen bugün, yarın ne olursan ol, fakat unutma ki o şehit n sonsuza dek yetimisin... Bu din, devlet, bu vatan gibi, bu öfke, bu n bu öç alma da onların sana kutsî bir mirasıdır. Dünyada bir Rusya ve bir Rus kaldıkça bu hakkına ve görevine saygılı ol.”¹³²

Osmanlıcilik fikir hareketinin karakteristik temsilcisi olarak gördüğümüz Süleyman Nazif’in fikirlerinden de görüldüğü üzere tüm diğer fikir hareketi mensupları gibi Osmanlıcilik fikir hareketi mensupları da “Osmanlı Devleti nasıl kurtarılabilir?” sorusuna cevap aramış, vatan topraklarının bir bir düşman eline geçişinden dolayı duyulan derin hüznü dile getirmişlerdir.

1.3. Osmanlıcilik ve diğer fikir hareketleri arasındaki çatışmalar

Osmanlıcilik düşüncesi Türkçülük düşüncesiyle tam bir ik teskil eder. Batıcılık ve İslâmcılık düşüncesiyle de ayrıldıkları birçok nokta varsa da bu durum Türkçülük düşüncesinde olduğu kadar belirgin değildir. Osmanlıcilik düşüncesini benimsemiş olanlar genellikle milliyetçilik düşüncesine karsıdırlar. Zira Osmanlıcilik düşüncesi çokulusluluk ve kozmopolitizm ilkesi üzerine inşa edilmiştir. Din, dil, ırk vb. kavramlar gözetilmeksizin her ulusa eşit davranmayı ilke edinmiştir. Zira Osmanlıcilik İmparatorluk felsefesine uygun ama ulus devlet felsefesine aykırıdır.

¹³² age. , s.153-156.

Osmanlıcilik düşüncesini resmi ideoloji olarak benimseyen İttihad ve Terakki’de Balkan Savasları sonunda bu düşüncesinden kesin olarak vazgeçmek zorunda kalmıştır. Çünkü Osmanlı Birliği düşüncesi artık isyanlar, uzun süren savaşlar ve ihanetler sonucunda kesin olarak değerini yitirmiştir.

Osmancilik düşüncesi ve Türkçülük düşüncesi etrafında dö bu tartismlarda genellikle savunma durumunda olan taraf Osmanlilardir. Türkçülük düşüncesi mensuplari ise Osmanlilik düşüncesinin gelinen noktada gerçek hiçbir degerinin kalmadigini ve iflas etmis bir düşüncenin ürünü oldugunu öne sürmektedirler. Bu baglamda Türkçülüğün bildirisi nite iginde Üç Tarz-i Siyasat adli eserin yazarı olan Yusuf Akçura ile ve Müfide Ferit Tek'in tartismlari önemlidir. Tartismlarin niteligi genellikle Osmancilik düşüncesine karsitlik ve Osmancilik düşüncesine sahip olanlarin gösterdigi savunmalardan ibarettir.

Ahmet Ferid Tek, Yusuf Akçura'nın Üç Tarz-i Siyaset makalesine Bir Mektup¹³³ adli yazı ile cevap verir. Ahmet Ferid'in bu yazısı Akçura'nın Osmanlı milleti oluşturulamayacağı şeklindeki düşüncelerine reddiye ve cevap niteliğindedir. Siyaset'in kesin çizgileri olamayacağına değinen Ahmet Ferid Tanzimat'tan itibaren Osmanlılık düşüncesinin uygulandığını ve bu düşüncesinin çeşitli halkları temsil ederek bir büyük Osmanlı milleti meydana getirdiğine vurgu yapıyor. Yusuf Akçura'nın mantığın kesinliği içgüdüleriyle hataya düştüğünü belirterek İslâm birliği düşüncesinin gerçeğe ulaşması mümkün olmadığını ama iç in uygulanmasının faydalı olabileceğini, Türk birliği idealinin gelecekte daha kuvvetli, daha şanslı olduğunu ama bugün varlığının mümkün olmadığını belirterek içinde

¹³³ Makalenin tamamı için bkz. : Ahmet Ferid Tek, “Bir Mektup”, Yusuf Akçura, *Üç Tarz-i Siyaset*, Lotus yayınlari, Ankara 2008, s. 75–92. (Kitabın sonunda ek olarak tam metin verilmistir.)

bulunulan duruma gelecegi olmasa da en uygun fikir hareketinin Osmanlilicilik oldugunu ifade eder.

Ahmet Agaoglu ve Süleyman Nazif arasında arasindaki tartismalar da son derece önemlidir. Zira Nazif, Osmanlici ve Islâmci; Agaoglu ise Türkçüdür. Bu ikisi arasindaki çatismalar ayni zamanda fikir hareketlerinin de birbirine yaklasimini göstermektedir. Ahmet Agaoglu, Süleyman Nazif'in "Türk Medeniyeti Tarihi"nde Câmîü't-Tevârih'te Kazan Han hakkindaki hükmünü bildiren açık mektubuna karsilik, yazmis oldugu yazisinda Islâmiyet ve Türklük üzerine düşüncelerini dile getirir. Ahmet Agaoglu, Süleyman Nazif'in Osmanli tarihinin baslangicindan öncesine ait hiçbir sey tanımak, bilmek istemedigi hususunda yanildigini belirtir ve Islâmiyet'i anlamak ve takdir etmek için, Osmanli tarihinin ortaya çıktigi ortamı ve sartları bilmek ve anlamak gerektigini belirtir. Osmanli tarihini anlamak ve sevmek için, Selçuk Türkçesini öğrenmek ve anlamak, bütün Türkleri, geçmişlerini, teskilatlarını, ahlâk ve seciyelerini bilmenin gerekli igini belirtir.

Agaoglu, Süleyman Nazif'e tarihi süreçten faydalanarak yanit verir. Türkçülüğün, Islâmiyet'e ve Osmanliya karsi olmadigina deginerek sanki Türkçülerin Osmanliligi dinden soyutlayarak Hz. Muhammed yerine Cengiz'i ön plana çıkarmak istiyorlarmis gibi bir ortamin olustugunu belirtir ve bunun yanlis olduguna deginir.¹³⁴

¹³⁴ Tuncer, Hüseyin, *Türk Yurdu Üzerine Bir İnceleme*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayimlanmamis Doktora Tezi, Ankara 1988. s. 9-10.

Süleyman Nazif, Ahmet Agaogluna yazmis oldugu bir mektupta kendisini söyle tanımlar ve Türkçülük fikri'nin tek basına bir hükmünün olmadig inir.¹³⁵

“Her Müslüman Osmanli gibi benim iki ananem ve iki akide-i içtimaiyem var: Biri dinî digeri millî. An'ane-i dinîyem Hicret-i Nebviye'nin on sene ewelinden an'ane-i milliyem ise alti yüz doksan dokuz seneden baslar.” diyerek ekanim-i milliyesini “Müslümanlik, Osmanlilik, Türklük” seklinde tarif eder.

Bu siralama Süleyman Nazif'in degerler manzumesini ve iker hareketleri noktasındaki konumunu da aydinlatmasi açısından anlamlıdır. Kendisi önce Müslüman sonra hiçbir ayırım yapmaksizin tüm Osmanlıların bir arada yasamasini hedefleyen bir Osmanli tüm bunların ötesinde milli bir ruha sahip sosyal meselelere son derece duyarlı bir Türk'tür.

2. İkinci Meşrutiyet dönemi edebiyatında İslâmcilik

İslâmcilik düşüncesi, “İslâm'i düşünce, inanç, ahlâk, siyaset, idare ve hukuk bakımından hayata hâkim kılmak, Müslümanlar arasında birlik ve dayanışmayı sağlayarak İslâm ülkelerini Batı karsısında geri kalmışlıktan ve sömürülmekten kurtarmak, İslâm dünyasını daha medeni bir hâle getirmek” gayesiyle Tanzimat Döneminden itibaren baskın olmaya başlayan II. Abdülhamid'in ise Devlet politikası olarak sunduğu bir fikir akimidir.

¹³⁵ “Ahmed Agayef Beyefendi'ye”, İctihad, C.3, 11 Temmuz 1329., Nu: 71, s. 1549-1551.

İslâmcilik fikir hareketini Afganli Cemaleddin, Muhammed Abduh, Babanzade Ahmed Naim, Mehmed Akif, Said Halim Pasa, Semseddin Günaltay gibi şahsiyetler temsil etmişlerdir. Bu şahsiyetler içerisinde etkisi geniş yankılar bulan Afganli Cemalddin'dir. O dönemdeki hemen hemen bütün İslâm düşünürleri ve fiiliyatçıları Afganli Cemaleddin'in fiirlerinden etkilenmişlerdir. Edebiyat ve fikir dünyasında en etkili olmuş şahsiyetlerden birisi de Mehmet Akif'tir.

İslâmcilik düşüncesini benimseyen birçok dergi olmasına rağmen bunlar içerisinde Mehmet Akif'in de kadrosunda bulunduğu **Sirat-i Müstakîm** ve **Sebilürresad** en önemli yayın organlarıdır.

İslâmcıların da kendi aralarında birtakım fikir ayrılıkları vardır. Fakat temelde hepsi İslâmiyet'i esas alarak Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için neler yapılabileceği konusunda fikir arayışlarına girmişlerdir.

2.1. İslâmcı çizgideki başlıca dergiler

2.1.1. Sirât-i Müstakîm ve Sebîlü'r-r-esâd¹³⁶

II. Mesrutiyet'in ilanından bir gün sonra, 11 Temmuz 1324(24 Temmuz 1908)'te Ebûlula Zeynülâbidin(Mardin, 1881–1957) ve Serezli Hafız Esref Edip(Fergan, 1883-1971) tarafından kurularak ilk sayısı 30 Recep 1326(14 Ağustos

¹³⁶ Mertoglu, M. Suat, **Sirat-i Müstakim Mecmuası (Açıklamalı Fihrist ve Dizin)**, Klasik yayınları, İstanbul 2008; Gündüz, Mustafa, II. Mesrutiyet Klasik Paradigmaları, Lotus yayınları, Ankara 2008.

1324/27 Agustos 1908) günü yayimlanan *Sırat-i Müstakim*'in tamamı 7 cilt olup 192 sayı çıkmıştır. Son sayısının tarihi 11 Rebûlevvel 1330 (16 Subat 1327/29 Subat 1912) dur. Derginin adı Esref Edib tarafından konulmuştur.¹³⁷

Dergiyi çıkaran kadro büyük ölçüde aynı arkadaş ve tanıdık çevresine mensuptur. Modern eğitim almış hoca, bürokrat ve ilmiye sınıfından şahsiyetlerden oluşan bu kadronun içinde derginin başyazarı Mehmet Akif'tir. Akif, aynı zamanda derginin yazı kurulunun oluşmasında rol oynamış önemli en önemli şahsiyettir. Ayrıca, telif ve tercüme toplam 216 yazı ile de derginin en üretken yazarıdır.¹³⁸

İlk sayıları binlerce basılan dergi başta Rusya olmak Adriyatik'ten Basra Körfezine, Karadeniz'den Kızıldeniz çevresine kadar çok geniş bir coğrafyada okur kitleleriyle buluşmuştur.

Ellinci sayısından itibaren Esref Edib'in adı sorumlu müdür olarak belirtilmektedir. Dergi, Akif'in yakın dostu Mısırlı Prens Abbas Halim Paşa tarafından maddi olarak desteklenmiştir.¹³⁹

Sırat-i Müstakim dergisi, Yeni Osmanlılar tarafından başlatılan daha so İttihad ve Terakki'yi oluşturan Jön Türklerin devam ettirdiği istibdad karsiti, Kanun-i Esasî ve Mesrutiyet taraftarı çizgiye yakındır. Bunun olarak da Yeni Osmanlılar hareketinin genç bir mensubu olarak Bereketzade İsmail Hakkî'nin

¹³⁷ age. , s. 9.

¹³⁸ Abdulkadiroğlu, Abdülkerim; Abdulkadiroğlu, Nuran, Mehmed Âkif Ersoy'un Makaleleri, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1990. (Mehmed Âkif'in Sırat-i Müstakim ve Sebülü'r-resad dergilerinde yayımlanan makalelerini içerir.)

¹³⁹ age. , s. 13.

derginin önemli yazarları arasında yer alması, basyazar Mehmed Akif' in önemli bir Jön Türk olan Hersekli Hoca Kadri'nin öğrencisi olması ilebilir.

Derginin diğer ortanın 182. Sayıda ayrılmasından sonra Esref Edib derginin içeriğini zenginleştirerek yayın faaliyetlerini ilk sayısını 24 Subat 1327/8 Mart 1912'de yayınladığı Sebilü'r-resad ile sürdürdü. 5 Mart 1925 tarihli 641. sayısından sonra Takrîr-i Sükûn Kanunu ile kapatılarak 1948-1966 tarihleri arasında 362 sayı olarak Esref Edib tarafından latin harfleriyle yeniden yayınlandı.

Dergide yazıları çıkan belli başlı isimleri şöyle sıralayabiliriz: Mehmed Akif Ersoy(Basyazar)¹⁴⁰, Ebülulâ Zeynülabidin(Mardin), Esref Edib (Fergan), Bereketzade İsmail Hakki, Ferid(Kam), Abdürresid İbrahim, Babanzade Ahmet Naim, Kazanlı Halim Sabit(Sibay), Manastırlı İsmail Hakki, Mehmet Semsettin(Günaltay), Musa Kazım, Bursalı Mehmed Tahir, Mithad Cemal (Kuntay), Ahmet Ağayef(Agaoglu), Nuralizade Gıyasettin Hüsnü, Me Fahreddin, Tahirü'l-Mevlevî(Tahir Olgun) Serefettin(Yaltkaya), Troytskili Tacettin, Ahmed Hamdi (Akseki), İbrahim Alaeddin(Gövsâ).

Dergide 216 yazı ile en çok yazısı çıkan yazar M. Akif Ersoy'dur. Ahmet Ağayef'in 17 yazısı, Yusuf Akçura'nın 23 yazısı da deride yer almıştır. Bu durum aslında bir nevi Türkçülerle İslâmcıların ne kadar birbirlerine yakın olduklarını

¹⁴⁰ Mehmed Akif , “ Edebiyat” adlı makalesinde edebiyatta sosyal faydanın önemine değinir. “ Sanat sanat içindir.” görüşünü eleştirir. “ Sebilü'r-resad” in izleyeceği yolu şöyle belirtir: “ Sebilü'r-resad'da görülecek eserler kaba olacak, saba olacak lâkin yerli mali olacak, hiçbir tarafında başka memleket mahsûlü olduğunu gösterir damgası bulunmayacak. Bir de az çok bir ifade te'min edecek. Sayed ahlâkî, içtimâî hiçbir fâide te'min etmezse zararı bari olmayacaktır ki bir nazara g bu da fâide demektir.” (Mehmed Akif, “Edebiyat”, Sebilü'r-resad, 24 Subat 1327, 19 Rebiülevvel 1330, C. : 81, adet: 183, s. 9-10.)

göstermesi açısından da önemlidir. Hatta 25 Kânunuevvel 1908’de kurulan Türk Derneği’nin kuruluş bildirgesi de bu dergi de yayınlanarak Sirat-i Müstakim’in derneğin fikirlerinin yayın organı olduğu bildirilir.¹⁴¹ Bir sonraki sayıda da “Türk Derneği Nizamnamesi”¹⁴² yayınlanmıştır. Bu durum mesrutiyetin ilk yılları olması münasebetiyle fikir ayrılıklarının daha netlesmedigine de ayrıca delil niteliğindedir. Yine aynı sayıda Ahmet Midhat’ın “Türklüğe Dair” adlı bir konferans metni de yayınlanmıştır.¹⁴³ Tüm bunlar aynı zamanda fikir hareketleri arasındaki ilişkileri göstermesi açısından önemlidir.

Derginin II. Mesrutiyetin ilk yıllarındaki sayılarında İttihad ve Terakki Cemiyeti Osmanlıcilik düşüncesini savunmaya devam etmektedir. Batıcılık karşısında İslâmcılar ve Türkçüler ortak tavır takinmaktadır. Sirat-i Müstakim’deki yazıların birçoğunda da Abdullah Cevdet’in İcihad’ına ve bu çerçevedeki batıcı akıma karşı olması bu durumun açık bir delilidir.

Milliyetçilerin ve İslâmcı Modernlesmecilerin arasındaki ayrışma Balkan savaşları sonrasında ortaya çıkmaya başlamıştır. Halim Sabit, Mehmet Semsettin(Günaltay), Yusuf Akçura, Ahmed Agayef gibi isimler Türk Yurdu, İslâm Mecmuaları gibi Türkçü yönü ağır basan dergileri çıkarmaya başlamışlardır. Bu sebeple Sirat-i Müstakim dergisinin İslâm Modernizmi hareketinin temsilcisi olduğu doğru olmakla birlikte İslâmcılık ideolojisinin temsilcisi olması özellikle Balkan

¹⁴¹ “Türk Derneği”(İslâm ve Türk Âlemi), Sirat-i Müstakim, 29 Kânûn-i Evvel 1324, s. 318.

¹⁴² “Türk Derneği Nizamnamesi”, Sirat-i Müstakim, 1 Kânûn-i Sâni 1324, s. 331-333.

¹⁴³ “Türklüğe Dair”, Ahmed Midhat, Sirat-i Müstakim, 29 Kânûn-i Evvel 1324, s. 318-319.

Savaşları sonrası **Sebilü'r-resâd** adıyla Esref Edib mesul müdürlüğündeki döneme rastlar.¹⁴⁴

Sirât-i Müstakîm'in Fikri Yapısı: Sirat-i Müstakim mecmuasi, Müslümanların yasayışlarını modern değerlerle uzlastırmayı hedeflemiştir.¹⁴⁵ Abdülhamid yönetimine muhalif bir çizgidedir. İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne yakınlık duyan¹⁴⁶, İstibdat'a karşı olan yeniliklere açık modern anlamda bir parlamenter rejim savunur. Ayrıca Osmanlı halkları arasında İttihâd-i Osmanîyi ve müsavatı; dünya Müslümanları arasında da kültür birliğini (ittihad-i Islâm), uhuvvet ve tesanüd'ü savunur.¹⁴⁷ Özellikle "kavmiyetçilik" e ve tefrikaya siddetle karşı çıkar. Mehmet

¹⁴⁴ Mertoglu, M. Suat, **Sirât-i Müstakîm Mecmuası** (Açıklamalı Fihrist ve Dizin), Klasik yayınları, İstanbul 2008, s. 18.

¹⁴⁵ Emin Erisirgil, Sirat-i Müstakim'in misyonunu şu cümlelerle dile getirir: "Bu mecmua kara softalıkla, yani şu 31 martta ayaklanıp da Selânik'ten gelen Hareket Ordusunun yumruğu altında sinen yobazlıkla mücadele ediyordu: Islâmlık sizin inanır görüldüğünüz değil diyerek. Mesrutiyet rejiminin Islâmlığa uygun olduğu « İşlerinizde müsavere ediniz.» mealindeki ayet ve hadisler ileri sürülerek anlatılmaya çalışılıyordu. Dini istismara çalışanların işlerine çok yarayan bazı inançlara hücum ediliyordu. Kader bu degildir, tekkül bu degildir şeklindeki yazılarla Müslümanların düştüğü hâl meydana konuluyordu. Sefil ve perisanlığımız bilgisizlikten geliyor, bu zamanda garp memleketlerinin ilmî, fennî tekniği bir memlekete grimedikçe insan gibi nasıl yasanır? İddiası öne sürülerek." (Erisirgil, Emin, *Islâmcı Bir Sairin Romani*, Türkiye İis Bankası Yayınları, Ankara 1986, s. 120.)

¹⁴⁶ **Sirât-i Müstakîm** mensuplarının İttihad ve Terakki Cemiyeti ile olan ilişkileri kısa süreli olmuştur. İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin ülkeyi kısa sürede felakete sürüklemeye başlaması birlikte **Sirât-i Müstakîm** mensupları İttihad ve Terakki Cemiyeti'den desteklerini çekmişlerdir.

¹⁴⁷ Mehmed Akif, "Köy Hocası" adlı makalesinde kavmiyet cereyanının ne kadar tehlikeli olduğunu vurgular. Tefrikayı artıracasına isaret eder: "Kavmiyet cereyanı en medenî, en müterakkî cem'iyetleri birbirine düşürür. Bizim gibi anasir-i mürekkebesi bilâistisna cahil bulunan bir cemaati ise târ ü mâr eder. Geliniz, bu cereyanı körüklemeyiniz. Mensûb olduğunuz kavimlere hizmet etmek istiyorsanız bunun yolu başka olmak icab (...) anâsirin bütün ileri gelenleri merkez-i hilâfette aynı çatı altında birlesirler, hatt-i hareketlerini ta'yin ederek müttehiden ise basarlar. Aradaki râbita-i Islâmiyeyi te'yid etmek sartiyla mensûb oldukları akvami okutmak, yazdırmak, ilim ve irfan sahibi etmek, servet, san'at, ticaret husûsunda terakkî ettirmek için geceli

Akif'in siirleri bunun en güzel kanitidir. Babanzâde Ahmet Naim'in "İslâm'da Davâ-yi Kavmiyet"¹⁴⁸ adli makalesi de bunun en mühim göstergesidir.

Sırat-i Müstakim mecmuasi Türk dünyasına yakınlığıyla da dikkatleri üzerine çeker. Akçuraoglu Yusuf, Abdürresid İbrahim, Ahmed Agayef, Troytskili Ahmed Taceddin, Halim Sabit, Alimcan el-İdrisî, Kirimli Yakub Kemal, Nur Alizade Giyaseddin Hüsnü (ya da Hasenî), Ayaz İshakî gibi Türk dünyasından önemli isimlerin de yazıları yayınlanmıştır.

Fikrî anlamda dergide, İslâm memleketlerinin ve Osmanlı Devleti'nin geri kalmışlığının sorgulanmasına çalışılmıştır. **Sırat-i Müstakim**'de İslâm'ı modern tarzda yorumlamayı esas alarak halk Müslümanlığını (geleneksel inanış) ilerlemeye engel olarak görür.

Taklit ve bidatla mücadele çağrısı yapılır. Yeni yorumların önünü açacak içtihadı, akla ve tefekküre değinilir. İslâm'ın modern bilimsel gelişmelerin kabulüne, en genel ifade ile medeniyete engel olmadığı tezine vurgu yapılır. Gerilemenin ana sebeplerinden biri olarak da asıl kaynak olan Kur'an-ı Kerim'den uzaklaşmış olduğu vurgulanır. Müslümanların içinde bulundukları siyasî, iktisadî ve sosyal olumsuzluklar, geri kalmışlık problemi, dinin yanlış anlaşılması ve yanlış uygulanmasından ileri gelir. Bunun sonucu olarak Müslümanları ümitsizliğe ve tembelliğe sevk eden kader, tevekkül, sabır ve zühd gibi dinî-ahlakî kavramlar

gündüzlü ugrasılar. Sonunda bu müteferrik cüz'lerin hey'et-i mecmûasından bir küll-i müterakki husûle gelir ki Hilâfet-i İslâmiye ve Saltanat-i Osmaniye'nin beka-yi azametini ebediyen hâdim olur, durur." (Mehmed Akif, "Köy Hocası", **Sebilü'r-resâd**, 12 Kânunuevvel 1334, 8 Rebiülevvel 1337, C. : 15, adet: 382, s. 331-332.)

¹⁴⁸ Ahmed Naim, "İslâm'da Davâ-yi Kavmiyet", **Sebilü'r-resâd**, XII/293, s. 114-128.

konusundaki yanlış anlayışlar tekrar yorumlanmalı, onları seferber edecek, çalışmaya, düşmana karşı hazırlık yapmaya yönlendirecek yeni bir reformist bakış açısı ortaya konmalıdır. Bu anlamda Müslümanların içinde bulunduğu durumu özetlemesi açısından Filozof Rıza Tevfik'e ait evrak arasından çıkan "Dârü'l-hilâfeti'l-Âliyye'de Sirat-i Müstakim Cerîde-i İslâmiyesi Heyet-i Tahririyesi Tarafından Bilumûm Müslüman Kardeşlere" adlı yazı önemlidir. Sirat-i Müstakim'in tahrir heyeti tarafından yazıldığı anlaşılan yazıda Müslümanların geçmişleri, hâlleri ve gelecekleri hakkında karşılaştırmalar yapılarak Müslümanlar uyanışa çağrılmaktadır:

"Bir zamanlar bütün Müslümanlar nur-i marifetle münevver iken maârif-i İslâmiye bütün cihan-i marifete nesr-i hakâyik ederken İslâmların oturdukları yerler riyâz-i bihistî halinde mamur ve âbâdân iken su son asırlarda her nedense bütün bu mehâsin sönüp gitti; Müslümanları bir cehalet kapladı. Sanki o âsâr-i irfan mahzenlerde çürümek için vücûda getirilmisti, okuyanlar, amel edenler kalmadı.. Bütün mecd u sevketler şimdi zillete, meskenete münkalib oldu... O güzel memleketler şimdi bûm-i gurâba \ me'vâ olacak harâbezâr haline girdi. Ne iken ne olduk!.. Hangi semûm-i kaza bizim mehasinimizi yakdı, kuruttu? Hangi girdâb-i kıyamet bizi bu hale getirdi, hangi yed-i gaddar bizim sîrâze-i uhuvvetimizi parçaladı? Ne için kitab-i vâhid iken eczâ-i müteferrika olduk?"¹⁴⁹

Derginin yazar kadrosunun genişliği ve hangi yazarın dergiye ne kadar katkıda bulunduğunu göstermesi açısından aşağıdaki tablonun bir fikir vereceği

¹⁴⁹ Mertoglu, M. Suat, *Sirat-i Müstakim Mecmuası* (Açıklamalı Fihrist ve Dizin), Klasik yayınları, İstanbul 2008. s. 31.

inancındayız:¹⁵⁰

Nu	Yazarlar	Telif	Tercüme	Nesir	Toplam
	Mehmet Akif Ersoy	94	122		216
	Manastirli İsmail Hakkı	116	5		121
	Bereketzade İsmail Hakkı	91	15		106
	Muhammed Ferid Vecdî	88			88
	Esref Edib(Fergan)	3	1	55	59
	Tahir ü'l-Mevlevî(Olgun)	28	19		47
	Ferid(Kam)	35	7		42
	Abdurresid İbrahim	41			41
	Muhammed Abduh	41			41
	Babanzade Ahmed Naim	14	23		37
	Halim Sabit(Sibay)	31			31
	Mehmet Semsettin(Günaltay)	31			31
	Musa Kazım	30			30
	Bursalı Mehmet Tahir	28			28
	Mehmet Fahreddin	28			28
	Midhat Cemal(Kuntay)	25			25
	Ali Seyh'l Arab	26			26
	İspartalı Hakkı	24			24
	Akçuraoglu Yusuf	23			23
	Çerkesseyhizade Halid Halid	22			22

¹⁵⁰ age. : s. 15.

	M ar dînîzade Mehmet Arif	10	11		21
	M ar dînîzade Ebûlulâ	18			18
	Edhem Nejad	18			18
	Ahmed Agayef	17			17
	Nur Alizade Giyasettin Hüsnü(Hasenî)	16			16
	Serefettin(Yaltkaya)	11	4		15
	Ibrahim Alaaddin (Gövsâ)	15			15
	Toplam	924	207	55	1186

Sîrât-i Müstakîm’de istibdat ve II. Abdülhamid düşmanlığı ve Ittihad ve Terakki’ye olan sempaticilik açıkça görülmektedir. Bu sebeple “Hürriyet ve Itilaf Firkası”nın kurulmasına da dergi mensupları pek sıcak bakmamışlar ve “31 Mart Hadisesi”ni de çok sert eleştirmişlerdir. Dönemin hâkim kavramları olan hürriyet, esitlik, adalet bu dergide de baskındır. Ancak Ittihad ve Terakki’nin ülkeyi gereksiz yere savaflara sürüklemesi, siyasi başarısızlıkları, gayrimüslimlere yaklaşımları ve gayrimüslimlerin de Osmanlı Devleti’ne bakış açısındaki değışiklikler, baskıcı bir politika izlemeye başlaması gibi sebeplerden dolayı Sîrât-i Müstakîm ve mensupları Mesrutiyet fikrine ve yönetimine karşı cephe almaya başlamışlardır. Bununla birlikte yine de ülkenin içinde bulunduğu durum da göz önünde bulundurularak gerektiğinden fazla yipratici bir muhalefet yapmamışlar¹⁵¹.

Sonuç olarak Sîrât-i Müstakîm ve mensupları İslâm memleketlerinin her

¹⁵¹ Çetisli, İsmail-Çetin, Nurullah vd., II. Mesrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı, Akçağ yayınları, Ankara 2007, s. 387.

alandan niçin geri kaldığına yönelik araştırmalar yapmış ve bu sorunlara yönelik çözüm üretmeye çalışmıştır. Dinî meseleleri hurafelerden arındırmaya çalışmışlar. Gelenekçi İslâmcilik yerine modern İslâmcilik anlayışını hâkim kılmaya çalışmışlardır. Uzun soluklu olan bu dergi ve çevresindekiler gerek Osmanlı Devleti'nin zor dönemlerinde gerekse Millî Mücadele yıllarında çok büyük hizmetlerde bulunmuşlardır.

2.1.2. *Volkan*

İstanbul'da 11 Aralık 1908(28 Tesrînisânî 1324)'de yayın hayatına atılan *Volkan*, 20 Nisan 1909(7 Nisan 1325)'de 110. sayıya ulaştıktan sonra kapanan siyasi, dinî, ve günlük bir gazetedir. Gazetenin çıkmayan onuncu ve on üçüncü nüshaları hariç toplam 108 sayısı bulunmaktadır.¹⁵²

İlk yirmi üç nüshasında *Volkan* isminin altında, "İnsaniyete hadim dinî, siyasî yevmî gazetedir" kaydı bulunurken, 48. sayısından itibaren, "İttihâd-i Muhammedî Cemiyeti'nin mürevvic-i efkâridir" başlık altı cümlesiyle çıkar.¹⁵³ Yazı ileri müdürlüğü de olmak üzere başlangıçta gazetenin her türlü işini Kıbrıslı Derviş Vahdetî¹⁵⁴ üstlenmiştir. Her sayıda imzalı imzasız yazıları bulunan Vahdetî, "sahip

¹⁵² 20 ve 23 Aralık 1908 günlerinde 10 ve 13 sayılı gazeteler çıkmamış ancak çıkmış gibi sayı numarası yürütülmüştür. Ayrıca 24, 28-31 Aralık 1908 ile 1-9, 13, 18-22, 23 Ocak 1909 günlerinde gazete çıkmamıştır. (*Volkan Gazetesi-Derviş Vahdetî[1908-1909]*, İz yayınları, Hazırlayan: M. Ertugrul Düzdag, İstanbul 1992.)

¹⁵³ *Volkan*'ın 24. sayısında yer alan şu ifade de gazetenin amacı çizgisi hakkında yol göstericidir: " *Volkan*'ın dinî ve siyasî olarak nesri İttihad-i İslâm'a hizmet içindir." (Derviş Vahdetî, "Açıkça İttihad-i İslâm", *Volkan*, Numara 24, 10 Kânunisanî 1324, s.1.)

¹⁵⁴ Derviş Vahdetî, Kıbrıslı bir hafızdır. Köklü bir eğitimi yoktur. Sadece rastgele İslâmî bilgiler edinmiştir. Naksibendi tarikatine mensuptur. Çocukluğu yoksulluk içerisinde geçer. Gençliğinde iki aylığına İstanbul'a gelir. Burada kendisinin ufkunun genişlediğini söyler. İstanbul dönüşü,

ve müdür" (sayi: 1), "sahip ve müdür-i mesulü" (sayi: 2-16), "sahib-i imtiyaz ve sermuharriri" (sayi: 17-23) "sahip ve müdür-i mesulü" (sayi: 24-110) olarak gösterilir. Özellikle yirmi dördüncü sayidan sonra Dervis Vahdetî'den baska idareci kayitli degildir. Cemal Hüsnü, ilk on alti nüshada "ser muharrir" olarak kayitlara geçmistir. Baslangıçta (sayi: 2-9) "müdür ve muharriri" olarak gözüken Veliyüddin ismine, baska yerde ve yazılarda rastlanmaz. Mahmut Nedim ise sadece bazi nüshalarda (17- 23) "idare müdürü" olarak kayitlidir.¹⁵⁵

17 Subat 1909(4 Subat 1324) tarihli 48. nüshasından itibaren "İttihâd-i Muhammedî Cemiyeti Nizamnâmesi"nin gazetede yayımlanmasıyla cemiyetin yayın organi haline gelmiştir. 31 Mart'ın hazırlayıcısı ve irticacıların toplandığı yer olarak görülmüştür. Bununla birlikte gazetenin kesinlikle Abdülhamid ve istibdat' tan yana olmadığı aksine İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Abdülhamid'in politiklarına benzer yönlerinden dolayı İttihad ve Terakki Cemiyeti'ni elestirdiği ortadadır. Dönemin diğer yayın organlarından da fikri anlamda çok derin çizgilerle ayrıldığı sadece İttihad ve Terakki Cemiyeti'ni elestirmeye başlayan ilk gazetelerden olması gazeteyi farklı kılan özelliktir. Bu özelliğinden ve 31 Mart Hadisesi'nin bas suçlusu sayılmasından dolayı İttihad ve Terakki Cemiyeti mensupları tarafından kısa sürede

Kıbrıs'ta İngilizce öğrenmiştir. İttihad ve Terakki Cemiyetine girmeye çalışmış da başarılı olamamıştır. *Volkan*'i çıkarmaya başladığı 11 Aralık 1908 tarihine kadar değişik yerlerde memur olarak çalışmıştır. Dervis Vahdetî İslâmcı çizgide çalışmaları, Masonluk karsılığı ve Abdülhamid'e düşmanca tavırlar beslememesi gibi sebeplerden dolayı da II. Abdülhamid'ten destek görmüştür. (Bkz.: Aksin, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge yayınları, 5. Baskı, Ankara 2009, s. 192-193.) Ayrıca Dervis Vahdetî'nin sefalet içerisinde geçen çocukluğu ve gençliği hakkında bkz: Dervis Vahdeti, Halîfe-i İslâm Abdülhamid Han Hazretlerine Açık Mektup yâhud Maraz-i Millet", *Volkan*, Numara:17, 26 Kânunievvel 1324, s. 2.)

¹⁵⁵ age. , s. 357.

hem Dervis Vahdetî ve yayın organı ortadan kaldırılmıştır.¹⁵⁶ Sina Aksin Dervis Vahdetî tarafından çıkarılan *Volkan* gazetesinin sıradan bir gazete olmadığına ve su özellikleri tasadığına değinir: Islâmci, hürriyetçi ve kanun-i esasî düzeninden yana, insaniyetçi ve medeniyetçi nitelik(Gazete, “insaniyete hâdim diye tanıtılır. Vahdetî, evrensel baristan, üfürükçülere karşı doktordan, tiptaki yeni buluslardan yanadır.), fedakarâncı bir nitelik(Vahdetî, eski sürgün ve kaçkın ı korumasıyla da ün yapmıştır.), Prens Sabahattin taraftarı ve İttihad ve Terakki’nin sivil ileri gelenlerinden olan Ahmet Rıza karşıtı, Osmanlıcı ve ittihad-i anasirci nitelik.¹⁵⁷

Diğer İslâm merkezli süreli yayınlar gibi *Volkan*’ın da kavmiyetçiliğe siddetle karşı çıktığını görmekteyiz:

“Asabiyettir ki, hamiyet-i câhiliyedir. Hamiyet-i câhiliyedir ki ser'an memnu'dur.

Mademki bütün mü'minler kardestir. İnsanlar için bunda büyük rabita mi olur. Bundan büyük kuvvet mi olur? Kavmiyet iddiasıyla bugün memâlik-i Osmaniyenin muhatarada olduğunu iddia edersek bize kim

¹⁵⁶ Dervis Vahdetî değisik gerekçelerle gördüğü iskencelerden bir kısmını “*Volkan-Resâdet-Meâbâ!*” adlı yazısında açık olarak anlatmaktadır: “(...)Ne ricalar ettim. Kimse dinlemez. Nihayet bizi zindana attılar. Bitler, esrarkesler, daha bin türlü caniler hep orada. Bir zindan ki ancak on-bes kişi alıyordu. Lâkin biz tam yirmi iki, ekmek istesek yok. Su istesek vallah duyan yok. Altta bir hasır olsun, o da yok. Velhâsil bu yokluk içinde bir şey var idi ki, o da Allah. Abdesthâneye çıkaran yok. İçeri oturan oturana. Bir lokma ekmek için hergün bağırır bağırana. Hiç dinleyen yok, vesselam(...)” (Dervis Vahdetî, “*Volkan-Resâdet-Meâbâ!*”,*Volkan*, Numara 16, 14 Kânunievvel 1324, s.5.)

¹⁵⁷ Anglosakson tarzı İngiliz ve Amerika modeli bir adem-i merkeziyetçiliği savunan Prens Sabahattin’i ve Kâmil Paşa’yı tutan Dervis Vahdetî’nin ve *Volkan*’ın ortaya koyduğu düşünceler incelendiği zaman İngiliz modelinin örnek alındığı âşikâr Hatta Dervis Vahdetî bu Anglosakson yaklaşımından dolayı zaman zaman İngiliz casusu olarak da tanıtılmaya çalışılmıştır. (Bkz. Aksin, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge yayınları, 5. baskı, Ankara 2009, s. 188 vd.)

hayir diye bilir. Iste bu kavmiyet mes'elesidir ki, bizi mahvedecek, bu mes'ele tamamiyle hallolun-mali, zira mehâtir derkârdır.

Bizi yekdigermize rabteden kavmiyet midir, din midir? Hangisidir? Bilmeliyiz. Zira alel'amyâ gidecek olursak, elbette gayyâ-yi felâkete, mahviyete gideceğiz. Bizim selâmetimiz ise, ehal habl-i metîn-i Islâmiyet'e sarılmaktadır. Bunun için daima sözlerimiz, nasihatlerimiz, konferanslarımız hep Islâmiyet'e ait olmalı. Çünkü Islâm iz onun için selâmette olmakligimiz lâzımdır.”¹⁵⁸

Yazar Kadrosu: Ahmet Seyfettin, Abbas Lütî, Abdünnafi Sitki, Abdürrahim, Abdürrezak Serefüddin Mesrûrî, Abdullah Ziyaüddin, Ali Sami, Bedrettin Örfî, Dervis Sükûtî, Ebul Feyzi, Farukî Ömer, Halil Fehim, Bediüzzaman Sait Kürdî, Hasan Tahsin, Kâzım Hacı, Lutfi, Mehmet Emin Hayretî, Sadik, Mehmet Sitki, Ömer Katip, M. Ali, Osman Bedrettin, Ömer Lütî, Sehl Fazl (Pasa) el-Alevî, Sitki, S. Kâzım, Sevket, Muhammet, A. Sehabettin.

2.1.3.Hikmet

Hikmet, İstanbul'da 21 Nisan 1910–25 Ekim 1912 tarihleri arasında Sehbenderzade Ahmet Hilmi tarafından çıkarılan dinî, siyasî ve fikrî bir gazetedir.

İlk yetmiş yedi sayisi haftalık, sonra ilk etapta on dört, ikinci devresinde seksen dört sayi günlük olarak, çeşitli aralıklarla, farklı boyutlarda zaman zaman da dönemin birçok dergisinde olduğu gibi adı değiştirilerek yayımlanmıştır.

Ahmet Hilmi, 17 Aralık 1908–23 Nisan 1909 tarihleri arasında İttihad-i Islâm adlı bir dergi çıkarmış, bu dergi 18. sayıda kapatılmıştır. Daha sonra, Persembe

¹⁵⁸ A. Sehabettin, “İslâmiyet”, Volkan, Numara: 25, 12 Kânûnîsânî 1324, s. 1.

günleri haftalık olarak *Hikmeti* yayınlamaya başlamıştır. Bu gazetenin başlığı altında, Kur'an-i Kerim'de (Al-i Imran 3/103) geçen "va'tesimû velateferrekû" ibaresi ile hemen yanında "İttihad hayattır, tefrika memattır" cümlesi bulunmaktadır.¹⁵⁹

Yazar Kadrosu: Sehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi, Ahmet Agayef (Agaoglu), Ahmet Hamdi (Akseki), Ali Haydar, Serafettin (Yaltkaya), Ömer Fevzi (Mardin), Yunus Nadi (Abalıoglu).

Yazar kadrosunu kalitesi, sosyal meseleler karşısındaki duyarlığı ve çok değişik yerlere kadar dağıtımının yapılması yönüyle *Sırat-i Müstakim*'e benzemektedir. İslâmcı bir dergi olmakla birlikte dergide *Sırat-i Müstakim*'e kıyasla Türkçülük çizgisinin biraz daha kuvvetli olduğunu söyleyebiliriz.

Hikmet dönemin yönetimine karşı ilk baslarda açıktan bir muhalefet yapmamıştır. Bu ilk döneminde; "İcmal-i Siyasî, Hikemiyat, İçtimaiyat, İktisadiyat, Felsefe-i Asir, Tasavvuf-i İslâmî" başlıkları altında çeşitli yazı ve tefrikalara yer vermiştir. *Hikmet*, "Halife ve Padisahimiz Hazretlerine, Hey'et-i Tesriye ve İcrâiyyeye Açık Arzihal"¹⁶⁰ başlıklı yazıdan dolayı, 28 Eylül 1911'de çıkan 77. sayıdan sonra kapatılır.

Hikmet'le aynı anda ve *Hikmet* Kapatıldıktan sonra da değişik dergi ve gazeteler yayımlayan S. Ahmed Hilmi, A.H F.A.H. kısaltmaları ve *** inden başka tasavvufî yazılarında Seyi Mihridîn Arûsî, mizahî yazılarında Coskun Kalender ve Kalender Gedi Özdemir, millî ve hamasî şiirlerinde Özdemir gibi takma adlar kullanmıştı. "Özdemir" imzalı şiirleriyle Türk-İslâm birliğine, hatta Ziya

¹⁵⁹ age. , s. 391.

¹⁶⁰ "Halife ve Padisahimiz Hazretlerine, Hey'et-i Tesriye ve İcrâiyyeye Açık Arzihal" , *Hikmet*, S. 74, 14 Eylül 1911.

Gökalp'tan önce kapalı olarak bir Turan ülküsüne yaklaşılarak Türkçülük hareketiyle ilgisini ortaya koymuştur.¹⁶¹

2.2. İslamcılık Fikir Hareketinin Karakteristik Temsilcisi Mehmet Akif (Ersay)

2.2.1. Hayatından çizgiler

Mehmet Akif Ersay, İstanbul'un Fatih semtindeki Sarıgözel Mahallesi'nde ailesine ait bir evde doğar. Doğumu, Hicri 1290 senesi Sevvâl ayına; milâdi tarihle ise 1873 senesinin 22 Kasım-20 Aralık arasına rastlar. Babası Fatih medresesi müderrislerinden İpekli Tahir Efendi'dir. Annesi ise Buhara'dan göçmeni Tokatlı Emine Serife Hanım'dır.¹⁶²

Mehmed Akif'in babası tasavvuf ehli ve Naksibendî tarîkine mensuptur. Kendi kendini yetistirmiş bir zattır. Temizlik konusundaki titizliğiyle de nam salmış olmasından dolayı kendisine "İpekli Temiz Tâhir Efendi" de denilmekteydi.¹⁶³

Emir Buhari Mektebinde ilköğrenimini tamamlayıp, Fatih Rüştiyesi'ni ve Mekteb-i Mülkiye'nin lise kısmını bitirdi. Lise öğrenimi sırasında Fatih Camii'ndeki Arapça ve Farsça derslerine devam etti.¹⁶⁴ Mülkiye'nin lise kısmını bitiren Akif yüksek kısmına geçtiği yıl babasının ölmesi ve 13 Mayıs 1889'da evlerinin de yanması üzerine daha az masraflı olan ve bitirir bitirmez hemen iş bulabileceği Halkalı Baytar mektebine yazıldı ve burayı birincilikle bitirdi(1893).¹⁶⁵ Tarım

¹⁶¹ age. : 393.

¹⁶² Düzdag, Ertugrul, Mehmed Âkif Ersay, Kaynak Kitaplığı, İstanbul 2004, s.1 vd.

¹⁶³ age. , s. 4.

¹⁶⁴ Lise öğrenimi sırasında edebiyat dersini devrin tanınmış ediplerinden Muallim Naci'den almıştır. (age. , s. 6.)

¹⁶⁵ Halkalı Baytar Mektebi'nin son iki senesinde daha fazla siire yoğunlaştığı görülür. (age. , s. 9.)

Bakanliginda göreve baslayarak görevli olarak Rumeli, Arnavutluk, Arabistan gibi yerlerde bulundu. Bu görevi sirasindaki is gezilerinin kisisel gelismine etkileri büyüktür. Siire olan ilgisi, dil yetenegi, sporculugu ve öğrenim ve is hayatindaki basarilari ile kendisinden hep övgü ile söz edilmiştir.¹⁶⁶

Baytar Mektebi'nde kısa süre öğretmenlik de yapan Mehmet Akif 1908'de arkadasi Esref Edip'le birlikte ~~Srât-i Müstakîm~~-~~Sebîlü'r-resâd~~ dergisini çıkarmaya baslar. Balkan Savaslarinin baslamasi üzerine Baytar Mektebi Müdür yardimciligindan ve Darülfünundaki genel edebiyat profesörlüğü görevinden kendi istegiyle ayrilir(1913). Bu görevlerinden ayrildiktan sonra yayın hayatina büyük hiz veren Akif, ayni zamanda birçok camide vaazlar vermist . Bu vaazlarinda halki sürekli birlige davet etmis düşmana karsi savunmanin ve birligin önemine vurgu yaparak halki uyanisa davet eden bir aydin görevini yerine getirmiştir.¹⁶⁷

I. Dünya Savasindan önce Misir ve Hicaz'a giden Akif, Savas sirasinda ise Almanya'daki Müslüman esirlerin durumunu görmek üzere ilati Mahsusa tarafından Almanya-Berlin'e gönderildi. Ayni teskilat tarafından 1914 sonlarına dogru ise Ingiliz yanlisi olan ve Osmanli Devleti'ne baskaldiran Hicaz Emiri Serif Hüseyin'e karsi Osmanli Devleti'ne bagli kalan Necef Emiri İbnürresid'in yanina

¹⁶⁶ age. , s. 1-18.

¹⁶⁷ Mehmet Akif, fikri olgunlugu ve itidalli davranislari dikkati çekmektedir. Bizde firkacilik fikrinin Bati anlami ile kabul edildigini belirtir. Bu anlamdaki firkaciligin tefrikaya sebep oldugunu belirtmistir. Süleyman Nazif de bu konuda Akif'e hak verir. Müslümanların tek firkasinin İslâmiyet olmasi gerektigine deginir. (Tuna a, Tarik Zafer, *İslâmcilik Akimi*, Istanbul Bilgi Üniverisitesi Yayinlari, Istanbul 2007, s. 59.

gönderildi. Kendisi gezideyken Darü'l- Hikmet'il Islâmiye baskâtipligine atanan Akif dönüşünde görevine basladı.

Izmir'in isgalinden sonra(1919) Bati Anadolu'ya giderek Balikesir'de verdigi vaazlarla halki düşmana karsi koymaya tesvik eden hararetli konusmalar yaptı. Bozgun psikolojisi içinde olan halka moral kaynagi oldu. Direnis gücünü artirdi.

Akif'in düşünce dünyasinin gelismesinde kendisinin de benimsedigi Islâm Birliği idealininin öncülüğünü yapmis olan Afganli Cemâleddin ve Muhammed Abduh'un derin etkileri olmustur.¹⁶⁸

1920-1923 yillari arasi Burdur milletvekilligi yaptı. Daha sonra çıkan isyani önlemek, halki sagduyuya davet etmek ve öğüt vermek üzere Konya'ya gitti. Konya'dan sonra gittigi Kastamonu Nasrullah Camii'nde shur vaazini vererek halki milli mücadele için örgütledi ve Sevr Antlasmasinın ne anlama geldigini halka anlatti. 1921 yilinda basilarak tüm vilayetlere ve cephelere dagitilan bu vaazi Darü'l Hikmeti'l Islâmiye'deki görevine 20 Aralik 1920'de son verildi.

21 Mart 1921 senesinde dönemin maarif naziri Hamdullah Suphi (Tanriöver)'nin tesvikleri sonucu konulan ödülü kabul kaydiyla yazdigi Istiklal Marsi meclis tarafından kabul edildi.

Ser'iyye Vekâleti tarafından kurulan Te'lifat-i Islâmiye ve Heyeti üyeligine seçildi. Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasinin ardindan Istanbul'a dönen Akif bir süre sonra ugradigi degisik hayal kırıklıkları sonucu drazam Said Halim Pasa'nin kardesi olan Sabit Halim Pasa'nin da daveti üzerine Misir'a giderek Hilvan'a yerlesti. 1925 Senesinden baslayarak 1935 senesine kadar Kahire'de

¹⁶⁸ Düzdag, Ertugrul, Mehmed Âkif Ersoy, Kaynak Kitapligi, Istanbul 2004, s.24 vd.

Cami'ül Misriye Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı profesörlüğü yaptı. Hastalığı sebebiyle vatanında ölmek arzusuyla 1936'da vatanına dönerek 27 Aralık 1936 tarihinde İstanbul'da vefat etti. Kabri Edirnekapı'nda bulunmaktadır.

Mehmed Akif'in eserlerini Ertugrul Düzdag bizimde uygun gördüğümüz şu şekilde tasnif etmiştir: Manzum Eserler: Safahat dışında kalmış şiirler, Safahat.

Mensur Eserler: Tefsirler, Va'azlar, Makaleler, Tercümeler, Diğer eserler ve yazılar, Mektuplar.¹⁶⁹

2.2.2. Safahat'tan hareketle sanatı ve düşünceleri

2.2.2.1. Geri kalma sebeplerimiz

Akif, 1910 senelerinde Osmanlinin içinde bulunduğu zor durumu bütün çıplaklığıyla tablolastırır. Pek derin bir ümitsizliğe düşerek tekrar Rusya'ya geçen Akif kendisi gitmeseydi zaten zorla sürgün edilebileceğini belirtmektedir. İşlerin artık çığırından çıktığından bahsederek saltanat ve din namına binlerce maskaralık yapıldığından bahseder. Bütün milletin halinin bastaki bir kuklaya ve onun ardındaki iki üç kuklaciya bağlı olduğunu belirtmektedir. Burada kukla Sultan Mehmet Resad, Kuklaci ise İttihad ve Terakki Cemiyeti'dir.¹⁷⁰ Öyle bir siyaset güttüler ki eminim

¹⁶⁹ Düzdag, Ertugrul, Mehmed Âkif Ersoy, Kaynak Kitaplığı, İstanbul 2004, s.153 vd.

¹⁷⁰ "Akif'in İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne girişinde Fatin Efendi aracı olmuştur. Mehmed Akif o güne kadar tüm cemiyet üyelerinin ettiği yeminden farklı olarak cemiyetin sadece müspet konulardaki faaliyetlerine destek vereceğine söz vermiştir. Hadise şu şekilde cereyan eder: (...)İttihad ve Terakki bir kısım merasimini farmasonluktan, bazı şekli de bu komitelerden almıştı. Onun iyi tarafı da, zararlı tarafı da daha çok bu kuruluş şeklinden geliyordu. Mesrutiyet devrinde Cemiyet içindeki iç didismeler farmasonluktan ve komitecilikten gelen hâl ve kalmalı mı, kalmamalı mı? Lâzımsa nasıl giderilmeli? Bunu aramaktan ileri gelmiştir. Farmasonluğu da, komitelere de yeminle girilir, yeni girenlere ihanetin ölümle cezalandırılacağı söylenilir. İttihad ve Terakki'de de böyle idi.

Karakus¹⁷¹ bu siyaseti didiklerdi. Ümmetin hali yürekler acisidir Müslümanlar büyük bir geçim sıkıntısı içerisinde ve is bulamazlar. Ümmet için hayat artık bir yoktan ibarettir.

Askeriye bozulmustur ve askerde terbiye kalmamıştır. Biri ömrü boyunca tegmenlikte kalmis isini bilenler için daha okuldayken general olma ve rütbelerin günden güne yükselmesi söz konusudur.

“ Kalmamis terbiye askerde. Nasıl kalsın ki ?

Birinin ömrü mülâzımlıkta geçerken öteki ,

Daha mektepte iken tayy-i merâti ble ferik!

Bir müsirlik mi var? Allâhu veliyyü't-tevfîk!” ¹⁷²

Fatin Efendi, Cemiyete girmek isteyenlere bu yeminden hsetti. O vakte kadar söze karışmayan sadece dinleyen Akif,

-Ben demisti, böyle yemin edemem. Kayitsiz sartsiz cemi ete teslim olamam. Umumî Merkezin iyi olan, ma'ruf olan emirlerine itaat edeceğime söz veririm, fakat fena olan, memlekete zararlı olan emirlerine uymayı kabul edemem.

Fatin Efendi, o vakte kadar hiç ısıtmediği bu itiraz karsısında sasirmisti. Onu kandirmaya çalışti fakat olmadı. Akif, o vakte kadar bu sarıklı matematikçiği hiç tanımıyordu ama, Fatin Efendi onun siirlerini Sevki Hoca'nın defterinden okumustu. Bu giyabi tanıma, Fatin Efendiye, Akif'i disarida bırakmanın zararlı olacağını düşündürmüs olmalı ki İttihat ve Terakki'nin yemin şeklinde kendiliginden degisiklik yaptı. Artık Akif İttihatçı olmustu.(Erisirgil, M. Emin, *İslamci Bir Sairin Romani*, Is Bankasi yayinlari, Ankara 1986, s. 112-113.)

¹⁷¹ Karakus: Bahaeddin bin Abdullah. 12. yüzyılda yaşamis bir kadidir. Mantiksiz, keyfi, adaletsizce hükümler vermesiyle taninir. Buradan mülhem olarak kanuna uymayan kararlar için “Karakusî hüküm” ifadesi kullanilir.

¹⁷² Ersoy, Mehmet Âkif, *Safahat* (hazırlayan A. Vahap Akbas), Beyan yayinlari, Istanbul 2007, s. 322.

İlmiye sinifına gelince Fetva Dairesi âdeta cahiller koyusunu andırır olmuştur. Çocuklar anne karnından diplomalı olup ilim babadan ogla geçmeye başlamıştır. Besik ulemaligi yaygın hale gelmiştir. Bu çocuklar bir de sarık takti mi hemen kazasker¹⁷³ oluverirdiler.

“ Hele ilmiyye bayâgdan da asag bir tursu!

Bâb-i Fetva denilen dâire ümmî kogusu.

Anne karnından icazetlidir, ecdada çeker;

Yürüsün, bir de sarık, al sana kâdfasker!”¹⁷⁴

Meclisteki vekiller de bu genel bozulmuşluk hâlinden nasibini almış görünmektedirler. Vekiller jurnalci, yalancı ve adîdirler. Ne Allah korkusu kalmıştır ne de zerre kadar utanma duygusu, okuma yazmaları hemen hemen yok gibidir, cehalet almış yürümüştür. Vekiller bile böyle olduktan sonra bu milletin batması haktır. Akif’in deyimiyle bundan ötesi can sağlığıdır.

“ Vükelâ neydi ya? Curnalci, müzewir, âdi;

Ne Hudâ korkusu bilmiş, ne utanmış ebedî,

Güç okur, hiç yazamaz bir sürü hirsiz çetesi...

Hani, can sağlığıdır doğrusu bundan ötesi!”¹⁷⁵

¹⁷³ Osmanlı Devleti’nde askerî davalara bakan hâkim. Kazaskerlik, ilmiye sinifinin en yüksek derecelerinden birini oluşturmaktadır.

¹⁷⁴ age. , s. 322.

¹⁷⁵ age. , s. 322.

2.2.2.2. Tembellik karsitligi çalismaya tesvik

Milli sairimiz Akif, siirlerinde sürekli çalisanin önemine vurgu yapar. Osmanli Devleti'nin asil geri kalma sebeplerinden birinin de tembellik oldugunu vurgular. Sonsuzlugu elde etmek isteyenlerin sürekli çalismasi gerektigini Devletlerin kaliciliginin çalisma sayesinde gerçekleseceğini, insan için emeginin karsiligindan baska hiçbir seyin olamayacagini ifade eder. Bu düşüncelerini su iki misralik veciz dizelerinde dile getirmektedir.

"Bekayi hak taniyan, sa'yi bir vazife bilir;

Çalis çalis ki beka sa'y olursa hakkedilir."

Osmanli Devleti'nin dünya ile birlikte kosamayarak, yeteri kadar çalismaya ve ilme deger vermeyerek geri kaldigini ve gelecegi inşa ederken geçmişin yıkilmamasi gerektigini vurgular. Geçmisi olmayan milletlerin geleceğinin de olamayacagina deginir. Herkesi çalismaya diger milletlerin ilerleme yolundaki kususuna katilmaya davet eder.

"Dünyâ kosuyor" söz mü? Beraber kosacaktin;

Heyhat, bütün azmi sen arkanda biraktin!

Madem ki uyandin o medîd uykularindan,

Bir parçacik olsun, hadi, hiç yoksa, kimildan.

Ensendekiler "İes" diye çigner seni sonra;

Ba'sin de kalir tâ gelecek nefha-i Sûr'a!

Çigner ya, tabîî, ne düşünsün de biraksın?

Bir parça kimildan, diyorum, mahvolacaksın!

Dünyâ kosuyorken yolun üstünde yatılmaz;

Davranmiyacak kimse bu meydâna atılmaz.

Müstakbeli bul, sen de kosanlarla bir ol da;

Mâziyi, fakat, yikmaya kalkısma bu yolda.

Ahlâfa döner, korkarım, eslâfa hücumu:

Mâzisi yikik milletin atîsi olur mu?" ¹⁷⁶

2.2.2.3. Halk ve aydin arasindaki uçurum

Akif'e göre aydin sürekli halkla beraber olmalıdır. Halkla aydin arasında büyük uçurumlar olmamalıdır. Zira insanları yönlendirebilmenin ve aydınlatabilmenin yolu önce onların kalplerine girmekten geçmektedir. Aydın kesim ile halk arasındaki uçurumu "vücûdun yarası" olarak görür. Aydın eğer milletin beyni ise cismi de halktır. Bu sebeple ikisi arasında uçurum asla olamaz. Bir toplumun beyninde dönen duygular, aydınlarının düşünceleri- sınırlara erişemezse(halka ulaşmazsa) organlar felç belirtileri göstermeye baslar. Bünyenin ne gibi hastalıklara maruz kalacağını kestirmek bile mümkün olmaz. Toplum da aynı buna benzer.

" Sizde erbâb-i tefekkürle avâmın arası

Pek açık. İşte budur bence vücûdun yarası.

Milletin beyni sayarsak mütefekkir kısmı,

Bilmemiz lâzım olur halkı da elbet cismi.

Bir cemâat ki dimağında dönen hissiyyât,

Cismîni a'sâbına gelmez, durur âheng-i hayât;

Felcin a'râzini göstermeye baslar a'zâ.

Böyle bir bünye için vermeli her hükme rızâ." ¹⁷⁷

¹⁷⁶ age. , s. 904.

Akif'e göre halk ile aydin arasindaki çatismanin sonu hüsrandır memleket için kesinlikle zararlıdır. Çünkü aydin kesim halkin gönlünü fethetmeden asla yol gösterici olamaz. Hatta bilim bile bizde bu yüzden geri kalmıştır. Teoride üretilen birçok gelisme halk arasinda uygulanacak saha bulamamıştır. Çünkü aydinimiz halk ile barisik degildir. Aydinimzi maddeci ve kendi inancina küfreder bir durumda gören halk demek ki “bu bozuklugun sebebi fen okumaktır.” demistir. Böylece ilime ve fenne karsi cephe almıştır. Halkin cehaletinde en az halk kadar hatta daha fazla aydinimizin kendi degerlerine ve halkina karsi yanlis yaklasimi da önemlidir.¹⁷⁸

2.2.2.4. Örnek alınmasi gereken milletler

Akif'e göre Islâm yasayis ve terakki konusunda örnek alınmasi gereken bir millet varsa Japonlar olmalıdır. Çünkü Japonlar kendi gelismeleri için baska memleketlerden neyi alip neyi almamalari gerektigini çok iyi bilmektedirler. Yasayis tarzları ve hayat felsefeleri aslında adi konmamış da olsa Islâm'a çok uygundur. Islâm ruhunun asil orada yayılmış oldugundan sadece adinin “Buda” oldugundan bahseder ve Japonlara Müslüman demek için sadece bir kelime-i shadet'in eksik oldugunu vurgulamaktadır. Japonlari su güzel vasıflarından dolayı övmektedir: Doğruluk, sefkat, anlaşılmaya uymak, verilen sözü tutmak, zayıfın hakkını içtenlikle her şeyin üstünde tutmak, çoga gücü yetebilecekken en olanla yetinmek, darlıkta iken bile paylaşmasını bilmek, kimsenin ırzına, namusuna yan bakmamak, yedi kat ellerin evladını bile kardeş kabul etmek, mücadeleci ruha sahip olmak, yeri gelince gülerek oynayarak canını feda etmek, kişisel ihtiraslardan arınmış olmak, millet menfaatlerini her şeyin üstünde tutmak.

¹⁷⁷ age. , s. 364.

¹⁷⁸ age. , s. 366-368.

Japonya'yi Âdem'in en temiz torunlarına sahip bir ada olarak tasvir eden Akif, Uygarlığın oraya sadece teknigiyle izne tâbi olarak girdiğini vurgulamaktadır. Binlerce doğru görüşlü, milliyetperver sahile dizilerek dışarıdan kendi kültürlerini zedeleyici unsurların alınmasını engellemiştir. Batı'nın malları bir değer taşıyorsa ülkeye sokulmaktadır. Moda şeklinde gelen kötülükler gümrükte çürümeye mahkum edilir ve ülkeye kesinlikle sokulmaz. Evlerin kapılarına kilit bile o kadar yaygın değildir. Zira hirsizlik hemen hemen hiç görülmez. Alçakgönüllü olmaları da ayrıca takdire değer bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır:

“ Doğruluk, ahde vefâ, va' de sadâkat, sefkat;

Âciz in hakkını i'lâya samîmî gayret;

En ufak söyle kanâ'at, çöge kudret varken;

Yine ifât ile vermek, veren eller darken;

Kimsenin irzina, nâmûsuna yan bakmiyarak,

Yedi kat ellerin evlâdını kardeş tanımak;

“ Öleceksin!” denilen noktada merdâne sebat;

Yeri gelsin, gülerek, oynayarak terk-i hayat;

İhtirâsât-i husûsiyyeyi söyletmeyerek,

Nef' -i sahsîyi umûmînine kurbân etmek;

Daha bunlar gibi birçok nâdire gördüm orada...

Âdemin en temiz ahfâdına mâlik bir ada.”¹⁷⁹

¹⁷⁹ age. , s. 340.

Hindistan gezisinden izlenimlerini de bize aktaran Akif, Hindistan’da Rahmetullah¹⁸⁰ ayarında birçok bilginin oldugundan bahseder ve Batının sadece ilmini almış olduklarını kendi değerlerini sonuna kadar koruduklarını belirterek Hindistan’ın geleceğini parlak gördüğünü belirtmektedir. Bu örneklerierek aynı zamanda her şeyiyle Batili olmaya çalışan bizdeki Batıcıları eleştirmektedir.¹⁸¹

Akif, bir başka sırında hem Doğu’yu hem Batı’yi çok iyi bir şekilde inceleyerek ikisi arasındaki farklılıkları ortaya koymaya çalıştığından bahsetmektedir. Doğu toplumlarının geri kalış sebeplerini bir sosyolog edasıyla araştırmıştır. Daha sonra İslâm toplumları da Japonlar’da Doğu’ya mensup iken Japonların niçin ileri olup da Müslümanların geri olduklarını araştırmaya koyulduğundan bahseder. Japonlar yükselişin ruhunu başka milletler de değil bizzat kendi içlerinde aramışlardır. Japonları başarılı kılan onların iste bu özelliğidir.¹⁸²

2.2.2.5. İslam’i yanlış anlamaya karşı oluş

Akif’e göre geri kalmanın ve birçok hatalı adımın sebebi İslâm değil tam tersine İslâmın gereği gibi yaşanılmaması ve Allah’ın çizdiği yoldan ayrılmadır. Asıl kaynak olan İslâm’da ve Kur’an-i Kerim’den uzaklaşan insanlar zamanla kendilerine İslâm adı altında ama gerçekte İslâmiyetle hiç ilgisi olmayan bir din ortaya çıkarmışlardır. İste bu yanlış inanış biçimi ve tevekkül anlayışı geri kalmanın en önemli sebeplerinden biridir:

¹⁸⁰ İzhârü'l-Hak adlı kitabında Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki tartışmalı konuları ele alan Hindistanlı bir bilginidir.

¹⁸¹ age. , s. 376.

¹⁸² age. , s. 338.

“Mütefekkirleriniz dîni de hiç anlamamis;

Rûh-i Islâm-i telâkkileri de gayet yanlis.

Saniyorlar ki: Terakkîye tahammül edemez;

Asrin âsâr-i kemâliyle tekâmül edemez.

Bilmiyorlar ki: Ulûmun ezeli dâyesidir,

Beserin bir gün olup yükselecek pâyesidir.

Mündemiç sîne-i safında bütün insanlik...

Bunu teslim eder insâfi olan azicik.”¹⁸³

Aydinlarimiz birçok konuda oldugu gibi Islâmiyeti anlamada da oldukça geri kalmislardir. Islâmın ruhunu asla kavrayamamislardir. Akif’e göre Islâmiyet ilimlerin ezelden beri kaynagi ve isigi olmustur. Bütün insanlik Islâmın saf sinesinde saklidir. Islâm, en büyük yol göstericidir. Islâmın dogus dönemlerine dogru giderek cahiliye devri ve saadet devri arasinda karsilastirmalar yaparak örnekler verir. Nasil oluyor da gerilik dini olmakla suçlanan Islâmın böyle bir mutluluk devrine araci oldugu sorusu sorulur.¹⁸⁴

Aydinlar aslinda Islâm’dan degil Avrupa’ya dindar görünmekten korkmaktadirlar. Dindar görülürsek Avrupa bizi barbar rak görür zannederler. Özgür düşünce yanlisi veya dinsiz görünürsek bize daha farkli bakacaklarına inanmaktadirlar.¹⁸⁵

¹⁸³ age. , s. 372.

¹⁸⁴ age. , s. 372- 374.

¹⁸⁵ age. , s. 372-374.

2.2.2.6. Egitimin önemi ve cehalet karsitligi

Mehmet Akif'in hemen hemen **Safahat**'inin tamamına yayılmış olan en önemli temalardan biri de cehalet karsitligi ve bilime ve arastirmaya verilen önemdir. Islâmiyet'i tüm aydinligıyla bilen, anlamış olan ve ruhunda hissedenden Akif, Islâmiyet'in bilime verdiği önemi kendisine kilavuz edinerek sürekli insanlari ilim öğrenmeye tesvik etmiş, cehaletin tüm kötülüklerin anasi olduğunu vurgulamıştır. Islâm milletlerinin de gerçek aydinliga ancak ilme verilen deger, çalışma ve uyanık olusla varabileceğini ifade etmektedir. Bu anlamda sık sık eğitim sistemini de eleştiren Akif, iyi yapılandırılmış bir düzen içerisinde ilim öğrenmenin de önemine vurgu yapar. Okulların milli çizgide insan yetistirmeleri gerektiğini vurgulayan Akif, aksi takdirde eğitimin bir hiçten öteye gidemeyeceğini yarardan ziyade zarar vereceğini ifade eder. Mülkiye, Tibbiye, Bahriye vb. üst düzey okulların bu memlekete faydalı insan yetistirmekten yoksun olusunu ırmaktadır. Zira Ittihad ve Terakki'nin ileri gelenlerinin, Mason Localariyle isbirligi içerisinde olanların, materyalizmi savunanların, Islâmiyet'e saldıranların birçoğunun bu mekteplerden çıktığı düşünülürse Akif'in ne kadar haklı olduğu daha açık bir şekilde ortaya çıkacaktır.¹⁸⁶

“ Su ne? Mülkiye. Bu? Tibbiyye. Bu? Bahriyye. O ne?

O mu? Baytar . Bu? Zîrâ'at. Su? Mühendişhâne.

Çok güzel, hiçbirini hakkında sözüm yok; yalnız,

Ne yetistirdi ki sunlar acaba? Anlatınız.”¹⁸⁷

¹⁸⁶ Egitimin önemi ve cehalet karsitligi hakkında ayrıca bk. s. : 866, 862 vb.

¹⁸⁷ age. , s. 750.

Akif'e göre milletlerin gelecegi için eğitim ve ahlak önemli iki unsurdur. Bu iki unsur iyi bir şekilde memleket evladına verilirse o memleketlerin ilerlemesi haktır. Bu iki öge birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Biri olmadan ötekinin hiçbir önemi yoktur:

“ Çünkü milletlerin ikbâli için, evlâdim,
Ma'rifet, bir de fazilet... İki kudret lâzım.
Ma'rifet, ilkin, ahâlîye saadet verecek
Bütün esbabi tasir; sonra fazilet gelerek,
O birikmiş duran esbabi alır, memleketin
Hayr-i i'lâsına tahsis ile sarf etmek için.”¹⁸⁸

Akif, eserlerinde insani cehalete düşüren ve kötülüklere sevk eden her şeyin karsisindadır. İslâmiyet'i kendisine kılavuz edinen Akif, eğitim konusunda da İslâmiyet'in emrettiği hükümler ne ise hepsini elinden geldiği kadar yerine getirmiştir. Ömrü boyunca ilim öğrenmiş, ilmi aramış ve ilmi öğretmiştir. Akif için ilim hakkı arayıştır. Allah'ın yaratılmışların en sere isi olarak bu dünyaya getirdiği insan da tabiat da akıl sahibi olan tek varlık olduğunun sürekli bilincinde olmalı ilmi öğrenmeli ve öğretmelidir. Toplamlar ancak bu şekilde ıgi çıkabilirler. İslâm'ın aydınlığı insanın çevresini ve kendisini aydınlatmaya yeter.

2.2.2.7. Batı hakkındaki düşünceleri

Akif, Safahat'ında Rusya Müslümanlarının içinde bulunduğu zor durumlardan da bahseder. Ruslar Müslümanlar esi görülmemiş zulümler yapmaktadır. Bu durum Akif'i derinden etkilemiştir. Rusya'da çok çetin bir baskı

¹⁸⁸ age. , s. 862.

vardir. Müslümanlar üzerinde, düşünen her kafa mutlaka ezilmel denilen Avrupa bunlari görmezlikten geliyordu. Bu muydu medeniyet denilen Avrupa'nin gerçek yüzü yoksa! Binlerce insan ya dogrudan öldürölüyor ya da büyük iskencelere maruz birakilarak yok ediliyordu. Akif, zorla ve adam öldürmekle hürriyetin ve bagimsizligin önüne geçilemeyecegini vurgulayarak, insanlara zulüm yapilarak birtakim düşünceleri kabul ettirmenin mümkün olmadigindan bahseder. Çünkü topraga karisan her ceset bir gün karsimiza topraktan fiskirircasina dikilecektir. Yani büyük bir sosyal patlamaya sebep olacaktır. İnsanların kinini artirmaktan baska hiçbir ise yaramayacaktır.

“ Saniyorlar kafa kesmekle, beyin ezmekle

Fikr-i hürriyyet ölür. Hey gidi saskin hazele!

Daha kuvvetleniyor kanla sulanmis toprak:

Ekilen gövdelerin hepsi yarin fiskiracak!” ¹⁸⁹

İnanç dünyasi son derece aydinlik olan Mehmet Akif yapılan bu zulümlerin bu dünya da karsilik bulmasa bile âhirette Allah karsisindan kesinlikle hesabının sorulacagina inanmaktadır.

“ Hangi ma'sûmun olur hûnu bu dünyâda heder?

Yoksa kânûn-i ilâhîyi de yırtar mi beser?” ¹⁹⁰

Akif', Osmanli Devleti'ni islah ederek kurtarmaya kendilerini adanmis görünenlerin daha kendilerini kurtarmaktan aciz olduklarına deginerek Batililasmayı yanlış anladıklarından dolayı onları eleştirir.

¹⁸⁹ age. , s. 326.

¹⁹⁰ age. , s. 326.

Bir gün bir sözüm ona bir islahatçı Akif'e gelerek sadece bir kurtulus yolu oldugunu söylemistir. Bu yol dini kökünden kaziyarak hayat bulabilirmis! Bizim asil geri kalma sebebimiz kadınlarımız örtülü olmasıymis! Kadınlarımız örtüden siyrılarak açılacak ve erkeklerden "analik ilmini tahsil" edecekmiş. Akif bu yanlış ve din düşmanı tespitler ve davranışlar karşısında dehşete düşer ve haykırarak milleti kurtarmaya aday olan kisilerin düştüğü trajikomik durumu eleştirir ve din için millet için iş görmeye kalkışan kisilerin gerçekte birer alçak ve ikiyüzlü olduklarını belirtir. Dini ayaklar altına alarak milletin Ruslaştırılmaya çalışıldığını hâl böyle bunu Rusların bile yapabileceğini vurgulayarak bu düşüncelere kapılanların ne kadar büyük bir gaflet ve dalalet içinde olduklarını vurgular.

Batılilasma adına nerede kötü bir alışkanlık varsa hepsini aldığımızdan şikâyet ederek insanların artık Batılilasmak adına fuhsu bile mazur gördüklerine sözü getirerek eleştirinin dozunu artırır:

" Sâde bir fuhsumuz eksikti, evet, Ruslardan...

Onu ikmâl ediverdik mi, bizimidir meydan!

Kızımın iffeti batmakta rezîlin gözüne...

Acırım tükürge billahi tükürsem yüzüne!

...

Biraz insafa gelin, öyle ya artık ne demek?

Zengin olduk diye, lâ'net satın almak mı gerek?"¹⁹¹

¹⁹¹ age. , s. 322.

2.2.2.8. Ayrılıkçılığa karşı İslam birliği ve dayanışma

Mehmet Akif, ayrılık düşüncesine her zaman karşı olmuştur. İslâm semsiyesi altında önce Osmanlı coğrafyasında Müslümanların daha sonra ise tüm dünya Müslümanlarının bir araya gelerek birleşmesi taraftarıdır. Kavmiyetçiliğe dayalı ayrılıkçılığın Osmanlı devletinin sonu olacağı fikrindedir. Basta Balkanlar olmak üzere Osmanlı Devleti'nde yaşayan herkesin kesinlikle birliğini i olduğuna vurgu yaparak bu devletleri birbirine bağlayan en önemli bağın İslâmiyet olduğunu belirtmektedir.

İslâm ayrılıkçılık(tefrika) değil birlik, dayanışma dinidir. Akif'te bu düşüncesini hemen hemen tüm şiirlerinde vurgulamıştır. Kavmiyeti ön plana alan Türkçülerin ve diğer kavmiyet temelli hareket eden tüm tebaanın ve reayanın karsisindedir. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına sebep olabilecek en büyük tehlike Akif ve İslâmcılık düşüncesine sahip diğer âlimlere göre ırka dayalı kavmiyet anlayışidir.

“ Seni tahrik eden üç bes alığın ma'rifeti!

Ya neden beklemiyordun bu rezîl akibeti?

Hani, milliyetin İslâm idi... Kavmiyyet ne!

Sarılip simsiği dursaydın a milliyetine.

"Arnavutluk" ne demek? Var mı Serîat'te yeri?

Küfr olur, baska değil, kavmini sürmek ileri.

Arabin Türke; Lâzin Çerkese, yâhud Kürde;

Acemin Çinliye rüchâni mi varmış? Nerde!

Müslümanlık'ta "anâsir" mi olurmuş? Ne gezer!

Fikr-i kavmiyyeti tel'în ediyor Peygamber.

En büyük düşmanıdır rh-i Neb tefrikanin;
Adi batsın onu İslâm'a sokan kaltabanın!"
Su senin akibetin bin bu kadar yıl evvel,
Sana söylenmiş iken doğru mudur şimdi cedel?"¹⁹²

Bir başka siirinde ise Türkçülerin bir kısmının Türklerin ataları olarak Mogol Hakani Cengiz'i sanki bir padisahmış gibi göstermek istemeleri karşısında Akif şiddetli tepki gösterir. Bu tip arayışların bir sonuç getirmediğine ve Osmanlı Devleti'ne faydadan ziyade zarar vereceğine değinir.

" —Yasa yok şimdi .

—Neden, bitti mi ?

— Çoktan bitti .

—Dede Cengiz ya?

—Birak, derdimi destin: Gitti!

—Getirirler yine lazımsa...

— Hayir, gitti gider .

—Deme oglum!

—Ya bizim dşmanımızmış o meger ...

Dedenizdir diye bir kahbe çiftmiş yamayan...

—Siz e h?

—yle ya, çok geçmedi , lâkin, aradan

Geldi bir başka gvurcuk, dedi "Cengiz'le, ayol,

Bu hisimlik nereden çıktı ki , siz Türk, o Mogol!..."

—Sonra?..

¹⁹² age. , s. 402.

—Hiç!

—Hiç mi?

— Sönüp gitti o kızgın piyasa.

—Hem de bir püfle!

—Evet, şimdi ne hakan, ne yasa!

— Kimse ma'kul keferemmiş, o herif.”¹⁹³

Akif, yukarıdaki dizelerinde de görüldüğü üzere İslâm dininin irka dayalı kavmiyet fikrini kesin olarak yasakladığını belirterek Arap'ın Türk'e, Laz'ın Çerkez'e veya Kürt'e üstünlüğü olamayacağını belirterek Hz. Muhammed(S.A.V)'in kavmiyetçiliği lanetlediğini vurgulayarak kendisinin de siddetle karşı olduğunu belirtir.¹⁹⁴

2.2.2.9. Ümitsizliğe karşı ümit

Akif'in hayat felsefesi ve inancı gereği ümitsizlik diye bir kavram yoktur. Akif hayatı boyunca insanlara tüm ümitlerin yitirildiği özellikle Kastamonu Nasrullah Camii vaazları ve Safahat'ının bütünü incelendiğinde bu düşüncenin inkâr edilemez bir gerçek olduğu ortaya çıkar. Sürekli çevresindekilere ve tüm Müslümanlara ümit asilayarak asil yenilginin ümitsizlik ve bozgun psikolojisi olduğu üzerinde durur. Ümitli olarak herkesi azme ve çalışmaya davet eder.¹⁹⁵ Bu

¹⁹³ age. , s. 770.

¹⁹⁴ Kavmiyetçilik karşılığı ve İslâm birliği ve dayanışma düşünceleri için ayrıca bkz. Safahat, s. : 662, 770, 882 vb.

¹⁹⁵ Mehmed Akif, Semseddin Günaltay'ın Zulmetten Nura adlı eserine yazdığı tenkid ve takriz yazısında da bir millet için asil yenilginin ümitsizlik olduğunu vurgulayarak herkesi ümitsizlik yerine ümidini yitirmeyerek çalışmaya davet eder: “ (...) hepimiz, her birimiz ayrı ayrı fedakârlık etmeliyiz. Ye'se düşmek hiç doğru değil. Çünkü ye's ataletle mesrûiyet vermekten başka bir ma'nâyı müfid olamaz. (...) Biz Müslümanlar evvelâ gitmek, aramak, araştırmakla sonra da ye'se

düşüncelerini bildirirken de kullandığı ifade biçimi sürekli emir kipindedir. Zira Akif, İnsanlara bu düşüncelerini telkin etmek için bunu dili çok iyi bir şekilde kullanarak tarihte esine çok az rastlanır bir biçimde gerçekleştirmiştir.

İnsanların sürekli feryat etmesini sindiremez. Aglamanın fayda vermeyeceğini düşünür. Aglamanın sonu olmadığını niçin çaba sarf etmediklerini sorar. “Zararın neresinden dönülse kârdır.” Hesabıyla geleceğini kurtarmak için çaba sarf etmeleri gerektiğini vurgular. İcik inancı olan insanın bile ümitsizliğe düşmemesi gerektiğini gerçek sorunu tespit ettikten sonra sorunun giderilmesi için hep beraber çalışılması gerektiğine temas eder.

“ Birakin matemi , yahu! Birakin feryadı;

Aglamak fâide verseydi , babam kalkardı!

Göz yasından ne çıkar mıs? Niye ter dökmeyi ni z?

Bâri müstakbeli kurtarmaya bir azm edini z.

Ye'se hi ç düsmeyecek zerrece îmâni olan;

Sâde siz derdi bulun, sonra kolaydır derman.”¹⁹⁶

2.2.2.10. Kozmopolit ahlâka karşı Türk-İslâm ahlâki

Akif, toplumu harekete geçirecek olan gücün dışarıda değil kendi milletin ruhunda ve kültüründe aranması gerektiğinin taraftarıdır. Milli bilinci oluşmuş, bireyleri öz güvenlerini kazanmış olan toplumların asla yıkılması ve geri kalması mümkün değildir. Milli bilinç noktasında kozmopolitlik, mozaik kültürü gibi tanımlar

düşmemekle memuruz. Ye's haramdır, ye's küfürdür. Çalışalım... Çalışalım...Çalışalım...” (Mehmed Akif, “Zulmetten Nura-Tenkîd ve Takrîz”, *Sebilü'rresad*, 9 Mayıs 1329, 16 Cemaziyelahir 1331, C. : 10, adet: 245, s. 187-188.)

¹⁹⁶ age. , s. 364.

bile daha net olarak yapılamayan kavramlar milli kültüre, bilince zarar vermektedir. Tarihi bilinci bu noktada çok önemlidir. Geleceği kazanacakken geçmişi yıkmamalıyız. Zira âti, mazi üzerine inşa edilir. Mazisi olmayan milletlerin atisi de olmaz.

Akif, bir milletin büyümesini kocaman bir ağacın çiçeklenmesine benzetir. O kocaman olan ağaç başarılarla dolu köklü bir tarihtir. İşte gelecek de o köklü gövdenin üzerinde filizlenir. Eğer bir millet milletin derin geçmişini sembolize eden o koca gövdeli ağacı elindeki baltayla kesmeye kalkarsa her şeyden önce kendisini kendi eliyle yok etmiş demektir. Bu şekilde zarar verici bir geçmişe kimse sifa olamaz. Eğer sadece hastalanmışsa o ağaç zira ona sifa verecek olan iyice ağacın köküne bakmalıdır. Kökü çok gerilere giden koca bir tarihe bakmalıdır. Zira Osmanlı Devleti de o sıralarda sadece hatadır. Ama yok olusun içinde bir hasta bir defa daha hataya tahammülü olmayan bir hasta. Tedavi edilen hastanın çiçeklerle bezenmiş bir gelene benzemesini yeniden filizlenmesini istiyorsak balta çocukların eline geçmemelidir.¹⁹⁷ Ama ne yazık ki Osmanlinin son döneminde balta çocukların elindedir. Kocaman bir gövde tüm kökleriyle birlikte yok olmanın esigine getirilmiştir:

“İnkîsâfâtini bir milletin erbâb-i nazar,
Kocaman bir ağacın tipki çiçeklenmesi ne,
Benzetirler ki, hakikat, ne büyük söz bilene!
Bu muazzam ağacın gövdesi baştan aşağı;
Sayısız kökleri, tekmi l dali, tekmi l budagi;

¹⁹⁷ Akif, “çocuklar” kelimesiyle muhtemeldir ki o dönem için Jön Türkleri kasetmektedir.

Milletin sîne-i mâzisi ne merbut, oradan
Uzanip gelmededir...Öyle yaratmış Yaradan.
Bir cemâat ki...Nihâyet ona gelmez de iyi,
Ağacın hey'et-i mecmûasi, yâhud çiçeği,
Ta gidere, sîne-i milletten urup hâke serer;
Milletin kendi olur işte o baltayla heder!
İnki sâf etmesi atîde de pek zordur onun;
Çünkü meydanda kalan kütle yığınlarca odun!
Hastalanmışa ağaç, gösteriniz bir bilene;
Bir de en çok köke baksın o bakan kimse yine.
Asılarken de vurun kendine kendinden asi.
Sâyed isterseniz ağacın donanıp üstü, basi,
Benzesin taze çiçeklerle bezenmiş geline;
Geçmesini dikkat edin, balta çocuklar eline!
İşte dert, işte devâ, bende ne var? Bir tebliğ...
Size âid sizi tahlîs edecek sa'y-i belîğ" ¹⁹⁸

Memleketin sorunlarını bu şekilde tasvir ve tespit eden Akif, tedaviyi de hep birlikte iç dinamiklerimizi koruyup, çalışarak kazanacağımıza inanır.

¹⁹⁸ age. , s. 376-378.

2.2.2.11.Vatan sevgisi

Akif, “Canan Yurdu” adlı siirinde sevgilinin diyarının ıssız kalmasından yani vatanın savunmasız kalmasından yakınıır. Vatan onun için her zaman yanında olunması gereken bir sevgilidir. Vatandan ayrılan toprak parçaları için hicran gözyaşları dökmeıtedir ve Allaha yalvarır.

“ Yâ Rab, ne için o lem'a nâbûd?

Yâ Rab, ne için bu saye memdûd?

Yâ Rab, ne demek harîm-i canan

Üstünde bu perde perde hicran?” ¹⁹⁹

Siirin devamında sevgilinin hayali görölmektedir. Saçlar dağınık olarak tasvir edilir, altında ise alni parlar vaziyette ve karanlıklar içindeki mahmur sabaha benzetilir vatan... Çünkü Akif’in güzel günlerin geleceğine olan inancı her zaman tamdır. Akif’te ümitsizliğe asla yer yoktur. Vatanın içinde bulunduğu kötü durum Akif’i kederlere bogmaktadır. Kurtulus çareleri aramaktadır; ama kendisine ses veren kimse yoktur. Seraplar görmektedir ve sevgiliyi aramaktadır. Ama nafiile...

“ Canan! Canan!... dedim, arandım...

Bir aks-i nida" dedi kçe, yandım!

Yâ Rab, niye hem sagir , hem ebkem,

Daglar , dereler , bütün su âlem?

Ey sevdiğimin sevimli yurdu,

Hâlin bana şimdi pek dokundu!” ²⁰⁰

¹⁹⁹ age. , s. 208.

²⁰⁰ age. , s. 210.

Siiri feryadına kimselerin cevap vermedigine, bu dünya artık anlayamadigina isaret ederek ve insanların vatanin elden gitmesi karsisindaki sessizligine, tepkisizligine ve teslimiyetine isyan ederek bitirir. Siirin baslangıçtaki iki dizesi bize siirin temasini verir niteliktedir:

“Eyvah, ıssız diyâr-i dilber...

Her hatvesi bir mezâr-i mugber!”²⁰¹

Akif, için bu topraklar peygamberler yurdudur, şehitlerin burcudur. Savunulması gerekmektedir. Bu vatan elimizden giderse baska bir vatanımız yoktur. Osmanlı Devleti’ni göçebelikten gelerek kuran ataların yurtsuz kalan bu milleti çadırlarda görünce ruhlari sızlamaz mı öyleyse vatana sahip çıkılmalıdır. Bağımsızlığın değerini bilmek için çevremizdeki yok olmasının yüzüne bakmamız yeterlidir.²⁰²

Vatanın düşman eline geçisini tablolastıran Akif, cami cemaatine baskalarının esiri olmanın ne kadar hazin bir durum olduğunu yansıtmak ister. Akif’in çizdiği bu tabloda herkes aç ve sefildir. Kadın erkek kimsenin basını sokacak bir evi, giyecek giysisi, yiyecek bir lokma ekmeği dahi yoktur. Sokaklar evleri olmuştur, kaldırımlar yatakları, ortalıkta gezen namus düşmanları ticaretini yapacak kadınlar aramaktadırlar. Müslümanlar ise ibadet edecek cami bile bulamazlar. Bazı camilerin göğsüne haç bazılarının ise çan takılmıştır. İçerde ise değişik eğlenceler ve törenler düzenlenmektedir. Müslümanlar ise bu camilerin eski sahipleri oldukları hâlde cami kapısında dilencilik yapmaktadırlar. Akif, bu tasvirleriyle bağımsızlığın ne kadar

²⁰¹ age. , s. 208.

²⁰² age. , s. 362.

önemli olduğunu vurgulayarak, sefalet ne kadar kötü olduğunu ve vatan sevgisinin önemini ortaya koyar.²⁰³

Akif vatanın içinde olduğu zor durumu hücrelerinin her bir zerresinde sonuna kadar hissetmiş bir sairdir. Bu vatan ve Islâm sevgisi Akif'in aynı zaman da sonu gelmez acılarının da kaynağıdır. Çünkü vatan ve Islâmiyet tehlikededir. Kurtaricisini aramaktadır. *Safahat*'in "Süleymaniye Kürsüsünde" adlı kitabında Akif, vatanın kurtuluşu için var gücüyle çalışması gerektiğini belirterek Allah'tan yardım istemektedir:

"Yâ İlâhî bize tevîkîni gönder..."

—Âmin!

Doğru yol hangisidir, millete göster..."

—Âmin!

Rûh-i Islâm'i sedâid sikiyor, öldürecek.

Zulmü te'dîb ise maksûd-i mehîbin, gerçek,

Nâra yansın mı beraber bu kadar mazlûmîn?

Bî-günâhiz çoğumuz... Yakma İlâhî!

—Âmin!

Boguyor âlem-i Islâm'i bir azgın fitne,

Kit'alar kaynayarak gitti o girdâb içine!

Mahvolan aileler bir sürü ma'sûmundur,

Kalan âvârelerin hâli de malûmundur.

Nasıl olmaz ki? Tezelzül veriyor Ars'a enîn!

Dînsin artık bu hazine velvele yâ Rab!

²⁰³ age. , s. 362.

—Âmin!

Bu da çignendi mi, çignendi demek Ser'-i mübîn;

Hâk-sâr eyleme yâ Rab, onu olsun...

—Âmin!

Ve'l-hamdu li'l-lâhi Rabbi'l-âlemîn...²⁰⁴

15 Agustos 1328”²⁰⁵

Balkan savaşları ve Balkan savaşlarının karsısında da da Akif'i sosyal meselelere duyarlı acılar içinde kıvranan bir topluma ilk tutma çabasında görürüz. Akif, elinden geldiği kadarıyla toplumun ve milletin yaralarını sarmaya çalışır. Yöneticilerin dirayetsizliği halkın yeteri kadar vatan savunması yapmamış olması, içeride meydana gelen kavmiyetçilik merkezli ayrışmalar Akif'in çigliklerinin yükselişini artırır. Yükselen bu çiglikler sürekli serzenişler aynı zamanda Allah'tan yardım ister.

Akif siirine Âl-i İmran suresi 26. ayet ile başlar.²⁰⁶ Allaha yalvarışla devam eder siir. Allah'tan ülkesini istila edenlere karşı yardım ister. Çünkü Allah mülkün gerçek sahibidir. Mülkü veren de alan da O'dur. Akif, kinin hemen hepsi Müslüman olan halka Allah'ın yardım etmediğinden yakın Ama Allah'ın

²⁰⁴ age. , s. 378-380.

²⁰⁵ 28 Agustos 1912

²⁰⁶ “De ki ey mülkün sahibi olan Allah'im! Dilediğine mülk verirsin, dilediğinden de mülkü çeker alırsın; dilediğini yüceltir, dilediğini alçaltırsın. yalnız senin elindedir. Gerçekten sen, herşeye gücü yetersin.” (Yazır, Elmalılı Hamdi, Kur'ân-i Kerîm ve Yüce Meâli, Huzur yayınevi, İstanbul 1996, s. 52.)

Müslümanlara niçin yardım etmediginin cevabini da yine kendisi verir. Çünkü insan için ancak emeginin karsiligi vardır. Müslümanlar bu emegi sarf etmemis hürriyet sarhoslugu içerisinde eglenceye ve sapkinliga dalmislardir.

“Sus ey dîvâne! Durmaz kâinatın seyr-i mu'tâdi.

Ne sandin? Fitratin ahkâmi hiç dinler mi feryadi?

Bugün, sen kendi kendinden ümîd et ancak imdadi;

Evet, sen kendi ikdamınla kaldır git de bîdâdi.

Cihan kanûn-i sa'yin, bak, nasıl bir hisle münkadi!

Ne yaptin? "Leyse li'l-insâni illâ mâ-se'â"²⁰⁷ vardı!..

30 Muharrem 1331 (9 Ocak 1913)”

2.2.2.12. İttihad ve Terakki eleştirisi

Balkan savaşları Mesrutiyete ve getirdigi sarhosluk havasına çok büyük bir darbe vurmıştır. Hürriyetin aydınlığı geceye dönmüştür. Bozgun almış basını yürümüştür. Tüm ümitler tükenmeye başlamıştır. Hürriyetin kahramanları olarak kendilerini tanıtanlar dut yemiş bülbül gibi olmuştur. Sancaklarımız düşmanlar tarafından birer birer aşağı indirilmiştir. Rahmetin kalbi bile bu savaşlar sırasında beli ki de kan olmuştur. Savaş o derece şiddetli o derece acımasızdır.

“ Sabâhü'l-hayr-i hürriyyet, ilâhî, leyl-gün oldu;

Karanlık bir hezimet her taraftan rû-nümûn oldu!

Şehâmet gitti; gayret söndü; kudretler zebûn oldu.

O mevcâ-mevc sancaklar ne müdhîs ser-nigûn oldu!

²⁰⁷ Necm suresi, 39. ayettir. Mealen söyle demektedir: “ Doğrusu insanın çalıştıgından başkası kendinin değildir.” (age. , s. 526.)

Sukutun dehşetinden kalb-i rahmet, belki, hûn oldu.”²⁰⁸

2.2.2.13. II. Mesrutiyet’in ilanı ve hürriyet

Mehmed Akif, Rusya’dayken Müslüman düşmanı bir Rus’un sürekli kendisine takması son derece rencide etmiştir. Onlara göre artık Osmanlı “hasta adam”dır. Rusya’da kendini Osmanlıların kanuni mirasçısı olarak görmektedir. Rus Hoca’nın bu sakaları Akif’i son derece üzmüştür. Mesrutiyetin ilanından sonra aynı Rus Hoca’nın hasta adam biraz canlandığını söylemesi üzerine Akif “Kahraman milleti gördün ya: Biraz silkindi.” demektedir. Bunun Rus Hoca bunun imkânsız olduğundan bahsetmektedir. Siirin devam eden kısmında ise basta İstanbul olmak üzere Mesrutiyetin ilanından kısa bir süre sonra yurdun dört bir köşesinde insanların mesrutiyeti nasıl karşıladığına dair genel atmosferi yansıtmaktadır.²⁰⁹ Mesrutiyetin ilanının hemen sonrası ülkenin ruhiyatını yansıtmaya ve yapılan çilgin kutlamaları tablolastırması açısından Safahat’ın “Süleymaniye Kürsüsünde” adlı bölümündeki siirin bütünü buraya almayı uygun gördük:

“ Bir de İstanbul'a geldim ki: Bütün çarşı, Pazar

²⁰⁸ age. : s. 386.

²⁰⁹ Said Halim Paşa da fikir birliği içinde olduğu Mehmed Akif aynı görüşleri paylaşmaktadır. Mesrutiyetin ilanı sonrasında hız kazanan ulusçuluk mücadeleleri sonucunda etnik çekimlerin arttığına ve Osmanlılar arasında varolan ideal birliğini yok ettiğini belirtir ve genel görünümü şu şekilde verir: “ Dünkü jurnalcı ve rüşvetçiler basımıza özgürlük kahramanı, yenilikçi ve yurtsever kesildiler. İssiz, geveze ve sıradan bir avukat, en si halk hakları savunucusu oldu. Aciz, rüşvet yiyici memur da en ateşli politikacı olup çıktı. Sanki bütün ülkede bir cinnet rüzgarı esiyordu.” (Said Halim Paşa, Bütün Eserleri (İslâmlaşmak), Anka yayınları, İstanbul 2003, s. 41.)

Na'radan çalkaniyor! Öyle ya... Hürriyet var!

"Galeyan geldi mi, mantik savusurmus...

Dogru: Vardi aklindan o gün her kimi gördümse zor u.

Kimse farkında değil, anlaşılan, yaptığının;

Kafalar tütsülü hülya ile, gözler kızgın.

Sanki zincirdekiler hep bosanıp zincirden,

Yıkıvermiş de timarhaneyi çıkmış birden!

Zurnalar sehrin ahâlîsini takmış pesine;

Yedisinden tutarak tâ dayanin yetmişine!

Eli bayraklı alaylar yürüyor dört keçeli;

En ağır baslısının bir zili eksik, belli!

Ötüyor her taşın üstünde birer dilli düdük.

Di nliyor kaplamış etrafını yüzlerce hödük!

Kim ne söylerse, hemen el vurup alkışlanacak..

—Yasasin!

—Kim yasasin?

—Ömrü olan.

—Sak! Sak! Sak!

Ne devâirde hükümet, ne ahâlîde bir is!

Ne sanayi', ne maârif, ne alis var, ne veris.

Çamlıbel sanki şehir: Zabita yok, rabita yok;

Aksa kan sel gi bi, bir dindirecek vâsita yok.

"Zevk-i hürriyeti onlar daha çok anlamalı"

Diye mekteplilerin mektebi tekmi l kapali!
İlmi tazyîk ile ta'lîm, o da bir isti bdâd...
Haydi öyleyse çocuklar, ebediyyen âzâd!
Nutka gelmiş öte dursun hocalar bir yandan...
Sahnedən sahneye kosmakta bütün sâki r dan.
Kör çiban nesterin altında nasıl patlar sa,
Hep ağızlar desilip, kimde ne cevher varsa,
Saçıyor ortaya, ister temiz, ister kirli;
Kalmiyor kimsecigin muzmeri artık gizli.
Dalkavuk devri değil, eski kasâid yerine,
Üdebâniz ana avrat sövüyor birbirine!
Türlü adlarla çıkan nâ-mütenâhî gazete,
Ayrılık tohumunu bol bol atıyor memlekete.
İt yetistirmek için topragi gayet münbit
Bularak, fuhs ekiyor salma gezen bir sürü it!
Yürüyor dîne bes on maskara, alkışlanıyor,
Nesl-i hâzir bunu hürriyyet-i vicdan sanıyor!
Kadin, erkek kosuyor borç ederek Avrupa'ya...
Sapa düsmekte sizin sıklara, zannım, Asya!
Hakk'a tefvîz ile üç tane yetismis kızını;
Tasiyanlar bile varmış buradan baldizini,
Analik ilmi için Paris'e, yüksünmeyerek...
Yük ağır, ecri de nisbetle azîm olsa gerek!" ²¹⁰

²¹⁰ age. , s. 352- 354.

Akif, siirin devam eden kısmında kendisinin de bir süreliğine de olsa Mesrutiyetin bu akıllarla durgunluk veren havasına kapıldığını itiraf ederek gördükleri karsısında bu fikrinden kısa sürede vazgeçtiğini belirtmektedir. Galeyan geldi mi mantığın kalmayacağını belirterek kendisinin galeyana geldiğini, işlerin eskisinden daha da kötüye doğru gitmeye başladığını, vatanın bir kez daha ihmal edilmeye artık gücünün kalmadığını, doludizgin yıkılmaya doğru gittiğini ifade eder. Müslümanların artık kesinlikle uyanması gerektiğini dil getiren Akif, yoksa kimse de “vatan sevgisi” duygusu kalmadı mı diye sorar. Daha kötü günlere doğru gitmemek için özgürlüğün ve bağımsızlığın artık değerinin bilinmesi gerektiğine değinerek, baska memleketlerdeki tutsak milletlerle konuşmanın hürriyetini anlamak için yeterli olacağını belirtir. Zira hürriyet ve bağımsızlık olmazsa Akif’in bütün hayatını adadığı ne Müslümanlık kalacaktır ne de din. Akif için Hürriyet ve bağımsızlık aynı zamanda Islâm’ın ve Müslümanların güvencesidir. Bu sebeple hayatı bir değer tasimaktadır.

Akif Mesrutiyet’in ilanından hemen iki gün sonra memleketin genel atmosferini yansıtan “Hürriyet”²¹¹ adlı siirinin ilk bendinde Hürriyeti cennetten inme beyaz entarili bir huriye benzetir ve bu huri hürriyet kemerini kusanarak yurdun dört bir kösesini gezmektedir. İnsanları âdetâ büyülemiştir.

“Beyaz entarisiyle kar gibi kız,
Sanki Cennet’ten inme zâde-i hûr;
“ Ya seher-pâredir ki perrandır
Dûs-i nâzında bir sehâbe-i nûr.

²¹¹ age. , s. 182.

Kusanip bir nitâk-i hürriyyet
Geziyor hâk-dâni dûrâ-dûr!
Hâle-dâr eyleyince bedri safak
Bu kadar dil-nisîn olur ancak.”²¹²

Siirin ikinci bendinde bir küçük afacan oğlani göstererek onun bile uçacak kadar hürriyetin ilanına çok sevindigini belirterek el kendisinden daha büyük bir bayrakla tasvir etmektedir ve küçük afacana seslenerek o istibdat denilen sikintili devrin artık geçtigini artık önümüz açıldigini belirterek “Haydi feth et: gelecek senindir.” demektedir.

Siirin dördüncü bendinde Akif, her çocuğun eline bir bayrak tutusturarak çocuklari “-Yasasin hürriyet!” diye dogal tavirlarla bir özgürlük savaşçisi olarak bagirtmektedir. Bu coskunun çocuklar araciligıyla veri çalisilmasi anlatimi daha çarpici ve etkili kilmistir.

“ ...

Her çocuk bir kocaman bayrak edinmiş, geliyor;

"Yasasin!" sesleri eflâke kadar yükseliyor.

Görerek yapma değil hem, ne tabî! etvâr!

Su yumurcaklara bak: Sanki ezelden ahrâr!

—Bagirin haydi çocuklar...

—Yasasin hürriyyet!”²¹³

²¹² age. , s. 182.

²¹³ age. , s. 184.

Akif siirin devam eden kisminda alkislarla ve “Vatan Sarkisi” ile hürriyet kutlamalarini devam ettirir. Geçmisi hareketsiz bir mezarlik olarak ifade eder ve herkesi simdi “dalgalanan ruhu” görmeye davet eder. Zira içinde bulunulan ortam çok hararetle ve dinamiktir. Bir dirilis görüntüsü söz konusudur. Oynamaya giden iki kardesin babasinin da Yemen’den gelerek bu hürriyet havasini görmesini arzulayarak siirini bitirir.

Akif, bir baska siirinde de II. Abdülhamid’in Kanun-i Esasî’yi kabul ederek Hürriyeti ilan ettigini Hindistan’da iken öğrendigini içinde bulunduğu ruh hâlini dile getirir. Milletin ırcalarının ve toplumsal baskinin neticesinde artık padisahin mesrutiyeti ilan etmekten baska çaresi olmadigini belirtir. Mesrutiyet’in ilanini Allahin kullarina bir inayeti bir yardimi olarak görmektedir. Mesrutiyet’in ilan edildiğini duyduğunda sevinç gözyasları döktüğünü belirtmektedir. Mesrutiyet’in ilanı haberini alan Akif bir an evvel vatanına dönmek için can atmaktadır. Gemiyle vatana dönüş yolculuguna çıkmıştır. Herkes gibi o da ilk an sersemliği içerisinde. Geri dönerken bindiği geminin okyanusun ortasındaki hâleyle kendisi arasında paralellikler kurmakta ve engin hayallere daldığını belirtmektedir. Ayrıca Kevser içmiş bir sofı gibi kendisini baska dünyalarda hissetmektedir. İslâmci bir sair olan Akif’in bile Mesrutiyeti ne kadar coşkuyla karşıladığının belgesi niteliğinde olan bu siir halkın ve aydınların da istibdattan ne kadar bıkmış ve yorgun düşmüş olduğunun da bir göstergesidir. Akif’in bu haberle birlikte artık içerisinde karanlıklar kalmamıştır. Ümitsizliği sonunda yenmeyi başarmıştır. Gemiyle İstanbul’a yaklaştığında İstanbul ona bir baska güzel görünmüştür. Gelecekle ilgili de hayallere kapılır. Bu hayaller Rıza Tevfik(Bölükbaşı)’ın “Sultan Hamîd’in Ruhaniyetinden

Istimdat”²¹⁴ adli siirindeki “bir çürük iplige hayaller dizmisiz.” dizesini hatırlatmaktadır. Akif bile sonu hüsrana olan bu İttihad ve Terakki Partisi yolculuğunun geleceğini görememistir. Çünkü bütün dikkatler sadece Abdülhamid’in baskısından kurtulmak üzerine yoğunlaşmıştır. Akif için II. Mesrutiyet’in ilanının anlamı büyüktür. Mesrutiyet sonrasında söyle hayal etmektedir: Sayısız okullar açılmış, kadınlar ve erkekler okuyor, fabrikalar çalışıyor ve yerli kumaslar dokuyor, Matbaalar hiç uyku nedir bilmeyen hizmetkârlar gibi gece gündüz millete faydalı eserler basıyor, Sirketler ülkeyi baştanbasa imar edecekler, yeni dernekler halkı aydınlatacak, gemiler ise sürekli servet tasımakta. Oysa tüm bunlar Rıza Tevfik’e daha sonra “Bir çürük iplige hülyalar dizmisiz.” derken kadar ne ham hayallermiş. Zira İttihad ve Terakki Cemiyeti hemen hemen herkesi büyük hayal kırıklıklarına uğratmıştır.²¹⁵

2.2.2.14. İstibdat ve II. Abdülhamid karsitliği

Akif yakın dostu Mithat Cemal(Kuntay)’e ithaf ettiği “İstibdat”²¹⁶ adli siirinde İstibdat döneminin artık yıkıldığından fakat giderken milletin kalbinde çıkmaz bir kirli hatıra olarak kaldığından bahsediyor bu döneme seyirci kalanları eleştiriyor. Mazlum ile zalimin bu dönem içerisinde zaman zaman aynı kefeyle kondugundan bahsediyor. Osmanlı Devleti’nin kuruluş yıllarına atıfta bulunarak birkaç çadirdan dünyayı kusatan bir devlet çıkarmış olan bu yüce milletin düştüğü kötü durumu bir türlü kabullenemiyor ve otuz üç sene süren bu ibret tablosunun keske vasıtası biz olmasaydık diyor.

²¹⁴ Büyük Doğu, S. 65, 30 Mayıs 1947, s. 2.

²¹⁵ Mesrutiyet ve İttihad ve Terakki Cemiyeti hakkında düşünceleri için ayrıca bkz. s. 782, 848, 892-896.

²¹⁶ Ersoy, Akif, *Safahat*, Beyan yayınları, Ankara 2008, s. 168.

“ Yikildin, gittin amma ey mülevves devr-i isti bdâd,

Biraktin milletin kalbinde çıkmaz bir mülevves yâd!” ²¹⁷

Siirin dördüncü bendinde ise bayraklarımızın göklerden yerlere indirildiğini, atalarımıza karşı mahcup olduğumuzu, yüce bir milletken ne sefil hallere düştüğümüzü bildiriyor ve geleceğe dair ümitlerimizin artık imkansız olduğundan bahsederek istibdati “kanlı bir kâbus” olarak nitelendiriyor.

Besinci bentte ise II. Abdülhamid’ e ve istibdat yönetimine lanetler okur. Tüm temiz alınlara “Bu bir canı” diyerek ya leke sürüldüğünü ya da hapse mahkûm edildiğini, casusların her yana salınarak ülkenin aydınlarına rahat yüzü verilmediğini ve onları ümitsizliğe düşürüldüğünü belirterek adeta şeytanin ruhuna rahmetler okundugunu ifade ediyor.

“ Hamiyyet gamz eden bir pâk alin her kimde gördünse,

"Bu bir cânî!" dedin sürdün, ya mahkûm eyledin hapse.

Müvekkel eyleyip câsûsu her vicdana, her hisse,

Düsürdün milletin en kahraman evlâdini yese...

Ne mel'unsun ki rahmetler okuttun rûh-i l blîs'e!" ²¹⁸

Son bentte ise artık kâbus devrinin geçmesi gerektiğini belirterek herkesi uyanısa çağırıyor. Hürriyete seslenerek hürriyet için ne kadar can verilm olduğuna göndermede bulunuyor. Hürriyetin siginaginin en temiz icdanlar olduğunu, hürriyetin tahtının da bastan basa tüm Osmanlı ülkesi ldugunu, bütün milletin de hürriyetin askeri olduğunu belirtiyor:

²¹⁷ age. , s. 168.

²¹⁸ age. , s. 168.

“ Gel ey nâzende hürriyyet ki canlar fers-i râhindir .

Emindir mevki'in: En pâk vicdanlar penâhindir.”²¹⁹

Tabii Akif bu siiri yazarken hürriyetin beraberinde neler getireceğinden o an için habersiz ve Ittihad ve Terakki'nin gerçek yüzünü daha görmemistir. Zira Abdülhamid'i tahtan indirerek yönetimi de ele geçiren Ittihad ve Terakki Cemiyeti'nin bazı mensupları daha sonra gerçek yüzlerini gösterecektir.²²⁰

2.2.2.15. Maziye duyulan özlem

Akif'in *Safahat*'ında sık sık karsımıza çıkan temalardan biri de geçmişe duyulan özlemdir. Akif için geçmişin güzel günleri psikolojik olarak rahatlama sebebi aynı zamanda içinde bulunulan kötü durumu karsılastırmak için bir vesiledir. Akif şiirlerinde, bir zamanlar görkemli bir maziye sahip olan büyük Osmanlı Devleti'nin nereden nereye geldiğini konu edinir. Özelikle Balkan Savaşları döneminde düştüğü durumlardan yakınır. Sık sık maziye ve düştüğümüz yürekler sızlatan durumdan şikâyetçi olarak milleti çalışmaya, uyanık olmaya, birliğe ve dayanışmaya davet eder.

Akif, toplumların geleceğinin sağlam bir geçmiş ancak sağlam bir geçmiş üzerine inşa edilebileceğine inanır. Geçmişlerine sahip çıkamayan, tarihine sahip çıkmayan milletlerin yok olmaya mahkum olduklarını belirtir. Milli bilincin, kolektif düşüncenin oluşması için mazi kültürünün önemine dikkat çeker. Akif bu yönleriyle “Kökü mazide olan âti”dir.

²¹⁹ age. , s. 168.

²²⁰ II. Abdülhamid ve İstibdat hakkındaki düşüncelerini *Safahat*'in değişik sayfalarında da görmekteyiz. Bkz. s. 770.

“ Bir zamanlar biz de millet, hem nasıl milletmişiz:
Gelmisiz dünyâya milliyet nedir öğretmişiz!
Kapkaranlıkken bütün âfâki insâniyyetin,
Nûr olup fiskirmisiz tâ sinesinden zulmetin;
Yarmisiz edvâr-i fetretten kalan yeldâları;
Fikr-i ferda dogmadan yagdırmisiz ferdaları!
Öyle ferdalar ki: Kaldırmis serâpâ âlemi;
Dîdeler bir câvidânî fecrin olmus mahremi.
Yirmi bes yıl yirmi bes bin yıl kadar feyyaz imiş!
Bak ne âni bir tekâmül! Bak ki: Hâlâ mündehis
Yâd-i fevka'l-i 'tiyâdindan onun târihler;
Gör memiş benzer o müdhis seyre, hem görmez beser.
Bir taraftan dîni miz, ahlâkimiz, irfanimiz;
Bir taraftan seyfe makrun adli miz, ihsanimiz;
Yükseliş akvami almış fevc fevc âgûsuna;
Hepsi dalmış vahdetin âheng-i cûsâcûsuna.
Emr-i bi'l-ma'rûf imiş ihvân-i Islâm'ın isî;
Nehy edermiş, bir fenalık görse, kardeş kardeşi.
Kimse hasizlikten etmezmiş tegâfûl ihtiyar;
Ferde râci' sadmeden efrâd olurmuş lerzedâr.

16 Mayıs 1329”²²¹

Akif, yukarıdaki siirinde de görüldüğü üzere Islâm’i yasayışımız basta olmak üzere her şeyiyle bir bozulma sürecinde olduğumuza değinir. Milli bilincimizi ve

²²¹ age. , s. 418.

değerlerimizi koruyamadığımıza vurgu yaparak geçmişten örnekler verir ve o günlerin örnek alınarak daha da ileriye doğru atılmamızı öğütler.²²²

Akif'in "Bülbül" siiri de bütünüyle sanlı bir geçmişe olan Osmanlı evladının düştüğü acınacak hâllere karşı bir serzenist . Akif, için atalar topraklarının çignenmesi, düşmanın mahremimize müdahalesi bir matem gerekçesidir. Bu yüzden herkesin dışında matem bizim hakkımız olduğunu vurgulamaktadır. Akif, bu siirinde aydınlığa hasret kaldığımızı, tüm günlerimizin acı ile geçtiğini, kendi yurdumuzda yersiz yurtsuz bir serseri durumuna düştüğümüzü, atalar toprağını Batılilerin ayakları altına almalarına seyirci kaldığımızı, Selahaddin-i Eyyubî ve Fatihlerin yurdunu ne kadar acınacak hâllere düşürdüğü ü, Allah'ın adının göklerden silinerek-ezan susturularak- Osman'ın beyinde çanın çalmaya başladığını, o görkemli geçmişin bir hayal hâline geçtiğini, Yıldırım Han'ın ibadethanesinden sadece bir çökük kubbe kaldığını, Orhan Bey'in kabrinin çirkince çignendiğini, Müslümanların koruyucusu olan-halifeliğin temsilcisi- Osmanlılar'ın düştüğü kötü durum sonucu milyonlarca Müslümanın zor duruma düştüğünü belirterek Müslümanların mahrem yerlerinde düşmanın dolmasını sindiremez ve derinden bir yas tutar.²²³

2.3. Diğer fikir hareketleri hakkındaki düşünceleri

Mehmet Akif Ersoy benimsediği fikir hareketi ve İslâm birliği idealine de uygun olarak kavmiyetçilik olarak adlandırılan Türkçülüğe kesinlikle karsidir. Ayrıca İslâm inancı doğrultusunda kavmiyetçilik veya bir milleti üstün tutma gibi inanışlar tefrika(ayrılık)ya sebep olacağından kesinlikle yasaklanmıştır. Akif de bu

²²² Bu tema hakkında ayrıca bkz. *Safahat* s. : 886 vd., 914vd., 946 vb.

²²³ *age.* , s. 914-916.

dogrultuda sik sik kavmiyete dayali ayrilikçiligi eleştirir. Osmanlinin kurtulusu için Türkçülük akimini ön plana çıkaran özellikle Türkçüler materyalist kanadini elestirmektedir. Türkçülük fikir hareketini benimseyenlerin halis Türkçüler olarak nitelendirebilecegimiz bir kanadi vardır ki bunlar Türkçü-Islâmcî bir çizgidedirler. Bunların tuttuğu yol ise doğrudur. Islâmcilik akimini benimsemis olan Semsettin Günaltay da Türkçülerin tuttuğu bu yolun doğru olduğunu itiraf etmiştir. Semsettin Günaltay'ın ve Mehmet Akif'in de değişik yerler de bahsettiği üzere Türkçülük ve Islâmcilik birbirinin kesinlikle taban tabana zitti değildi Zira Türk'ü Islâm'dan, Islâm'ı da Türk'ten ayırmak kadar yanlış bir davranış olamaz.

“ Türk bugün kurtulmuş, kendisini uyusturan veya kendine düşman eden telkinlerden kurtulmuşsa bunu gelişen milliyet cereyanına ve o cereyanı temsil eden dehayâ borçludur. Tanzimatçılar milleti kurtarmak istemiş fakat takip ettikleri hatalı yol Türk'ü zararına olarak diğer milletlerin gelişmesine hizmet etmişti. Milliyetçiler, Tanzimatçıların hatalı yolunu düzeltmiş, Türk'de her şeyden önce millî bir suur uyandırmış, sonra da tereddütsüz ve sağlam adımlarla birlikte milleti, asrî medeniyete doğru yürütmeye başlamışlardır. Türk artık her sahada kendisini zulmetten nura çıkaracak yolu bulmuştur. Bu yolda sarsılmaz bir azm, bölünmez ve dağılmaz bir birlik hâlinde yürürsek, milli seciyelerimiz göz önünde tutulduğu takdirde, dünya milletleri arasında gıpta edilecek bir yer alacağımızda şüphe yoktur.”²²⁴

Akif, Türkçülük fikir hareketi basta olmak üzere tefri sebep olan her türlü girişime ve fikre karsıdır. Arnavutluk, Araplık gibi diğer Osmanlı unsurlarının da ayrılık fikrinde olmalarını çok şiddetli olarak elestirmektedir. Ona göre Osmanlı

²²⁴ Günaltay, Mehmed Semseddin, *Zulmetten Nura*, Marifet yayınları, İstanbul 1998.

çatısı altında yaşayan her milleti bir arada tutacak olan Islâm Birliği'dir. Çünkü Islâmiyet kavmî üstünlük ve farklılıkları ön plana çıkaran din değil bilakis herkesin bir arada yaşamasını, kardeşliği(uhuvvet) dayanışmayı(tesanüd) öğretir. Siirinde Akif adeta ayrılık düşüncesine karşı isyan eder ve haykırır:

“ Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize?

Fikr-i kavmiyyeti şeytan mı sokan zihninize?

Birbirinden müteferrik bu kadar akvami,

Aynı milliyetin altında tutan Islâm'ı,

Temelinden yıkacak zelzele kavmiyyettir.

Bunu bir lâhza unutmak ebedî haybettir.

Arnavutlukla, Araplıkla bu millet yürümez...

Son siyâsetse bu, hiç böyle siyâset yürümez.

Sizi bir aile efradı yaratmış Yaradan;

Kaldırın ayrılık esbabını artık aradan.”²²⁵

Akif'e göre bir millete tefrika girmeden düşman giremez; çünkü kaleler hep önce içeriden fethedilir. Birliğin ve beraberliğin olduğu toplumlar sonsuza kadar yasarlar. Akif'in tüm siirlerinde birlik fikri çeşitli vesilelerle sürekli olarak vurgulanır. Tefrikanın yok ettiği ve sömürge ettiği toplumlara Fas, Tunus ve Cezayir'i örnek verir. İran'ın da paylaşılmak üzere olduğunu vurgular. Osmanlı Devleti'nin de bu oyuna gelmemesi gerektiğini ifade eder. Akif, bu durumdan çok muzdariptir. Bölücülük fikirleriyle zayıflayan Islâm milletlerini Avrupa'nın bir lokmada yutacağını belirtir; Çünkü Avrupa bunun için fırsat gözetmektedir. Islâm

²²⁵ age. , s. 356.

milletine seslenerek artık uyanmaları gerektiğini belirtir. Islâm milletlerinin birbirinin acıları ile hemdert olmayışlarını eleştirir. Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed(S.A.V)’i örnek göstererek çok uzaklardaki bir müminin dahi ayagina bir diken batsa Peygamber Efendimizin kalbinde yardıma ihtiyaç duyduğunu belirtir. Eger bu yanlış davranışlar devam ederse Peygamberin ruhunun Islâm milletlerinden davacı olacağını belirtir.²²⁶

Su veciz beytiyle bu düşüncesini taçlandırır:

“ Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez;
Toplu vurdukça yürekler onu top sindiremez.”²²⁷

Akif, kavmiyetçilik yapanlar kadar Batı’yi yanlış anlayarak memleketi felakete sürükleyen sözde batıcı aydınlar karşısında da büyük cephe alır. Gerçek aydının Batının nesinin alınıp nesinin alınmaması konusunda son derece seçici olması taraftarıdır. İlim ve fen alanında çalışan aydınlarımız halkı aydınlatacak, memleketi islah edeceğiz, Osmanlı Devleti’ni kurtaracağız derken ülkeyi bile bile felakete sürüklemişlerdir. Bunun yanı sıra Batılaşmayı yanlış anlayan ediplerimiz de çoktur. Bunların bir kısmı sadece Batının fuhsuna aracılık yapar, sürekli saraptan bahsederler, filozof geçinirler ama hiçbirinin bilimle ilgileri yoktur. Zaman zaman işi Allah’a sövmeye kadar götürenleri vardır. Bunlar parayla Protestanlara zangoçluk bile edebilirler.²²⁸ En azili düşmanımız olan Rusya bile bize onlar kadar zarar

²²⁶ age. , s. 356.

²²⁷ age. , s. 358.

²²⁸ Zangoç, kilisede çan çalma işini yapan hizmetliye denilmektedir. Akif burada Amerikalı rahipler tarafından kurulan Robert Kolej’de çalışan Tefvik Fikret’in “Tarih-i Kadim” şiirine göndermede bulunmaktadır. Zira Tefvik Fikret bu şiirde Islâm dinine ve tarihimize karşı son derece ağır ifadeler kullanmaktadır. Akif’in bu şiirinden sonra Tefvik Fikret iyice ötekileserek kendisine zangoçluk

vermemistir. Edebiyatları son derece güçlüdür ve dünya çapında sürekli meshur eserler verirler.

Akif, kendi memleketinin degerlerine sahip çıkmayan özellikle Batıcı geçen ve Batı kültürünün de tam olarak ne olduğunu bilmeyenlere karsi ates püskürmektedir. Gücü yetse on yedi yasından yukari sair, yazar kim olursa olsun hepsinin boynuna müstehcen eserlerini takarak disari atacagini belirtmektedir.

İlerleme ve modernlesmenin yanlış anlasilmasından yakinan Akif, her milletin ve toplumun kendine uygun ilerleme metotlarının olabileceğine deginir. Baska milletlerin körü körüne takipçisi olmanın ne kadar yıkıcı olabileceğini belirtir. Milletlerin baskalasma ve ilerleme süreçleri yapılarına göre degisiklik göstermektedir. Aydinlara düşen görev milletin bünyesine uygun ilerleme asamalarını belirleyerek önden halka bir “ilâhî fener” yakmalarıdır. Çünkü bu isikten sonra aydinlarının samimiyetine inanan halk onların arkalarından kosarak geleceklerdir.²²⁹

atfedilen “ Şimdi Allah’a Söver... Sonra biraz bol para ver:/Hiç utanmaz Protestanlara zangoçluk eder!” Akif’e ait olan bu iki misrayı da basa koyarak “Tarih-i Kadim’e Zeyl” adlı şiirini yazmış kendisinin de bir zamanlar inançlı olduğunu ve zamanla inanç sisteminin nasıl degistigini dile getiririp [Dinle tekbîri, isit çan sesini,/ Göreceksin ki bütün boşluktur,/Umdugun bekledigin şey yoktur;/Düzme Allah’i gibi Seytan’i,/ Buda’si, Ehrimen’i, Yezdan’i;/Topunun hâlîki bir vehm-i cebîn!/Gölgeler gölgeler... Onlarda derin/Bir karanlık sezerek çevrildim,/Aci bir darbe yiyip devrildim. (Parlatir, 2001: 664)] panteist ve materyalist anlayışlar [Bir örümcek götürür Hakka beni:/Kitâbım sahn-i tabîat kitâbi,/Bendedir hayr ü serin esbâbi. (Parlatir, 2001: 665)] ortaya koyarak tüm dinlere karsi cephe aldığını haykırmaktadır. Akif’in kendisine “zangoç” demesin ise çok içerledigini su dizlerden anlamaktayız: “ Merhamet, hayr ü hamiyet, nasfet;/Sonra, bir saire “ zangoç dememek.../İste vicdanıma bunlar mahrek.”

²²⁹ age. , s. 372.

Akif, Neml Suresi²³⁰,nin, 52. ayet-i kerimesini epigraf yaparak basladigi bir baska siirinde çaresizlik içerisinde kivrandigini ve kendisine milletine yardım eli uzatan dost diye geçinenler de dâhil kimsenin olmadigini vurgulamaktadır. Tam bir bozgun psikolojisini verir mahiyette bir siirdir. Islâm diyarları bir bir çiggenmistir. Hiç kimse yardım eli uzatmamaktadır. Bütün ümitler sönmüştür. Akif vatansız ve evsiz barksız artık bir gariptir. Siginacak hiçbir yer yoktur. Her yer yokluktan ibarettir. Birakin yardım edecek birilerini yok diyecek biri bile yoktur. Akif, siirinde “yok” kelimesini sık sık tekrarlayarak “yokluk”, “bozgun” ve “hicran” temalarını öne çekmiştir. Dönemin ruh hâlini bize tüm derinliği ve çıplaklığıyla yansitmıştır. Siirinin devam eden kısmın da da vatan için ağlamakta aglatmaktadır. Giden vatanla birlikte tükenen ümitlerdir.²³¹

Akif, savaş ortamı oluşturanlar da tutun da, insaniyetini unutmuş olanlara, Avrupa’nın maskeli vicdanına buna ilaveten en çok da Avrupa kamuoyunun desteğini almak için Ezanın sesini susturmaya çalışan ci, Islâm düşmanı sözde aydınlarımızın yüzüne bol bol tükürür:

“ Ey, bu toprakta birer na's-i perîsan birakip,
Yükselen, mevki b-i ervah! Sakin arza bakip;
Sanmayın: Sevk-i sehâdetle cosan bir kan var ...
Bizde lesten daha hissiz, daha kokmuş can var!
Bakmayın, hem tükürün çehre-i murdarımıza!
Tükürün: Belki biraz duygu gelir arımıza!
Tükürün cebhe-i lâkaydına Sark'in, tükürün!
Kukulansın, görelim, gayreti halkın, tükürün!

²³⁰ “İste sana, onların kendi yolsuzlukları yüzünden ipissiz kalan yurdları!...”

²³¹ age. , s. 390-392.

Tükürün milleti alçakça vuran darbelere!

Tükürün onlara alkis dagitan kahbelere!

Tükürün Ehl-i Salîb'in o hayâsiz yüzüne!

Tükürün onların asla güvenilmez sözüne!

Medeniyet denilen maskara mahlûku görün:

Tükürün maskeli vicdanına asrın, tükürün!²³²

17 Kânûni sâni 1328"²³³

2.4. Sonuç

Mehmed Akif(Ersoy) basta olmak üzere Babanzâde Ahmet Naim, M. Semsettin Günaltay, Esref Edip gibi Islâmcilik fikir hareketi çerçevesinde eser vermiş olan yazarlarımız genel anlamda Islâm birliğini savunmuş, Islâm'ın birlik beraberlik ve dayanışma için yeteri kadar dayanak noktalarının olduğunu vurgulamışlardır. Bu kişiler içerisinde Semsettin Günaltay, ırka ve milliyet duygusuna da ayrıca değer vermesi ve vurgu yapması yönüyle diğerlerinden ayrılır.²³⁴

Mehmed Akif Islâmcilik düşüncesi doğrultusunda eserler verenler içerisinde birinci sırada gelmektedir. Akif'teki anlatımın güçlülüğünü, değişik sorunlar karşısındaki hassasiyeti ve memleket sorunlarla sürekli yakından ilgilenmeyi diğerlerinde Akif kadar baskın bir şekilde görmemekteyiz. Akif, Islâm'i öğrenmiş, öğretmiş, yaşamış ve yasatmıştır. Sosyal meselelerin çözümüne Islâm dini

²³² age. , s. 394.

²³³ 30 Ocak 1913

²³⁴ Bkz.: Zulmetten Nura adlı eser içerisindeki “Milliyet Duygusunu Uyandırırım” ve “Tanzimatçılık Devri ve Neticeleri” adlı yazıları.

zaviyesinden bakar. Onun için gerilemenin sebebi birçok sebebe baglidir. Cehalet, tembellik, Islâm’i yanlış anlamis olmak ve yanlış uygulamak geriligin temel sebepleridir.

Akif’in yani sıra Babanzâde Ahmet Naim “Islâmda Kavmiyetçilik Yoktur”²³⁵ adli eseriyle ön plana çıkmaktadır. Bu eserinde, Islâm’ın kavmiyetçilik meselesine bakis açisini yorumlar. Ayetler ve Hadislerden hareketle Islâm ile Kavmiyetçilik fikrinin asla uyusmayacagini dile getirir. Çünkü Islâm ayrilik degil birlik dinidir. Ahmet Naim çalakalem aklina estigi zaman yazan yazarlardan degildir. O, Islâm ve degerlerine saldirildigini gördüğü anda savunmaya geçer ilmi yoldan Islâm’a saldiranların fikirlerini degisik kaynaklardan da taniklar göstererek çürütmeye çalisirdi.²³⁶ Ahmet Naim Batı ilmini ve Fransızca’yi mükemmel bilirdi. M. Hamdi Yazır Fransızca ve Arapça konusunda çok derin bilgiye sahip rterek ne zaman yardima ihtiyaci olsa Babanzade Ahmet Naim’e basvurdugunu belirtmektedir.²³⁷ Bununla birlikte materyalizm düşüncesine de kesin bir ilde karsidir. Materyalist düşüncelerinden dolayı Tefvik Fikret ve Abdullah Cevdet’e karsi bir tavir sergilemistir.²³⁸

Baslangıçta Yahya Kemal’in tarihî şahsiyetlerin mezarına hürmetini, tarih ruhunu mimarî yapılar da aramasini Islâmiyet’e aykiri bulur; fakat daha sonra bu fikrinden vazgeçerek Yahya Kemal’in ne kadar hakli oldugunu itiraf eder. Çünkü

²³⁵ Babanzâde Ahmet Naim, “Islâmda Kavmiyetçilik Yoktur”, Bedir by Istanbul yayinlari, Pembe Kitaplar:10, Istanbul 1991. (Yazinin asli için bkz. : Ahmed Naim, “Islâm’da Dava-yi Kavmiyet”, *Sebilü’r-resad*, XII/293, s. 114-128)

²³⁶ age. , s. 11.

²³⁷ age. , s. 18.

²³⁸ age. , s. 14.

Ahmet Naim yanlista ısrarci olmayan, hatalı olduğunu fark ettiği anda hatasından dönen bir fikri terbiyeye sahiptir.

Babanzâde Ahmet Naim, Türkçülerin sadece Islâm'a inanan kanadıyla kavmiyet meselesini tartisabileceklerini söyler ve materyalist olan kanatla ıslarının olamayacağını belirtir. İnsanları Türkçülük ve Islâmcılık düşünceleri olarak ikiye bölmeyin de anlamlı olmadığına değinir. Türkçülerden halkı bölmemeleri ve “çifte mefkûre” sahibi yapmamaları konusunda ricada bulunur.²³⁹

Turan idealiyle bağlanan insanların dini arka plana iteceğinden endişe eder. İki mefkûre arasında kalan insanların bocalayacaklarını ve birlikten yoksun kalacağını vurgular. Bu yönüyle Ahmet Naim Turancılık fikrinin kesinlikle karşısındadır.

“İki gaye takib eden kimse, mutlaka birini daha ulvî bir gaye itti haz ettikten sonra diğeyini onun içinde eritecek, kaynatacak ve birinciyle olan alâkasi nisbetinde sevecektir. Yani birine olan muhabbeti diğeyinin hatiri için olacaktır. Öyleyse Allah rızası için, Türklerin yüzünü Kabe'den Turan'a çevirmekten vazgeçiniz. Her iki tarafa bakmayı kimseye tavsiye etmeyiniz. Zira cihetleri birbirine zittir. Bir anda her ikisi birden görülemez. Türkler ya Kabe'ye dönüp -bin yıldan beri olduğu gibi- Turan'i arkada bırakacaklar, ya Turan'a dönüp Kabe'yi unutacaklar. Kâh biri kâh diğeyine bakanlar ise «Ne ondan ne bundan olmayıp, ikisinin arasında bocalayanlar» zümresinden olacaklardır. Böyle karışık mefkureden ne hayır geleceğinin izahını ise umarım bana bırakmazsınız.”²⁴⁰

Babanzade Ahmet Naim Türkçülere “Müslüman ve Türk” gib ayrılık hissi veren ifadelerden vazgeçmeleri, tefrikaya yol açan her türlü hareketten kaçınmaları,

²³⁹ age. , s. 40.

²⁴⁰ age. , s. 41.

Seriat-i Muhammediye dairesi içerisinde Türklük için istedikleri kadar çalışilabilecegi, bu çalışmaların Türklük namına değil Islâmiyet namına yapılması gerektiği, İnsanların birbirine hitap ederken “Türkler” değil “Müslümanlar” diye hitap etmesi gerektiği, Cengiz’in yasasını bilmenin, I yurdunu tanımanın, Altın Ordu’yu anmanın gerekli olmadığı, putperestliğin hortlatılmaması gerektiği, Muhammed’in Seriatini, Islâm yurdunu, Islâm mücahitlerini bilmek, tanımak ve anlamaya çalışmak gerektiğini, değer noktasında Islâm’ın adının yanında irkin adının bile anılmasının hakka karşı dalâleti savunmak olacağını ifade eder. Bu bağlamda tüm Müslümanları Islâm birliğine çağırır. Yazısının bütününde ise bu düşünceleri Kur’an-i Kerim’den hareketle savunma yoluna gider.²⁴¹

Islâmcılık düşüncesinden söz ederken Mehmet Semsettin Günaltay’ın da anılması gerekmektedir. Günaltay, “Zulmetten Nura”²⁴² adlı önemli Islâm âlimlerinden Ferid Kam’ın takdim yazısıyla basılan bu eserinde Akif’in Safahat’ında manzum hikâye şeklinde bize anlatmaya çalıştığı Islâm’ın aydınlığı ve sosyal meseleler karşısında tutumumuzun nasıl olması gerektiği fikrini düz yazı şeklinde anlatmaya çalışmıştır.²⁴³ Günaltay bu eserinde münevver bir aydın görüntüsü ile

²⁴¹ age. , s. 44. Babanzâde Ahmet Naim ve fikir hareketleri içerisindeki yeri ve daha kapsamlı olarak düşüncelerini anlamak için bkz.: Düzdag, Ertugrul, Türkiye’de Islâm ve Irkçılık Meselesi, Fatih Yayınları Matbaası, İstanbul 1983, s. 27; Ahmed Naim, “Islâm’da Dava-yı Kavmiyet”, **Sabilü’r-resad**, XII/293, s. 114-128; M. Cevdet İnançalp, Müderris Ahmed Naim, Ülkü Matbaası, İstanbul 1935.

²⁴² Günaltay, Mehmet Semsettin, **Zulmetten Nura**(Bunalım Çağından Islâm’ın Aydınlığına), Marifet yayınları, İstanbul 1998.

²⁴³ Mehmed Akif, Semseddin Günaltay’ın **Zulmetten Nura** adlı eseri için yazdığı tenkîd ve takrîz yazısında Semseddin Günaltay’dan ve eserinden övgüyle hseder. Semseddin Günaltay’i “kahraman yürek” olarak niteler: “Lâkin ask olsun o kahraman yüreklere ki : bu kadar musibet, bu kadar hüsrân, bu kadar hirmân, bu kadar felâket karşısında yine sarsılmazı yine yılmaz da her

karsimiza çıkmakta, halki karsilasabilecegi tehlikeler karsisinde uyanik olmaya davet etmektedir. Eserde üzerinde durulan temaların Mehmed Akif'in ele aldığı temalarla büyük oranda örtüşmesi dikkat çekicidir. Eserde üzerinde durulan sosyal ve siyasi meseleleri şöyle sıralayabiliriz:

Çöküşün sebeplerini içeride aramak gerektiği, Avrupa'dan merhamet dilemenin anlamsızlığı, Avrupa'nın Türkiye üzerindeki emelleri, düşmanla mücadele etmenin gerekliliği, Türklere ve Müslümanlara yapılan zulümlerin asla unutulmaması gerektiği ve hafızlarda canlı tutulması için gerekenlerin yapılması, inancın gerekliliği, Terakkiye engel olan Islâmiyet'in değil bizim dini yanlış anlamış oluşumuz, cehaletin kötülüğü ve ilmiye sınıfının gerilemesi, eğitim kurumlarının islahaya muhtaç olduğu, milliyet duygusunu uyandırmanın liliği, Anadolu'da sefaletle karşı alınması gereken acil tedbirler vb. konular üzerinde durulmuş ve çözüm önerileri sunulmuştur.

Tanzimatçıların kendinden sonraki nesillere körü körüne bir Batıcılık anlayışı miras bıraktıklarını dile getiren Günaltay, bu yanlış ilılasmanın ülkeyi felakete doğru sürüklediği ve İttihad ve Terakki Cemiyet'nin baskısı sonucu II. Mesrutiyet'in ilanı ile de doruk noktasına ulaştığını belirtmektedir. İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin hüküm sürdüğü zaman diliminin bir kısmından bahsederek 1908–1913 seneleri

taraftan kusattığı muhit-i nâimi uyandırmak, milleti «Zulmetten Nura» çıkarmak zaman zaman samimi feryadlar koparır!

İste benim Semseddin'im o kahraman yüreklerin biri; iste benim Semseddin'imın şu te'lifi o feryadların en müessiridir. (...)

O, bir tabîb-i içtimâîdir, lakin diğer bir takım sersemeler gibi arazi maraza, marazi araza karıştırmaz, a'râzî müdavat ile uğraşmaz. Hastalığın mahiyetini anlamaya, esbabını bulmaya çalışır. Su sa'yinde muvaffak olabilmesi için îcab eden ma'lûmata sahiptir; hem san'atına, hem hastasının fitratına hakıyla vakıftır." (Mehmed Akif, "Zulmetten Nura-Tenkîd ve Takrîz", *Sebilü'rresad*, 9 Mayıs 1329, 16 Cemaziyelahir 1331, C. : 10, adet: 245, s. 187-188.)

arasında yaşanan felaketleri ve Ittihad ve Terakki Cemiyeti'ni eleştirerek halkın uyanısa geçmesi için bir vesile olması gerektiğini temenni eder. Önce hastalığı tespit edip sonra tedaviye baslamanın gerekliliği vurgulanır. Aksi takdirde süreçte karsımıza çıkabilecek önü alınamaz felaketlerin hepimiz için bir tehlike olduğunu vurgulamaktadır. Herkesin vatanın kurtuluşu yolunda bir mehdi gibi çalışmasının ne kadar gerekli olduğuna dikkatleri çekmektedir.

“ Bes seneden beri devam eden kuru söz, alıkça alkis, rast geleni küçümseme ve değersiz görme devrinin getirdiği felâketler uyanısa vesile olmalıdır. Memleketin halini, seviyesini, zihniyetini nazari itibara alarak önce ne yapacağımızı iyice düşünmek ve sonra hemen ise baslamak lâzımdır. Kuzey ayıları, deniz balinaları, Balkan tilkileri ağızlarını açmış geri kalan mülkü de yutmaya hazırlanıyorlar. Milleti tehlikeden kurtaracak mehdiler ne gökten iner, ne de yerden biter. Vatan aski ile titreyen çalışkan ve namuslu her fert vatani kurtarmak için baslı basına bir mehdi olmalı, bir mehdi gibi çalışmalıdır. İyice kanaat getirmeliyiz ki herkes is basına kosmazsa kesi n felâket muhakkak ve hepimize gelecektir.”²⁴⁴

Semsettin Günaltay “Tanzimatçılık Devri ve Neticeleri” başlıklı yazısında Osmanlı Devleti'ndeki fikir cereyanlarının çeşitliliğine dikkati çeker. Aynı ırktaki insanlar arasında bile fikir birliği olmadığını belirtir. Hamaset anlamında herkesin vatansever olduğunu ifade ederek vatani kurtarma yolunda bir metot ve fikir birliği sağlanamadığını ifade eder. Bu fikir birliğinin olmayışının içtihat farkı olarak düşünülmemesi gerektiği ve içtihatın esasa ait konular üzerinde olamayacağı, ikinci

²⁴⁴ Günaltay, Mehmet Semsettin, *Zulmetten Nura* (Bunalım Çağından İslâm'ın Aydınlığına), Marifet yayınları, İstanbul 1998, s. 196-197.

dereceden konular hakkında olabilecegini belirtir. İnsanlar arasındaki bu derece fikir ayriliklerini ise derin bir ortak kültür olusturulamamis olmasına dolayisiyla ruhların ve duyguların farklı olduguna baglamaktadır. Bu noktada Tanzimatçılar millî bir ruh olusturamayarak Batiyi oldugu gibi taklit etmeleri yönüyle eleştirir. Aydınlarla halk arasındaki uçuruma değinir. Memleketin aydını kendini milletin dertleriyle hemdert olacağı yerde kendi halkını küçük görmektedir. Bir yanda asiri Batıcılar bir yanda mutaassip Dogu kültürü yanlıları iste bu iki fikrin sürekli çarpisması ülkeyi kötü günlere doğru sürüklemektedir. Aydınların halkına karşı yabancılaşmış olması, onların dertlerini anlamaya çalışmaması kılavuzu olmayan her rüzgârla birlikte değişik yerlere savrulan bir halkın ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Günaltay, Tanzimatçılar milletin bünyesine uygun bir tarzda olusturamamakla ve kültür politikalarında ifrat ve tefrit noktasında olmaları yönüyle eleştirmektedir. Bünyeye uygun davranmayışları milletin fikri yapısını bozmuş ve düşünce bunalımlarına sebep olmuştur.

“ Milletlerin, tarihçe tespit edilen alin yazıları, man vî ihtiyaçlarının zaruri neticelerinden ve bu neticelerin zincirleme halinde pespeşe meydana gelmesinden ibarettir. Her millet ruhî temayüllerine, irkinin gereksinimlerine, âdet ve an'anelerine göre idare edil ek ister. Bu pek tabii ve kaçınılmaz bir ihtiyaçtır.

Belirtilen esaslardan dönüldüğü anda milletin bünyesinde çok feci çarpıntılar, elîm sizilar, basgösterir. Hastalık, buna ima sevkedenden ağırlığıyla milletin vücudunu sarsar, zayıf düşürür, ve sonunda onu diğer hastalıklara da hazır bir zemin haline getirir. Hastalık sebepleri elirlenmeden ve tamamen teshis edilmeden, bünyenin durumuna pek de uygun olmayan yanlış

tedbirlere basvurulur, yanlis ilaçlarla tedaviye kalki ilirsa hastaligin sona ermesine degil, tehlikeli ve siddetli bir hal almasina hizmet edilmi s olur.”²⁴⁵

Yukaridaki alinti da çok açık oldu u üzere bir millete bünyeye uygun olmayan baska bir dsnceye, farkli bir geleneye sahip manevi durumları, toplumun aliskanlıkları, irkin gerekleri ve hatta geçi durumları farkli olan baska bir milletin idari ve sosyal yapısını aynen uygulamaya alısmak milletin bünyesini zayıflatmaya ve hatta yok etmeye se ep olur.Bünyeye uygun çözüm yöntemleri olusturabilmek için tabiat sahn sindeki bilgi ve hikmetten faydalanilabilir. Zira tabiat tamamen bir ni am ve denge içerisinde büyük bir uyuma sahiptir. Toplumlari düzeltme, islah etme ve sorunlara çözüm bulma konusunda da milletin yaratilisina uygun  zm yöntemleri üretilmelidir. Aksi takdirde n alinmaz büyük buhranlar ve felâketler ortaya çıkabilir. Günaltay, bünyeye uygunluk konusundaki bu dsncesini canlilarin solunum alma organlarinin farkli oluslarından ve her c nlinin ancak kendi ortaminda yasayabilecegini belirterek somutlastirir. Ortamin canliyi kendine göre sekillendirdigine deginerek çıkarsama yoluyla toplumlarında kendine uygun olmayan ortamlarda ve kültürler içerisinde yasamasinin mümkün olmadigina deginir.

“Bir balık sudan ıkarilinca havasizlikten derhal lyo . Çünkü canliligi ile uygun olmayan bir çevreye atiliyor. Hâlbuki balık da yasadigi için teneffüs organı solungaç seklinde tesekkül etmistir. Nefes alıp verme organı akciğer seklinde olmasını gerektiren baska bir ortamda yasayamaz, organizması buna elverisli degildir. Bir millet de ırk özellikleri, kavminin

²⁴⁵ age. , s. 168.

an'aneleri, ruhi meyilleri, özetle kendi zihniyeti (mentalite) ile uygun olmayan teskilât ve düzene tabi tutulmak istenilirse, aynen canlılığını ortaya çıkaran çevreden disari atılmış balık gibi yaşayamaz, erhal ölür.”²⁴⁶

Kültürel farklılıklara değinirken aynı dine ve aynı inanca mensup olan Latin ve Anglosakson ırklarını örnek vererek bunlar arasında bile çok büyük kültürel farklılıklar olduğunu birinin teskilat yapısı ile kesinlikle bir diğerine uymasının mümkün olmadığını belirtir. Buradan yola çıkarak Doğu ile Batı arasındaki bakış açısı ve kültürel, sosyal ve idari farklılıkların çok daha derin olması gerektiği sonucuna ulaşır.

Batı'nın gösterdiği ilerlemeye muhtaç olduğumuzu da belirten Günaltay, bu etkilenmenin kültürün sadece maddi boyutunda olması gerektiği taraftarıdır. Batı ilerlerken bizim yerimizde saymamız gibi bir sonucun bizim felaketimiz olabileceğine değinerek seçici davranmak suretiyle Batı'nın örnek alınması taraftarıdır. Bu konuda tüm İslâmcılar hemfikirdirler. Batı'nın iyi taraflarının alınması yönüyle İslâmcılık düşüncesini benimseyenleri ilerlemeyi takip etmek anlamında Batıcı sayabiliriz.

Lâle devrini ve bu devirde ortaya konan yanlış Batılılaşma merkezli siirleriyle eleştiren Günaltay, bu duruma örnek olarak da Nedim'in bir gazelini verir. Zira bu gazel ona göre bizde geçmişi 18. yy. başlarından (Lâle Devri) beri devam etmekte olan değersizleşme ve “ahlâk sefaleti” sürecini yansıtmaktadır. Nedim bu gazelinde bir masukun âsiginin dinini ve imanını bile elinden alabileceğine değinmektedir:

²⁴⁶ age. , s. 169.

“ Tahammül mülkünü yaktın Hülâgû han misin kâfir
Heman dünyayı yaktın ates-i sûzan misin kâfir
Kizoglan nâzi nâzin sehlevent âvâzi âvâzin
Belâsin ben de bilmem kız misin oğlan misin kâfir
Ne mânâ gösterir düşündeki ol âtesîn atlas
Ki yani su'le-i cânsûz-i hüsnü ân misin kâfir
Nedir bu gizli gizli ahlar câki giribânlar
Aceb bir suha sende âsik-i nâlân misin kâfir
Sana kimisi canım kimi cananım deyû söyler
Nesin sen doğru söyle cân misin cânân misin kâfir
Sarab-i âtesinin keyfi rûyun su'lelendirmis
Bu haletle çeragi meclisi mestan misin kâfir
Niçün sık sık bakarsın böyle mir'at-i mücellâya
Meger sen dahî kendi hüsnüne hayran misin kâfir
Nedim'i zari bir kâfir esir etmiş sitmistim
Sen ol cellâdi din ol düşmeni iman misin kâfir”

Nedim

Biz bu tip şiirlerle uğraşırken aynı dönemde Batı bilimsel çalışmalarına hız vermiş, ilerleme yolunda hiçbir engel tanımiyordu. Osmanlı Devleti ise Nedim'in gazelinde de gördüğümüz üzere daha ziyade marazi(melankolik) duygularla uğrasmaktaydı. Zamanla B ti, içindeki bu

ilerleme yükselme hirsina yayılma, yeni pazarlar bulma yeni sömürgeler elde etme hirslerini de katarak sarkin üzerine dogru y rümeye basladi.²⁴⁷

Güçsüz kalmis Osmanli Devleti'ne ve Sark memleketlerine olanca gücüyle saldiriya geçen Bati geri kalmis olmasina ragmen ruhen ve vicdanen çok saglam hilafete bagli bir toplulukla karsilasti. Bu toplumun iman kuvveti savasa giderken “ya sehid ol ya gazi” felsefesi Bati'y Dogu toplumlarini ele geçirebilmek için önce kültürünü ve degerlerini yok et esi gerektiği fikrini verdi. Bu asamadan sonra Bati her gittikleri yerde mil i an'ane ve duygularimizi, degerlerimizi, sosyal ahlâkimizi çökertm ye yönelik olarak Batili tarzda egitim veren ve kendi degerlerini asilam k misyonunu yükledikleri okullarini açmaya basladi. Bu okullar kısa sürede mantar gibi çoğaldi. Batililar, misyoner faaliyetleri yürütmek üzere bu okullari açtıktan sonra bir taraftan da devlet adamlari arasina zararli ohumlar saçmaya çalıştilar. Vezirlerimize sirdas, devlet adamlarimize üstesar, çocuklarimize egitimci, kızlarimize arkadas oldular. Böylece siyasi e sosyal hayatta bir milleti çökertmek için gerekli olan tüm makamlari ele eçirmis oldular. Kendi egitim sitemini ve kültürlerini asiladıkları gen lerimiz kendi milletinden nefret etmeye basladi. Millet degersiz ve sagilik bir varlik olarak görülmeye baslandi. Milli duygu, bilinç ve benlikle yetismemis olan Türk'ün degerleri asagilandı. Türk'e “kabalık” ve “barbarlık” gibi atıfl rda bulunuldu. Iste aydin ile halk arasında Batililarin uz n vadeli senaryolari

²⁴⁷ age. , s. 171-172.

sonucu açılan bu büyük uçurumlar sonucu felaketler bir bir bas göstermeye başladı.²⁴⁸

Her millet, çevre, iklim ve kalitim geregi olarak kend ne has bir degerler manzumesine ve irkî bir karaktere sahiptir. I i bir sekilde bu karakterler o milletin yükselmesi için bir vesiledir. ükselis için bu irkî karakterler çok önemli bir etken olduğu gibi gerileme ve yok olus için de birinci dereceden etkilidir. Bu irkî karakteri iyi kullanmaz isek, umursuzca yabancı unsurların etkisi altında bırakırsak ırk verem yakalanır, için için kemirilir, günden güne zayıflığı ve bitkinliği artarak eski gücünü ve kuvvetini kaybeder. Sonunda da yıkılıp gider. Günaltay eserinde milletleri bir insan vücuduna benzeterek paralellikler kurmaktadır. İnsanın hastalanması gibi milletlerin de bünyeye uygun hareket edilmezse hastalanacağına değinerek. Aynı insan ruhu gibi milletlerin de ruhu olduğunu belirtmektedir. Bu ruhun iyi korunması gerektiğini değinerek aksi takd rde milletlerin yok olmasının kaçınılmaz olduğunu ifade et ektedir.

“Herhangi bir ırk, yabancı milletlerle hiç çekinmeden risir, arastırmadan, kuskulanmadan onların âdet ve an'anelerini almakta sakınca görmez, daha doğrusu -bizde olduğu gibi- sonsuz bir istekle baskalasımaya meylederse bu karışmadan sonra ırkin ruhunda gizliden gizliye bunalım çıkaran bir sarsıntı başlar.

Sarsıntının siddeti ırkin temellerini gevsetir, kalıtsal karakterler tehlikeye düşer ve gitgide yok olmaya başlar. Bir zaman gelir ki ırk miras

²⁴⁸ age. , s. 168.s. 174-176.

olarak aldığını tamamen kaybetmiş olur. Bu müthiş devr iflas ile sonuçlanır, neticede ırk batar, yok olur gider.”²⁴⁹

Günaltay, eserinde yabancı unsurların ırk üzerindeki etkisine geniş yer ayırır. Bir milleti veya irki yok etmek için sadece top ve tüfek gibi saldırı unsurlarının yetmeyeceğini asıl önemli olanın milletin değerlerini yok etmek olduğunu belirtir. Çünkü savaşın maddi unsurları karşısında millî değerleri, millî bilinci ve benliği iyi oturmuş olan bir millet gerekirse düşmana karşı canını siper eder. Oysa o milletin millî damarlarını kireltirsek ne olduğunun bile farkında olmayacaktır. Bu sayede düşman kuvvetler büyük bir direniş ile karşılaşmadan istedikleri gibi hareket edebileceklerdir. Nitekim Balkan Savaşları sırasında ve Millî mücadele sırasında belirli bir kesimde de olsa bu çözümlülüğün ve değersizleştirme politikalarının izlenişi derinden görmektediriz. Eğer milletler ırkî karakterine has olan değerler manzumesini iyi bir şekilde korumasını bilirlerse büyük direnişler veya yeniden doğuşlar kendini sık sık göstererek millet yekvücut olup düşmana karşı destansı bir direniş gösterecektir. Bu direnişin en tipik örneği “Çanakkale Muharebesi” sırasında olmuştur. Askerlerimiz kendilerinden beklene den çok daha fazla bir başarı göstererek destan yazmışlardır. Milli Mücadele sırasında Mustafa Kemal önderliğindeki Türk Ordusu da aynı bilinç ve duygu ile hareket ederek tarihte esine az rastlanır bir kendini adamışlık örneği sergilemiştir.

Tüm yukarıda verilen örneklerden ve M. Akif, Semsettin Günaltay, Babanzâde Ahmet Naim ve diğer İslâmciler olarak nitelendirilen yazarların eserlerinden çıkarılacak sonuçları şöyle özetleyebiliriz:

²⁴⁹ age. , s. 168.s. 178.

1. Islâm birliği ve dayanışma Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için en önemli etkidir.

2. Milletin ruhuna uygun çözüm yöntemleri aranmalıdır. Aksi takdirde Devlet'in batması milletin yok olması kaçınılmazdır.

3. Irkin karakter özelliklerini korumak son derece önemlidir. Zira millîlik ruhunun mimari irkî özelliklerdir. Semsettin Günaltay ve Cemaleddin-i Efgânî'de ırk düşüncesini baskın olarak görmekteyiz.

4. Milletler için en büyük tehlikeler cehalet, tembellik, tefrika, ümitsizlik ve inançsızlıktır. Bu unsurları kendi bünyesinde barındırmayan milletlerin gerilemesi veya yok olması mümkün değildir.

5. Islâmcılar olarak nitelendirilen söz konusu yazarlar ilerleme ve maddi kültürü alma, yeni gelişmeleri takip etme anlamı da birçok Batıcıdan daha Batıcıdır. Batının ilmini ve teknolojik gelişmelerini alma bunun dışında kalan değerler konusunda milli kalınmasından yanadırlar. Günaltay ve Efgânî dışında kalanlar kavmiyeti Islâm Birliği için tehlike olarak görmüşlerdir. Günaltay ve Efgânî ise milletleri bir arada tutan en önemli unsurun milliyet duygusu ondan sonra da din olduğu görüşündedirler. Zira Müslüman Arnavutların ve Arapların isyanları bu tezleri doğrular niteliktedir.

6. Tüm Islâmcı yazarlar kendi değerlerimize, inanç sistemimize bağlı olarak modernleşme ve ilerleme taraftarıdır. Islâmcıların hepsi aynı zamanda en az bir yabancı dil bilen Batı'ya da iyi tanıyan şahsiyetlerdir. Zira bunlar içerisinde Babanzâde Ahmet Naim Fransızca ve Arapça konusunda herkesin kendisine müracaat ettiği bir isimdir.

7. Islâmcılar genel olarak Istibdat yönetimi karsiti olarak ka simiza çıkmakla birlikte. II. Abdülhamid'e karsi eleştirilerinde dengeli davranmaya özen göstermişlerdir. Baslangıçta II. Mesrutiyet'in getirdig fikir hareketlerinden derin bir şekilde etkilenmişler ama Ittihad ve Terakki Partisi'nin kötü yönetimi ve ihanetleri karsisinde des eklerini geri çekerek ölçülü bir muhalefet sergilemeye başlamışlardır.

8. Osmanli Devleti'ni kurtarma anlamında Islâmcilik düşüncesi tek basına basarili olamamissa da dönemde en etkili olan ve geniş kitlelere hitap eden, savaşlar döneminde halki düşmana karsi örgütleme e en büyük vazifeyi yapan bir fikir hareketi olarak karsimiza çıkmaktadır.

3. II. Mesrutiyet dönemi edebiyatında Baticilik

Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunu batılilasmakta gören daha çok pozitivist, materyalist ve akilci temellere dayanan İctihad dergisi ve sahibi Abdullah Cevdet'in en atesli savunucusu olduğu Kiliçzade Hakkı, Baha Tevfik, Celâl Nuri, Rıza Tevfik, Tevfik Fikret gibi şahsiyetler tarafından da temsil edilmiş bir düşünce hareketidir.

Baticilik düşüncesini savunan aydınların fikirlerine büyük oranda 18. yüzyıl aydınlanmacıları Rousseau, Montesquieu, Volter, Helvetius, Isnard, Shopenhaeur, Droper, Büchner, Adam Smith, Francis Bacon vb. düşünce adamları etki etmişlerdir.

Baticilik düşüncesi İslâmcılık ve Türkçülük fikir hareketine göre daha az etkili olmuştur; Fakat ilerleyen süreçte bu fikir hareketi modern Türkiye Cumhuriyeti'nin en temel felsefesi olmuş ve etkileri günümüzde de devam etmektedir.

3.1. Baticilik fikrini temsil eden dergiler

3.1.1. İctihad

İctihad mecmuası, Abdullah Cevdet tarafından 1904'te aynı adı taşıyan yayineviyle birlikte kurulmuştur. Abdullah Cevdet'in vefat ettiği 1932 senesine kadar yayını hayatı sürmüştür. Bu dergi Abdullah Cevdet'in Ömrü boyunca "İctihad" sahibi olarak tanınmasına ve öldükten sonra da bu şekilde anılmasına vesile olmuştur. Derginin son sayısı Abdullah Cevdet ve İctihadi konu edinmiştir. Son sayının ilk yazısının başlığı " Abdullah Cevdet'e ve İctihad'a Fatihadır."

İctihad'ın matbaası Abdullah Cevdet'in, II. Abdülhamid karsiti yayınları nedeniyle İsviçre'den sınır dışı edilerek 1905'te Mısır'a taşınmıştır. İctihad 13. sayıdan itibaren Kahire'de yayımlanmaya başlanmıştır. İctihad mecmuası Baticilik

düşüncesinin yılmaz savunucusu olarak döneme damgasını vurmuştur. Dergide bastan sona Abdullah Cevdet'in mücadeleci kişiliğinin izleri görülmektedir. Birçok defa kapatılan dergi her defasında İctihad'ı andıran İshad, Cehd, İshad vb. yeni adlarla yayını sürdürmüştür.

Toplumsal, siyasî, iktisadî ve kültürel hayatın hemen alanıyla ilgili meselelere değinilmiştir. İctihad'da savunulan fikirlerin birçoğu Cumhuriyet döneminde hayata geçirilmiştir. Bu haliyle dergide fik anlamda Atatürk inkılâplarının hazırlığı yapılmıştır. İctihad, Abdullah Cevdet'in sahsında döneme damgasını vurmuş önemli bir yayın organı olarak "Mesrutiyet Dönemi"ndeki yerini hâlâ korumaktadır.

3.1.2.Tanin

Hüseyin Cahit Yalçın, Tefik Fikret ve Hüseyin Kâzım Kadri'nin öncülüğünde kurulmuş 1908-1947 seneleri arasında yayın faaliyetinde bulunmuş İttihad ve Terakki tarafında yer almış bir gazetedir. Bir müddet sonra gazeteden Hüseyin Kâzım Kadri ve Tefik Fikret ayrılmıştır. Bu ayrılmalardan sonra Hüseyin Cahit Yalçın'ın yanı sıra Aka Gündüz(Enis Avni), Fazıl Ahmet [Aykaç], Falih Rifki [Atay] gibi isimler gazeteyi kadrosuna dahil olmuşlardır. Yönetime karşı sert tutumundan dolayı birçok defa kapatılmıştır. Gazete her kapatılışında değişik adlarla yayın faaliyetlerine devam etmiştir. Gazetenin imtiyaz hakkı 1914 senesinde İttihad ve Terakki Partisi yönetimine devredilmiştir. Tanin, 1925'te Takrir-i Sükûn Kanunu gerekçe gösterilerek kapatılmıştır. Hüseyin Cahit Çorum'a sürgüne gönderilmiştir. Gazete 1943-1947 seneleri arasında yayın hayatında tekrar yer almıştır. Bu gazeteki yazılarından dolayı Hüseyin Cahit Yalçın, değişik yerlere sürgün edilmiştir.

3.2. Baticilik fikrinin baslica temsilcileri

3.2. 1. Abdullah Cevdet

Abdullah Cevdet(1869–1932)²⁵⁰, Arapkir dogumludur. İlköğrenimini Hozat ve Arapkir’de yapmistir. Elazig Rüşdiyesi’ni ve Kuleli Askerî Tibbiye Idadîsini bitirmiştir. Son olarak Mekteb-i Tibbiye’den mezun olmuştur.

Abdullah Cevdet, Mekteb-i Tibbiye’ye gidinceye kadar çevresinde sofukisiligiyle taninmaktadır. Mekteb-i Tibbiye’de içinde bulunduğu çevre ve batilifelsefecilerin kitaplarının etkisiyle fikrî dönüşümler ve buhranlar yaşamıştır. Batifelsefesinin etkisiyle Batili filozoflardan birçok çeviriler yapmıştır. Luis Büchner’ in **Madde ve Kuvvet** adli eserini okuyarak dönemindeki birçok yazar gibi kendisi de çok etkilennmiştir. Bu kitap o dönem için Materyalizm anlam çok büyük önem arz etmektedir. Abdullah Cevdet, ilerleyen senelerde Ittihad ve Terakki Cemiyetinin kurucuları arasında dikkatimizi çekecektir. Cemiyetin içerisindeki faaliyetlerinden dolayı ilk olarak Trablusgarp’a sürülmüş daha sonra Fizan’a sürülecekken Paris’ e kaçarak muhalif faaliyetlerini buradaki Jön Türkler ile birlikte sürdürmüştür. Ardından 1897 senesinde Cenevre’de **Osmanli Mecmuasi**’ nin yönetim heyetine girmiştir. Cenevre’de bulunduğu yıllarda değişik yerlerde yazdığı yazılar Jön Türklerin büyük ilgisini çekmiştir. Jön Türkler, II. Abdülhamid ile anlasarak **Osmanli Mecmuasi**’nin yayinini durdurma kararı verir. Yönetim heyetinde bulunan arkadaşlarının bir kısmi ile birlikte Abdullah Cevdet de maasa bağlanır. Abdullah Cevdet, Viyana sefaret tabipligi ile görevlendirilir.¹ 03 senesine kadar bu görevini

²⁵⁰ Abdullah Cevdet, **İçtihad**’in **İçtihadı**(hazırlayan: Mustafa Gündüz), Lotus yayınları, Ankara 2008. (Özellikle kitabın basında yer alan ve Mustafa Gündüz’e ait olan kapsamlı makale Abdullah Cevdet hakkında geniş bilgi vermektedir.)

sürdürür. Osmanlinin Viyana elçisiyle anlasamayarak Avusturya'dan sinir disi edilir. Paris'e dönüp Ahmet Riza ve arkadaşlarına katılmak istemis, fakat sefaret tabipligi görevini kabul etmesinden dolayı Jön Türklere ihanet ettiği düşünülerek kabul edilmemistir. 1904 senesinde Cenevre'ye dönerek Ethem (Balkan) ile birlikte Osmanli karsiti anarsist faaliyetler yürüten Osmanli Ittihad ve Inkilâp Cemiyeti'ni kurmustur. 1904'te İctihad mecmuasi ve ayni adi tasiyan yayinevini kurdu.

II. Mesrutiyet'in ilani sırasında Ittihad ve Terakki'nin ileri gelenleri arasindaki anlasmazlik nedeniyle kendisini Istanbul'da göremiyoruz. Misir'da çalismalarına devam etti. Bu sirada Hollandalı oryantalist R. Dozy'den yaptigi Tarih-i Islâmiyet adli çevirisi Hz. Muhammed(S.A.V)'e hakarete varan ifadeler içerdiginden büyük tepkiler aldı.²⁵¹ Hakkında “mesihata” yapılan yogun sikâyet

²⁵¹ Bu konuda Mehmet Akif, Abdullah Cevdet'in yanlış yolda olduğuna, yaptığı çevirinin gereksizliğine, niteliksizliğine dair eleştirilerini ve saskinliğini söyle dile getirmektedir: “İste senelerden beri musahabesinden mahrûm olduğum o yâr-i can ile daima aramızda bu gibi muhavereler geçtiği için ben yüzünü hâlâ görmediğim Cevdet Efendi'yi garptan birçok hamûle-i fûnûn ile gelecek diye on yıl kadar bekledim. Fi'lhakî a Cevdet Efendi elindeki Tarih-i Islâmiyet tercüme-i rekîkiyle çıkageldi! Zavallı Hüsnü! Hem kendini, hem de beni aldatmissin. Dozy'nin eserini senin Abdullah Cevdet'inin lisanından kıyas kabûl etmeyecek kadar düzgün bir lisan ile tercüme edecek çocuklar bulayım. Beklediğin bu mu idi!” Akif, makalesinde birilerinin Abdullah Cevdet'in çevirisinin esasında İslam'a saldıranları teshir etmek amaçlı olduğunu vurgulamaya çalismalarını anlamadığını belirterek bu gibi savunmaların gerçeği yansitmadığını belirtir. Bilakis amacının İslâm'i korumak ve yüceltmek değil zayıflatmak olduğunu vurgular: “ (...) Müslümanlığı esasından sarsmak, rabita-i vahdeti koparıp atmak maksad-i sarîhiyle yazılmış bir eseri tercüme eden fakat zannettiginiz yahut zannettirmek istediginiz gibi «Bakiniz ey Müslümanlar! Yabancılar dininiz hakkında neler söylüyor! Bunları görünüz, okuyunuz da ona g müdafaada bulununuz...» diyerek değil, « Ey Müslümanlar! Din diye sarıldığınız mahiyetin ukûl için, efkâr için ne müdhis bir kayıt olduğunu anlayınız. Daha ne zamana kadar böyle hurafata esir olup kalacaksınız?» nidâ-yi tezyîfi her kelimesinden yükselen bir adamı Müslüman yahud Müslümanlık muhibbi tanımakta ma'zûrum. Çünkü deminde arz etmistim Bendeniz zâhirciyim.” (Mehmed Akif, “ Açık Mektub, Ebu'z- Ziya Tevfik Efendi'ye, “Sırat-i Müstakim” 18 Subat 1325, 21 Safer 1328, C. : , adet 78, s. 409-410)

üzerine bu çeviri 1910'da toplatılarak yasaklandı. Özellikle bu çevirisinin etkisiyle din düşmanı olarak tanındı. 1910' da İstanbul'a gelerek birçok Batılı filozoftan çevriler yapmaya başladı. Bunlar içerisinde Gustave Le Bonn'un kendisi üzerindeki etkisi büyüktür. Bunun yanı sıra Doğu'nun önemli filozoflarına da ilgi duymaya başlamıştı. Celal Nuri'nin Mevlâna ve Gazâlî'yi hafife alan yazıları²⁵²na karşı çıkarak bu düşünürlerimizi savunan yazılar yazdı. 1910'da Osmanlı Demokrat Fırkası'na katıldı. Bu partinin Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılmasının ardından bu fırka ile ilişkilerini bitirdi. Bu sırada sürekli İttihad ve Terakki karsiti yazılar yazdı. Bu yazılarında, İttihad ve Terakki'nin ehil eller tarafından yönetilmediği, savaş vurgunculuğu, memleketi zarar verdikleri gibi konuları ele aldı. Bu yayınları sebebiyle ölüm tehdidi almaya başladı. Bu sıralarda İc̣tihad kadrosu arasında da ayrışmalar meydana gelmeye başlamıştı. Bir kısmı her yönüyle iyi savunuyor, bir kısmı ise Batının sadece iyi yönlerinin alınmasına taraf oluyorlardı. 1919'da Sihiye Müdürlüğü görevine getirilmiştir. Bu görevi sırasında daki cahil ve fakir halkın eğitilebilmesi için Balkanlardan gelen iyi eğitim görmüş göçmenlerin Anadolu'nun uygun yerlerine yerleştirilmesini önermişse de bu önerisi saptırılarak onun Avrupa'dan damızlık talep ettiğine yorulmuştur. Oysa Abdullah Cevdet, bu davranışıyla uzun süren savaşlar sebebiyle halkın aydın kesiminin yok olması sonucu içinde bulunulan zamanın cehalete hiçbir şekilde yasama fırsatı vermediğini bilmesinden dolayı halkın aydınlatılması ve cehaletten kurtarılması için bir çıkış yolu olarak önermiştir.

İc̣tihad'ının 1922 senesindeki bazı sayılarında yazar, Bahaîlik inanışını konu edinmiştir. Bundan dolayı yargılandı. Araya Cumhuriyet'in kuruluşu ve yoğun

²⁵² Celal Nuri, "Hazreti Muhammed'in Dehası", İc̣tihad, nu. 82, 28 TS. 1329, s. 1803–1809.

inkilâp faaliyetleri girdiginden dava üzerinden düştü. İc̣tịhad’ın da bu dönemde Atatürk safında yayinlari dikkati çekmektedir. Ancak mesrutiyet senelerindeki anarsist tutumundan dolayı hakkında memuriyet yasagi kondu. 1925 senesinde Atatürk, kendisini görüsmek üzere davet etti. Atatürk tarafından mebusluk veya Sihhiye Müstesarligina atanacagi söylentileri ortaya atilsa da “damizlik adam meselesi” gibi yapay konular gündeme getirilerek engel Bu olaylardan sonra kendisini tamamen İc̣tịhad’a vererek edebî faaliyetlerde bulunmustur.

Abdullah Cevdet, Tanzimat döneminden itibaren etkisini artiran “Batililasmak” kavrami çerçevesinde Mesrutiyet döneminde ses getirmiştir. Ama birçok defa yanlış anlasılmıştır. Cemil Meriç, Abdullah Cevdet’in fikirlerinin yeteri kadar iyi değerlendirilmediğini ve hakkının yenildiğini ileri sürmüştür:

“Rıza Tevfik, Abdullah Cevdet veya Celal Nuri, zamanlarında yobazlar tarafından tekfir edildiler. Sonra hücumlar daha zararsız bir hedef üzerinde teksif edildi: Tevfik Fikret. Bunların hepsi hiçbir zaman küfr-i mutlak içinde değildiler. Olsa olsa agnostikler. Çağdaşlarının bağışlamadığı, dürüstlük, bu samimiyet. Kabuklu hayvanlar, her düşünen insanın karşılaştığı bu beserî testleri anlamak istemedi. Abdullah Cevdet politikaya bulasmış her yazar gibi zamanın namussuz olmuştur, namussuzluğun kanun olduğu bir devirde ve bir cemiyette hiç kimseden bir heykel-i fazilet olması beklenemez. Ama ölümünden aşağı yukarı yarım asır sonra, iliklerine kadar sair bir düşünce ve duygu adamının İslâmiyet’e karşı bir bayrak olarak kullanılması da çok rezil bir tesebbüs. Cevdet Müslüman

değildi belki. Fakat kendisine çatanlardan çok daha mümin idi. Bize göre dava şu: Bir yanda kafası isleyen, kâinatın muammalarını anlamak için hem dinlerin hem felsefelerin ışığından faydalanmak isteyen, bütün bilgilere, bütün düşüncelere açık

birkaç kişi... Ötede mutlak hakikati belli sloganla irca ederek Müslümanlığı fitrî bir imtiyaz olarak kendilerine mâl eden bir iki oportünist. Ve ikincilerin etrafında kümelenen adsız ve suursuz yigin. Dün Abdullah Cevdet'i tekfir edenler onun irfanını affedemiyorlar. Yazar yasak bölge tanımiyordu, kelimelerin en iyi manasıyla hümanist'ti. İhvan-i Safa yazarları ile o çağın Sünnî Müslümanları veya İbn Haldun'la İbn Arabî arasındaki anlaşmazlık. İhvan-i Safa Risaleleri vahiyle ne kadar uyusuyordu, bilmiyoruz. Abdullah Cevdet'i tekfir edenlerin elinde baslıca delil Dozy'nin "Tarih-i İslâmiyet" tercümesi ile Bahaîlik hakkındaki risalesi. Bu deliller zamanımızda inandırıcı olabilir mi?"²⁵³

Abdullah Cevdet, aynı zamanda sair bir mütefekkidir. Kemal'in siirlerinden etkilenmiştir. Tibbiye öğrenciliği sırasında Na't-i Serif adlı siirini yazmıştır. Peygamber Efendimizi övdüğü bu siiri kendisi ateist olarak suçlayanlara karşı birçok defa savunma aracı olarak kullanılmıştır. Bu siir, aynı zamanda İctihad'ın Abdullah Cevdet'in ölümünden sonra yayınlanan son da konulmuştur.²⁵⁴

Abdullah Cevdet'in Abdülhamid karsiti siirlerini kitaplastırdığı kitabı "Kahriyyât" adını tasıtmaktadır. Bu kitabında Istibdat lığı, Abdülhamid düşmanlığı ve hürriyet özlemi gibi temalar göze çarpmaktadır.²⁵⁵ Siirlerinde genellikle içinde yaşadığı toplumun bunalımlarını, siyasi çatışmalarını ve kendi fikrî

²⁵³ Meriç, Cemil, Jurnal 2, İstanbul 2002, 318–319.

²⁵⁴ "Na't-i Serif" adlı siirinin ilk defa yayınlandığı yer: Ramazan Bahçesi, Kasbar Matbaası, İstanbul 1308/1892, Kasbar Matbaası. Ölümünden sonra yayımlanan İctihad'ın son sayısında da yayımlanmıştır. Arkadaşları bu son sayıda bu siire yer vererek kendisinin ateist olmadığını vurgulamak istemişlerdir: İctihad, nu. 358, Kasım 1932, s. 5881.

²⁵⁵ Abdullah Cevdet, Kahriyyât, Misir 1905.(Kitabın 2. baskısı genişletilerek 1908 senesinde İstanbul'da Matbaa-i İctihad'ta basılmıştır.)

buhranlarını ele alır. Siirleri de kendi hayatı ve fikirleri gibi gelgitlerle doludur. Abdullah Cevdet arayışların adami olma vasfıyla kendin göstermiştir. İctihad kapısını sürekli açık tutmuştur. Abdullah Cevdet, takintileri olmayan, kendini sürekli yenileyen, büyük fikri bunalımlar yaşayan, toplum meselelerine duyarlı mücadeleci bir şahsiyet olarak karsımıza çıkmaktadır. inin mücadeleci kişiliğinin kaniti olarak İctihad'ini en kötü koşullarda bile sürekli ad değiştirerek çıkarmasını ve Abdülhak Hâmid Tarhan'ın su dizeleriyle kendini tanımlamasını gösterebiliriz.

“ Öyle bir siddet-i tasmîm ile çıktım ki yola
Karsıma çıksa bile seng-i mezârım dönmem.
Bahr-i zehhâr değil, ebr-i serâr bâr değil,
Hep yanar dağlar ile dolsa civârım dönmem.”²⁵⁶

Abdullah Cevdet kendisini bu dünyada insanları aydınlatmayı vazife edinmiş bir aydın olarak görmektedir. Peygamberlerin öteki dünyada kendisinin ise bu dünyada cennet vaat ettiğini dile getirerek materyalist çizgisini de ortaya koymaktadır:

“ Sizi aydınlatmaya çalıştım gece gündüz
Aydan güneşe gittim, güneşten aya geldim,
Peygamberler cennet vaat ederler öbür dünyada
Ben size bu dünyayı cennet yapmaya geldim.”²⁵⁷

²⁵⁶ Abdullah Cevdet, İctihadın İctihadi(Hazırlayan: Mustafa Gündüz), Lotus yayınları, Ankara 2008, s. 41.

²⁵⁷ Abdullah Cevdet, İctihadın İctihadi(Hazırlayan: Mustafa Gündüz), Lotus yayınları, Ankara 2008, s.40.

Seyh Muhammed Abduh için yazdigi övgü dolu sözler içeren “Emvât-i Lâ Yemût(Yasayan Ölü²⁵⁸) Seyh Muhammed” adli yazisinin basina koydugu kendisinin ve kendisi gibi aydinlanmaci olanlarin fikirlerini ortaya koyan “Sa’irin Yalnizligi” adindaki bes misralik bölüm de aydin tavrı açısından önemlidir. Bu siirde kendilerinin bir baska dünyadan bu dünyadaki insanlari aydinlatmaya geldiklerini vurgular. Bu duygularini son derece edebî olan su dizelerle dile getirir:

“İsitmeye geldik buz deryasini,
Biz özge âlemin muhaciriyiz;
Sagirlar elinde kâtb âvazi,
A’malar sehrinde mumtaci riyiz.”²⁵⁹

Seyh Muhammed için yazdigi, Cemaleddin-i Efgânî’den de övgüyle bahseden bu yazisini yazar, su satirlarla bitirir:

“Lâ-yemût men yecûdu bin-nefsihi fi sebili’l-ilm²⁶⁰ sirrina mazhar olan büyük, iste Seyh Muhammed Abduh gibi bütün ömrünü ikaz ve insanların aydinlatilmasina harcayan nadir insanlardan biridir. Hâlik ehl-i himem emsalini artirsin.”²⁶¹

Abdullah Cevdet’e göre de dönemin hemen hemen bütün aydinlari belirttigi üzere Islâm toplumlari geri kalmistir. Bati sürekli ilerlemektedir. Islâm toplumlarinin geri kalis sebeplerini siralayan Abdullah Cevdet bu sebepleri söyle tespit etmistir:

²⁵⁸ Yasayan ölüler.

²⁵⁹ age. , s. 66.

²⁶⁰ Kendini ilim yolunda sebil eden ölmez.

²⁶¹ age. , s. 68.

- a. Islâm hükümdarlarının baskıcı yönetimleri.
- b. Din bilginlerinin kötülöklere ses çıkarmamaları, zalim idarecilerle isbirligi yapmaları, onların yönetimlerine ses çıkarmamaları.
- c. Kadınların örtünmelerinin uygun ve mesru olmayan bir sekile bürünmüş olması.
- d. Kader inancının yanlış anlaşılarak her şeyi yazgiya bağlanması.

Dikkat ettiğimizde birisi Batıcı bir diğeri Islâmcı bir yazar olmasına rağmen Müslümanların geri kalış sebepleri konusunda Abdullah ile Mehmet Akif'in fikirlerinin örtünme konusu hariç örtüstüğünü görmekteyiz. Bu örneğin de gösterdiği üzere aslında kategorik olarak değerlendirdiğimiz düşün mensup insanların birçok konuda benzer düşünceleri olduğunu görmekteyiz. Bundan dolayı kesin çizgilerle fikir hareketleri bağlamında yazarların birbirinin karşısında olduğunu söylemek güçtür. Zaman zaman yüzey yapıda birbirine çok zıt görülen yazarlar felsefelerinin derinine inildikçe aslında birçok defa düşünceleri dile getirmektedirler.

Abdullah Cevdet'e göre Müslümanlar ya ilerleme yolunda mücadele edip çalışacak ya da yok olacaklardır. Müslümanların boş lâf ve gereksiz övünmelerle geçirecek zamanları yoktur. Islâm hükümetlerinin durumları ortadadır. Rusya, Siilik ve Sünnilik ihtilafına düşen ve 8000 Müslümanın öldüğü Buhara'yi kesin olarak işgal etmiştir. Müslümanlar, yalnız adlarıyla, kıyafetleriyle değil akliyle, ruhuyla, ahlâkiyle Müslüman oldukları zaman Endülüs, Bağdat, Sam, Hint gibi medeniyetler meydana getirmişlerdir. Avrupa'ya medeniyet dersleri vermiştir. İşte bu eski güzel

günlere dönebilmek ve ilerlemek için Müslümanlar her anlamda kendilerine düzen vermelidirler.²⁶²

Abdullah Cevdet, Ittihad ve Terakki ile Hürriyet ve Itilaf firkalarına ithaf ettiği Ernest Renan’dan çevirdiği “Terbiye-i Ahâlî” adlı yazısında toplum terbiyesinden ve hürriyete hazır olmayan toplumlarda hürriyetin ne kadar zararlı bir şekilde kullanılabileceğinden bahsederek Ittihad ve Terakki Partisi’ni bu konuda eleştirir. Bu partiye mensup olanların fikirlerinin olgunlaşmadığından bahseder. Fikirlerinin ortaya çıkmaması için sadece istibdatı suçlamanın yanlış olacağını, fikirlerin hamlikten kurtulmasının çalışma ile zamanla olacağını belirterek genç dimağları aldanmışlık ile itham eder.²⁶³

“Hürriyete İrtica Yok” adlı yazısında Ittihad ve Terakki Partisi’nin Hürriyet maskesiyle Hürriyet irticası yaptığını vurgular. Eleştirileri tüm siddetiyle Ittihad ve Terakki’ye yönelmiştir. “Her bireyin hürriyeti, sonrasında gelenin hürriyeti ile sınırlıdır.” Sözüne bir ilave yapmak istediğini belirtmiştir. Bu ilave şu cümlelerden oluşur:

“ Her ferdin hürriyeti mensubu olduğu memleket ve milletin hayır ve menfaati ile sınırlıdır.”²⁶⁴ Bu sözünden ve yazısının bütününden hareketle Abdullah Cevdet, “Hürriyet” maskesi altında memleket ve menfaat aleyhine faaliyetler yürütüldüğüne değinir. Bir Alman filozofunun sözünden mülhem olarak İleti bu zalimlere karşı temkinli ve karşı koyabilecek güçte olmaya davet eder. Üstü kapalı olarak devlet teröründen bahseder:

²⁶² age. , s. 102.

²⁶³ age. , s. 105-106.

²⁶⁴ age. , s. 109.

“ Millet ayaklanmaya taraftar olmamali, fakat ayaklanmayi gerekli kilacak bir hükûmete meydan vermeyecek bir surette ayaklanmaya müsait ve kabiliyetli olmalidir.”²⁶⁵

Abdullah Cevdet yazisini, cehaletin ne kadar fazla oldugunu, hürriyet adina hürriyetsizligi asla kabul edemeyeceklerini ve insanlari aydinlatmaya devam edeceklerini dile getirerek “Hürriyet-i irticâ yooook!” ifadesiyle bitirir.

“Mutmain Degilim”²⁶⁶ adli yazisinda insanlarin bagnazligindan korktuğu kadar Bulgar toplarindan bile korkmadigini dile getiri Memleket sevgisine vurgu yapar: Bu sevgisini “ Hayatimizin her anini Anadolu’ dan aliyoruz. O bizim kalbimiz, dimagimiz ve alip verdigimiz nefesimizdir.”²⁶⁷ satirlariyla dile getirir. Yazisinin devam eden kisiminda Dogu medeniyeti ile Bati medeniyetini karsilastirir. Bizim karsimizda muazzam bir Bati medeniyeti oldugunu, bu medeniyetin zalim rahim olsun, iyi olsun, kötü olsun karsisinda saglam b mevkii almamiz gerektigini, ayni silahlarla, ayni neticeler varan usullerle donati mecbur oldugumuzu ifade eder. Yazisinda Bati Medeniyeti karsisinda ulasilmasi gereken noktayi da şöyle ifade eder:

“ Varilmasi lazim olan gaye: Kuvvetli olmaktır, ideal sahibi olmaktır,, zengin olmaktır, yüksek nüfuslu olmaktır, ümrana, afiyete,irf a, vicdana, istiklâle, mâlik olmaktır. Idealin ne demek oldugu bilmeyenler Avrupa’nin ortaya koydugu ümran ve medeniyetin yakindan ve senelerce mütalaa ve tetkik etmemis ve o kavga ve amansiz

²⁶⁵ age. , s. 110.

²⁶⁶ age. , s. 130.

²⁶⁷ Abdullah Cevdet, İçtihağin İçtihaği(hzl.: Mustafa Gündüz), Lotus yay., Ank. 2008, s. 110.

yarisi içinde açık gözle, açık yürekle yaşamamış olanlar bu cospun selin ve bu sillerinin kuvvet ve siddetini takdir edememekte mazurdurlar.”²⁶⁸

“Vur! Fakat Dinle” adli yazisinde Abdullah Cevdet, Bulgarların ayaklanması üzerinde durur ve içinde bulunduğumuz durumun vehametini tablolastirir. Kurtulus çareleri bulmaya çalisir. Ümitsizlige asla yer verilmemesi gerektiğine vurgu yapar. Bu düşüncesini, “Hiçbir zaman ve hiçbir yerde tevekkül azme, tembellik faaliyete, zulmet nura, cehalet ilme uzun müddet hâkim ve galip olamaz.”²⁶⁹ sözleriyle dile getirir.

Abdullah Cevdet, Rusya Müslümanlarının Rus zulmünden ne kadar zor durumda olduğuyla ilgili kendisinden yardım isteyen Kazanlı Hacı Ahmed’in İctihad’a gönderdiği bir mektuba cevaben yazdığı yazıda Rusya Müslümanları noktasında Abdülhamid’in bir şey yapmamasını eleştirir, hilâfetten yardım istemenin anlamsızlığına değinir ve Abdülhamid hakkındaki düşüncelerini ortaya koyar:

“Darü'l- Hilâfe! Darü'l-Hilâfe! deyip durmayın. Abdülhamid Darü'l-Hilâfe'nin de hilâfetin de haysiyet ve itibarını berbat etti. Ve bütün Müslümanların gördüğü zulmün gerçek mesulü, büyük kısmi itibarıyla Abdülhamid ve Abdülhamid gibi müstebit ve hâin Sultanlarıdır. Eger Abdülhamid dahi vicdansız bir padisah olmasaydı yirmi sekiz sene zarfında Türkiye; Çok güçlü ilerlemiş ve medenileşmiş bir İslâm devleti halini alırdı. Ve Müslümanların da o zaman kuvvetli bir dayanagi, bir istinatgâhi bir irfan mektebi vücuda gelmiş olurdu. Hâlbuki Abdülhamid korkunç idaresi ile İslâm ülkesinin üçte birini telef etti. Şimdi Türkiye

²⁶⁸ age. , s. 133.

²⁶⁹ age. , s. 160.

padisahi bir Bulgar kethüdasinin önünde titriyor. Kardesi ni, öz evlâdini şehit eden böyle bir yadigârdan yardım beklemenin ne kadar abes olduğu meydandadır.”²⁷⁰

Abdullah Cevdet bir baska siirinde de kendisinin mücadelecî kisiliginî ortaya koymaktadır. Onun yolu kardeşlik ve aydınlık yoludur, er ve geceler bu yoldan kendisini asla vazgeçiremez. Her yönden saldırılar söz konusudur; ama fikirlerinin doğruluğuna iman etmiş olanlar ölmek pahasına da olsa lari yolunda çalışmaya ve mücadeleye devam ederler:

“Kardasliga, sabaha götüren yoldur yolum;

Kinler geceler beni yolumdan döndüremez;

Her taraftan ne kadar hücum ederse etsin

Bütün zulmetler yine kalbi söndüremez.”²⁷¹

Celal Nuri’nin “Sîme-i Husûmet”²⁷² isimli Batiya kin kusan yazısına karşılık Abdullah Cevdet “Sîme-i Muhabbet”²⁷³ adlı yazısını yazmış ve Bati’ya kin kusmak yerine kendi cehaletimize ve tembelligimize düşman olmamız gerektiğini belirtir. Bu vesileyle Abdülhamid’in Türk milletine ne kadar zararı dokundduğuna değinir:

“Otuz üç sene, Sultan ikinci Abdülhâmid gibi donanmamızı âdetâ hiç mertebesi ne indiren ve düzenli olarak azaltan bir müstebit hükümdarin kahrini ve keyfini çekmiş

²⁷⁰ age. , s. 59-60.

²⁷¹ age. , s. 86.

²⁷² Celal Nuri bu yazısında Avrupa’daki Türk düşmanlığından yola çıkarak Avrupalinin çocuklarına küçüklükten itibaren düşmanlarına karşı kin gütmeyi öğütleyen bir eğitim verdiğine işaret eder. Bulgarların son zamanlarda Türklere yaptığı zulümleri gösterir. Bu bağlamda bizim de Avrupa’ya düşmanlık beslememiz gerektiğinin ve çocuklarımızı Avrupa karsiti olarak yetistirmemizin önemini vurgular. (Celal Nuri, İctihâd, nu. 88, 9 KS. 1329, s. 1949–1951.)

²⁷³ Abdullah Cevdet, İctihâd, nu. 89, 16 KS. 1329, s. 1979–1984.

olan bir millet her seyden ve herkesten evvel kendi ce ve kendi zayıfına husumet ilân etmelidir. Biz kaybettigimiz yerleri kuvvet ile iman ile Zayıf ile kötü irade ile elimizden kaçırdık. Evet, Avrupa bir tefevuktur, bir üstünlüktür. Ona husumet beslemek, benden uzak olsun! Benim bütün husumetimi bu yüksekliğe esit bir yükseklik elde etmeye mani olan cismanî ve ruhani haller üzerine yürür.”²⁷⁴

Abdullah Cevdet’e göre Avrupa ileriliktir, üstünlüktür, takip edilmesi gerekli olandır. En büyük düşman bizim kendi kanımızdaki, kafamızdaki cehaletimiz, tembelligimiz ve bagnazligimizdir. Bizimle gelismis yabancı devletler arasındaki münasebet kuvvetli ile zayıf, âlim ile cahil, zengin ile fakir arasındaki münasebet gibidir. Dünya düzeni güçlülerin üzerine kurulmustur. ün hakli olmaya ihtiyaci yoktur. Gustave Le Bonn’un dedigi gibi kuvvet üstünlüktür. Avrupa kuvvettir, üstünlüktür. İkinci bir medeniyet yoktur. Bunu kabul etmeye mecburuz ve kendimize dönüp hatalarimizi gidererek ilerleme yolunda gayret göstermeliyiz. Zira güçlünün, kuvvetlinin düşmani olmak bize bir fayda saglamaz.²⁷⁵

Süleyman Nazif de Celal Nuri ile Abdullah Cevdet Arasında cereyan eden “husumet”, “muhabbet” tartismasına dahil olur. Süleyman Nazif “El-Cezîre Mektuplari: Husûmet mi, Muhabbet mi?...”²⁷⁶ adli yazisinde Abdullah Cevdet’in “muhabbet” fikrine kesinlikle karsi oldugunu, Abdullah Cevdet’in Avrupali bir misyoner gibi yazdigini,²⁷⁷ Celal Nuri’nin fikirlerinin son derece yerinde oldugunu ifade eder. Süleyman Nazif, Celal Nuri’nin yazisini Abdullah Cevdet’e karsi

²⁷⁴ Abdullah Cevdet, İctihadin İctihadi(Hazirlayan: Mustafa Gündüz), Lotus yayinlari, Ankara 2008, s. 190.

²⁷⁵ age. , s. 197.

²⁷⁶ Selim Sâkit[Abdullah Cevdet], İctihad, nu. 96, 6 Mart 1330, s. 2154–2157.

²⁷⁷ Abdullah Cevdet, İctihadin İctihadi(Hazirlayan: Mustafa Gündüz), Lotus yayinlari, Ankara 2008, s. 200.

savunurken Celal Nuri'nin Avrupa'nin ileriligine ve teknigine karsi bir dsmanlik beslemedigini, hali zihniyetine, Türk dsmanligina karsi bir husumet besledigini vurgular.²⁷⁸ Süleyman Nazif Batı'nın Türk' e ve Islâm' a karsi kendi grslerini ise su sekilde ifade eder:

“Ne demek!... Bir kavim-i diğeri benim pek ziyâde aziz olan milletime hücum etsin.... Ecdadimin mukaddes mirasini çigñesin... insanligin alti bin senelik hukuki müktesebatından kavmimin istifade hakki olmadigini iddia ile bu davasini büyük devletler denilen büyük zalımlere tasdik ve takdis ett iğsin de, ben vicdan ve arkadaşlarımı, yakınlarımı mukaddes kin ve nefretten geri tut onların. nefretini önlemeye çalışayım!... Eger insanlık bu ise ben Hazret Âdem'e kadar bütün nesebimden istifa eder ve onlardan yüz çeviririm. Tarihi dsmanlarıma ka bs ve hayirsiz bir insan olarak yaşamaktansa, vatan ve milletimin perisan enkazı huzurunda tane tane intikamını gösteren bir canavar olmaya razıyım. Yaratilisin se-refli manası, millî felâket nâmina alicenaplık eden insanlara hiçbir vakit sâmil olamaz Cevdet!...”²⁷⁹

Abdullah Cevdet, Celal Nuri'nin “husumet” fikrini savunan Süleyman Nazif'in “El-Cezîre Mektupları: Husûmet mi, Muhabbet mi?...” adlı yazına cevap olarak “Abdullah Cevdet Bey'in [Süleyman Nazif'e] Cevabı”²⁸⁰ adlı yazısını yayımlar.

Abdullah Cevdet bu yazısında, Celal Nuri'ye yazdığı “m bet” i savunan yazısının yanlış anlaşıldığını, kendisini kimsenin anlamak istemediğini,

²⁷⁸ age. , s.198-199.

²⁷⁹ age. , s. 200.

²⁸⁰ Abdullah Cevdet, İçtiħad, nu. 96, 6 Mart 1330, s. 2157.

düşmanlarımıza karşı tabîi olarak husumetin olması gerektiğini, ama asıl husumetin bizim inatçı cahilligimiz, yoksulluk ve beceriksizliğimiz, miskin tevekkülümüz, gafil taassubumuz, maddî ve manevî fakirliğimiz olduğunu ifade eder. Bulgar'ın her türlü vahseti yapıp, her tarafı ateşe verip çıkıp gittigini fakat içimizde bir virüs gibi cahilligimizin, tembelligimizin vb. hâlâ devam ettiğini belirterek asıl düşmanlığın bunlara olması gerektiğini belirtir:

“ Bizim ebedî düşmanımız ne İtalyan'dır, ne Bulgar'dır, ne Rus'tur, ne Yunan'dır. Bunlardan biri veya birkaçı dostumuz, müttehidimiz olabilir. Bizim ebedî düşmanımız, zayıf, cahil ve fakir olmamızdır. Bizi böyle birakan maddî ve manevî hâllerimizdir.

Bundan daha ziyade açık ve net bilmem nasıl söyleyeyim. Hasmımıza hasım olalım. Fakat koyun kalarak kurda husumet hissi beslemekten ne çıkar. Biz koyunlar evvela kurtlardan daha dişi ve daha isli bir kurt olalım. Kurtları biz de dost görmekte gecikmeyeceğiz. Balkabağının Krupp güllesi²⁸¹yle çarpışmak davası tatlı fakat boş bir hayaldir.”

Abdullah Cevdet'in aslında aydın bir münevver olarak Mehmet Akif ile aşağı yukarı aynı meselelerden bahsettiği fakat kullandığı üsluptan dolayı yanlış anlaşıldığı kanaati bizde uyanmaktadır. Çünkü Mehmed Akif'te olduğu gibi Abdullah Cevdet de her şeyden önce cehaletin, bğnazlığın, tembelliğin, ümitsizliğin karsisindedir.

Kiliçzade Hakkı tarafından Celal Nuri (İleri)'ye yazılmış olan “Pek Uyanık Bir Uyku”²⁸² adlı İctihad'da yayımlanan makaleyi de İctihad'ın içeriği bağlamında

²⁸¹ “Krupp Güllesi” sözüyle her bakımdan güçlü Avrupa, “Balkabağı” ifadesiyle de her bakımdan güçsüz Türkler ve İslâm toplumları kastedilmiştir.

²⁸² I.H.[Kiliçzade İsmail Hakkı], İctihad, nu. 55, 21 Subat 1328, s. 1226–1228.

ele almayı uygun buluyoruz. Bu yazı birçok aydın tarafından aynı zamanda Cumhuriyet'in kuruluş ilkelerinin kısa bir özeti olarak imkedir.

Ismail Hakkı'nın bu yazısı bir siyasî rüya örneğidir. Ismail Hakkı bu yazısında memleketin içinde bulunduğu durumdan müreffeh bir duruma geçişini hayal eder. Mevcudu ve Istikbali bir arada alarak tezatları ortaya koyar. Terakki ve daha aydınlık günler için yapılması gerekenleri açıklar. Yapılması gerekenleri 18 madde hâlinde bize sunmuştur. Bunlardan en ilginç olanı ikinci maddede geçen her Türk'ün evine “İttihad-i Islâm” ve “İntikam” yazan iki levhayı astırma teklifidir.

Abdullah Cevdet, ömrü boyunca çıkardığı içtihad'ın ilkelerini sürekli geliştirerek ara ara mecmuasında yayımlamaktadır. “İçtihad'ın Müdür Fikirleri”²⁸³ ad altında Abdullah Cevdet:

1. Hürriyetlerin en mukaddesinin ve birincisinin vicdan hürriyeti olduğunu;
2. Bireysel, sosyal ve siyasî bağımsızlıkların temelini ekonomik bağımsızlık olduğunu,
3. Savaşların uluslararası sorunları halletmede çözüm olmadığını, bilakis her saldırının ahlâk ve adalete zarar verdiğini,
4. Bir milletin felâketinin başka bir millete faydasının ini, tek bir insana yapılan bir haksızlığın tüm insanlığı tehdit ettiğini,
5. Eğitim ve öğretimin insanlara, cemaatlara dayanmayı değil kendi ayakları üzerinde durmayı öğretmesi gerektiğini,
6. Her iste cesaretin önemli olduğunu, edebiyat, sanat, şiir ve musikin ruhları incelterek ruhlara güzellik verdiğini,

²⁸³“İçtihad'ın Müdür Fikirleri” İçtihad, nu. 343, 15 Nisan 1932, s. 5706.

7. Toplumsal bunalimleri önlemek için ziraati gelistirmenin ve okullari islah etmenin önemli oldugunu,
8. Dinlerin asil gayesinin, insanlar arasinda dostluk, kardeşlik, sevgi gibi amaçlarından saptirilarak kötüye kullanilmamasi gerektiğini,
9. Güçlü bireylerin ve milletlerin kendi varliklerini korumak için kendilerini güç kullanarak savunmak gerekecek kadar kötü duruma düşürmemesi gerektiğini,
10. Kuvvetin haktan üstün gelebilecegi fakat hiçbir zaman hakın yerine geçemeyecegini,
11. Batının ilerlemesinin nedenlerinden en önemlisinin kadına verilen değeri oldugunu,
12. Bir memleketin gerçek büyüklüğünün milleti olusturan bireylerin ortak ruhlarında gizli oldugunu,
13. Bir diktatörün önünde bas egmenin çok akildisi oldugunu ve birlikte insan ruhunu küçültecegini,
14. Erdemin bizi baskalarına iyilik yapmaya iten güç oldugunu, erdemin bu yol göstericiliginin bizim davranislarimizi biçimlendirdigini,
15. Insanın sadece yaptigi kötülüklerden değil yapabileceg hâlde yapmadigi iyiliklerden de sorumlu oldugunu,
16. Olgun bir insanın ödül beklemeksizin ve kendisine ceza verilecegini düşünmeksizin iyi olması gerektiğini,
17. Yüksek ahlâk terbiyesinin amacının davranislari erdemli bir şekilde ruhi rahatlama hareketleri gibi dogal ve güzel kılmak oldugunu,

18. Sermaye ve çalışma arasında birbirinin yok olmasına se olmıyacak bir dengenin olması gerektiğini,
19. Dünya üzerinde sadece bir medeniyetin var olduğunu, onu da tüm insanlığın mirasının oluşturduğunu,
20. Milletlerin medenî konularda esit hâle geldikçe birbir rine daha siki bağlanacağını,
21. Toplumsal ilerlemenin bireylerin azim ve çalışmalarının(maddi ve manevi) toplamı olduğunu, çalışmaya gücü yettiği hâlde tembellik içinde yaşayan kimsenin toplumun mesru bir organı olmaktan çıkacağını, bu asamadan sonra toplumun ortaya koyduğu zenginliklerden yoksun bırakılmasının gereğini belirtir.

Bu ilkelerden de anlaşılacığı üzere aslında dönemin aydınları arasında çok derin fikir ayrılıkları yoktur. Fakat yazarların üslubu ve mensubu olduğu çevre çok defa yanlış anlaşılmalarına sebep olmuştur. Dikkat edilirse Abdullah Cevdet ile Mehmed Akif'in temelde aynı odak noktalara yoğunlaştığı, geri kalmışlığın kaynaklarını aynı sebeplere dayandırdıkları görülür. özüm önerileri de kez birbirine benzer olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.2.2. Tefik Fikret

Tefik Fikret[1867–1915], İstanbulda doğdu. Asıl adı Mehmet Tefik'tir. 1888 senesinde Galatasaray Sultanîsi'ni bitirdikten sonra memurluk hayatına başlamıştır. Memurluğunun büyük kısmı öğretmenlik yaparak geçmiştir. Galatasaray Lisesi (Sultanîsi) müdürlüğü, İlköğretmen Okulu(Dârümuallimîn) ve İstanbul Üniversitesi(Dârülfünun) Türk edebiyatı öğretmenlikleri ve Robert Kolej'de Türkçe

öğretmenlikleri dikkate değer görevleridir. Sanat çizgiindeki değişimlerini de dikkate alan Kenan Akyüz, Fikret'in hayatını dört bölüme ayırmaktadır:²⁸⁴

a) Servet-i Fünûn'dan önce[1867–1896]

b) Servet-i Fünûn'da[1896–1901]

c) II. Meşrutiyete kadar[1901–1908]

d) II. Meşrutiyetten sonra[1908–1915]

Fikret'in hayatında Galatasaray Lisesi yıllarında hocası olan Rezaîzâde Mahmut Ekrem'in etkisi büyüktür. Rezaîzâde'den sonra Galatasaray'da hocalık yapan Muallim Naci'den de ders alma fırsatı bulan Tefik Fikret eski-yeni karşılaştırmaları yapabilme imkânı bulmuştur. Ekrem'in çizgisinde Batı merkezli olarak sanat çizgisini oluşturmıştır. Kendisini etkileyen diğer bir şahıs olarak Abdülhak Hâmid Tarhan'ı da burada anmak gerekmektedir. Ekrem ve Hâmid etkisiyle sanatına yön veren Tefik Fikret Servet-i Fünûn dönemine gelindiğinde olgunlaştığını ortaya koyduğu şiirleriyle göstermiştir. İlk şiir kitabını Servet-i Fünûn Döneminde Rubâb-i Sikeste(1899) adıyla çıkarmıştır. Ömer Seyfettin Fikret'in bu şiir kitabının milliyetimize, zevkimize, hissimize aykırı ve muhalif Fransızca şiirlerden oluştuğunu söyleyerek Fikret'i hem taklitçi hem intihal yapmakla suçlar. Ne kadar üzüldüğünü ve kendisini kinadığını dile getir :

“ Zira bir gün elinize “ Emile Bergarac” imzalı bir kitap geçer ve isminin Lyre Brisée²⁸⁵ olduğunu hayretle görürseniz, o vakte kadar zihninizde büyüttüğünüz

²⁸⁴ Akyüz, Kenan, Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, İnkılâp yayınları, İstanbul 1995, s. 95.

²⁸⁵ Kirik Saz

Fikret'in meshur kitabına kendiliginden isim bulamayarak su ufacik terkibi bile Fransızca'dan asirmaya mecbur kaldigina müteessir ve müteesif olursunuz.”²⁸⁶

1899 senesinde “Sehrâyin” adli siirini yazana kadar Fikret'in Ekrem-Hamit çizgisinin de etkisiyle bireysel temali siirler yazdig görmekteyiz. Bu bireysel temalar içerisinde zaman zaman Nesrin, Verin Zavallılara, Balıkçılar, Ramazan Sadakasi gibi siirleriyle sosyal temalara degindigini görmekteyiz.

Aydinlik günleri arzuladigi ve hayal ettigi, “Bir esir esir-i pür-ye'sin” agzından dile getirdigi Sehrâyin siirinden sonra tüm siddetiyle Istibdat'i ve II. Abdülhamid'i hatirlatan herseye lanet yagdirdigi 1902'de yazdigi “Sis”i görmekteyiz. Bu siirinde tarih boyunca tüm sanatçilarin büyülu dünyasinin mekâni olan Istanbul sise bürünmüs kötü bir kadın gibi sunulmustur. Fikret, mekâna yükledigi olumsuz anlamlarla sahsiyet-muhit iliskisini de ortaya koymustur. Asil sahsiyete yönelemediginden ve asiri baski altında olmalarından dolayi asil unsura(II. Abdülhamid ve istibadi) yöneltlen elestirilerin hepsi mekâna yüklenmistir. Hürriyetsizlik, haksizlik, yalan, ahlâksizlik gibi birçok olumsuzlugun besigi olarak Istanbul'u görür ve lanetler yagdirir. Istanbul insanlari her türlü hürriyetini ve ahlâksizliklerini saklayan bir örtüdür. Bir felaketler sahnesidir. II. Abdülhamid'in oldugu yerdir. Hürriyetsizligin kaynagidir. Bu yüzden için tüm kötülüklerin ve ahlâksizliklerin kaynagi olan bir sehirdir. Fikret, Si rini felâketler sahnesi ve dünyanın kocamis kahpesi olan Istanbul'un örtünerek sonsuza kadar uyumasi dilegiyle bitirir:

“ Örtün, Evet, ey ha'ile... Örtün, evet, ey sehr;

Örtün ve mü'ebbed uyu, ey fâci re-i dehr!..”²⁸⁷

²⁸⁶ “Yeni Lisan”, **Genç Kalemler**(Hazirlayan: Prof. Dr. Ismail Parlatir, Yrd. Doç. Dr. Nurullah Çetin), C. II, nu. 1, s. 76.

II. Abdülhamid idaresinin ve Istibdatın II. Mesrutiyet'in ilaniyla son bulmasıyla birlikte Fikret İstanbul'a "Sis" siirinde yakistirdigi tüm kötülüklerden rücû eder. Mesrutiyetin ilan edilmesinden kısa bir süre sonra "Rücû"²⁸⁸ siirini yazarak asil hedefinin İstanbul olmadığını Abdülhamid ve Istibdat olduğunu haykirir. II. Mesrutiyet'in ilanından duyduğu sevinci dile getirir ve o kötü günlerin geride kaldığını ifade eder:

" Hayir , hayir , sana râci degil bu tel'înât,
Bütün bu levm ü te'ellüm, bu ibtikâ-yi hayât,
Hayât-i milleti ta'zîb eden, muhakkar eden,
Çamurlayan ne kadar levs varsa hep birden
Kucaklamis, tasimis bir muhîte â'iddi;
O mel'anet gecesinde uzakdayiz simdi." ²⁸⁹

Siirin devamında İstanbul'a sereflilik, ululuk, saflık medeniyet besikligi gibi güzel sıfatlar yakistirmistir. II. Mesrutiyet, Fikret'in karanlıktan aydınlığa bir adımıdır. Bu ruh haletini "rücû" siirinde çok açık olarak görmek mümkündür. "Sis"teki ümitsizliğin ve karamasarlığın yerini yasama sevinci almıştır. Mesrutiyet kutlamalarını tadında bırakan Fikret siirinin geri kalan kısmında insanların kendi geleceklerini kendilerinin belirleyeceğine değinir. İnsanlara nasıl davranmaları gerektiği konusunda yol haritası verir. Her şey çok güzel ve işler yolundadır; oysa zamanın ne getireceğinden habersizdir. Zira daha sonra İttihad ve Terakki'nin ahlâksizliklerini görünce yeni yönetimle de arası açılacaktır.

²⁸⁷ Tefik Fikret, Bütün Siirleri, (Hazırlayan: Doç. Dr. Nurullah Çetin, Prof. Dr. İsmail Parlatır), TDK yayınları, Ankara 2001, s. 478.

²⁸⁸ 11 Temmuz 1324/1908

²⁸⁹ age. , s. 479.

II. Abdülhamid döneminde üç defa tutuklanan Fikret, II. Mesrutiyet sonrasında da Ittihad ve Terakki Partisi ile mücadele etmiştir. Buradan hareketle Fikret'in ömrü boyunca muhalif birisi olarak hayatını zorunda kaldığını ifade edebiliriz.

Fikret, Mesrutiyet ilan edilmeden yaklaşık üç sene önce oğlu Halûk'a hitaben yazdığı "Sabah Olursa..." adlı şiirinde memleketin istibdattan er geç kurtulacağına olan ümidini, kendisinin bunu göremeyeceğini, görse bile çok yaşlanmış olacağını dile getirerek oğlu Halûk'a olan inancını ve gelecek ümidini dile getirir:

"Evet, sabah olacaktır, sabah olur, geceler
Tulû-i hasre kadar sürmez; akibet bu sema,
...
Ümidimiz bu: ölürsek de biz, yasar mutlak
Vatan sizinle su zindan karanlığından uzak!"²⁹⁰

Fikret'in II. Mesrutiyet'in ilanı konusunda yazdığı bir diğer şiiri ise "11 Temmuz 1924" epigrafiyle başlayan "Dogan Güneş"²⁹¹, dir. Bu şiirinde Fikret II. Abdülhamid dönemini "gece"; Mesrutiyet'in ilanını ise "gün doğumu" olarak nitelendirmektedir. Sembolik bir anlatımla II. Abdülhamid Dönemine ait kötülükler geceye aktararak verilir. II. Mesrutiyetin güzellikleri ise sabaha, gün doğumuna aktarılır. Bu şiirinde de Fikret'in yeni yönetime karşı kosa kosa gitmediğini ve temkinli yaklaştığını görmekteyiz. II. Mesrutiyet ilan edilmiştir; fakat Fikret hâlâ temkinlidir. Bu sembolik şiirinde, II. Mesrutiyet'in ilanı bu dizelerle dile getiriyor:

²⁹⁰ age., s. 462.

²⁹¹ 1327/1911.

“ Âkibet ufk açıldı, sen doğdun

Bütün âlâyı sinle; şimdi fezâ

Seni alkisliyor, bütün gözler

Sende, sevinle parlıyor her yer;

Ve o karsında titriyor hâlâ

Müfteris, müntakim, fakat solgun.”²⁹²

“Doksan Bese Doğru”²⁹³ adlı siirinde, II. Abdülhamid dönemini anarak o günlere lanet yağdırır. İttihad ve Terakki’nin yönetimi ele almasından henüz çok zaman geçmemesine rağmen Abdülhamid dönemine kıyasla bu sefer yolsuzlukların ve ahlâksizliklerin millet, kanun ve hürriyet adına yapıldığını vurgular. İttihad ve Terakki’ye isyan anlamı taşıyan bir siir olarak karsımıza çıka Devrin yine uğursuz olduğunu, milletin büyük umutlarının çığnendiğini, kanun namına insanlara büyük eziyetler yapıldığını dile getirerek kanun adı altında yapılan kanunsuzluklardan duyduğu rahatsızlığı haykirir:

“ Bir devr-i seamet: yine çığnendi yeminler;

Çığnendi, yazık, milletin ümmîd-i bülendi!

Kânun diye topraklara sürüldü cebinler,

Kânun diye, kânun diye kânun tepelendi...

Bî-hûde figanlar yine, bî-hûde eninler!”²⁹⁴

“Millet Sarkisi”²⁹⁵ adlı siirinde Fikreti son derece ilkeli, ahlâkli haksızlığa, zulme, serefsizliğe, alçaklığa isyan eden bir vatansever olarak görmekteyiz. Fikret bu

²⁹² age. , s. 556-557.

²⁹³ 6 KS. 1327/ 19 Ocak 1912.

²⁹⁴ age. : s. 649.

siirinde ihanetçi ve ehil olmayan ellerde anneye benzettiği vatanın ne hâllere düştüğünü dile getirerek serefsiz, ayaklar altında yaşamaktansa ölmenin daha onurlu olacağını dile getirir. Herkesi vatan savunmasına çağırır. Ya vatani savunarak birlikte yaşamalıyız ya da birlikte ölmeliyiz der:

“ Gel kardeşim, annen sana muhtâc; ona kosmak...

Kosmak ona, kurtarmak o bî-bahti vazîfen.

Karsında göğüs bağı açık, ölgün, yattıyor bak;

Onsuz yaşamaktansa beraber ölüs ehven!”²⁹⁶

Tevfik Fikret “Han-i Yagma”²⁹⁷ adlı siirinde İttihad ve Terakki Partisinin yaptığı yolsuzluklar ve ahlâksızlıklar karşısında isyan eder. Haram helâl düşünmeden zavallı halkın her türlü hakkının gasp edildiğini belirterek böyle giderse pek yakın zamanda ocakların sönerek devletin yok olacağını dile getirir. Nitekim İttihad ve Terakki’nin son darbeleri ve isbilmezlikleriyle devam süreçte devlet batmıştır. Bu düşüncelerini Fikret şu dizelerle dile getirir:

“ Verir zavallı memleket, verir ne varsa; mâlini,

Vücûdunu, hayâtini, ümidini, hayâlîni,

Bütün ferâğ-i hâlîni, olanca sevk-i bâlîni.

Hemen yutun, düşünmeyin haramini, helâlîni...

Yiyin, efendiler yiyin; bu hân-i istihâ sizin;

Doyunca, tiksirincaya, çatlayincaya kadar yiyin!”²⁹⁸

²⁹⁵ 25 Haziran 1324.

²⁹⁶ age. : s. 649.

²⁹⁷ Haziran 1328.

²⁹⁸ age. , s. 662.

“Revzen-i Mahlû”²⁹⁹ adli siirinde Tefvik Fikret, Ittihad ve Terakki yönetimini elestirerek memleketi içler acisi duruma düşürdükleri için ötelerden II. Abdülhamid Han’ın kendilerine gururlu bir sekilde müstehziyâne güldüğünü ifade ederek memleketi bu kadar kötü duruma düşürmeye kimsenin hakkı olmadığını dile getirir. Abdülhamid’in kendilerine alayli bir sekilde güldüğünü düşünerek bu duruma düşmekten utanç duyar.³⁰⁰

Fikret’in bu siiri Ittihad ve Terakki’nin kötü yönetimini gördükten sonra “Sultan Hamîd’in Ruhaniyetinden Istimdâd”³⁰¹ adli siiri yazan Filozof Riza Tefvik[Bölükbasi]’i hatırlatır. Nitekim Ittihad ve Terakki hemen hemen herkes için tam bir hayal kırıklığıdır.

Tefvik Fikret, “Bir Lâhza-i Ta’ahhur”³⁰² adli siirinde bir Ermeni’nin 21 Temmuz 1905’te II. Abdülhamid’e karsi girstigi ve basarisiz olarak nitelenen ama 26 ölü ve 58 kisinin yaralanmasiyla sonuçlanan suikaste övgüler yagdirir ve suikasti düzenleyen Ermeni’yi över. Ermeni suikastçinin Abdülhamid’i öldürememis olmasından dolayı ne kadar üzüldüğünü dile getirir. Biz hangi sebeple olursa olsun bir Osmanli Padişahinin bir yabancı tarafından öldürölme tesebbüsünü bile Fikret’in hangi zihniyetle alkisladigini anlamakta güçlük çekiyoruz. Zira eger Türk’ün padişahi öldürölcekse bile Türk’ün elinden olmalıdır. Ekmek teknesine ihanet eden bir komitacinin elinden degil. Öyle ki böyle bir giris hiçbir suretle taraf olmanın dogru olmadığı görüsündeyiz. Zannimizca Fikret siir kitabına olayın gerçek yüzü anlasilmasina ragmen bu siirini almamaliydi. Ayni zamanda 26 kisinin öldüğü ve 58

²⁹⁹ 15 KS. 1327.

³⁰⁰ age. , s. 657.

³⁰¹ Bkz., Büyük Dogu, yıl 2, S. 65, 30 Mayıs 1947, s. 2.

³⁰² 5 Temmuz 1322.

kisinin yaralandığı bu olayı Fikret’in övmesini Fikret’in göklere çıkarılan insanıyeti noktasında kara bir leke olarak görmekteyiz. Abdülhamid hakkında birkaç tane övgü siiri de olan Fikret’in bu konuda gelgitler içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. “Sıtayis-i Hazret-i Sehriyârî”, “Tebrik-i Velâdet-i Pür-meymenet-i Hazreti Hilâfet-penâhî”, “Arz-i Sükran” adlı siirlerinde Abdulhamit’i övmektedir. Abdulhamit’e böylesine övgüler yazan bir sairin nasıl olup da Abdülhamid düşmanı oluverdiği ayrıca dikkat çekicidir. Istibdata karşı olusuna bağlasak bile bu siirleri Abdülhamid baskisinin en üst düzeyde olduğu yıllarda yazdığı bilinmektedir. Öyleyse Fikret’in Abdülhamid düşmanlığının arkasında başka sebepler aramak lâzımdır. Fikret söz konusu suikastçi Ermeniye şu şekilde över:

“ Ey sanlı avcı, dâmini bî-hûde kurmadın!

Attın... Fakat yazık ki, yazıklar ki vurmadin!”³⁰³

Kenan Akyüz, Fikret’in hedefini “Türkiye’nin seviyesini Batı medeniyeti seviyesine yükseltmek” olarak nitelendirmektedir. Bu hedefin siyasi kadrosunda hürriyeti ve yurtseverliği; sosyal ve kültürel kadrosunda batılilasmayı; Manevî kadrosunda ise ahlâk ve idealizmi görmektedir.³⁰⁴

Sonuç olarak, Tevfik Fikret’in başlangıçta Istibdatın en çetin olduğu dönemde Abdülhamid karşiti olmadığı özellikle servet-i fûnûn döneminden itibaren Abdülhamid karşıtlığının belirginleştiği, bu dönemden sonraki birçok siirinde Abdülhamid ve istibdat karşıtlığını dile getirdiği, II. Mesrutîyetin ilanını sevinçle karşıladığı ama bu sevincinin ölçülü olduğu, İttihad ve Terakki ile de birçok noktada

³⁰³ Tevfik Fikret, *Bütün Siirleri*, (Hazırlayan: Doç. Dr. Nurullah Çetin, Prof. Dr. İsmail Parlatır), TDK yayınları, Ankara 2001, s. 484.

³⁰⁴ Akyüz, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılâp yayınları, İstanbul 1995, s. 192.

ters düstüğü söylenebilir. Fikret, Akif karsitligina Mehmed Akif'i ele alirken degindigimiz için burada tekrar üzerinde durmayi uygun bulmadigimizi da ifade etmeliyiz.

3.3. Tesebbüs-i Sahsî ve Adem-i Merkeziyet

Mesrutiyet Döneminde silik olarak da olsa adından ve kendisinden söz ettiren bir fikir hareketi olarak adem-i merkeziyet anlayisini görmekteyiz. Bu hareketin en önemli temsilcisi olarak Prens Sabahattin karsimiza çıkmaktadır. Adem-i merkeziyet düşüncesi o zamanlarda da pek anlasilamamis ve karisti ilmistir. Su anda da karistirilmektedir. Peyam sahibi Ali Kemal, Prens Sabahattin'in adem-i merkeziyet fikrinin muhtariyet(özerklik) ile karistirilmamasi gerektiğini söyle açıklamaktadır: “...bu kelimeyi muhtariyet-i idare ile karistirmamalidir, gûnahtir. Adem-i merkeziyet-décentralisation baska, muhtariyet-autonomie baskadir.”³⁰⁵ Prens Sabahattin de düşüncesinin özerklik anlamina gelmedigini denetim hakkının tüm illere gönderilen valilere yayilmasindan baska bir sey olmadigini ifade eder.³⁰⁶ Adem-i merkeziyet³⁰⁷ düşüncesinin, ilkeleri şöyle sıralanabilir:

³⁰⁵ Tanin, nu. :40.

³⁰⁶ “Mehmet Sabahattin Beyefendinin konferanslari”, Sabah, nu. : 6818, 6819. Bu konuda ayrıca Volkan gazetesi sahibi Dervis Vahdetî de düşünlerini ortaya ymus; meselenin yanlis anlasildigina vurgu yapmistir. Dervis Vahdetî'ye göre adem-i merkeziyet uygulabilirligi olan verimli bir sistemdir. Bu konudaki düşünlerini su sekilde dile getirir: “Adem-i merkeziyet usûlü bizde tatbik olunamazmis. Çünkü padisahimiz halife yani peygamber vekiliymis. Vâ a adem-i merkeziyyet bugün olmaz. Lâkin maârifimiz hakkiyla terakki eder de birinci nüshamizda nutkumuzda tâdat ettigimiz akvâmın her ferdi, Osmanlilik için yaşamayi, Osmanlilik için ölmeyi bir vazife-i milliye olarak kabul ettigi gün, adem-i merkeziyet usûlü de mevkî-i icrâya konulabilir. Bunun içindir ki, en ewel bir batn-i cedit yetistirmeye karar-i kat'î verilmiştir. Bir rub'-i asir sonra görülecek ki her memlekette meclis-i idâreler yerine küçük mikyâsta meclis-i mebusanlar, mekâtib-i âliyeler, fabrikalar, küçük büyük ticaretgâhlar, simendiferler, otomobiller, balonlar sahillerimizde büyük küçük tersaneler, daha nler,

- a. Istibdat, bir veya birkaç kişinin eseri değildir. Geçim derdi ve sosyal eksikliklerimizden doğmuştur.
- b. Genel ahlak ilkelerimizi ve toplumsal terbiyemizi islah etmeliyiz.
- c. Istibdatı, yok etmek için memleketin değişik yerlerinde birbiriyle bağlantılı direnis merkezleri oluşturulmalıdır.
- d. Medeni dünyaya, milletin istibdattan çektiği zulmü anlatmalıyız.
- e. Yıllarca zindanda çürütülenleri medeni dünyaya duyurmalıyız.
- f. Tümüyle karşımızda olan batının fikirlerinin bir kısmını olsun milli davamıza kazandırmalıyız.

Prens Sabahattin'in bir diğer görüşü de "Tesebbüs-i şahsi(Bireysel girişim)"dir. Sabahattin bu konuda da hayatta kalabilmek için bir bireyin devlete ya da a lesine dayanmak yerine kendisine güvenerek çalışarak ayakta durmayı öğrenmesi esasına dayanır.³⁰⁸ Ona göre geriliğimizin bir sebebi de sürekli cemaat fe fesinde olumuzdur. Batı, bireyi cemaatin yerine yerleştirmiş ve yükselise geçmiştir. Prens

daha neler. Her ferdi tâlim görmüş müheyya ordular, nehirlerimizde binlerle makineler, her bir arazimizi iska edebilecek cedveller. İste hep bunlar adem-i merkeziyyet sayesinde, iste hep bunlar rekabet-i vilayet sayesinde, iste yine hep bunlar, valilerin m det-i memuriyetleri esnasındaki istiklâl-i tâmları sayesinde husûl bulacaktır." (" Derviş Vahdetî, 'Fırka-i Ahrâr Yâhud Ali Kemal! Ali Kemal! Nidaları" *Volkan* gazetesi, Numara:16, 14 Kânûnievvel 1324, s. 67.)

³⁰⁷ İngiltere ve Amerika örneğinden yola çıkan Prens Sabahattin'in adem-i merkeziyet düşüncesini Sina Aksin Osmanlı İmparatorluğu için uygun görmez. Çünkü bu durum Osmanlı için kaçınılmaz bir bölünme veya özerklik ile sonuçlanacaktır. İngiltere'nin ve Amerika'nın ada ve denizsiri ülkeler olusu bu ülkelerin güvenliğini kolaylaştırdığı için adem-i merkeziyeti uygulayabilirlerdi; Fakat Osmanlı İmparatorluğu için bu düşüncüyü uygulamak gerçekten tehlike unsuruydu. (Bkz. : Aksin Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Imge yayınları, 5. baskı, Ankara 2009, s.86-87.)

³⁰⁸ Aksin, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, imge yayınları, 5. Baskı, Ankara 2009, s. 85-88.

Sabahattin'in bu düşünceleri döneminde yanlış anlaşılm ve uygulama sahəsi bulamamıştır.³⁰⁹

Bu düşüncenin yansımalarını Halide Edip'in *Yeni Turan* romanı ve Abdullah Cevdet'in *İçtimadın İçtimadi* adlı eserlerinde görmekteyiz.³¹⁰

3.4. Sosyalizm ve Marksizm

Sosyalizm, 19. yüzyılın sonlarında kendi başına bir değer oluşturmaya kadar, "kolektivizm" ve "kooperatizm" gibi başka kavramların tamamlayıcısı olarak kullanılmıştır.³¹¹ II. Meşrutiyetin ilk yıllarında tanınmış Alman sosyalisti Parvus'un da bulunduğu üyelerinin çoğunluğu Bulgar, Yahudi ve Rum olan 1909'da Selanik'te bir sosyalist partisi kurulmuştur. Daha sonra İştirâkçi Hilmi adında birisi "İştirâkiyun" adlı bir parti kurarak yayın organı olarak da *İştirâk* adlı bir gazete çıkarmaya başlar. Meclise gayrimüslimlerden oluşan sosyalist milletvekili de girmiştir.

Sosyalist düşünceyi oluşturan başlıca nesnel koşulları bir işçi sınıfının olması ve buna bağlı sendikaların olması, sınıflı bir toplum ve sınıf mücadelesinin olması, genel oy halkı, enternasyonalizm ve söz konusu ideolojinin aydınlarının olması şeklinde sıralayabiliriz. Sosyalizmin oluşması için gerekli olan tüm bu şartlardan hareketle Osmanlı Devleti'nde güçlü bir işçi sınıfından söz edilemez.

³⁰⁹ Bkz.: Prens Sabahattin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? ve İzâh'lar*(çeviriyazı: Fahri Unan, Ayraç yayınları, Ankara 1999).

³¹⁰ Bkz. Abdullah Cevdet, *İçtimad'ın İçtimadi*(Hazırlayan: Mustafa Gündüz), Lotus yayınları, Ankara 2008, s. 131, 135, 137. Halide Edip'in *Yeni Turan*'i incelenirken bu konu ele alınmıştır.

³¹¹ Feroz, Ahmad, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Milliyetçilik ve Sosyalizm Üzerine Bazı Düşünceler", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik*(1876-1923), Derleyen: Mete Tuncay, Eric Jan Zürcher, İletişim yayınları, İstanbul 2008, s. 14.

Varolan meslekî örgütlenmeleri, grev ve boykotları sosyalist olusumdan ziyade sendikal faaliyetler olarak görmek daha yerinde olur.³¹² Bu bağlamda gerçek anlamda bir sosyalist hareket söz etmek için çok erkendir. Bu Feroz Ahmad sunları söylemektedir:

“1908’den sonra baslıca konuları oluşturan bu gibi sorunlarda, sosyalistlerin önerecekleri pek bir şey yoktu; hiç değilse tutanakların söyle bir gözden geçirilmesi, bu izlenim veriyor. Zamanın en önemli tartışmalarında stlerin olmayışı göze çarpmaktadır. Sosyalist mebuslar ne milliyetçilerin milliyetçilikleriyle, ne de İttihatçıların antiemperyalizmiyle yarışabilirdi. Bu sorunlar çözülmedikçe de, onların toplum hakkında inandırıcı bir eleştiri yapmaları ya da sosyalist çözümler göstermeleri için vakit fazla erkendi.”³¹³

Selânik İşçi Federasyonu’nun sosyalist hareketin gelişmesinde katkısı büyüktür. Selânik şehri konumu itibarıyla de entelektüel birikimin merkezi olabilmeyi başarabilmisti. Selânik’teki Yahudi yapılanması da ayrıca önemlidir: “Selânik İşçi Federasyon’unda örgüt militanlarının çoğu Yahudi’dir. Osmanlı İmparatorluğu’nun savunulması en önemli konulardan biriydi. Ama aynı zamanda, kendi sosyalist ilkeleleri adına, durmadan Jön Türklerin “burjuva” iktidarıyla mücadele ediyorlardı.”³¹⁴

Selânik’in dönem itibarıyla iktisadî ve sosyal açıdan gelişmişliği ayrıca coğrafî konumu da her türlü gelişme içerisinde yer almasını sağlamıştır.³¹⁵

³¹² agm. , s. 16.

³¹³ agm. , s. 32.

³¹⁴ Dumont, Paul, “Yahudi, Sosyalist ve Osmanlı Bir Örgüt: Selânik İşçi Federasyonu”, Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyalizm ve Milliyetçilik(1876-1923), Derleyen: Mete Tuncay, Eric Jan Zürcher, İletişim yayınları, İstanbul 2008, s. 73.

³¹⁵ Genel olarak Selânik’te sosyo-ekonomik durum şu şekildeydi: “Üstelik, Selânik’te tiyatro ve sinemalardan başka, birçok kulüp, birkaç Mason locası, on kadar da büyük bar restoran bulunmaktaydı. Yüzyılın başından itibaren buralarda yapılan toplantılar artmıştır. Risâle’ye göre, bu, şehre musallat olmuş gerçek bir “salgın”dı. Büyük arisiklikler çıkacağını haber veren bu

Sosyalist düşüncelerini halka anlatmak amacıyla bu düşüncenin mensupları *İnsaniyet*, *Medeniyet*, *Sosyalist* gibi gazeteler çıkarmışlardır. Beynelminel İhtilâl Firkaları, Sosyalizm adında tercüme ve telif karşık eserler çıkmaya başlamıştır. Celal Nuri[İleri] İslâmiyetin bir çeşit sosyalizm olduğunu ileri sürdüğü *İttihad-i İslâm* adlı eserini yazmıştır. Baha Tevfik, sosyalizm konusunda felsefî, ilmî ve edebî birçok yayında bulunmuştur.

Bu fikri benimseyenlerin temel düşüncelerini şöyle sıralayabiliriz: Emekçilerle işverenler arasındaki artık değerden doğan savaş emekçiler lehine sonuçlanacaktır. Bu savaş sonucunda işçi sınıfı ile birlikte fakir kitleler de eşitliği elde edecektir. Savaşın kazanılmasından sonra sömürülerek esir olan milletler bağımsızlaştırılacaktır.

Bu dönemde bu düşünceyi benimsemiş şahsiyetler arasında Rusya Türklerinden olan Yusuf Akçura, Hüseyinzade Ali ve Ahmet Agaoglu sayılabilir.

salgın, 1908 Temmuz'unun devrimci olaylarından hemen sonra doruga ulaştı.(...)Milliyetçi coskuların kesismenoktası olan Selânik, yine de esas itibariyle bir Yahudi şehriydi. 60.000 Sefarat [İspanya kökenli] Yahudi ve 20.000 kadar dönme, şehrin sadece ekonomik yaşamına değil, kültürel, toplumsal ve siyasal yanlarına da damgalarını vurmuşlardı. İsrailî cemaat ticaret sektörüne ve endüstrinin çoğuna hâkimdi. Ama proletaryanın önemli bir kesimini Yahudiler oluştuyordu. Özellikle tütün işleme atölyelerinde, ulaşım, küçük sanayi dallarında(marangozluk, dokumacılık, terzilik vb.) ve hayli önemliydi. Cemaatin birçok okulu, otuz sinagogu, büyük bir hastanesi, bir sağlık bir timarhanesi, bir yetimhanesi vardı. Belediye işlerinde Yahudiler(özellikle de dönme) gerçek iktidar sahibiydiler. Fakat etkileri en ziyade Mason locaları ve kulüpler aracılığıyla hissedilmekteydi. Böylelikle, şehirde basit bir konum tutmalarına olanak veren gizli veya yarı bir otorite edinmişlerdi. (Dumont, Paul, "Yahudi, Sosyalist ve Osmanlı Bir Örgüt: Selânik İşçi yonu", Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik(1876-1923), Derleyen: Mete Tuncay, Eric Jan Zürcher, İletişim yayınları, İstanbul 2008, s. 77.)

3.5. Sonuç

Baticilik, materyalizm çizgisinde düşünüldüğünde memlekete katkısı ziyade zararlarıyla ön plana çıkmıştır. Batıya ilim öğrenmeye giden birçok genç oradan materyalist olarak dönmüştür. Söz konusu materyalizm memleketi hızla değersizleşme sürecine sokmuştur. İttihad ve Terakki Partisi'nin birçok mensubunun materyalist olması bunun en açık göstergesidir.

Batı, emperyalist emellerini gerçekleştirmek için kendiler sempati duyan sömürölmeye açık Abdülhamid baskisinden bunalmis olan bu gençlere hem sığınak olmuş hem de onları emperyalist emelleri çerçevesinde kullanmıştır.

Tam anlamıyla ne Batı kültürü ne de Doğu kültürü ile uyum sağlayan bu gençler ârafta kalarak ne kendilerine ne de memlekete gerçek anlamda olmuşlardır. Zira millî ruhu bulamayan hiç kimsenin kendisine ve memleketine faydalı olamaz.

Abdullah Cevdet, Tevfik Fikret, Celal Nuri, Kiliçzâde l Hakki gibi şahsiyetlerin öncülüğünü yaptığı Batıcı düşüncenin felsefî düşüncenin gelişmesine katkılarını burada ifade etmek gerekir.

Baticılar en siddetli tartışmaları İslâmcılarla yapmışlardır. Çünkü İslâmcılar, Baticılara oranla millî ve manevî değerler noktasında titiz olarak karsımıza çıkmaktadır. Birisi dünyaya materyalist açıdan bakarken diğeri İslâm penceresinden bakmaktadır.

Baticiliği ilerlemek ve Batının tekniğine açık olmak anlamında düşündüğümüzde tüm fikir hareketlerine mensup olanların ilerlemek ve terakki anlamında Batıcı olduğunu söylemek mümkündür. Zira hepsi muasir medeniyet seviyesini isterler; fakat hareket noktaları ve üslupları aras farklar göze çapmaktadır.

4. II. Mesrutiyet dönemi edebiyatında Türkçülük

İkinci Mesrutiyet döneminde Islâmcilik ve Türkçülük edebiyatımızdaki en etkili iki fikir hareketi olmuştur. Özellikle Müslüman olan azinlikların da Osmanlı Devleti'ne karsi isyan etmesi ve dünya Müslümanları arasında da Osmanlı Devleti'nin temsilciligini yaptigi halifeligin yeteri önemsenmemesi sonucu Türkçülük düşüncesi daha yaygın bir şekilde benimsenme baslanmıştır. Türkçülük fikir hareketinin edebiyatımızda hızlı bir şekilde yansimalarının görünmesinde Balkan Savaslarının da etkisi büyüktür. Balkan Savasları sırasında Osmanlı Devleti içerisindeki birçok azinlik isyan etmiş ve böylece imparatorluktan ulusa doğru gidisin kapıları aralanmıştır. Daha önce “imparatorluk” düşüncesine paralel olarak Osmanlıcilik ve Islâmcilik düşüncesini savunan birçok iz Türkçülük düşüncesine yaklaştırmıştır.

Bu dönemde Genç kalemler hareketi ve bu hareketin öncüleri olan Mehmed Emin (Yurdakul), Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Ali Canip(bu düşüncesinin başarıya ulaşmasında önemli katkıları olmuştur.

Türkçülük fikrinin edebiyatımıza yansimaları açısından Hâlîde Edip (Adivar) in *Yeni Turan*, Müfide Ferid(Tek) in *Aydemir*, Ahmed Hikmet (Müftüoğlu) in *Gönül Hanım* romanı önemlidir. Ayrıca Siirleriyle Mehmed Emin, Hikâyeleriyle de Ömer Seyfettin ve Ahmet Hikmet'in eserleri önem arz etmektedir.

4.1. Türkçülük fikir hareketinin yayın organlari ve dernekler

4.1.1. Türk Derneği

İlk Türkçü kuruluş olarak nitelendirebileceğimiz Türk Derneği 25 Aralık 1908 tarihinde kurulmuştur. Kurucuları Necip Asım, Yusuf Akçura, Veled Çelebidir. Bu derneğe daha sonra Ahmet Mithat, Emrullah Efendi, Bursalı Tahir, Celal Korkmazoglu, Ahmet Hikmet [Müftüoglu], Ispartalı Hakki, Köse Raif, Mehmet Fuad [Köprülü], Ahmet Ferit [Tek], Mehmet Emin[Yurdakul], Hüseyinzade Ali, Hüseyin Cahit, Fuat Sabit, Ahmet Agaoglu gibi şahıslar da katılmıştır. Fahri başkanı veliaht Yusuf İzzettin Efendidir.

Cemiyetin nizamnamesinin ikinci maddesinde kuruluş amacı şu şekilde verilmiştir:

"Cemiyetin maksadı Türk diye anılan bütün kavimlerin mazi ve hâldeki âsâr, efâl, ahval ve muhitini öğrenme ve öğretme çalışmak yâni Türkler'in âsâr-i atîkasini, tarihini, lisanlarını, avam ve havas edebiyatını etnografya ve etnolocyasini, ahvâl-i ictimâiyye ve medeniyet-i hâtıralarını, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp tarastırıp ortaya çıkararak, bütün dünyaya yayıp dağıtmak ve dilimizin açık, sâde, güzel, ilim lisanı ölebilecek surette geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak, imlâsini ona göre tetkik etmektir."³¹⁶

Derneğin Türklük araştırmaları adına birçok faaliyetleri olmuştur. Türk Derneği Dergisi adı altında bir de yayın organı çıkarmışlardır. Özellikle Bursalı Tahir Bey'in Türklerin Ulûm ve Fünûna Hizmetleri" adlı eseriyle; Necip Asım'ın

³¹⁶ Tural, Sadık Kemal, Osmanlı İmparatorluğunun Son Yıllarında(1908-1920) Edebiyatımızda

Türkçülük Akımı, Hacettepe Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1978, s. 80.

Pek Eski Türk Yazisi (1911) adli eserlerinin eserlerini bastirmis olmasi büyük bir hizmettir. Türk Dernegi 14 Mayıs 1329 tarihinde kendisini feshederek Türk Yurdu'nun Kültür Subesi hâline getirilmiştir.

4.1.2. Türk Ocagi

Sayıları iki yüzü askin tibbiyeli gençleri temsilen üç talebenin katılımıyla ve bu gençlerin öncülüğünde Yusuf Akçura, Mehmet Emin, Hamdullah Suphi, Emin Bülent, Ahmet Agaoglu, Mehmet Ali Tevfik esliginde bir tüzük hazırlanarak Dr. Fuad Sabit'in teklifiyle Türk Ocagi adi kabul edilmiş olarak da 12 Mart 1912 tarihinde kurulmuştur.³¹⁷ Dernegin başkanligina Mehmet Emin; Başkan yardımciligina Yusuf Akçura, Kâtipligine de Mehmet Ali Tevfik uygun görülmüştür.

Türk Ocagi Dernegi kısa sürede tüm yurta subeler açara yaygın bir ağ kurmuştur. Başkan Hamdullah Suphi'nin yönlendirmesiyle Türkçülük cereyaninin yayma görevini yerine getirmiştir. İlmî çalışmalar daha arka planda kalmıştır. Türkçülük cereyanini yaymak maksadiyla halka yönelik olarak Halka Doğru; Orta sınıf için Türk Sözü; Aydinlara yönelik de Türk Yurdu'nu çıkarmıştır.

Türk Ocagi tarafından 1912–1935 seneleri arasında sayısız yayın yapılarak halka ve aydinlara yönelik etkinlikler düzenlenmiştir. İttihad ve Terakki'nin de desteğini almayı basaran Türk Ocagi uzun süren savaş yıllarında halka ve orduya moral asilayarak düşmana karşı birlik ve mücadele fikrini kuvvetlendirmiştir.³¹⁸

³¹⁷ age, s. 86.

³¹⁸ age, s. 85.

4.1.3.Türk Yurdu Cemiyeti

Türk Derneği'nin faaliyetlerini yavaşlatmasından dolayı Yusuf Akçura, Ahmet Agaoglu, Ahmet Hikmet [Müftüoglu], Âkil Muhtar[Özden], Hüseyinzade Ali, Mehmet Emin tarafından 8 Agustos 1911'de kurulmuştur. Kısa bir süre sonra Ahmet Hikmet[Müftüoglu]'in görevli olarak yurt dışına zorunda kalmasından dolayı yerine Ziya Gökalp geçmiştir.

Türklerin yoksulluk yüzünden yeterli eğitim alamadıkları için dikkat çekilmiş, Türklerin eğitim seviyesini yükseltmek üzere bir gazete çıkarılmasına karar vermişlerdir. Bu amaçla “Türk Yurdu Dergisi” olarak bir isim imtiyazı almışlarsa da gerek üyelerinin aynı zamanda memur olmaları gerek Türk Ocasının kurularak yaygınlaşması üzerine gazetenin isim imtiyazını da Türk Ocasına devrederek dernek kendini feshetmiştir.³¹⁹

4.1.4.Türk Bilgi Derneği

Bir eğitim enstitüsü niteliğinde, Emrullah Efendi başkanlığında kurulmuştur. Derneğin Türkiyât, İslâmiyât, Hayâtîyât, Felsefe ve İçtimâîyât, Riyaziyât ve Maddiyât gibi bölümlerinin olması derneğe bir ilim yuvası hüviyeti katmıştır. Derneğin yayın organı Bilgi Mecmuası'dır. Bu dergiye 1915 senesinde Ziya Gökalp'in çıkaracağı Millî Tetebbular Mecmuası da eklenecektir. Derneğin idare kurulu başkanı Celâl Sahir; Türkoloji Subesi başkanı ise Necip Asım'dır. Türkçülük kolları başkanı Celâl Sahir, yardımcısı ise Ömer Seyfettin'dir. Üyeleri, Hüseyin

³¹⁹ age. : s. 84.

Cahit, Hamdullah Suphi, Kâzim Nâmi, Mehmet Emin, Müfid Râtib, Dr. Nâzim, Mimar Kemaleddin gibi şahsiyetlerden oluşmaktadır.³²⁰

4.1.5. Genç Kalemler Hareketi

Genç Kalemler, 11 Nisan 1911 tarihinde, dilde ve edebiyatta milli benlige dönüş, öze dönüş ve kendi değerlerimizi ön plana çıkarma amacıyla harekete geçmişlerdir. Genç Kalemler hareketinin öncülüğünü Ali Canip [Yöntem] yapar, Ziya Gökalp'a da fikirlerini anlatan ve desteğini alan Ali Canip'tir. 1910 senesinde H. Hüsnü ve I. Suphi adli iki genç Selanik'te *HÜSÜN ve SİR* adli bir dergi çıkarmaktadır. Selanik'te *Fecr-i Âti* topluluğunun muhabirliğini yapan Ali Canip de gençlerden gelen teklif üzerine bu dergide yazılar yayımlamaya başlar. Bir süre sonra Ali Canip derginin adını değiştirerek dergiye yeni bir misyon yüklemek istediğini söyler ve derginin adını **Genç Kalemler** olarak değiştirirler. Adı değiştirilerek **Genç Kalemler** olan derginin Mesul müdürlüğüne de İttihad ve Terakki Merkez-i Umumisinde kâtip olan Nesimî Sârim getirilir. Yayın hayatına yeni bir yüzle başlayan derginin kurucuları, ilk sayısında fikirlerini ve çıkış amaçlarını anlatmış ve yeni bir dönemin başlangıcı olduklarını vurgulamışlardır.³²¹

Genç Kalemler'in ortaya çıkışında Tanzimat dönemiyle birlikte başlayan ve Sinasi, Ahmet Vefik Paşa, Cevdet Paşa, Süleyman Paşa, Mehmet Emin[Yurdakul] gibi şahsiyetlerin desteğiyle yavaş yavaş filizlenen Yusuf Akçura'nın 1904'te Mısır'da *Türk Gazetesinde* "Üç Tarz-i Siyaset" adli makalesini yayınlamasıyla

³²⁰ age. , s. 87.

³²¹ "Yeni Lisan", **Genç Kalemler**(Hazırlayan: Prof. Dr. İsmail Parlatır, Yrd. Doç. Dr. Nurullah Çetin), C. II, Nu. 1. , s.75-280.

taçlanan, 1905'te Selanik'te Çocuk Bahçesi etrafında gelisen Türkçülük cereyanının etkisi büyüktür.³²²

“Millî Edebiyat” ve “Yeni Lisan” hareketine öncülük etmesi açısından Genç Kalemler'in ve faaliyetlerinin edebiyat ve düşünce dünyamızdaki yeri müstesnadır. Bu dergideki yazılar, günümüzde bile rahatlıkla anlaşılabilecek boyutta sade bir dille yazılmış olması yönüyle dikkati çekmektedir.

4.1.6. Millî Mesrutiyet Firkası

İttihad ve Terakki Partisinin maliye bakani olan Cavit Bey'in üzerindeki tasimacılık hakkını İngilizlere vermesine millî menfaatleri ön planda tutan Ahmet Ferid[Tek]'in karsi çıkarak maliye bakani ve sadrazam Hilmi Pasa aleyhine ağır sözler etmesi üzerine, bu sahislar, Ahmed Ferit'ten özür dilemesini ister. Bunu kabul etmeyen Ahmed Ferit İttihad ve Terakki'den ihraç edilir.

Bu olaydan sonra “Millî Mesrutiyet Firkası” firkasını kurmustur. Sürgün edilmesi sonucu 1913 senesinde kapanan dernek 23 Temmuz 1919 da Milli Türk Firkası ve yayın organı olan İfham adıyla yeniden faaliyete geçmiştir.

Bu derneğin kurulmasına sebep Ahmed Ferit gibi bir vatanseveri İttihad ve Terakki zihniyetinin kendi içerisinde barındırmamasıdır.

4.1.7. Halka Doğru Cemiyeti

1918 senesinde, Ziya Gökalp'in “Halka Doğru” düşüncesi doğrultusunda ilmî ve harsî terbiyeyi geliştirmek ve yapmak üzere İzmir'de kurulmuş halkçı ve milliyetçi kimliğe sahip bir dernektir. Derneğin kurucuları Dr. Nazım, Mahmut

³²² bkz. Genç Kalemler Dergisi(Hazırlayan: Prof. Dr. İsmail Parlatir, Yrd. Doç. Dr. Nurullah Çetin), TDK yayınları, Ankara 1999. Bu eserde, derginin tamamı yeni harflere aktarılmıştır.

Celal[Bayar], eski Halep valisi Tefvik Bey, İzmir Valisi Rahmi Bey'den olusmaktadır. Dernegin mesul müdürlüğünü Mahmut Celal Dernegin yayin organi, “Halka Dogru Mecmuasi'dir. Yazar kadrosunda, Ismail Hakki[Baltacioglu], Muallim Ahmet Talat, Kâzim Nâmi, Ahmet Rasim, Ömer Seyfettin gibi isimler dikkati çekmektedir.³²³

4.2. Türkçülük fikir hareketinin siyasî, ilmî ve edebî öncüleri

4.2.1.Yusuf Akçura(1876-1935)

Yusuf Akçura, 1876 yilinda Volga kiyisinda Simbir sehrinde dogmustur. Babasi fabrikatör Hasan Bey, annesi Kazan'in taninmis ailelerinden Bibi Banu Hatun olan Yusuf Akçura'nin amcasi Ibrahim Akçura Türk Dili Edebiyati konusunda genis bilgi sahibidir. Ismail Gaspiranski ise enistesidir. Iki yasindayken babasi ölen Akçura, Annesinin fabrikayi iyi idare edemeyerek iflas sonucu Istanbul' a göç eder. İlk ve orta öğreniminden sonra Harp Okulu'na girer. Çalışkanligi ile öne çıkan Akçura, 1897 senesinde kurmay sinifina geçmeyi basarir. Abdülhamid istibdatina karsi diger kurmay adaylari gibi kendisi de derin bir in duymaktadır. Yasak olmasina ragmen hürriyetle ilgili birçok kitabi gizlice okumaktadır. Bir defa tutuklanan Gaspirali bagislanmis, ikinci kez tutuklandiginda ise Müfide Ferid[Tek] ile birlikte Trablusgarp'a sürgün edilerek askerlik mesleginden çıkarilmistir. Kisa bir süre içerisinde bir yolunu bularak Trablusgarp'tan Paris' e kaçan Akçura, kendisine askerlik mesleginden hayir gelmeyecegini anlayarak istemedigi hâlde Paris'te Serbest Siyasal Bilgiler okuluna girmis. Öğrenimini basariyla tamamladiktan sonra

³²³ age. , s. 90.

Türkiye'ye dönmesi yasak olduğu için Rusya'ya amcasinin yanına döndü. Bir süre babası gibi fabrikatör olan zengin amcasıyla çalıştıktan sonra anlasamayarak ayrıldı. Kazan'a gelerek Mahmudiye Medresesi'nde tarih ve coğrafya dersleri vermeye baslar. Kazan'da aynı zamanda Muhbir gazetesini çıkarır. Rusya dışında, Abdülhamid ve Istibdad'a karşı çalışan Genç Türkler ile ilişki kurar. Mısır' da yayımlanan "Türk" adlı gazeteye de "Üç tarz-i Siyaset" adlı yazısını buradan gönderir.

II. Mesrutiyet'in ilanı birçok kişi için olduğu gibi kendisi için de önemli bir tarihtir. 1908 senesinde Mesrutiyet'in ilan edilmesiyle İstanbul'a gelerek daha önce atılmış olduğu Harp Okulu'na tarih öğretmenini olarak atanır. Türk Derneği'nin de kurucuları arasındaki yerini alır. 1911 senesine gelindiğinde Akçura, Darülfünunda Siyasal Tarih Profesörü olmuş ve Türk Yurdu dergisinin müdürlüğüne kadar yükselmiştir. 1912 senesinde ise Türklerin milli eğitimini ve refahını artırmak için kurulan Türk Ocakları'nın kurucuları arasındadır. Yusuf daha sonra sırasıyla şu görevlerde bulunmuştur: TBMM milletvekilliği, Dis İslam Encümenliği görevi, A.Ü Hukuk Fakültesi'nde öğretim üyeliği, Atatürk'ün kararıyla I. Türk Tarihi Kongresinde başkanlık, İstanbul Üniversitesi Yakın Çağ Tarihi Profesörlüğü, Atatürk'ün takdiriyle Türk Tarih Kurumu Başkanlığı.

Akçura'nın hayatı çok fırtınalı ve yoğun bir çalışma ve mücadele içerisinde geçmiştir. Ömrü boyunca fikirleri için yaşayan bir fikir adamı portresi çizmektedir. Zira zengin fabrikatör amcasıyla kalarak çalışmaya devam etseydi amcasinin sayesinde çok daha fazla refah içerisinde yaşayabilirdi. O, fikirlerini hayata geçirebileceği bir zemin arıyordu ve bu zemini bizzat çabalarıyla fikirlerini paraya tercih ederek oluşturdur. Çünkü zenginin fakiri k elde ettiği paranın fazlası onun midesini bulandırıyor.

Akçura'nın Türkçü fikir hareketi içerisindeki yerinde, Harp Okulu yıllarında aldığı derslerin etkisi büyüktür daha sonra kendisinin de itiraf edeceği üzere 1897 Yunan Harbi öncesinde İstanbul'da dağıtılan İsmail Gaspirinski'nin *Tercüman* 'ında yazan Necip Asım Bey, Veled Çelebi, Tahir Bey gibi yazarlar kendisini derinden etkilemiştir. İstanbul'da, Rusya'da ve Fransa'da bulunduğu yıllarda da bu konular üzerine derin araştırmalar yapmıştır.

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor durumdan kurtulma çarelerinin aranmaya başlandığı daha 1904 senesinde Akçura'nın fikri olgunluğunu da açıkça gösteren Mısır'da "Türk" gazetesinde yayımladığı "Üç Tarz-i Siyaset"³²⁴ adlı eserini görmekteyiz. Akçura eserinde genel anlamda "Bir Osmanlı milleti meydana getirilebilir mi?", "İslâmcilik fikir hareketine dayalı bir devlet kurmak mümkün müdür?", "Irka dayalı bir Türk siyasal milliyetçiliği meydana getirilebilir mi?" sorularına cevap arar. Akçura, bahsettiği bu fikir hareketlerini "Osmanlıcilik", "Türkçülük" ve "İslâmcilik" olarak adlandırır. Zaman zaman da "meslek-i siyasî" kavramını da kullanır. Akçura, daha sonraki senelerde uzunca süre tartışılacak olan bu çatışmaların da adını koymuş olur. Akçura, bu irlerin üçünün de batı kaynaklı olduğunu da ayrıca vurgular.³²⁵

Osmanlıcilik düşüncesinin doğru olduğunu ifade etmekle birlikte uygulanabilirliğinin kalmadığını vurgulamaktadır. Bu durumun sebepleri olarak da

³²⁴ Yusuf Akçura, "Üç Tarz-i Siyaset", *Türk gazetesi*, S. 24-34, Mısır 1904.

³²⁵ Adlandırmaların İslâmcilik ve Türkçülük'te görüldüğü gibi -ci ve -çi eki ile yapılmış olması bile bu fikirlerin oryantalist bir bakışla ortaya atıldığının bir kanıtı niteliğindedir. Çünkü bir Türk, Türkçü; Bir Müslüman da İslâmcı olamaz. Bu ekler bir şeyi daha sonradan edinmeyi isaret eder. Arapçı, Arnavutçu veya Hristiyanlı, Musevici nasıl diyemiyorsak bu kavramları da normalde kullanmamamız gerekir. Burada yanlış doğrunun önüne geçmiş deyim yerindeyse galat-i meshur lügat-i fasihten evla olmuştur.

sinirlarin korunmasininin devletin gelecegi için yeterli olmadigini, imparatorluk halklarinin bir millet hâline getirilmesi sirasinda devletin kurucusu ve yöneticisi olan Türklerin eriyip gidecegini ve egemenligin Araplara geçeceğini, degisik etnisiteye sahip topluluklari bir arada yasamak istemeyeceklerini, böyle bir bütünlesmeye hem Avrupa'nin hem de Rusya'nin dinî ve irkî sebeplerle müsaade etmeyecegini gösterir. Bu olumsuz sartlar içerisinde ona göre Osmanlilik veya Osmanlilik ideali “Bos bir yorgunluk”tur.

Abdülaziz döneminde baslayan, II. Abdülhamid döneminde resmi ideoloji hâlini alan Islâmcilik ise ona göre su gerekçelerle uygulanamaz: Tanzimat'in Osmanli topluluklari arasinda saglamayi hedefledigi siyasal ve hukuksal esitlik bozulacaktır. Bu sebeple Osmanli uyruklari arasinda çatismalar bile baslayabilir. Türkler arasinda bile mezhep kökenli düşmanliklar çıkabilir. Müslüman tebaaya sahip büyük devletler zaten böyle bir birlige asla sic bakmayacaklarindan sürekli sorun çıkaracaklardir. Tüm bunlari yani sira birtakim sebeplerden dolayi Islâmcilik uygulama bakımından diger fikri hareketlere göre daha uygulanabilir. Islâmciligi kolaylastirici gerekçelerini ise şöyle siralar: Halifeligin Osmanlinin elinde olması, Müslümanlikta din ile devletin bütün olarak kabul edilmiş olması, Kur'an-i Kerim'in ana kanun niteligi tasimasi, Arapçanın din di i bunun da ötesinde ilim dili olarak kabul görmesi.

Akçura'ya göre Islâmcilik fikir hareketinin düşünceleri imkânsiz degildir ama çok uzun bir sürece yayilmasi gereken bir yapı arz etmektedir. Zor durumda olan devleti kurtarmak için daha kısa sürede sonuç alinabilecek doktrinlere ihtiyaç vardır. Akçura'ya göre bu doktrinde “Türkçülük”tür. Türkçülük, Akçura'nin makalesinin son bölümünü olusturmaktadır. Türk birligi için “Tevhid-i Etrâk”, “Türklük”, “Türk

milliyet-i siyâsiyesi” de demektedir. Türk birliğini oluşturmak için ikli olarak Osmanli Imparatorlugu’ndaki Türklerin, Türk olmadıkları hâlde Türklesmiş ve millî duygudan yoksun olanlarının bilinçlendirilmesi ve Türkleştirilmesi gerekmektedir. Daha sonra Asya ve Dogu Avrupa’da kendilerine yer edinmiş olan Türklerin birleştirilmesine geçilerek büyük bir siyasî olusum saglanacaktır.

Akçura’ya göre Türk birliği çok yeni bir fikirdir. Tarihte örneğine rastlanmamıştır. Türk birliği meselesinde en önemli rol oynayacak olan Osmanli Devleti’dir. Türk birliği fikri, saglayacağı birtakim yararların yanı sıra birçok da yan etki doguracaktır. Osmanli halkının Türk olup Müslüman olmayan, Türkleştirilmesine de imkân bulunmayan kesimi Osmanli Devletinden ayrılmak isteyenlerdir. İçerisinde Türklerin çok yaşadığı Rusya’nın da bu birliğin saglanmaması için elinde gelen düşmanlığı yapacağı ortadadır. Bunun yanı sıra Türklerin büyük bir kısmının Müslüman olusu Türk milliyetinin olusumunda önemli bir değer olarak karsımıza çıkmaktadır.

Akçura, eserinde Osmanlilik fikrinin bir hayalden ibaret olduğunu, uygulanabilirlikten yoksun bulunduğunu belirtir. Türkçülük ve Islâmcilik düşüncelerinin ise Osmanli Devleti için aynı konumdadır. Faydaları ve zararları hemen hemen esittir. Uygulamaya koyma bakımından da bu iki fikir hareketinin her ikisi de aynı konumdadır. Türkçülük ve Islâmcilik fikir hareketinden birini seçmek zorunlulugumuz vardır. Aydın kesim, bu iki fikir hareketi hakkında düşünerek hangisini seçeceğimize karar vermelidir.³²⁶

³²⁶Bkz.: Akçura, Yusuf, *Üç Tarz-i Siyaset*, Lotus yayinlari, Ankara 2005 künyeli eserin “ön söz” kısmi.

“Üç Tarz-i Siyaset” adli makaleyi Türkçülüğün manifestosu olarak gören ve bu konuda müstakil bir de kitabı olan Fuat Uçar,³²⁷ Türk milliyetçiliği bağlamında günümüzde Yusuf Akçura’ya gereken önemin verilmediğini, tüm ilginin Ziya Gökalp üzerinde yoğunlaştığını belirtmektedir. Araştırmacılar tarafından Türk milliyetçiliğinin sadece kültürel boyuttan siyasal boyuta tasimakla nite duyduğu rahatsızlığı belirtmektedir.

Fuat Uçar, eserinde Tatar Türk’ü olan Akçura’ya kendi fikri hareketini savunanlar arasında bile birçok muhaliflerin bulunduğunu belirtmektedir. Bunda bir Tatar Türk’ü olarak Osmanlı aydınlarına yönelttiği eleştirinin etkilerinin büyük olduğuna vurgu yaparak Osmanlı aydınlarının entelektüel donanımdan yoksun olarak özellikle ekonominin tarihteki rolünden çok uzak olduklarını dile getirmektedir. Ziya Gökalp ve Halide Edip’i bu yönde eleştirmektedir.³²⁸

Tüm bu tartışmaların dışında Yusuf Akçura Türk milliyetçiliği açısından gerek hayati kısmında ele aldığımız görevleri gerekse iliyatta ortaya koyduğu düşünceleri ile Türk milliyetçiliği bağlamında bir Kazan Türk’ü olarak hak ettiği yeri edinmiştir.

4.2.2. Gaspıralı İsmail(1851-1914)

1851 senesinde Kırım Bahçesaray’da doğan Gaspınski 1914 senesinde doğduğu yerde vefat etmiştir. İlköğrenimini doğduğu köyde yaptı. Ortaokulu Akmesit’te okudu. Moskova Askerî Lisesi’nden ayrılarak Bahçesaray ve Yalta’da öğretmenlik yapmıştır. 1878 senesinde Bahçesaray Belediye Başkanlığına seçildi. Tercüman-i Ahval-i Zaman gazetesi(1883–1912) ile Tonguç, Âlem-i

³²⁷ Uçar, Fuad, “Üç Tarz-i Siyaset, Türkçülüğün Manifestosu(Osmanlıcilik, İslâmcilik, Türkçülük”, Fark yayınları, Ankara 2008, s. 16.

³²⁸ age. , s. 17.

Nisvan(Kadınlar Dünyası, 1902), Kahkaha dergilerini çıkardı. Türkistan, Hindistan ve Misir gibi ülkelere giderek buradaki Müslümanların eğitim çalışmalarına yardımcı olmuştur. Rusya Türklerinin birliği ve eğitimi konusu en basta gelen idealidir. İstanbul'daki aydınlarla da tanışmıştır. İttihad ve Terakki Partisi tarafından ayan üyeliği teklif edilmişse de bu tekliflerini kabul etmemiştir. İsmail Gaspınski'nin Türkçülük fikrine katkıları daha ziyade ilmi ve edebi boyutta olmuştur. Özel ikte Kırım'da çıkardığı *Tercüman* gazetesi bu konuda önemlidir.

Eserleri: *Dârürrahat Müslümanları Yekî Acâib-i Diyâr-i Islâm*(roman), *Molla Abbas'ın Avrupa Maceraları*(roman); *Mir'ât-i Cedîd* (1882), *Avrupa Medeniyetine Bir Nazar-i Muvazene*(1885), *Hace-i Sıbyân*(1893), *Atlasi Cihannâme*(1894), *Mekteb ve Usûl-i Cedid Nedir*(1894).

4.2.3. Ahmet Agaoglu(1869-1939)

1869 senesinde Azerbaycan'ın Susa kasabasında doğan Ah Agaoglu, 1939 sensinde Ankara'da ölür. Tiflis Lisesi (1887) ve Paris Hukuk Fakültesi mezunu(1894) olan Agaoglu, Sorbonne Üniversitesi'nde de kısa bir süre tarih ve filoloji eğitimi görmüştür. Ülkesine döndüğünde *Hayat*, *İrsad* ve *Terakki* adlı gazetelerde Azeri Türklerinin haklarını savunmuştur. Azeri Türklerinin haklarını savunmak amacıyla "Difai" adlı gizli bir de örgüt kurmuştur. Çarlık hükümetinin baskılarına dayanamayan Agaoglu bir süre sonra II. Mesrutiyet'in ilan edilmesine müteakip İstanbul'a kaçmıştır. Türkiye'de sırasıyla, eğitim müfettişliği, Üniversite hocalığı, İttihad ve Terakki Partisi milletvekilliği, I. Dünya Savası sonrası bağımsız Azerbaycan Devleti'nin kurulmasına yardımcı olmasına üzere Azerbaycan'a gönderilen ordunun siyasal danışmanlığını yapmıştır(1918). Mütareke sırasında

İngilizler tarafından Malta'ya sürgün edilen Agaoglu, sürgün dönüşü Matbuat Umum Müdürlüğü, Milletvekilliği ve Hukuk Fakültesinde hocalık yapmıştır. Mustafa Kemal'in emriyle Serbest Fırka'nın kurucuları arasında yer alan Akçura(1933), Serbest Fırka'nın kapatılması sonrası siyasal hayattan çekilerek üniversiteye döner. Kısa bir süre sonra üniversitedeki görevine de son verilir. (1933) Türk Ocakları'nın kurucularından olan Agaoglu, ömrünü Rusya Türklerine adanmış ve Türk birliğini savunmuş, bu uğurda elinden gelen çabayı sarf etmiş önemli bir Türk milliyetçisidir. Eserleri: Si Mezhebi ve Menbaları (1892), Üç Medeniyet(1920), İngiltere ve Hindistan(1929), Serbest İnsanlar Ülkesinde(1931), Devlet ve Fert(1933), Ben Neyim(1939), Türk Teskilat-i Esasîyesi(1941), Türk Hukuk Tarihi(1941), İhtilal mi İnkılap mı?(1942), Serbest Fırka Hatıraları(1950), İslâmîlikta Kadın(1959).

4.2.4. Ziya Gökalp (1876-1924)

Sosyolog, fikir adamı, şair ve yazar olarak dikkati çe Ziya Gökalp Diyarbakir Askerî Rüşdiyesi'ni bitirdi(1890). Diyarbakir İdadisi'nde ve İstanbul Mülkiye Baytar Mektebi'nde okuyarak Arapça, Farsça ve öğrenmiştir. Öğrendiği yabancı dillerin de etkisiyle kısa sürede Batı felsefesiyle tanışıp derinleştirmeye felsefe ile uğraştı. Daha sonra İstanbul' siyasete atılan Gökalp, İstibdat yönetimince tutuklandı, Diyarbakirde oturmaya mecbur edildi. Jön Türk hareketiyle yakın ilişkisi olan Gökalp, 1908 senesinde İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Diyarbakir subesi'ni kurdu. Diyarbakir Maarif müdürlüğü, Selanik Sultanisi Sosyoloji öğretmenliği görevlerinde bulundu. Genç Kalemler dergisini yayınlayanlar arasında yer alan Gökalp, bu derginin yanı sıra Halka Doğru, İslâm Mecmuası ve Yeni Mecmua gibi dergilerde yazılarını yayımladı. 1913- 1919 seneleri

arasında Dârülfünunda sosyoloji müderrisliği yaptı. Malta'ya sürgüne gönderildi(1919–1921). 1921'de İstanbul'a ve daha sonra Diyarbakır'a geçti. **Küçük Mecmua**'yi çıkararak Kurtulus Savası'ni destekleyen yayınlarda bulundu. Çalışmalarıyla yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşmasına, kültür politikalarının belirlenmesine, Türk milliyetçiliği ve modern Türkiye Cumhuriyeti'nin temel kavramlarına katkıda bulundu. Atatürk'ün fikri anlamda en çok etkilendiği şahsiyetlerden birisi olarak dikkatleri üzerine çekti. 1923'te Ankara'ya giden Gökalt, Telif ve Tercüme Heyeti Baskanı ve Diyarbakır milletve illiği gibi görevlerde bulundu. Özellikle Türklesmek, İslâmlasmak, Muasirlasmak(1918) ve Türkçülüğün Esasları(1924) adlı eserleriyle Türk- İslâm kültürüne katkısını doruk noktasına çıkaran Gökalt Türk kültür tarihine adını hiçbir zaman unutulmayacak bir ideolog olarak yazdırmıştır.³²⁹

Eserleri: Siirleri: Sâki İbrahim Destani(1908), Kızıl Elma(1915), Yeni Hayat(1918), Altın Isık(1923) Diğer Eserleri: Türklesmek, İslâmlasmak, Muasirlasmak(1918), Doğru Yol(1923), Türk Töresi(1923), Türk Medeniyeti Tarihi(1925), Limni ve Malta Mektupları.³³⁰

³²⁹ Yazarın biyografisi hk. Bkz. Ziya Gökalt-Bütün Eserleri, YKY, İstanbul 2007; Mehmet Emin Erisirgil, Bir Fikir Adaminin Romani(1951), Isık, İhsan, Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi, Elvan yayınlari, Ankara 2004, s. 2002.

³³⁰ Edebiyat araştırmacısı ve yazar Fevziye Abdullah Tansel TTK yayınlari arasından Ziya Gökalt külliyyati adıyla 2 cilt olarak Ziya Gökalt'ın tüm edebi eserlerini bir araya toplamıştır. Külliyyatin ilk cildi “Siirler ve Halk Masallari”, ikinci cildi ise “Limni ve Malta Mektupları” adını tasir. (bkz. Tansel, Fevziye Abdullah, Ziya Gökalt Külliyyati 2 C., TTK yayınlari, Ankara 1989.

4.2.4.1. Bir fikir , ideal adami ve edebî sahsiyet olarak Ziya Gökalp

Ziya Gökalp'in fikirlerini ortaya koymak açısından öncelikle 1918'de yazdigi "Türklesmek, Islâmlasmak, Muasirlasmak", Edebi yönünü ortaya koymak açısından Siirleri ve Halk Masallari³³¹,ndan hareket edilmistir.

Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin gibi kısa bir hayat sürmüştür.(23 Mart 1876–25 Ekim 1924). Kısa Ömrüne ragmen çok sayıda ve çok değerli eserler meydana getirmiştir. Ömrü, fikri bunalımlar içerisinde geçmiş fikir adamına yakışır biçimde tüm fikir sancılarını yaşamıştır. Bu sancılar 18 yasındayken dönemin sosyo-ekonomik şartlarıyla birleşerek kendisini intihara kadar sürükleyecektir.³³²

Ziya Gökalp, ırka dayalı milliyetçiliğe kesin olarak karsıdır. Kendisi Türklük değerlerini benimseyen ve Türk'ün çıkarına çalışarak Türk olduğunu reddetmeyerek gururla ifade eden herkesi Türk sayar. Bu konuda kendisini şöyle ifade etmektedir.

"Cedlerim(atalarım) Türk olmayan bir bölgeden(Çermik) gelmiş olsa bile, kendimi Türk sayarım; çünkü bir adamın milliyetini tayin eden ırkî mensei de il, terbiye ve duygularıdır." ³³³

Gökalp'in millî kimlik hakkındaki bu görüşü Atatürk Türkiye'sinin millet-vatandaş anlayışına uygun bir yapı arz etmektedir. Gökalp'in düşünce hayatında etkili olan en önemli kaynak Genç Türkler hareketidir.³³⁴

³³¹ Ziya Gökalp Siirler ve Halk Masallari(Hazırlayan: Fevziye Abdullah Tansel), TTK yayınlari, Ankara 1989.

³³² Inalcik, Halil, "Ziya Gökalp -Yüzyıla Damgasına Vuran Düşünür", Dogu-Bati dergisi, Yıl 3, S. 12, Ağustos-Eylül-Ekim 2000.

³³³ agm. , s. 10.

³³⁴ Bkz. Mardin, Serif, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri, İletişim yayınlari, İstanbul 1984.

Gökalp, millî mücadelede yıllarında İttihad ve Terakki safından Atatürk safına geçerek Ankara’da çıkan Yeni Gün, Hâkimiyet-i Milliye gibi gazetelere yazılar yazmıştır. Atatürk birçok devrimi yaparken diğer Batıcılar gibi Gökalp’in fikirlerinden de yararlanmıştır. Fakat diğer Batıcılara göre Gökalp’in fikirleri daha ağır basmaktadır. Gökalp, duaların Türkçe okunmasını istemiş, Türklerin İslâm Öncesi inanışlarını incelemiş(Türk Töresi), Türk İslâmiyet’i adıyla bir kavram ortaya koymuştur. Millî kültürün yine milletin kendi ruhundan ortaya çıkacağına inanmış ve milletin kendi ruhundan çıkacak olan Türk kültürünün lmesi için ömrü boyunca çalışmıştır.

Atatürk, Ziya Gökalp’in hars ve medeniyet diye kültürü ikiye ayırmasını kabul etmemekle beraber, Gökalp’in TBMM’nin II. döneminde Diyarbakır’da milletvekili olmasını desteklemiş, 1924 Anayasası hazırlanırken Gökalp’i da görevlendirmiştir. Atatürk için Gökalp, hukuk ve kültür g i konularda en önemli isimdi. Gökalp’in hastalığı sırasında Gökalp’a yardım ifinde bulunan Atatürk, Gökalp’in ölümünden sonra da esine gönderdiği bir mektupta Gökalp’in ölümünden dolayı tüm Türklerin ne kadar üzüntü duyduğunu dile getirerek taziyeler iletmıştır.³³⁵

Ziya Gökalp, basın ve yayın faaliyetlerine çok önem vermektedir. Gençlik yıllarında Peyman adlı dergiyi çıkarır. Ömer Seyfettin ve Ali Canip ile Genç Kalemler’de yazılar yazmış. 1912- 1919 seneleri arasında Türk Yurdu’nda Türkçülük üzerine birçok makale yazmıştır. Bu makaleleri daha sonra toplanarak kitaplaştırılacaktır. 1917’de İçtimaiyat Mecmuasını çıkarmış, 1917-1918’de Yeni

³³⁵ agm. , s. 12.

Mecmua’da da etkin olarak yazmis, 1922-1923’te Diyarbakir’da Küçük Mecmua’yi çıkarmaya baslamistir.

Ziya Gökalp, ömrü boyunca düşüncelerini Türkçülük düşü ve “Turan” idealinden hareketle dile getirmiştir. Rus zulmünün etkisiyle Türkçülük düşüncesi ilk olarak Rusya Türkleri arasında başlamış. Kırım’da İsmail Gaspıralı’nın faaliyetleri ile hız kazanmış. Gaspıralı’nın ‘Dilde, Fikir’de, Is’te birlik’ düşüncesi etrafında gelişmiş. Aslen Kazan Türk’ü Yusuf Akçura’nın “Üç Tarz-i Siyaset” adlı makalesiyle de asıl değerini bulmaya başlamıştır. Gökalp Türkçülükle ilgili yazılarını o dönemde Türk Yurdu ve Ahmet Cevdet’in İktidam’ında yayımlamaya başlamıştır. Daha sonra diğer dergilerde de yayımlamaya başlar.

Gökalp’a göre Balkan Savaşları’nın kaybedilmiş olması İttihad ve Terakki’nin de Türkçülük politikasını resmi ideoloji olarak benimsemesiyle birlikte Türkçülük altın devrini yaşamaya başlamıştır. Devam eden savaşlara rağmen Türkçü yayınlar hızla çoğalmıştır. Türk-İslâm bakış açısı ve İslâmcilik Politikası da 1912’de Müslüman Arnavutların, 1916’da Hicaz Araplarının Osmanlı Devleti’ne karşı ayaklanmasıyla birlikte geçerliliğini zaten yitirmişti.

Gökalp’i Türkçü çizgiye yaklaştıran ve Türkçülüğün yılmaz savunucu yapan Ömer Seyfettin ve Genç Kalemler hareketi etrafındaki faaliyetleridir. Gökalp, fikirlerini öğrendiği Batılı düşünürlerin de etkisiyle “Yeni Hayat” diye bir kavram ortaya atmıştır. Yeni Hayat, Türklerin kendi öz kültürüne dönüş ile ortaya çıkacaktır. Gökalp’a göre en güzel kültür Türk kültürü, en güzel ve değerli insan ise Türk’tür.

Ziya Gökalp, Türkiye’nin yetistirdiği ilk sosyolog olma özelliği ile de dikkatleri üzerine çekmektedir. Gökalp için Sosyoloji toplum doktorluğu anlamına gelmekteydi. Gökalp, batılı yazarlardan edindiği fikirlerin de etkisiyle fikir

hareketleri çevresinde kendisine bir çözüm ve çıkis yolu aramis, Osmanli Devleti’ne de kurtulus çaresini sosyolojinin gösterebileceğine inanmistir. İctimaiyat ilminin de yardimiyla Türkçülük, Islâmcılık, Baticilik fikirleri Türk milletinin bünyesine uygun bir sekilde uzlastirilabilirdi. Nitekim bu baglamda Türklesmek, Islâmlasmak, Muasirlasmak³³⁶(1918) adli eserini yazacaktır. Gökalp’in bu eseri, “Üç Cereyan, Lisan, An’ane ve Kaide, Hars Zümresi ve Medeniyet Zümresi, Türklüğün Basina Gelenler, Terbiye, Mefkûre, Türk Milleti ve Turan, Mil ve Vatan, Milliyet Mefkûresi, Milliyet ve Islâmiyet” adli makalelerinden olusmaktadır. Gökalp eserinde genel olarak 1924 senesinde yayinlayacagi Türkçülüğün Esasları adli eserine temel olusturacak fikirlerini dile getirmekte ve zor durumda bulunan Osmanli Devleti’ne kurtulus çareleri önermektedir. Gökalp bu eserindeki fikirlerinden yola çıkarak buldugu çözüm yolunu ‘Türk milletindenim, Islâm ümmetindenim, garp medeniyetindenim.’ seklinde özetlemistir. Nitekim modern Türkiye Cumhuriyeti de bu fikir temeline uygun olarak kurulmustur. Bu baglamda Gökalp’in kisaca formüllestirdigi bu fikirlerinin Türkiye Cumhuriyeti’nin dogus asamasinda ne kadar etkili oldugu ortadadir.

Üç Cereyan adli makalesinde aydinlarimizin öncelikle III. Selim döneminden itibaren muasirlasmak ihtiyaci duyduklarini, bu düşüncelerine Inkılâptan sonra Islâmlasmak düşüncesinin katildigini, son olarak da Türklesmek fikrinin ortaya çıktigini belirtir.

Gökalp, muasirlasmanın gelisme, terakki, yükselis anlamına geldigini belirterek aslında hemen hemen bütün yazarların ve yayınların bu kavramın

³³⁶ Eser, 1912-1913 yılları arasında Ziya Gökalp’in Türk Yurdu’nda yayımladığı bir dizi makaleden olusmaktadır. 1918 senesinde bu makaleleri Yeni Mecmûa bir kitap olarak “Türklesmek, Islâmlasmak, Muasirlasmak” adıyla yayımlamıştır.

savunucusu olduğunu belirtir.³³⁷ Islâmlasmak fikrini savunan dergilere de değinerek sonuç olarak bu üç hareketin de bir zorunluluktan ortaya çıktığına değinir.

Milliyet mefkûresinin öncelikle Müslüman olmayanlarda sonra Arnavut ve Araplarda son olarak da Türklerde ortaya çıktığını lirterek bu durumun tesadüfi olmadığını Osmanlıların aslî unsurunun Türkler olduğunu bu sebeple memleketi koruma amaçlı olarak ayrılık fikirlerine sebep olacağı endisesiyle milliyet fikrinin en son Türklerde ortaya çıktığına değinir. Bu endiselerinden d da “Türklük yok Osmanlilik var.” demislerdi.

Muasırlasma cereyanını benimseyen Tanzimatçılar, daha korumacı bir özellikle karsımıza çıkan “Osmanlı” yerine millî değerlerden arınmış tüm unsurlara hitap edecek iradî(istemli) bir devlet yapmak istemislerdir. Ama ortaya attıkları değerleri dislayan bu fikri yalnız kendileri kabul etmiş Osmanlı unsurları kabul etmeyerek bi düşünceyi de kullanarak Türklerin aleyhine muzir faaliyetlerde bulunmuşlardır.³³⁸

Gökalp’a göre Türklük düşüncesi Osmanliligin karsısında değil bilakis yanında olarak destekçisidir. Ona göre Türklük kozmopolitliğe karşı Islâmiyetin ve Osmanliligin gerçek dayanağı ve korunagidir.³³⁹

Gökalp’a göre asir milliyetler asridir. Zira elim tecrübeler bunu birçok defa kanıtlamıştır. Milliyet duygusunun egemen olduğu bir milleti de ancak ve ancak

³³⁷ Ziya Gökalp, Bütün Eserleri I[Rusyadaki Türkler Ne Yapmalı; Türklesmek, Islâmlasmak, Muâsırlasmak; Türk Tôresi, Doğru Yol, Hakimiyet-i Milliye ve Umdelerin Tasnîf ve Tefsîri, Türkçülüğün Esâdârı, Türk Medeniyeti Tarihi, Kürt Asiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikleri, Malta Konferansları.], (hazırlayan M. Sabri Koz), YKY yayınları, İstanbul 2007.

³³⁸ age., s. 47.

³³⁹ age., s. 47.

milliyet zevkini ruhunda duyanlar idare edebilirler. Bu düşüncesini Gökâlp söyle dile getirir:

“Dünyanın Sark'i da, Garb'i da bize celf bir surette gösteriyor ki bu asir, "milliyet" asridir; bu asrin vicdanlari üzerinde en müessir kuvvet milliyet mefkûresidir. İçtimâî vicdanların idaresi ile mükellef olan bir devlet, bu mühim içtimâî âmili mevcut değil farz ederse vazifesini ifa Devlet adamlarında, fırka recüllerinde bu his mevcut olmazsa Osmanliligi terkîb eden cemaat ve kavimleri "ruhî" (psychologique) bir surette idare etmek kabil olamaz. Dört senelik bir tecrübe bize gösterdi: Sırf unsurların itilâfi maksadiyla "Ben Türk değilim, Osmanlıyım" diyen Türkler, unsurların ne yolda bir itilâfa muvafaka edebileceklerini nihâyet gayet aci bir surette anladılar. Milliyet hissinin hâkim olduğu bir memleketi ancak milliyet zevkini nefsinde d nlar idare edebilirler.”³⁴⁰

Gökâlp, Türklerin özellikle Tanzimat sonrasında içtimâî ve iktisadî anlamda egemenliği Osmanlı içerisindeki diğer unsurlara kaptırdığını, bunda da bir beis görmediklerini vurgulayarak sadece memuriyet ve rençperlik ile uğraştıklarını, zaten memuriyetinde zihnî rençperlik olduğunu ifade ederek Türklük adına çok şey kaybettiklerini dile getirir.³⁴¹ Basta savaşlar olmak üzere birçok alanda başarısızlığımızı da bu sebebe bağlar.

Gökâlp, memlekette kuvvetli bir hükûmet kurulamamasını iktisadî sınıfların yokluğuna bağlar. Kuvvetli hükûmetin olmaması da birçok konuda ülkeyi derinden etkilemiştir. Hükûmetlerin memurlar sınıfına değil ikt sınıflara dayanması gerektiğini savunur. Zira tüm tüccarlar memleketlerinde ticaretlerinin düzgün olması için güçlü bir hükûmet isterler. Sadece memur sınıfına dayanan hükûmetler ise

³⁴⁰ age. , s. 46.

³⁴¹ age. , s. 46-47.

yikilmaya mahkûmdurlar. Çünkü memurlar kendi aralarındaki makam ve mevki kavgaları sirsında hükûmetleri güçsüz duruma düşürürler. Tüm bu sorunların sebebi millî mefkûreden yoksunluktur. Millî mefkûre olmadığı in Türk ahlâki bireysel ve aile çevresiyle sınırlı kalmış; dayanışma, hamiyet ve ârlik hisleri aile, köy ve kasaba çevrelerini asamamıştır. Gökalp bu konudaki düşüncelerine şu cümlelerle son verir:

“...Ümmet mefkûresi çok vâsi’, aile mefkûresi çok dar olduğu için Türk ruhu fedakârlık ve feragat hislerine istinatgâh olacak zî-hayat ve sedit ahlâkî bir ruhiyete yabancı kaldı. İktisadî, dinî, siyasî müesseselerimizi inhilâli bunun neticeleridir.”³⁴²

Gökalp, makalesinde milliyet unsuru ve din arasındaki i da vermeye çalışır. Milliyetler arası geçişte dinin en önemli etken olduğuna yapar. İslâm ülkelerinde aynı dine mensup fakat farklı milliyetlere sahip olanlar arasında kız alıp vermenin yaygınlığından bahsederek. Buna karşın farklı milletlerden ve farklı dinden olanlarla bu kız alıp verme hadisesinin daraldığını ve yok denecek kadar azaldığını vurgular. Buradan dinlerin milletler arası ilişkiler bağlamında önemine değinerek Balkan Savaşları sırasında aslında haç ile hilâlin savastığını vurgulayarak Avrupa vicdanının o gün için-keza bugünde geçerli- Hristiyan vicdanından farklı bir şey olmadığını vurgular. Ve niçin Türklerin İslâm olması gerektiğini şöyle özetler:

“Balkan Muharebesi, Avrupa vicdanının bugün bile Hrist n vicdanından başka bir şey olmadığını gösterdi. Türklerin de vicdanları tahlil olunursa görülür ki bir Türk, kızını bir Araba, bir Arnavuda, bir Kürde, bir Çerkes tezvîç edebilir, fakat kat’îyen bir Finlandiyaliya, bir Hristiyan Macara tezvîç edemez; bir Budist Mogolun, bir samanî Tunguz’un kızını da İslâm yapmadan alamaz. Trablusgarb,

³⁴² age. , s. 47.

Balkan Muharebeleri esnasında Türklerin felâketine istâk edenler Macarlar, Mogollar, Mançular olmadı; bilakis Çin'in, Hind'in, Cava'nın, Sudan'in ismini bilmediğimiz Müslim kavimleri matemimize ortak oldular, ma'nevî yardımlarını esirgemediler. Bundan dolayıdır ki Türkler lisanca "Ural ve Altay" subesine mensup olmakla beraber kendilerini Islâm milletlerinden addederler.”³⁴³

Gökalp, Muasirlasmak veya bizim deyimimizle batılilasmak veya bazılarının modernlesmek olarak adlandırdıkları kavramlarla neleri ifade etmeye çalıştığını açıklar. Ona göre milletler arasılık, aynı kutsal kitaba sahip olanların birbiriyle olan ilişkileridir. Modernizm kaynağı alettir. Bir zamana a muasirlar, o zamanda fen(thechnique) konusunda en en ileri olan milletlerin yaptıkları ve kullandıkları bütün aletleri üreten ve kullanabilenlerdir. Bunun haricinde harsla ilgili konularda diğer bir deyimle milli olması gereken konularda Avrupalıya benzemek muasirlasmayı anlamamak olduğu gibi aynı zamanda doğal olmayış, özentî ve taklittir.

Sonuç olarak Türklesmek, Islâmlasmak mefkûreleri arasında bir çatışma var olmadığı gibi bunlarla bizim anladığımız muasirlasmak inda da bir çatışma söz konusu olamaz. Öyleyse Türk milleti Ural-Altay ailesine, Islâm ümmetine, Avrupa beynelmillelîyetine mensuptur. Ziya Gökalp'in Türklesmek, Islâmlasmak ve Muasirlasmak kavramlarından kastı da budur.

³⁴³ Ziya Gökalp, Bütün Eserleri I[Rusya'daki Türkler Ne Yapmalı; Türklesmek, Islamlasmak, Muâsirlasmak; Türk Töresi, Doğru Yol, Hakimiyet-i Milliye ve Umdelerin Tasnîf ve Tefsîri, Türkçülüğün Esâsı, Türk Medeniyeti Tarihi, Kürt Asiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikleri, Malta Konferansları.], (Hazırlayan: M. Sabri Koz), YKY yayınları, İstanbul 2007, s. 48.

“Lisan” isimli yazısındaki görüsleri ise daha önce Genç Kalemler ve Yeni Lisanla ilgili bahislerde gördüğümüz. Ömer Seyfettin, i Canip Yöntem gibi yazarlarımızın görüsleriyle paraleldir.

“An’ane ve Kaide” adli yazısında, bir topluluğu millet yapan değerlerden olan âdetler, gelenekler, alışkanlıklar, tarih bilinci gibi ortak bilinç öğelerinden bahseder. Bu konudaki düşüncelerini Bergson felsefesinden hareketle an’anelerin, kaidelere; ruhun, bedene üstünlüğünü vurgulayarak şöyle özetler:

“Bergson, ferдин ruhunu hatıralarının mecmuundan; cesed ni itiyatlarının mecmuundan ibaret görüyor. Bir milletin hatıraları, an’aneleridir; itiyatları ise kaideleridir. Demek ki bir milletin an’aneler, ruhunu; kaideler, bedenini teskîl eder. İstinat noktasını, an’aneci bir millet ruhunda, kaideci bir millet gövdesinde arar. Birincisi hayatın manâlarını, ikincisi lafızlarını gösterir. Birincisi tarihî bir hürriyet, ikincisi coğrafî bir esaret içinde yasar. Balkan Harbi’nde Bulgarlarla olan çarpışmalarımızda onlar ateşli an’anelerinden, biz bâr d kaidelerimizden mülhem olarak birbirimize saldırıyorduk. Netice, tarihin coğrafî a galebesi oldu.”³⁴⁴

Yazısını zamanın fenlerini, felsefesini ve yöntembilimini milli ve dinî an’anelerimize izah ederek asılamamız gerektiği ve bunun sonucunda da muasir bir İslâm-Türk medeniyeti ortaya çıkararak Kizilelma’ya ulaşacağı i belirterek bitirir.

“Hars Zümresi, Medeniyet Zümresi” adli yazısında da Hars olarak adlandırdığı millî değerler manzumesi ve medeniyet olarak adlandırdığı kültürün maddi boyutu arasındaki farklara değinir. Yazısını muasirlasmak yolunda asrî medeniyetin akıl ve ilmiyle mücehhez olarak bir Türk-İslâm harsi ortaya çıkarmamızın gereğine vurgu yaparak bitirir.

³⁴⁴ age. , s. 55.

“Türklüğün Basına Gelenler” adlı yazısında ise Tanzimat ruhuyla ortaya çıkan milliyeti ve ne yaptığı belirsiz kozmopolit zihniyeti eleştirir. Bizans’ta kendilerine sehrîler denilen milliyeti belirsiz insanlardan yola çıkarak bu kozmopolit anlayış sonucu Türk’ün ve Türklüğün ne kadar hakarete inah Ahmet Vefik Pasa’nın Müntehabât-i Durûb-i Emsâl(Atasözler Seçimler)’inden alınmış örnekler verir. Bu örneklerden birkaçı şunlardır:

“Türk atına binince bey oldum sanır.

Türk danışman olur, adam olmaz.

Türk ne bilir bayramı, laklak içer ayranı.

Türkün akli sonradan gelir.

...³⁴⁵

Bu kozmopolit, sehrîlerin tarih kitaplarında milliyet ikrine sıcak bakılmaz, Türkler için “Etrâk-i bî-idrâk(Anlayıssız Türkler)” gibi kavramlar kullanılırdı.

Ziya Gökalp yazısında milliyetsizleri ve milliyet düşmanı kozmopolitleri eleştirdikten sonra milliyet fikrini İslâm dünyasına nasıl girdiğine değinir. Milliyet fikri İslâm dünyasına Mısırlı Nedîm,³⁴⁶ Arap milliyetçiliğini; İstanbul’da Naim Bey Fraseri³⁴⁷ ise Arnavut milliyetçiliğini sokarak baslatmışlardır.

³⁴⁵ age. , s. 62.

³⁴⁶ Abdullah Nedim[1845–1896]: Mısır’da yabancı hayranlığına ve Osmanlıların Mısır’a müdahalesine karşı çıkar. Türklerle ilgili hitaplarında “Utrukû’t-Türk!(Türkleri terk edin)” ifadesini kullanır. İlerleyen yaşlarda ise kendisi gibi din ve milliyet duygusunun barışık olduğuna inanan Cemaleddin-i Efganî’nin sohbetlerine katılır.

³⁴⁷ Naim Fraseri[1846–1900]: Önemli Türkçü yazarlarımızdan ve meşhur Kamus-i Türkî adlı eserin yazarı olan Semsettin Sami’nin karesidir. İstanbul’da Arnavutlar’ın çıkardığı Drina isimli dergiye Arnavut milliyetçiliği fikri içerisine sahip azılar yazmıştır. Arnavutlar’ın Gerçek Arzusu(1886) adlı kitabında da bu düşüncelerini dile getirmiştir.

Ziya Gökalp, Tanzimat döneminde Türk'ün ne kadar asagilandigini ve asagilamaya Tanzimat ruhuna sahip Türklerin de nasil a olduklarini ifade eder.

“Tanzimatçılar, Türklüğün yüzüne aldatici bir nikap çekmek istemisti. Millî bir Türk lisani yoktu, beyne'l-anâsir müsterek bir Osmanlica vardi. Bütün unsurlar kaynasmis, yeni bir kavmî enmûzaç, tarihî bir ırk, Osmanli milleti husûle gelmisti. Bu milletin husûsî bir dili oldugu gibi, kendine mahsus bir tarihi de vardi.”³⁴⁸

Gökalp'a göre Mesrutiyet sonrası Osmanlidaki unsurlara karsi uygulanan Osmanlilastirmek siyaseti unsurlari Türklestirmek için uygulanan gizli bir siyasetten ibarettir. Osmanlilikten kasit eger devlet ise zaten her Osmanli tebaasi bu devletin bir bireyidir. Bundan maksat dili Osmanlica olan yeni bir let yaratmaksa Osmanlica, Türkçeden baska bir sey olmadigi için bu yeni millet baska bir ada sahip Türk milleti olacakti. Bu durumu Osmanlidaki unsurlarin çok iyi anladigina deginen Gökalp Tanzimat ruhunun bu kozmoplit anlayisina ve tuzagina sadece Türklerin düstüğünü belirtir:

“Bu Tanzimat tuzagina düşen yalnız Türkler oldu. Türkler lisanlarinin yalnız üç dilden mürekkep "Osmanlica" olduguna inanarak halk lügatiyle söylemeyi ve yazmayi bir irtica telâkki ettiler. Tanzimat ruhu, Mesrutiyet'le halka kullanmaya hazirlanmadigi bir hâkimiyet verdigi hâlde, pekâlâ kullandigi lisanini vermiyordu. Milliyetinden, millî tarihinden bahsetmeye tabîî hiç tahammül edemeyecekti.”³⁴⁹

Türklüğün karsilastigi tüm bu buhranlardan sonra Türk artık uyanmaya baslamis Fuad Köprülü'nün ifadesiyle ‘Ruh-i milli’yi aramaya baslamistir. Türkçülük fikir hareketi dogrultusunda gelisen bu süreç kısa sürede çok büyük yol kat etmistir. Gökalp, bu milli arayislar sonucu ne gibi faydalar ve zararlar ortaya

³⁴⁸ age. , s. 63.

³⁴⁹ age. , s. 63.

çiktigini hesap eder. Türkçülük, düşüncesinin hiçbir zararini görenin olmadigina
degerek Türkçenin sadelesmesi, sarfimizin yabancı ka lardan kurtulmasi,
siirimizin millî vezinde yazilmasi, edebiyatimizin Yunan ve İran esâtirinden
kurtularak milî menkibeler ve ustûrelerle süslenmesi, illî uyanisla beraber onun
tamamlayicisi olan dinî bir uyanisin başlamasi, mensup oldugumuz ümmetle
beynelmilellyetin tâyini, millî iktisat, millî idman millî ahlâkin ortaya çıkisi,
gençlerde bir mefkûre ugrunda ölmek hissinin dogmasi, surlarla müsâreket hissi
dolayisiyla anlasabilmenin kolaylasmasi, her birey tarafından millî bir sorumlulugun
bilincinde olunmasi gibi hayati öneme sahip degerler manzumesini ortaya çıkardigini
dile getirir.³⁵⁰

Gökalp, Türkçülerin millet mefkûresinin Türklük oldugunu bir de ümmet
mekfûresi olmasi gerektigine vurgu yaparak bunun “İslâmlık” oldugunu belirtir.
Ümmetçiligin baslica ilkeleri olarak da sunlari göster :

1. Bütün Islâm milletleri arasinda ortak olan Arap harflerini bozmadan
korumak.
2. Islâm milletlerinde kullanılan terimleri ortak hâle getirmek için terim
kongreleri düzenlemek ve terimleri Türkçe, Arapça ve k mak.
3. Bütün Islâm milletlerinde ortak bir terbiyenin ortaya çıkarilmasi için
terbiye kongreleri düzenlemek.
4. Bütün Islâm milletlerinin müftü teskilâtlari arasinda sürekli bir letisim agi
kurmak.
5. Islâm ümmetinin timsali olan “hilâl” in kutsalligini korumak.³⁵¹

³⁵⁰ age. , s. 64.

³⁵¹ age. , s. 65.

Gökalp, ortaya koyduğu fikirlerinin sonuç kısmında Türkçülüğün aynı zamanda Islâmcilik olduğu belirterek Türkçülerin Islâm ümmetçisi olmak yönüyle kendilerini Islâm milliyetçilerinden ayırt ettiğine değinir. Arap milliyetçisi Abdullah Nedim ve Fraserli Naim'in büyük ihtimal kendi memleketlerinde yaşayan Hristiyanların oyununa geldiklerini yoksa onlarında Islâm birliğine zarar verecek bu tip ayaklanmalara yeltenmeyeceklerine olan inancını di getirir. Türkçülerin hepsinin Islâm olduğunu vurgulayarak asla Islâm ümmetçiliğine aykırı davranışlar içerisine girmeyeceklerini ifade eder. Yazısının son cümlesinde de Türkçülerin muasirleşmenin gereğini anladıklarını Müslüman olmayan milletlere karşı da saygıda kusur etmemeleri gerektiğini vurgular.³⁵²

“Terbiye” adlı yazısında ise çocuklarımıza vermemiz gereken terbiyeyi Türk terbiyesi, Islâm terbiyesi ve asir terbiyesi olarak üçe ayırır. Terbiyenin yol haritasını da Türklük, Islâmlık ve muasirlik olarak çizer. Geri kalış sebeplerinden biri olarak “terbiye” meselesindeki yanlışlıkları ve eksiklikleri r:

"Biz gençlerimize ne millî ne de dinî terbiye vermek istemedik. Hâlbuki fertleri mukaddes gayeler için ölmeye sevk eden duygular ve din ve milliyet hislerinden ibarettir. Biz çocuklarımıza Türk ve Islâm terbiyeleri vermediğimiz gibi, asir terbiyesi de veremedik. Çünkü asir terbiyesinin gayesi, en müterakki milletlerin imal ve isti'mâl ettikleri âletleri bizim de yapabilmemiz ve kullanabilmemizdir. Hâlbuki biz iktisat âleminde olduğu gibi, askerlik dünyasında da asrimizin âletlerini kullanmaktan âciz olduğumuzu gösterdik. İlmin miyari ameldir. Ameli

³⁵² age. , s. 66.

age. , s. 68.

muvaffakiyetsizligimizle ilimdeki behresizligimizi isp t ettik. O hâlde ne mütehassis mütefenninler yetistiren âlî mekteplerimiz ne de vatan slar yetistirmeye çalisan tâlî mekteplerimiz hiçbir fayda temin edememislerdir."³⁵³

Yazisini Islâm terbiyesinin Türklük terbiyesi ve asir terbiyesiyle çelismedigini belirterek Islâm terbiyesinin geregi olarak Islâm terbiyesine yönelik gelecek saldırilarin engellenmesi gerektigini, Islâm terbiyesinin yanlis âdet ve bid'atlere karsi korunmasi görevinin de Türklere ait oldugunu belirtir.

“Mefkûre” adli yazisinda, önce mefkûrenin nasil zamanl ortaya çiktigini vermeye çalisir. Buhranli günler mefkûrelerin yaratilis günleridir. Mefkûreler, millî felâketlerin kalpleri birlestirerek umumi bir kalp yaptigi anlarda bu ortak ruhtan dogar, sekillenme devresinde yavas yavas dal budak salarak çiçekler ve yeni müesseseler meydana getirir. Bu duruma Almanlari, Japonlari ve Fransizlari örnek verir.

Mefkûre bir milleti ileriye iten güç, millî bilinç, millete vaat edilen gelecek ve ‘kizilelma’dır. Bir millet yaratici mefkûresine sahip sonra artik karanlık bir gelecege dogru gitmez; kendisine vaat edilmiş, müjdeleyici bir Irem her gün daha açık bir sekilde ortaya çıkarak milleti kendisine çağirir. Mefkûresiz devletler, her an kopacak kiyameti beklemeye mahkûmdur. Mefkûresi olan letlerse siyaset olarak âhirete göç eylemiş olsalar bile kesinlikle öldükten sonra dirilisle müjdelenecektir. Ziya Gökalp yazisinda mefkûreyi örneklerle anlattikten sonra su seklide tanımlayarak bitirir:

“ Mefkûreye "hayal", "gaye", "emel", "dilek" diyenler var. Yukaridaki anlasildiği üzere mefkûre, bir millet tarafından mazide büyük bir ran zamaninda hakikaten

³⁵³ age. , s. 68.

yaşanmış ruhî bir halet, zihnî bir mevcudiyettir; ne yaşanmamış bir hayal ne de istikbalde yaşanacak bir gayedir, mefkûre, hâlin mürebbsi ve istikbalin hâliki olmakla beraber, mazinin bir sen'niyetidir. Milletın mazisinden gelip onu istikbale doğru iten fikri bir hamlesidir...”³⁵⁴

“Türkçülük ve Turan” adlı yazısında, Rusya Türkleri ve diğer bütün Türklerin ortak bir Türkçede birleşmeleri konusunu ele alır. Gökâlp bu yolda en büyük tehlikeler olarak sosyalizm, ümitsizlik ve okullarda yapılan baskıları dile getirir. Gökâlp, sosyalizmi en büyük düşman olarak görür. Çünkü sosyalizm milliyetçiliğin kesinlikle düşmanıdır. Ama bu tehlikenin Türkleri yakın zamanda etkileyemeyeceğini ifade eder. Çünkü sosyalizmin bir memlekette tehlikeli boyuta ulaşması için sanayinin gelişmesi ve dolayısıyla işçi sınıfının artması gerekmektedir. Türkiye, o yıllarda henüz sanayileşmesini tamamlamadığı için böyle bir tehlike söz konusu olamaz.

Rusya kendi bölgesindeki Türkleri sürekli parçalama düşüncesindedir. Sımal Türklerinden bir koluna kendince Tatar adını yamayıp bölme yoluna gitmiştir. Bunda başarılı da olmuştur.

“Tatar kelimesi eski Türk tarihinde bugünkü Sımal Türkleriyle hiçbir münasebeti olmayan yabancı bir kavme verilmiş mezmûm bir isimdir. Ne Cengiz ne de Timur, Tatarları sevmezdi. Demek ki Tatarlar Türk olmadıkları gibi, Mogol da değildiler. O hâlde Rusların hem tahkir hem de Türkleri birbirinden tefrik etmek maksadıyla isnat ettikleri bu tabiri Sımal Türkleri kabul etmemelidirler. Sımal Türkleri ekseriyetle Kıpçak Türkleridir.”³⁵⁵

³⁵⁴ age. , s. 73.

³⁵⁵ age. , s. 76.

Her ulusun kendine has okullarında okutulan kitapların baska Türk uluslarında okutulması da yasaklanarak eğitimde birlik sağlanarak insanların birbirini anlaması engellenmiştir.

Gökalp, Türklerin bir araya gelmesini ve kültür birliği yapmasını engelleyebilecek bu tip politikaların siddetle karsısındadır.

Türkler için Türkçe konusunda tek bir merkezin dili esas alınmalıdır. İstanbul Türkçesi bu birliği sağlamak için en doğru seçimdir. Gökalp, İstanbul Türkçesini seçmesinin sebeplerini de kısaca anlatır. İstanbul, baskent veya Türk hakanlığının ordu kenti olması dolayısıyla tüm Türklerin kiblegâhidir. İslâm halifeliğinin merkezidir. Bundan dolayı hem milli hem de dinî değeri vardır. İstanbul Türkçesinin millî dil olması bu i'caz ve kutsallığın İstanbul'un diline de sinmiş olmasıdır. Bununla birlikte İstanbul Türkçesi, lehçelerin en güzeli, en islenmisi, edebiyat ve ilimce en zenginidir.

Buradan yola çıkarak tüm engellemelere rağmen İstanbul Türkçesini edebî dil olarak kabul etmek bütün Türkler için millî bir görevdir. Bu görev yerine getirildiği zaman bütün Türkler dilde ve edebiyatta ortak olan tek bir millet hâline gelecektir.

Gökalp'a göre birlik yolunda büyük mefkûreleri olan Türklerin sadece bir hars olması bu tamamen kendi ruhlarından doğmalıdır. Türk baska milletlere benzemeye çalıştıkça parçalanır; fakat Türkleştikçe kendine benzedikçe millî birliği daha da kuvvetlenir. Bu birliğin sağlanması sonucu değişik adlar verilmiş Türk isimleri önem arz etmeyecek ve Türklerin vatanının sınırları çizilmiş olacaktır. Ziya Gökalp Türklerin vatanının sınırlarını şu dizeleriyle dile getirir:

“ Vatan ne Türkiye'dir Türki için ne Türki stan;

Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan!...

Turan Türklerin efrâdini câmi', agyarini mâni' olan mefkûrevî vatanidir.”³⁵⁶

Gökalp için Turan, Türklerin oturduğu, Türkçenin konuşulduğu bütün memleketlerdir.

“Millet ve Vatan” adlı yazısında yine fikir hareketler bağlamında millet, ümmet, vatan kavramlarına açıklık kazandırmaya çalışır. Bu kavramları kısaca şöyle anlamlandırır.

Ümmet: Bir dine inanan milletlerin tümünü kapsayan büyük bir zümredir.

Millet: Aynı dili konuşan insanların toplamına denir.

Vatan: Ugruna hayatlar feda olunan mukaddes bir ülkedir. Mukaddes oluşu makamın değerinin ümmet ve milletten kaynaklı olmasıdır.³⁵⁷

Sonuç olarak bir “İslâm vatani” vardır ki tüm Müslümanların sevgili yurtdur. Bir de “millî vatan” vardır ki Türkler bu vatana “Turan” derler. Osmanlı ülkesi İslâm vatanının müstakil bir parçası niteliğindedir. Osmanlı Vatani içerisinden bir kısmı Türk yurtdur ve Turan’ın bir parçasıdır. Osmanlı ülkesinin bir parçası da Arap yurtdur ve Arap vatanının bir parçasıdır. Türklerin kendi yurtları olan Türk Yurdunu veya Turan’ı büyük bir askla benimsemeleri ne Osmanlı vatani olan Osmanlı ülkesini ne de büyük Osmanlı vatanını unutmayı gerektirmez. Zira bunların her biri bir diğerrinin tamamlayıcısıdır.

“Milliyet Mefkûresi” ve “Milliyet ve İslâmiyet” adlı yazılarında da daha önceki yazılarında ele aldığı milliyet ve İslâmiyet ile ilgili düşüncelerini değişik açılardan ele alır.

³⁵⁶ age. , s. 77.

³⁵⁷ Gökalp, ‘bir mekâna kutsallık kazandıranlar o mekânı dolduranlardır.’ anlamında “Serefü’l-mekân bi’l-mekân” ifadesini kullanır.(age. , s. 80.)

4.2.5. Mehmet Emin Yurdakul(1869–1944)

Istanbul’da dogan sair Besiktas Sübyan Mektebi’nden sonra Besiktas Askerî Rüstiyesi’ni bitirmiştir. Mülkiye’deki öğrenimini tamamlamadan ayrılarak Sadaret kaleminde göreve baslamıştır. Fazilet ve Adalet adli eserinin Sadrazam Cevap Pasa tarafından begenilmesi üzerine Rüşumat Evrak Müdürlüğü’ne mistir. Bu görevinde müdürlüğe kadar yükselerek Ittihad ve Terakki firkasının görüşlerini savundugu için Erzurum ve Trablusgarp’a sürgün edildi. II. Mesrutiyet’in ilan edilmesinden sonra Hicaz(1909), Sivas(1910) ve Erzurum(1911) valiliklerinde bulundu. 1913 senesinde Osmanli Meclis-i Mebusanina Musul Milletvekili seçildi. Istanbul’un isgali üzerine Ankara’ya geçerek Millî Mücadele’ye destek vermeye basladi. Sarki Karahisar, Urfa ve Istanbul Milletvekili olarak TBMM’de bulunmustur. Zincirlikuyu Mezarligi’na defnedilmistir.

Türk Ocagi(3 Temmuz 1911) kuruculari ve Halide Edip, Z Gökalt, Hamdullah Suphi, Fuad Köprülü ile Hars ve Ilim Heyeti i arasinda, Dr. Adnan Adivar, Yusuf Akçura ile birlikte Millî Türk Firkasi’nin kuruculari arasinda yer aldi. Siirlerinin bütününde ele aldigi temalar itibariyle sürekli milli duygulari ön plana çikaran sair bu özelliginden dolayi “Türk Sairi”, “Mil Sair” diye adlandirildi. Mehmet Emin Yurdakul’u meshur eden siiri 1897 senesinde Türk-Yunan harbinin zaferle sonuçlanması üzerine yazdigi “Anadolu’dan Bir Yâhud Cenge Giderken” dir. Sair bu siirine “Yurdumuzun Koç-Yigitlerine” epigrafi ile baslar ve niçin vatan savunması yapılması gerektiğini vurgulayarak herkesi vatan savunmasına davet eder.³⁵⁸ İlk siirlerini *Servet-i Fünûn*, *Çocuk Bahçesi* gibi dergilerde yayımlamıştır. Ahmet Hikmet Müftüoglu, Ahmet Agaoglu, Yusuf Akçura gibi Türkçü sair ve

³⁵⁸ Bkz. Mehmet Emin Yurdakul’un Eserleri-1 Siirler(Hazirlayan: Fevziye Abdullah Tansel), TTK yayinlari, Ankara 1989, s. 22.

yazarlarla birlikte Türk Yurdu(1911) dergisini kurarak tüm siirlerini hece ile yazan Yurdakul, milli edebiyata çok boyutlu katkılarda bulunmuştur.

Mehmet Emin Yurdakul'un milli duygulara yönelmesinde 1870 ve 1892 senelerinde Türkiye'ye gelen 1892'den vefatına kadar da Türkiye'de kalan Cemaleddîn-i Efganî'nin kendisi üzerinde etkisi büyüktür. Milliyet duygusu bağlamında Efganî aynı zamanda Mehmet Akif'i ve Mehmet Semsettin Günaltay'i da etkilemiştir. Efganî, milliyet duygusunun din duygusuyla çelişmediğini bilakis milliyet duygusuna sahip olanların dini de daha iyi savunabileceklerini ifade ederek. Din ile milliyet duygusunu çelirtmeye çalışanlara karşı cephe alır. Babanzâde Ahmet Naim bunlardan birisidir. Mehmet Emin Yurdakul kendisi üzerindeki Efganlı Cemaleddîn'in etkisini şöyle ifade eder:

“ Beni o yogurmuştur; eğer ruhların ebediyet ve lâyemutlugu varsa, derim ki, o, etlerini, kemiklerini Maçka Mezarlığı'nın topraklarına bırakmış ise, ruhunu bana yadigâr etmiştir.”³⁵⁹

Efganî, meclisinde bulunanlara sürekli olarak azim ve asilamış, fedakârlık, İslâm milletlerinin bugünkü esir hâllerinden kurtarılması, hürriyet, medeniyet ve milli egemenlikleri için mücadele etmeler fikrini telkin etmiştir. Efganî'nin “ Sizde ne zaman kendilerini sevmeyen ve kendi sahiplerinin olmayan insanlar yetişirse, o zaman kara gününüz ak olacak, dü tüğünüz yerden kalkacaksınız!” sözü kendisini derinden etkilemiş ömrünün geri kalan kısmında kendisine ilke edinmiştir. Efganî'nin Makâlât-i Cemâlîye'sindeki fikirleri, Mehmet Emin'de nasihat etkisi oluşturmıştır. “Kur'an-i Kerim” adlı siirini bu etkiyle yazmıştır. “Anadolu'dan Bir Ses Yahud Cenge Giderken” adlı siirini Efganî'ye

³⁵⁹ age. , s. XVI.

okudugu zaman “İste, asil sizin edebiyatiniz budur!” yanitini almıştır. Ölümünden bir yıl önce basılan bir mülakatta da kendisi üzerindeki Cemaleddîn-i Efganî etkisini ve kendisinden niçin bu kadar etkilendiğini bizzat kendisi anlatıyor. Mehmet Emin’in sanat çizgisini de tipik yönleriyle bize vermesi açısından bu metni buraya almayı uygun görüyoruz:

“ Cemaleddîn, şüphe yok ki, bu son asrın en büyük inkılâpçılarından biridir. Bu büyük adamin ideali, Islâm milletlerini yeni yolda, hurafesiz tedrislerle manevi bir kudret vererek yeni hayata doğru götürmek ve Garp’ın emperyalizmi altında esir ve mahkûm milletleri ayaklandırarak isyan sayhalarıyla hürriyet ve istiklâllerine kavuşturmak ve bunlardan bir Islâm Birliği yaratmaktır. Nitekim bu idealinin birinci kısmını Misir’da tahakkuk ettirmeğe çalışarak, Misir Müftüsü Seyh Muhammed Abdûh gibi büyük ve yeni ruhlu âlimleri yetistirdiği gibi, ikinci kısmını da tahakkuk için Paris’te Seyh Muhammed Abdûh ile birlikte çıkardığı El-Urvetu’l-Vuska adli gazetesıyla çalışmıstı. Cemâleddîn yanında bulunanların ruhlarını hürriyet aski ile tutusturur, her çeşit zulüm ve istibdada karsi kalplere kin ve husumet koyardı. O, dünyayı bir malikâne yapmak isteyenlerin amansız düşmanı olduğu gibi, milletlere kahr ve siddetleri altında can çekisme hayatını yasatan zalim hükümdarların da affetmez bir hasmi idi. O, herhangi bir yolda bir zulüm ve kahr haberi alacak olursa, dislerini gıcirdatır ve ellerini sıkardı, gözlerinde simsekler çakardı; ayağa kalkıp gezmeye baslar, birdenbire durarak gülüyor gibi bir sesle, “ Allah’im, biliyorum ve inanıyorum ki her yerde Hâzir ve Nâzir’sin; lâkin zulmün bulunduğu yerde de varsın!’ derdi”. Kendisinin inkılâbci ruhundan alev alanlar, onu, susamis bir yolda derin bir vecd ile dinlerler ve bu ruhun esrarli te’siri altında bulunurlardı. Bi’ttabî bunlardan birisi de benim; lâkin ben, yukarıda da söyledigim gibi, kendi Tûr’umda,

kendi ideal Tanrı'mdan vahy ve ilhamımı almış ve vahy'lerimi şiirlerime geçirmiştim. Nitekim benim, Türk edebiyatı için dönüm, Türkçülük için bir başlangıç olan Cenge Giderken'im, Türkçe Şiirler'den önce Asir gazetesinde basılmıştı.”³⁶⁰

Kendisini fikri anlamda Cemaledî-i Efganî'nin ne kadar derinden etkilediğini gördüğümüz Mehmet Emin daha sonra da şiirle de degineceğimiz üzere herkesin Türk'ü ve Türkçeyi hor gördüğü bir dönemde son derece sade bir Türkçeyle “Cenge Giderken” şiirini yazacak kadar milli benlige ve milliyet duygusuna sahip, öz güveni oturmuş bir sair olarak milletin duygularına tercüman olmuştur.

4.2.6. Ali Canip Yöntem (1887–1967)

İstanbul'da doğan yazarın babası Halil Sâib Bey, Evkâf Nezareti Cihâd Kalemünde görevlidir. Baba tarafından Kanlıcalı'dır. Kültürlü bir aileye dayanmaktadır. Anne tarafından ise Annesi Nuriye Hanım müftü üdür. Ali Canip'in bu bağlamda hem anne tarafından hem de baba tarafından kültürlü bir aileden geldiğini rahatlıkla ifade edebiliriz. İlk tahsilini Üsküdar'da Gülfem Hatun Mektebi'nde yapar. Topbasi Askerî Rüştiyesi'ne girer. Burayı da bitirdikten sonra Selamsız'daki Fransız mektebiyle öğrenimine devam eder. Bu okulda iki sene okudu. Babası Selanik'e sürgün edilince ailece Selanik'e tasindılar ve Selanik'teki Mülkiye İdadisine kaydoldu. Bu okulun son sınıfındayken İstanbul'da müsabaka ile Hukuk Fakültesine öğrenci alınacağını duyarak İstanbul'a gelip müsabakayı kazandı ve Hukuk Fakültesine kaydoldu. Bu sırada Selanik'te de Hukuk Mektebi açılınca öğrenimine Selanik'te devam etti. Son sınıftayken Balkan Savaşı çıkınca Hukuk

³⁶⁰ Baltacıoğlu, İsmail Hakkı, “Mehmet Emin Yüdakul ile Konuştum”, *Yeni Adam*, nu. 452, 26 Ağustos 1943.(Fevziye Abdullah Tansel'den naklen)

Fakültesi'ni bitirmeden tekrar İstanbul'a geldi. Daha sonra da tekrar devam edemediginden tasdiknamesini aldı.

Sanat hayatına Selanik'te başlayan Ali Canip Yöntem bir yandan Hukuk'a devam ediyor bir yandan da Ittihad ve Terakki Mektebi'nde, Ziraat Mekteb-i Âlisi'nde öğretmenlik görevinde bulunuyordu. 1910 senesinde maarif naziri Emrullah Efendi döneminde açılan Edebiyat Öğretmenliği imtihanını kazanarak Çanakkale Sultanîsi'nde edebiyat ve felsefe öğretmeni olarak görev aldı. 1924 senesinde Darümuallimîn-i Âliye öğretmenliğine yükseltildi. 1920'de millî Hükûmete katıldı. Giresun maarif müdürlüğü ve değişik rde öğretmenliğini sürdürdü. 1918'de ise Yahya Kemal'in görevden ayrılmasıyla boşalan Türk Edebiyatı Tarihi dersini vermek üzere vekaleten Darülfünûnda görev aldı. 1927 senesinde Maarif Vekaleti Umumî müfettişliği görevine ü. 1934'te Ordu'dan milletvekili olan Ali Canip, 1943'te İstanbul Üniversitesi XVIII. Asir Türk Edebiyatı Profesörlüğüne atandı. 1950'de Demokrat Parti milletvekili oldu. 26 Ekim 1967 tarihinde felçten vefat ederek vasiyetine uygun olarak Sahrâ-yi Cedit Mezarlığı'na defnedilmiştir.

Siir yazmaya çok küçük yaşlarda başlayan Ali Canip, il olarak Muallim Naci'yi okumustur. Muallim Naci etkisiyle gazeller bile yazmıştır. Daha sonra edebiyat-i cedide ve mensuplarıyla tanışıp onların etkisinde ka ir. Müfit Râtip'in daveti üzerine Fecr-i Âti'ye dahil olmuştur. Daha sonra sade Türkçe ve millî edebiyat ruhuyla hareket eden Ali Canip, Selanik'te çıkan Hüsün ve Sîr mecmuasında basmakaleler yazdı ve siirler yayımladı. Tüm bu birikimlerinden sonra 1910 senesinde, Ittihad ve Terakki Merkez-i Umumî üyeliğine seçildiği için Diyarbakir'dan Selanik'e gelen Ziya Gökalp ile tanışma fırsatı buldu. Ziya Gökalp'a

Ömer Seyfettin'in kendisine yazmış olduğu mektuptan bahsetti. Ziya Gökalp'ta Ömer Seyfettin'in fikirlerini çok değerli bularak hep birlikte çalışmayı teklif etti. Bu hadiseden birkaç gün sonra İttihad ve Terakki Cemiyeti Merkezinden gelen bir mektup kendisinin Genç Kalemler dergisinin basyazarı olarak atadığını bildiriyordu. 1911 senesinden itibaren Genç Kalemler dergisinde sürekli yazılar yazmaya birtakım polemiklere dahil olmaya başladı. Bu derginin en önemli vazifesi Yeni Lisan hareketi ve milli ruhu oluşturmakti. Bu uğurda derginin çekirdek kadrosu olan Ali Canip Yöntem, Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp ideallerinin de ortak olması münasebetiyle çok verimli bir şekilde ürünler verip tüm kültür hayatını derinden etkilemeyi başardılar. Genç Kalemler'in polemik kısmını idare eden Ali Canip'e en büyük muhalfet Cenap Şehabettin ve Süleyman Nazif'ten geliyordu. Celal Şahir ve Hamdullah Suphi bu hareketi destekliyordu. Fuad Köprülü ve Yakup Kadri ise temkinli yaklaşıyor, zaman zaman da karşı fikirler ileri sürüyorlardı. Kısa süre sonra bu iki yazar da Genç Kalemlere dahil olmuşlardır.

Genç Kalemler, Selanik'in Balkan Devletleri tarafından işgali üzerine kapatıldı. Derginin kapanmasından sonra İstanbul'a göç eden Ali Canip, Türk Yurdu'na katıldı. Ali Canip, bu dergide sürekli milli edebiyat meselesine vurgu yaptı, Tevfik Fikret'i eleştirdi ve Türkçülük aleyhinde bulunanlara cevaplar verdi.

Ali Canip sanatçı kişiliğinden çok fikir adamı kişiliği ile karsımıza çıkmaktadır. Siirlerinin az sayıda olması, siirlerine çok daha fazla olan düzyazıları bu tezimizi doğrular niteliktedir.

Eserleri: Geçtiğim Yol(1918), Milli Edebiyat Meselesi ve Cenap Bey'le Münakaşaları(1328-1329), Edebiyat(1926), Türk Edebiyatı Antolojisi(1934),

Epope(Epopée) ve Edebî Nev'ilerle Mesleklerle Dair Malûmat(1927), Naima Tarihi(1927), Leyla ve Mecnûn, Ömer Seyfettin Hayati ve Eserleri.³⁶¹

4.2.7. Ömer Seyfettin(1884–1920)

Balikesir’de dogan Ömer Seyfettin’in babasi meslegi askerli olan Ömer Sevki Bey, annesi ise Fatma Hanim’dır. Babasi sert mizaciyla taninmistir. Öğrenimine Gönen’de baslayan Ömer Seyfettin babasinin görevi dolayisiyla öğrenimine degisik yerlerde devam etmek zorunda kalmis, Mekteb-i Osmaniye, Askerî Baytar Rüstiyesi, Edirne Askerî Idadisi, Mekteb-i Harbiye-i Sahane gibi okullarda öğrenimini tamamlar. Harbiye’den 1903 senesinde Makedonya’nin kar üzerine “sinif-i müstacale” denilen bir hakla sinava girmeden mezun olur. Bir süre degisik yerlerde askerlik görevi yaptıktan sonra 1906’da Izmir Jandarma Okulu’na öğretmen olarak atanir. Bu görevi sirasinda Izmir’deki edebiyatçılar ve fikir adamlar la tanisir. Baha Tevfik’in tesvikiyle Fransizcasini ilerletir. Necip Türkçü’nün etkisiyle de sade Türkçe ile millî edebiyata dair eserler vermeye baslar.

1909 senesinde Selanik Üçüncü Ordu’da görevlendirilir. Balkanlarda batili devletlerin kiskirtmasi sonucu çıkan ayaklanmalari bastirmak üzere degisik yerleri gezme ve yüzyillarca Osmanli içerisinde yasayan Balkan milletlerinin ne kadar “pamuk ipligine bagli” bir sadakatleri oldugunu görme elde etmistir. Daha sonra yazacagi hikâyelerinde de bu izlenimlerini derin ile getirecektir.

1911 senesinde “Genç Kalemler” hareketine öncülük etmistir. Kendisinin yazmis oldugu “Yeni Lisan” makalesi “Milli Edebiyat”in bildirisi niteligindedir. Zira Millî Edebiyat, Ömer Seyfettin’in Ali Canip’e yazdigi b mektup ile baslar ve daha

³⁶¹ Biyografisi ve makaleleri için bkz.: Prof. Ali Canip Yöntem’in Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri(Hazirlayan: Ahmet Sevgi, Mustafa Özcan), Tablet yayinlari, Konya 2005.

sonra Ali Canip aracılığıyla Ziya Gökalp'ında katılmasıyla kadro şekillenmeye başlar.

Genç Kalemler hareketi, milli bir edebiyat için sade Türkçe ile yazmanın ne kadar önemli olduğuna vurgu yapar. Önce dilin yabancıların etkisinden kurtarılması daha sonra ise ruhların millileştirilmesi üzerine çalışmalar yürütmüştür. Genç Kalemler'in bu girişimine başlangıçta karşı olan Servet-i Fünûn'un devami niteliğinde olan Fecr-i Âti'ciler daha sonra Ahmet Hasim hariç hemen hemen hepsi bu harekte ve Mîlli Edebiyata dahil olmuşlardır.

Askerlik görevinden ayrıldıktan sonra Selanik'e gelen Seyfettin edebiyata daha fazla zaman ayırma fırsatı bulmaya başlamıştır. Ziya Gökalp ile tanışması kendisi için fikirlerinin olgunlaşması açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Zira, Balkanlardayken yaşadığı acıları ve olduğu vahsetlerin anlamını, Türklük ve millilik ile ilgili zihninde oluşan soru işaretlerini Ziya Gökalp ile tanıştıktan sonra çözme ve anlama fırsatı bulmuştur. Ziya Gökalp fikri anlamda çok derin düşünebilen milletin ruhuna kadar nüfuz edebilmiş iyi bir sosyolog, iyi bir edebiyatçı ve iyi bir ideolog ve metodolog olarak imza çıkmaktadır. Ömer Seyfettin'de zaten var olan birtakım düşüncelerin sistemleştirilmesinde çok önemli katkılarının olduğu yadsınmaz bir gerçektir. Gökalp ile birlikte Ömer Seyfettin “Yeni Hayat” kadrosunu oluşturur. “Genç Kalemler” ve “Yeni Hayat” o dönemin gençliğe yön verici bir misyonda bulunmuştur.

Balkan Savaşlarının başlaması üzerine “Genç Kalemler” dergisi kadrosu hemen hemen hepsinin cepheye çağırılmasından dolayı dağılır. Ömer Seyfettin 20 Ocak 1913'te 21 askeriyle birlikte düşmana esir düşer. Bu esirlik günleri Ömer Seyfettin'in Balkanlardaki Türk düşmanlığını çok yakından izlemesine, sınır tanımaz

zulümleri bizzat görmesine imkân vermiştir. Daha sonraki yıllarda kaleme aldığı “Hürriyet Bayrakları”, “Piç”, “Mehdi”, “Beyaz Lale”, “Nakarat”, “Tuhaf Bir Zulüm” adlı hikâyeleri esirlik günleri manzaralarını ve Balkan Savaşları senelerini tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir.

28 Kasım 1913 senesinde Balkan Devletleriyle anlaşmanın sağlanması üzerine Ömer Seyfettin askerlik mesleğini tamamen bırakır ve İstanbul’a döner. Kısa bir süre sonra “Türk Sözü” dergisinin basyazarlığına getirilir. Türk Sözü’nde Türkçü çizgide milli duygulara ağırlık veren yazılar yazar. İçinde bulunduğu geçim sıkıntısı nedeniyle 1914’te Kabatas Sultanisi’nde edebiyat öğretmenliği görevine başlar ve vefatına kadar bu görevini sürdürür. 1915 senesinde İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin kurmaylarından Doktor Besim Ethem Bey’in kızı ile evlenirse de kısa bir süre sonra anlaşamarak ayrılır. Esinden ayrıldıktan sonra tekrar koyu bir yalnızlığa bürünen yazar günlerini sık sık Ali Canip Yöntem ve Yöntem’in annesi ile sohbet ederek geçirir. Tüm bu yalnızlığa rağmen esinden ayrıldıktan yazı hayatı da yoğun bir şekilde geçmiştir. Ömer Seyfettin yazılarını, Büyük Mecmua, Yeni Dünya, Yeni Mecmua, Türk Kadını, Sair, Donanma, Diken gibi dergilerde Vakit, Zaman ve İfham gibi gazetelerde yayımlamıştır. 1920 senesinde vefat eden yazarımız, İstanbul Zincirlikuyu Asri Mezarlığı’na defnedilmiştir.³⁶²

³⁶²Ömer Seyfettin’in biyografisi hk. daha fazla bilgi için bkz.: Ali Canip(Yöntem), Ömer Seyfettin(1884-1920), Hayatı, Karakter, Edebiyatı, İdeali ve Eserlerinden Nümüneler, Remzi Kitabevi, İstanbul 1947; Argunsah, Hülya, Ömer Seyfettin, Bütün Eserleri, Hikâyeler, Dergâh yayınları, İstanbul 2007, s.15-18; Mert, Necati, Ömer Seyfettin, İslâmcı, Milliyetçi, Modernist Bir Yazar, Kaknüs yayınları, Adapazarı 2004; Doğumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfettin, AKM yayınları, Ankara 1992; Parlatır, İsmail, “Ömer Seyfettin”, Türk Ansiklopedisi, C. XVI, Fas. 205, s. 261-266; Alangu, Tahir, Ömer Seyfettin, Ülkücü bir yazarın Romani, May mat., İstanbul 1968.

4.2.7.1 Ömer Seyfettin: Kısa ömür ve büyük idealler

Ömer Seyfettin kısa ama çok fırtınalı bir hayat sürmüştür. Bu yoğun temposuna vücudu dayanamamış ve 36 yaşında vefat etmiştir. Bu kısa ömrüne rağmen bizzat katıldığı savaşlar, değişik yerlerde verdiği dersler ve bunca yoğunluk arasında yazdığı birçok hikâye, şiir ve makale ile kısacık ömrünü dolu dolu geçirmiş, adını kendi gök kubbemize altın harflerle yazdırmıştır.

Ömer Seyfettin, dilin önemini çok iyi kavramış, ömrü boyunca sade Türkçeyi savunarak Türk Dilinin sadeleşmesi aşamasında büyük emekleri olmuştur. **Genç Kalemler** dergisinde yazdığı “Yeni Lisan” makalesi dilde sadeleşme ve milli edebiyat için çok önemli bir aşama teskil etmektedir. Seyfettin için dil bir milletin yükselmesi, milli benliğini bulması, başka milletlere kendisini kabul ettirebilmesi için üzerine hassasiyetle titremek gereken bir unsurdur. Dil, her zaman milli ve mümkün olduğu kadar yabancı dillerin etkisinden arındırılmış olmalıdır.

“Türkler ancak kuvvetli ve ciddî terakki ile hâkimiyetlerini, mevcudiyetlerini muhafaza edebilirler. Terakki ise ilmin, fennin, edebiyatın hepimizin arasında intisarına vabestedir. Ve bunları nesir için evvela lazım olan millî ve umumî bir lisandır. Millî ve tabîî bir lisan olmazsa ilim, fen, sanat yine bugünkü gibi muamma hâlinde kalacaktır. Asrımız terakki asrı, mücadele ve rekabet asridir.”³⁶³

Yeni lisan makalesinde dilin önemine siddetle vurgu yapan Ömer Seyfettin “Ey Gençler” başlığı altında gençlere seslenerek vazifelerinin çok ağır olduğunu içimizde yasayan Bulgar, Sırp, Karadag, Yunan hükümetlerinin bizim düşsümüzü dört gözle beklediklerini ve bunların Osmanlı Vatanındaki mekteplerinde sürekli Türk ve İslâm düşmanlığı asıladıklarına değinmekte ve Türk gençlerin düşmana

³⁶³ “Yeni Lisan”, **Genç Kalemler** (Hazırlayan: Prof. Dr. İsmail Parlatır, Yrd. Doç. Dr. Nurullah Çetin), C. II, nu. 1., s.81

karsi uyanik olmaya ve vatan savunmasi için maddi ve manevi her türlü fedakârligi yapmaya davet etmektedir:

“ Hari cî düşmanlarımızın kirmizi pençeleri, bu pençelerin hirli tirnaklari içimizde, kalbimizin üzerinde kimiliyor. Ey gençler! siz duymuyor musunuz? Yirminci asırdaki vâsi ve müthis “ ehl-i salıp teskilati” silahsız ve medeni hücumlarını zavallı yetim hilâle, bizim üzerimize, Osmanlı Türklüğüne tevcih ediyor, bes yüz, altı yüz sene evvelki maglubiyetlerin intikam heyecanları bugün kabarıyor ve siz ey gençler, hâlâ uyuyor musunuz?”

Ömer Seyfettin asil kisiligini askerligi bıraktıktan sonra “Genç Kalemler” hareketine dahil olunca bulur. Genç Kalemler dergisinin kurucularından ve en önemli yazarlarından. “Yeni Lisan” makalesi, Millî edebiyata giden yolda önemli bir merhaledir. Ömer Seyfettin dilde sadelesmenin önemini is milli bir düşünüşe giden yolun milli bir dilden geçtiğini kavramıştır. Ömer Seyfettin, “Yeni Lisan” hareketini Ali Canip’ e yazdığı bir mektupla anlatmış hep birlikte çalışmayı teklif etmiştir. Bu mektubunda Ömer Seyfettin, edebiyattan çok nefret ettiğini aslında bu nefretinin edebiyattan ziyade lisana olduğunu, bizim dilimizin berbat, perisan, fenne, mantika muhalif bir dil olduğunu vurgulamaktadır. Garp edebiyatını biraz tanıyan birisinin bizim Osmanlıca denen lisanımızın bizim edebiyatımızın ve fikrimizin gelişmesine nasıl engel olduğunu vurgulamaktadır. Ali Canip’e yazdığı bu mektubunda aynı zamanda dil konusunda yapılması gerekenleri de kısaca özetler:

“...Sâyimin esasını teskil edecek noktalar pek basit: Arapça, Farsça terkiplerin hiç lüzumu yoktur. Bunlar ancak süs içindir. Kimin gösterecek, teshir edecek fikri yoksa onları çok kullanır. Eger terkipler terk olunursa tasfiyede büyük bir adım atılmış olmaz mı?”

Bunu yalnızca basaramam. Geliniz Canip Bey, edebiyatta, lisanı bir ihtilâl vücudı getirelim. Ah büyük fikir, say, sebat ister.”³⁶⁴

Dil konusunda yapılması gerekenleri de kısaca söyle maddeleştirir:

1. Arapça ve Farsça kurallara uygun olarak yapılan tüm terkipler terk edilmelidir. Artık kalıplı olarak dilimize yerleşmiş olanlar hariç.(Fevkalade, hifsihha, darb-i mesel vb.)
2. Türkçe çoğul eklerinden başka kesinlikle yabancı çoğul yapma yöntemleri kullanılmamalıdır. İhtimalât yerine ihtimaller, hastegân yerine hastalar gibi. Kalıplı olanları atmaya gerek yoktur. Müslüman, ahlâk, inşaât vb.
3. Kalıplı olarak dilimize yerleşmiş olanlar hariç Arapça ve Farsça tüm edatlar atılmalıdır. (Hem, henüz, yani, keske vb.)³⁶⁵

Genç Kalemler’in edebiyat hakkındaki temel fikirlerini de Ömer Seyfettin’in oluşturduğunu görmekteyiz. Ömer Seyfettin dilin edebiyatın en temel malzemesi olduğunu bildiği için öncelikle dil konusundaki sorunları çözme yolunda önemli adımlar atmıştır.

Edebiyat konusunda bugüne kadar “Sarkı doğru: İran” a v “Garp’a doğru: Fransa” ya yönümüzü döndüğümüzü belirterek hem eski edebiyatımızı hem de Servet-i Fünûn ve Fecr-i Âti edebiyatını eleştirir. Edebiyatımızın kendi ruhundan çıkması gerektiğine değinir. Sarkı a doğru gidenler İran’i taklit etmişlerdir. Garp’a doğru gidenler ise Fransa’yi taklit etmişlerdir. Sonuç olarak, nereyi taklit ederlerse

³⁶⁴ Ali Canip(Yöntem), Ömer Seyfettin(1884-1920), Hayatı, Karakter, Edebiyatı, İdeali ve Eserlerinden Nümûneler, Remzi Kitabevi, İstanbul 1947, s. 11.

³⁶⁵ “Yeni Lisan”, Genç Kalemler(Hazırlayan: Prof. Dr. İsmail Parlatır, Yrd. Doç. Dr. Nurullah Çetin), C. II, nu. 1.

etsinler hepsi taklitçidir. Oysa Türk'ün dili gibi edebiyati da kendi ruhundan ve memleketinden dogmalidir. Zira Türk coğrafyasi ve tarihi bu edebiyati ortaya çıkarabilecek altyapiya sahiptir. Sadece bir kivilcim iktir. O kivilcimi da Genç Kalemler hareketi ile Ömer Seyfettin ve arkadaşları olusturmuşlardır.³⁶⁶

Ömer Seyfettin Servet-i Fünûn edebiyatini eleştirirken siddetli Fecr-i Âti'yi eleştirirken ise daha temkinli yaklaşılmaktadır. Fecr-i Âti mensuplarını Servet-i Fünûn edebiyatini taklit etmekle suçlar ve taklit ile hiçbir arılamayacağını vurgular.

Özellikle Tevfik Fikret ve Cenap Şahabettin'i zevkimize, hissimize, milletimize uygun olmayan şiirler yazdıkları için çok i bir şekilde eleştirir ve fikir hirsizliği ile suçlar:

“ Fikret'le Cenap cidden güzel fakat son derece, milliyetimize, hissimize, zevkimize muhalif Fransızca şiirler vücuda getirmişlerdir. Faik Âli ikinci bir Abdülhak Hâmit olmaya çabalamış, Halit Ziya Fransız romanlarını, hassaten Rene Maizeroy okuyarak sahife sahife nakle başlamış, hasili hiçbirisi esaslı ve mühim bir teceddüt gösterememişler, yalnız çalmışlar, çalmışlar, çalmışlar. Eserlerinin isimlerini bile aynen Fransızca'dan asırmışlardır. Les amèrsde Phondaları Perles Noiresleri bilmiyorsanız işte bu fenadır. Zira bir gün elinize “ Emile Bergarac” imzalı bir kitap geçer ve isminin Lyre Brisée³⁶⁷ olduğunu hayretle görürseniz, o vakte kadar zihninizde büyüttüğünüz Fikret'in meshur kitabına kendiliğinden isim

³⁶⁶ “Yeni Lisan”, **Genç Kalemler**(Hazırlayan: Prof. Dr. İsmail Parlatır, Yrd. Doç. Dr. Nurullah Çetin), C. II, nu. 1, s. 75.

³⁶⁷ Kirik Saz

bulamayarak su ufakik terkihi bile Fransızca'dan asirmaya mecbur kaldigina müteessir ve müteesif olursunuz.”³⁶⁸

Özellikle zamanında zevkle okudugu Tevfik Fikret'in eserinin ismini bile Fransız bir sairden intihal etmiş olmasından çok büyük bir rahatsızlık duymuştur. Tanzimat Döneminde başlayan dilde sadeligi öldürmeleri, dili yapaylastırmaları, eski edebiyatın yerine yeni hiçbir şey koyamadıklarını belirterek eski edebiyattan daha anlamsız bir edebiyat oluşturdıklarını vurgulamıştır. sonelerden oluşmuş milli duygulardan çok uzak bir “Salon edebiyatı” oluşturdıklarını ifade etmiştir.

“Yeni Lisan ve Çirkin taarruzlar”³⁶⁹ makalesinde kendilerine sürekli muhalefet edenlerin hatta eleştirinin ölçüsünü kaçıran Baba Tahi Tahir) ve Malumat dergisinin, Mustafa Sabri Hoca, Müstecabîzade Ismet, Mehmet Celal gibi yenilgi sindirememiş olan kişiler olduğunu ifade etmiştir. Yakup Kadri'ye amaçların ne olduğunu uzun uzadıya anlatmış, Cenap Sehabettin ve Ahmet Hasim'in kullandığı dile ne kadar karsi olduklarını bir kez daha vurgulamış, Süleyman Nazif'e de durumu izah etmekle yetinip eleştirilerinde insafli davranmaları gerektiğine vurgu yapmıştır. Burada Yakup Kadri'ye cevap niteliğinde yazdığı yazıdan bir kesit alarak neye vurgu yapmak istediğini göstermeyi yararlı buluyoruz:

“...Hayir, azizim Karaosmanzâde Yakup Kadri Bey! Kavmî i tiyaklarla uyanan lisanlarını düzeltmek isteyenlerin sesleri istilirse değil, intikam şirleri” ni

³⁶⁸ “Yeni Lisan”, **Genç Kalemler**(Hazırlayan: Prof. Dr. Ismail Parlatir, Yrd. Doç. Dr. Nurullah Çetin), C. II, nu. 1, s. 76.

³⁶⁹ “Yeni Lisan ve Çirkin Taarruzlar”, **Genç Kalemler**(Hazırlayan: Prof. Dr. Ismail Parlatir, Yrd. Doç. Dr. Nurullah Çetin), C. IV, nu. 24–25, s. 531–537.

okunmaz bilen duygusuz bir gençlik varsa ve bu duygusuz gençliğin sesi hâlâ isitiliyorsa, biz iste asıl o zaman içtimai bir tehlike karsısındaız.”³⁷⁰

Yakup Kadri’ye bu şekilde cevap veren Ömer Seyfettin eğer milli bir ruhu uyandıramazsak buralardan hemen kaçmamız gerektiğini çünkü Rumeli’yi Cermen, Anadolu’yu Slav askerlerinin çizmelerinin yakında çiğneyeceğine kimsenin şüphesinin olmaması gerektiğine vurgu yapıyor.

Ali Canip bir yazısında Ziya Gökalp’in Ömer Seyfettin hakkındaki düşüncelerini kısaca şöyle aktarır.

“ Yeni Lisan cereyani dallanarak, budaklanarak Türkçülük, halka doğruculuk, millî hars hareketlerinin doğmasına sebep oldu; İste bütün bu fikir cereyanlarının başlagici, Ömer Seyfettin’in Saf, masum ruhunda feveran eden sârî, müstevli bir iman sitmasıdır.”³⁷¹

Ziya Gökalp’a göre Ömer Seyfettin “Büyük bir yeniliğin müçtehit ve mücahidi” ve “Bugünkü Türkçe’mizin Christophe Colomb’u” idi.³⁷²

Ömer Seyfettin II. Abdülhamid ve Istibdat’a sert bir şekilde karsidir. İttihad ve Terakki’deki görevleri ve yakın ilişkileri de bu tezimizi kesin olarak doğrular niteliktedir. Ömer Seyfettin II. Mesrutiyet’in ilaniyla herkes gibi çok mutlu olmuştur. Istibdat döneminde birçok zulüm yapanlara sesleniş niteliğindeki “hedm-i Istibdat!”³⁷³ adlı yazısını yazmıştır. Bu yazıda Ömer Seyfettin II. in ilanından duyduğu sevinci ve Istibdat’a olan nefretini dile getirir. Istibdatçılari ve

³⁷⁰ agm. , s. 533.

³⁷¹ Prof. Ali Canip Yöntem’in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri (Hazırlayan: Ahmet Sevgi, Mustafa Özcan), Tablet yayınları, Konya 2005, s. 389 vd.

³⁷² age. , s. 397.

³⁷³ Argunsah, Hülya, Ömer Seyfettin, Bütün Eserler, Makaleler 1, dergâh yayınları, İstanbul 2001, s. 81-83.

Istibdat fırsatçılarını hain olarak niteler, Mesrutiyet yanlılarının onların murdar kanlarını dökerek onları öldürmeyeceklerini fakat nesi lerini tüketeceklerini, bir daha asla istibdat olmayacağını vurgular.

“Ey hainler! Ey şimdi evlerinden çıkmaya cesaret edemeyen hainler!...Ey mülhakata firar ile ru-yi millete bakmayan hainler!...Şimdi titreyeniz...Postahanelerde pusuya yatarak kurban etmek in fırsat beklediğiniz sübhan-i vatan sizin kanınızı dökmeğe asla tenezzül etmez ve etmeyecektir!

Siz muzafferiyet-i serbestî karsisinde, galebe-i hürriyetin altında, hâkim-i derunî olan lekedar vicdaninizin mücazat-i azabi içinde ezilecek, mahvolacaksınız...Murdar kanınız dökülemeyecek, fakat bizim istiklâl-i mutlakamız karsisinde kuruyacaktır!...”³⁷⁴

“Millî Siirler” adlı makalesinde de sade Türkçe ile yazmanın önemine değinir ve Arapça ve Farsça tamlamalarla dolu siirler yazmayı fet sayanların kendilerinin bile ne demek istediklerini anlamadıklarını ifade ederek eski dil ve sade dilde yazılmış siir örnekleri verir. Sade dile verdiği örnek, Aka Gündüz(Enis Avni)’ün “Yasayan Ölüler” adlı siiridir. Aka Gündüz’ün çok dokunaklı arak sade Türkçe ile yazmış olduğu siiri karsisinde şu soruları sorarak makalesini bitirir:

“Şimdi bu siiri okur da hangi Türk anlamaz? Hangi Türk müteessir olmaz? Çünkü lisan Türkçedir. Konuştüğümüz dildir. Eskiler, Enderun Osmanlıcasıyla terkipler, terkipler, terkipler yazan sairler bari kırk yılda bir defa millî bir matemi, millî bir süruru Türkçe terennüm etmek lütfunda bulunsalar...

³⁷⁴ Argunsah, Hülya, Ömer Seyfettin, Bütün Eserler, Makaleler 1, dergâh yayınları, İstanbul 2001, s. 81vd. (Makalenin aslı için bkz.: Haftalık Serbest İzmir, S. 46, 19 Temmuz 1324, s. 158-160.)

Ve anlasalar ki artik Türkler Arap, Acem, Frenk edebiyatinin dogurdugu çirkin ve piç mahsulleri istemiyorlar. Gördükleri ragbetsizlik olsun bu zatlari uyandirmiyor mu? Uyanan, kendi dilinin satirlara geçtiğini görmek isteyen koca bir milletin kavmî ve mesru istiyaklarini duymuyorlar mi?...³⁷⁵

“Türk Sözü” adli makalesinde de insanimizin niçin okumayi sevmedigine yönelik düşüncelerini ortaya koyan Ömer Seyfettin, sorunu yine süslü anlatima ve dilimizin sade olmayisina getirir. Agir bir dille yazan yazarlarimizin bu millet için degil de kimin için yaziyor olabilecegi sorusunu sorar. Halkin cehaletini ve okumamasini aydinlarin halk dilinden ve ruhundan uzak r yazmasina baglar. Türk Sözü dergisinin de bu baglamda halka okumayi sevdirecek, sade Türkçe ve milli ruh ile yazilar yazacagina deginir:

“...Iste biz Türk dilini bu edebiyat zalimlerinin ellerinden kurtararak halka kendi diliyle faydasina yarayacak seyler yazacak, memleketimizde “okuma muhabbeti” ni uyandirmaya çalisacagiz.

Türk Sözü uyanan âlim ve milliyetine âsik yüksek Türk giyle, hâlâ uyuyan ve bir isik bekleyen Türk halki arasinda bir kapidir, gençlik o kapi n girmekle alçalmayacak, bilakis, yani kendi varligini, di milletini yükseltecek, kendi ne benzetecektir.”³⁷⁶

“Türkçeye Kimler ‘Osmanlica’ der?”³⁷⁷ adli makalesinde, dillerin devletlere ait degil milletlere ait oldugunu, “Osmanlica” diye bir dil olamayacagini, Osmanlilik

³⁷⁵ age, s. 185. (Makalenin asli için bkz.: Zekâ, S. 22, 27 Subat 1329, s. 352-354.)

³⁷⁶ Argunsah, Hülya, Ömer Seyfettin, Bütün Eserler, Makaleler 1, dergâh yayinlari, Istanbul 2001, s. 203. (Makalenin asli için bkz.: Türk Sözü, S. , 12 Nisan 1330, s. 1-3.)

³⁷⁷ Türk Sözü, S. 7, 22 Mayıs 1330, s. 49-50.

kavramının ancak bir devletin adi olabileceğini, Osmanlı Devletinde yaşayan Arapların dilinin Arapça, Türklerin dilinin Türkçe olduğunu ifade eder.

Osmanlıca diye bir dil olduğunda ısrar edenlerin bir kısmının cahil olduğunu, bir kısmının ise bilinçli olarak Türk milletini bölmek amacıyla böyle bir yol tuttuğunu belirterek Rusya'nın Türkleri bölmek için Orta Asya'da uyguladığı dil politikalarını örnek gösterir. Milletlerin dil ile yaşayabileceğinin bilincinde olan milliyetperverlerin bu yanlış anlayışa kanmayacaklarını vurgulayarak milli benliği oturtmuş Türk milletinin İstanbul Türkçesini esas alarak dilde ayrismaya değil birliğe doğru gitmesi gerektiğini vurgulamıştır.

“Yarınki Turan Devleti”³⁷⁸ adlı makalesinde Ömer Seyfettin Turan idealinin er veya geç gerçekleşeceğine olan kuvvetli inancını dile getirmektedir. Muharebenin milletler için kaçınılmaz olduğunu çünkü yeryüzünde değişik milletler oldukça çıkar çatışmalarının devam edeceğini vurgular. “Milletim nev-i beserdir, vatanım ruy-i zemin” ve “Beniâdem âzâ-yi yekdigere” şeklinde bir felsefe ile donanmış olan özellikle Servet-i Fünûncuları eleştirmekte bunlar içerisinde de Tefvik Fikret'in fikirlerine göndermelerde bulunmaktadır.

Aynı makalenin “Milletlerin mefkûreleri başlığı altında başlayan üçüncü bölümünde ise bir toplumun düşüncelerinin diğer toplumlarla süphesiz çelişebileceğini ve çatılabileceğini vurgulayarak kültür milliyetçiliğine vurgu yapar ve ırkî milliyetçiliğe karşı olduğunu ifade eder:

“Bugün milletlerde ırk esaslı aramak “elkimya” ile meşgul olmaktan ziyade gülünçtür. Millet: Bir lisan konusan, bir din, bir terbiye, bir maârifle birbirine merbut insanların mecmuudur. Bir milleti siyasî hudutlar asla ayıramaz.

³⁷⁸ Türk Yurdu Kitaphanesi yayınları, Kader Matbaası, İstanbul 1330/1914, s. 20.

Dikkat edersek anlariz ki: Milletlerin mefkûreleri lisan, din, terbiye, can ve his kardeslerini birlestirip hepsini siyasî bir hudut inde toplamak ve her türlü menfaatlerini temin etmekten baska bir sey degildir.”³⁷⁹

Ömer Seyfettin makalesinin devam eden kisminde Türkleri uyanik olmaya davet eder ve Ingilizler’in Hindistan’da, Misir’da, Belücistan’da, Basra Körfez’inde, Irak’ta; Fransizların Fas, Tunus ve Cezayir gibi ülkelerde yaptıkları zulümleri ve sömürge faaliyetlerini anlatarak Türk milletini uyanik ve çaliskan olmaya çağirir.

Türkler, varliklarinin degerini anlayip eski ululuklar , zenginliklerini ve atalarinin dünyaya nasil hükmettiklerini anlayınca Tür ler tekrar dünyaya tüm benligiyle haykiracak Çin sinirindan Anadolu cografyasina uzanan bir “Turan Devleti” kuracaklardır.

Turan mefkûresi feyiz buldukça millî eğitim ve irfanım ortaya çıkarak olgunlasacak, Türkleştirilmemiş hiçbir yer kalmayacaktır. Dogu ve batı yoluna hâkimligimiz eski dönemlerdeki gibi yalnız kervancilik ve akincilik olmayacak, İstanbul’dan kalkan trenlerimiz Erzurum’dan, Tebriz’den, Merv’den Buhara’dan, Semerkant’tan, Kâsgar’dan, Turfan’dan geçerek Karakurum’a, Pekin’e gidecek, dogunun zenginliklerini batıya, batının ilmini ve irfanini doguya götürecektir. Böylece, yeni, büyük ve yüksek bir Türk medeniyetinin sağlam ve muhtesem temelleri atılacaktır. İşte Ömer Seyfettin’in hayaller süsleyen büyük mefkûresi budur.³⁸⁰

³⁷⁹ Ömer Seyfettin, Bütün Eserleri, Makaleler I (Hazırlayan: Hülya Argunsah), Dergâh yayınlari, İstanbul 2001, s. 20 vd.

³⁸⁰ age. , s. 328.

Makalesinin “turan devleti” adlı bölümünde ise itilaf letleri ile yaptığımız savaşların aslında din savaşları olduğunu bizim onlara yenilmemizin halifelğin temsilcisi olan Osmanlı Devleti ile birlikte tüm Müslümanların yenilmesi anlamına geleceğini vurgular. Bu savaşın millet ve mefkûre savaşı olduğunu dile getirir. Sınırları Çin’e dayanan Turan idealini tekrar dile getirerek bu Turan devletinin başına da “hakanların hakani” anlamına gelen “ilhan” adlı birisinin getirilmesini önerir.

Dünyadaki bütün Müslüman Türklerden oluşan Turan hükûmeti dindasları olan Arapların, Farsların, Berberîlerin, Hristiyanlar tarafından esir ve perisan edilmelerine asla izin vermemeli ve kendisi de onların milliyetlerine asla dokunmamalıdır. Turan devletinin ulu hakani olan “ilhan” bütün dünyadaki Müslümanların halifesi olacak, Türk milleti gibi her Müslüman milletin milliyet ve bağımsızlığına ve medeniyetçe ilerlemesine çalışacaktır.

“Milli Tecrübelerden Çıkarılmış Ameli Siyaset” adlı yazısında Ömer Seyfettin, makalesine II. Mesrutîyetin ilan edilis yıl rini tablolastırarak baslar. Mesrutîyetle birlikte memlekette büyük bir bayram havası estigini, hürriyet, adalet, esitlik gibi kavramların girdigini ve milletin mesrutîyetin ilanına kadar Tanzimat zihniyeti tarafından uyutulduğuna değinilir. Asagıda a intilayarak verdigimiz metin, Osmanlı içerisindeki degisik milliyetlere mensup insanların Mesrutîyete nasıl baktıklarını anlatması açısından oldukça çarpıcı özelliklere sahiptir.

“Mesrutîyetten evvel derin bir uykuya dalmis olan Türkler On Temmuz’da sedit bir sarsinti ile uyanınca sasaladilar. Bu pek tabî idi. Saatlerce uyuyan bir adam daha uykusuna kanmadan uyandırılırsa ne yapar? Ke ini toplayamaz. Sebepsiz bir korku ile ürker. Gözlerini ovuşturmak ve avranmak ister. Hâsili aptal

bir mahmurluk... On Temmuz'dan sonra geçen bir ay muvazenesiz bir sarhosluktan baska bir sey degildir. Her sokak basinda bir nutuk irat olunuyor, herkes huuvet, müsavat" siarlarına sahih nazariyla bakarak söyledigin manasini pek iyi bilmeyen hatipleri bütün kuvvetleriyle alkisliyor. Mazi, tarih, örf, muhit, din, âdet, an'ane, temayül vesaire tamamıyla ihmal olunuyor, hatta en âlimler bile bu içtimaî esasları hatırlatmıyorlardı. Istibdat zamanında Avrupa'da çalışan Genç Türkler muvaffakiyet kazanmak için milliyetperverliklerini saklıyorlar, Avrupa'nın Türk düşmanlarının pek hosuna giden "Tanzimat" mevhumesine sarılıyorlardı. Yapılmak istenilen inkilâbi sözde yalnız Türkler yapmışlardı; bütün Osmanlılar... yani Rum, Bulgar, Sırp, Ulah, Yahudi, Arnavut, Ermeni ve diğer Osmanlılar... On Temmuz'un adı "Osmanlı Inkilâbi" idi. Arnavutlar bu hareketten kendilerine yine millî bir şeref çıkarıyorlardı.”³⁸¹

Ömer Seyfettin'e göre “Tanzimat” düşüncesi ‘bütün gözleri kör, bütün kulakları sağır’ etmişti. Türk ve Türklükle ilgili kelâri ağza almak bile bir alçaklık göstergesi hâline gelmişti. Türk muharrirleri Avrupalıların “Türkiye” kavramını kullanmalarına kızıyor ve “Memalik-i Osmanî” demelerini istiyorlardı. Hatta bazı yazarlarımız isî Türkiye’de hiç Türk olmadığı safsatalarına kadar götürmekteydiler. Halk Tanzimat ruhuyla, millî olmayan ve kalitesiz eğitimle uyutulmuş ve kendi arasında “muvafık” ve “muhalif” olmak üzere ikiye bölünmüştü. Emel, mefkûre, büyük idealler hiçbirî kalmamıştı. Mesrutiyet adı altında acıklı dramlar sahneleniyor ve bir millet ve vatani âdeta yok ediliyordu. Tüm bu oynanan oyunlara karşı Bulgarların, Sırpların, Ermenilerin, Arnavutların, mil mefkûreleri ve milli edebiyatları, milli dilleri, millî gayeleri vardı. Bu milletler Türklere karşı

³⁸¹ age. , s.330.

oylanan büyük senaryonun en önemli figürleriydi ve kendilerini samimi Osmanlılar olarak tanitiyorlardı. Türklerse bu alçakça oyuna kanmaktaydı. Türk’e ait olan ne varsa bozulmuş ders kitaplarındaki “Türk ve Türkiye” kelimelerine varana kadar her şeye saldırmaktaydı.

Türkler, senelerce bağrında besledikleri Hristiyan unsurların ne kadar ikiyüzlü olduklarını yavaş yavaş anlamaya başladılar. İçimizdeki gaflete ve dalalete düşmüş Türkler ile vatan hainleri isyan çıkaranları ayakta alkışlamaktaydı. Hızlı bir şekilde son haçlı ittifakı kurularak Balkan ittifakı sağlanmıyordu. Tek hedef Türkiye ve Türkler genel anlamda ise Müslümanlardı. Haçlıların saldırılarının ardı arkası kesilmiyor böyle bir ortamda bile içimizdeki bazı sözde aydınlar hak, eşitlik, adalet, medeniyet gibi kavramlardan söz ediyordu. Tüm bu hadisler devam ederken Türk artık kaçınılmaz olan vatan savunmasının gelmiş olduğunu tüm ruhuyla anlamıyordu. O güne kadar sadece değişik etnisiteye mensup olanlar ayrı kişilik yapar diye önemsenmeyen din ve milliyet kavramlarına olan ilgimiz ve duygularımız değişmeye başlamıştı. Türk ve Türklük değerleri manzumesi yeniden doğuş günlerini yaşıyordu. Türk’e ve İslâm’a olan ilgi artmış, kaybolan özgüven tekrar geri gelmeye başlamıştı. Gençler, mektepliler, Türklüklerinden, geçmişin görkeminden, soyluluğundan bahsetmeye başladılar. İzmir’de millî Türk okulları açılmaya başladı. “Yeni Lisan” hareketi bu çalışmalarını hızlandırdı. Türk Tanzimat sarhoşluğuyla unuttukları, kültürlerinin ve milliyetlerinin değerini hatırladılar.

Türk’ün diriliş hamlesinin başlamasıyla birlikte Tanzimat ruhuna sahip olan sözde aydınlar Türklüğe ve Türklükle ilgili her şeye saldırmaya başladılar. Kozmopolit, Osmanlıcı politikalarını tekrar uygulamaya çalıştılar. Türklük ile din kavramını bir birine karşıtmış gibi göstermeye çalıştılar. Fakat din duygusu ile

milliyet duygusu birbirinin asla karsiti olamazdi. Bilakis, tamamlayici olabi irdi. Din ve milliyet duygusu konusunda ortaya attiklari senaryolar tutmayan Tanzimat zihniyetine sahip olanlar bu sefer Türklüğü irticaî faaliyetmis gibi göstermeye çalistilar. “Altaylar’a dogru” gibi ifadelerle eglenmeye basladilar.

Türk’ün uyanisi karsisinda “Osmanlilik” zihniyetinde ısrar eden ayrilikçilar, Türklerin kendi milliyetlerine yönelik olan atilimlarini ve öze dönüşlerini hayretle ve saskinlikla izlemeye basladilar. Türklerin ayran gönüllü olduklarini söyleyerek kısa bir süre sonra kolay aldatilabilir Osmanli ruhunun geri dönecigine inandilar. Ama Türk bir daha aldanmadi ve damarlarindaki asil kanla yükselise geçti.

Ömer Seyfettin makalesinin ilerleyen kisminda niçin bu kadar kötü durumlara düştüğümüze sebepler gösterir. Türkçülük fikrinin yilmaz ve resmî savunucusunu Ittihad ve Terakki Firkasi oldugunu belirterek hiç kimsenin Ittihad ve Terakki Firkasina muhalif siyaset yapmaya çalismamasi gerektiğ i ifade eder. Hürriyet ve Itilaf Firkasini ve adam-i merkeziyet düşüncelerini elestirir.³⁸² Prens Sabahattin ve adem-i merkeziyet düşüncesini elestiren Ömer Seyfettin, azinliklarin Osmanli Devletinden önce adem-i merkeziyet düşüncesinin Osmanli için kendi eliyle ölüme gitmek anlamini tasiyacagini vurgular. Artık Anadolu cografyasina sikisan Türklerin içinde degisik milliyetlere sahip insanların kalmadigina ve Türklerin kendi bunalimlarinin üzerine yikildiklarina deginir. Araplar hariç tüm milletler ayrilmis ‘Araplar ise asla Türklerden ayrilmaz’ diye düşünmektedir.³⁸³

³⁸² age. , s. 344.

³⁸³ Ömer Seyfettin’in bile Türklerden asla ayrılmayacaklarini hayal ettigi Araplar da ne yazik ki İngilizlerin oyununa gelerek I. Dünya savasi sirasinda yer yer Türklerin karsisinda olmuslardır. Hicaz Emiri Serif Hüseyin komutasindaki birliklerin Türklere isyan etmesiyle baslayan bu hadise artik Islâmcilik ülküsünün tek basina yeterli bir baglayici unsur olmadigini da kanitlamasi açısından önemlidir. Bu olaydan sonra Türk- Arap iliskileri de günümüze bile yansiyan çok derin

“ Türk ve Arabin mefkûresi birdir. Türk mefkûresi ayni fikirle sarka dogru gitmek, Asya'yi kurtarmaktır. Arap mefkûresi yine ayni fikirle garba dogru gitmek, Afrika'yi kurtarmaktır. Asya ve Afrika'daki esir Islâm dünyasini ancak bu iki kardes ve dindas kurtaracaktır. Büyük mefkûreler küçük emelleri, menfaatleri, şahsiyetleri unutturur. Hâlbuki coğrafî yurtlari ayri oldugundan Türk ve Arap arasi a iktisadî bir rekabet olsun tasavvur olunamaz.”³⁸⁴

Avrupa ve Hristiyan milletlerinin bölücülüğü, yikiciligi ve sömürücülüğü karsisinda Türkler daima temkinli olmalidirlar. Türkiye ve Türklüğün en büyük düşmani Hristiyanlardir. Sayi bakimindan az da olsala arkalarinda çok güçlü olan ve tam destek veren uluslararası Hristiyan lobileri vardır. Bir Hristiyan’ın eline igne batsa Avrupa ayaga kalkar. Acilarina ortak olur. Böyle bir düşman ile karsi karsiya bulunurken Türklerin kisimlara ayrilmaya kalkarak parça parça olmaya çalışmasi kadar intihara giden yanlis bir sey olamaz. Türkler bi iklerini koruyarak millî ve siyasî kurumlarindan ayrilmazlarsa Türkiye var olacaktır. Aksi hüsrandır.”³⁸⁵

Türk ve Müslüman olmayan bir şahsin rahatlıkla bize düşman olabilecegini vurgulayan Ömer Seyfettin’e göre önemli olan Türk’ün Türk’e düşman olmamasidir. Tarih, bu tip ihanetleri ve hainlikleri bize göstermistir. Türk “Dâhilî ve haricî” düşmanlara karsi uyanik olmak ve sürekli savunmaya ve hazır olmak zorundadir. Ömer Seyfettin makalesini kendi büyük ideallerinin çok kısa özeti diyebilecegimiz su paragrafla bitirir:

bir yara almistir. (Serif Hüseyin Hadisesi konusunda, “İslâmcilik” maddesinde ayrıntili bilgi verilmiştir.)

³⁸⁴ Ömer Seyfettin, Bütün Eserleri, Makaleler I(Hazirlayan: Hülya Argunsah), Dergâh yayinlari, Istanbul 2001, s. 345.

³⁸⁵ age. , s. 345.

“ Kanli hatiralarini asla unutamayacagimiz millî tecrübelerden artik amelî bir siyaset çikiyor. Bu iste, Türk ve Müslüman siyasetidir. Türkiye ancak bu iki kuvvetin sayesinde yasayacak... Türklük kuvvetlenip yükseldikçe millî ve dinî mefkûresine yaklasacak ve her dakika kuvvet lâzım oldugunu ve kuvvetin de ancak Ittihattan dogdugunu kuvvetlendikçe daha ziyade anlayacaktır.”³⁸⁶

“Mektep Çocuklarında Türklük Mefkûresi” adli makalesinde önce ‘mefkûre’ kavraminin ne oldugunu açıklar. Mefkûre, Insanin kisisel hayatinin disinda milleti için yasayarak milletin umumi hayatini kuvvetlendirmek, dünyadaki muasir devletlerin üstüne çıkarmak, ona yikilmaz bir istikbal hazirlamaktır. Makalesine “mefkûreler nasıl dogar?, Milliyet nedir?, Türkiye’de kadar Türk vardır?, Türklüğün Istikbali, Türklük mefkûresi nedir?, Lisan muhabbeti, Millet ve din muhabbeti, Vatan muhabbeti” gibi bölümlerle devam eder ve bir Türk çocuğunun nasıl Türk milliyetperveri olacagina dair “Bir çocuk nasıl Türk milliyetperveri olur?” baslikli bölüm ile bitirir. Ömer Seyfettin’ e göre bir çocuğun Türk milliyetperveri olması için sunlar gereklidir:

1. Konustugu Türkçeyi sever, yazar ve herkese öğretmeye çalışır.
2. Dinini ve milliyetini sever ve kutsal kabul eder. Türk her hâlde ve şartta savunur. Türk’ün soylu ve cesur oldugunu asla aklından çıkarmaz. Irk ayrımı yapmaksizin Türkçe öğrenip Türk milliyetine karisan ve millet menfaatine çalışan herkese kan kardesi gibi davranır.
3. Türklüğü över, değerli bulur. Her fırsatta Türk tarihini, Türk cihangirlerini ve Türk âlimlerini anar.

³⁸⁶ age. , s. 350.

4. En büyük Cihangirlerin ve Ulug Bey, Ibni Sina gibi en âlimlerin de Türk milletinden çıktigina olan inanci tamdir.
5. Türk tarihini derinlemesine bilir. Türklükle ilgili yazılara öncelik verir.
6. Hangi meslegi hedeflerse hedeflesin en büyük hedefi Türklüğe ve Türk mefkûresine hizmet etmektir.
7. Kisisel hayatının geçici, fakat milliyetinin, Türklüğünün kalici oldugunu unutmaz. Herkes mezara girecek ve ölecektir. Tarihe gi kahramanlar asla ölmezler. Ebediyen milletlerinin kalplerinde yasarlar. Milliyetçi bir Türk genci vücudunu izcilikle ve sporla; fikrini, bilgi ve le; ruhunu, millî mefkûre ile kuvvetlendirir.

Türk insani büyük idealler ile yasamalidir. Kuvvet, bi gi, mefkûre sahibi olmalidir. Unutulmaması gerekir ki büyük idealler adinizi tarihe yazdirir geçici olan hayat karsisinda sizi sonsuza kadar kalici kılar.

4.3. İkinci Mesrutiyet dönemi roman ve hikâyesinde Türkçülük

4.3.1. *Aydemir* ve Müfide Ferid Tek

Müfide Ferid (Tek), 29 Nisan 1892 tarihinde Kastamonu'da dogar. Babasının görevli gittiği Trablusgarp'ta İtalyan Kız Lisesi'nde öğrenimini devam ettirmek zorunda kalır. Fransa'da Versailles Lisesi'nde de öğrenim görmüştür. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk İçişleri Bakanı olan ve daha sonra büyükelçilik de yapan Ferit Bey (Tek)'le evlenmiştir. Kız kardesinin kocası olan Yusuf Akçura'nın yönlendirmesiyle ilk eseri *Aydemir*'i yazmıştır. Millî Mücadele sırasında yazdığı makaleleri sebebiyle İngilizler tarafından izlenmeye baslanınca Anadolu'ya

geçmiştir. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yazdığı yazılarla Millî Mücadele sırasında Anadolu'daki halkın bilinçlenmesine önemli ölçüde katkılar sağlamıştır. Kadın hareketlerinin Türkiye'deki öncülerinden sayılan Müfide Ferid üretken yazarlığıyla da dikkati çekmektedir. 24 Mart 1971 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

Müfide Ferid Tek(1892–1971)'in henüz yirmi dört yaşındayken yazdığı ve 1918'de bastırdığı Roman³⁸⁷, “Turan” ülküsü yolunda “Aydemir” adındaki idealist gencin Türkistan'a gidisi, küçük yaşlardan itibaren âşık olduğu Hazin'in bir baskası ile evlenmesi sonucu kalbine gömdüğü askinin acisi, Demir'in Türkistan'da bir ihtilâl yaptırmak amacıyla bütün Türkleri bilinçlendirmesi, basarisiz olan bu isyan tesebbüsü sonucu büyük idealleri uğruna askini ve hayatini feda edisini konu edinir. Romanın vak'a gelişimini ise şöyle özetlemek mümkündür:

Roman kahramanı Aydemir, Türkçü fikirleri baskın olan r ksidir. Saray ve Mesrutiyetçiler arasında ilimli bir çizgide olan Nedim Pasa'nın k i Hazin'e dersler vermektedir. Ders verdiği sırada Aydemir ve Hazin birbirlerini içten içe severler. Aydemir idealleri uğruna bir süreliğine Türkistan'a gider ve Mesrutiyet ilan edilince geri döndüğünde Hazin'in baskasıyla evlenmiş olduğunu görür. Evlendiği kişi Neyyir adında Almanya'da tahsil görmüş bir pasazadedir. Neyyir, Hazin'in aslında istememesine rağmen padisahın da iradesiyle Hazin ile lenmiştir. Hazin baska birisiyle evlenmiş olmasına rağmen hâlâ içten içe Aydemir'i sevmektedir. Ama her ikisi de birbirine asklarını açamazlar.

Aydemir, Ayastefanos'ta Hazin ile Türkçülük hakkında uzun uzun konuştuktan sonra, Türkistan'daki durumu anlatır. Hazin'i de bu mücadelede kendilerine destek olmaya davet eder. Bu uzun sohbetin ardından Hazin artık askini

³⁸⁷ Tek, Müfide Ferid, *Aydemir*, Kaknüs yayınları, İstanbul 2002, s. 8.

gizleyemez ve Aydemir'e askini itiraf eder. Ayni duygulari tasiyan Aydemir de kendi askini itirafa mecbur kalir. Fakat, Hazin zaten evlidir. Ruhü ve bedeni baska baska insanlara aittir. Hazin'in içinde bulunduğu zor durumu fark eden Aydemir, geride hayatini, niçin kendisinden uzaklaşmak istedigini, milliyetperverliginin sebeplerini anlatan bir mektup birakarak Rus zulmüne maruz kalan Orta Asya'daki Türklere yardima gider.

Aydemir, özellikle Türkistan'daki faaliyetlerinde sanki bir mehdi gibidir. Köyleri dolasarak herkese is verir, cahilleri okutur, akire para, aç a ekmek, kitapsiza kitap bulur. Kurtulus gününün yaklastigini müjdeler.

Zamanla, Aydemir'in bu meziyetlerini duyan gençler Aydemir çevresinde toplanirlar. Medreseleri islah edip halk içinde gezerek halki uyandirmaya isirlar. Bu faaliyetleri sürerken Aydemir'e Istanbul'dan bir mektup gelir ve Neyyir'in vefat ettigi bildirilir. Aydemir'in aklinda Istanbul' a dönerek küllenmis aski tekrar canlandirmak geçse de Türklük aski daha ağır basarak Türkistan'daki ideallerine öncelik vermeyi uygun bulur.

Aydemir, Semerkant'a giderek hızla Ahunt Ömer'in medresesini islah eder, gazete çıkarir, Ziraat Bankasi açar, Türk Amele Sendikası kurmaya çalışir. Aydemir'in "Ahunt Ömer" medresesinden sonra, "Ulug Mir medresesini islah a başlaması Ahunt Ömer'in Aydemir aleyhine türlü propagandalar yapmasına sebep olur. Ahunt Ömer'in aleyhte faaliyetleri sonucu Aydemir'in çevresinde birkaç kişilik asil havarilerinden baska kimse kalmaz. Aydemir uzun süren icraatlar sonucu yorgun düsmüs, Ahunt Ömer'in faaliyetleri de bu yorgunlugu artırarak onun hasta olmasına sebep olmuştur.

Aydemir, kısa bir süre sonra hastalıktan ölme ihtimalini düşünerek, Hazin’e mektup yazarak kendisinin Türkistan’daki mücadelesini devam ettirmesini ister. Bu sırada, I. Dünya Savası patlak verir. Halk kendilerine uzunca süredir zulüm yapan ve hakani yok etmeye çalışan Rus Çarina isyan edip etmemeleri konusunda Aydemir’e danışır. Aydemir, bu fikre sıcak bakmaz. Zira, isyan için gerek i güç henüz oluşmamıştır. Aydemir’in bu tavsiyesine rağmen henüz iki gün geçer geçmez bazı cahil mollaların da tesvikiyle halk Rus Çarlığına karşı isyan eder. İsten geçip bir çok Türk vefat ettikten sonra Aydemir, hasta hasta gelerek halkı yatıştırarak isyana bastırma yoluna gider.

Rus Çarlığı, Ahunt Ömer’i isyana teşvik suçlamasıyla asmak üzeredir. Ahunt Ömer’in karısı herseye yardım eden büyük mehdi sıfatında izlediğimiz Aydemir’e gelerek kocasını bu zor durumdan kurtarması için yalvarır. Aydemir de zaten hastalıktan ölümünün yakın olduğunu düşünerek halkı isyana kendisinin teşvik ettiğini söyleyerek Ahunt Ömer’i kurtarır. Aydemir’e göre, Ahunt Ömer de zaten yaptığı yanlışlıklardan er geç pişman olacaktır.

Aydemir, on iki havarisi ve Hasan, Sakir adlı iki genç Divan-i Harp’ta yargılanarak idama çarptırılır. Aydemir, kendisiyle birlikte birçok arkadaşının asılmasına karar verilmesinden dolayı suçu kendi üzerine aldığı için çildiracak derecede pişmanlık duymaktadır ve acı çekmektedir. Kendisinin bu acılarına ve pişmanlığına rağmen gençler büyük bir ideal uğruna asıklarını düşünerek hiç acı çekmezler. Aydemir, asılmak üzereyken kalabalıkta uzaktan uzaga bir an Ahunt Ömer ile göz göze gelir. Ahunt Ömer gayri ihtiyari ellerini Aydemir’e uzatarak onun önünde eğilir. Aydemir, milletini ve kavusamadığı sevgilisi Hazin’i düşünerek “Yasasin Türkler!” diyerek basını ilmiğe geçirir. Altındaki dayanığın

çekilmesiyle idam gerçekleşir. Aydemir hayata veda eder. Aydemir'in asilmasından sonra İstanbul'dan gelerek mezarını ziyaret eden Hazin, Aydemir'in bıraktığı yerden mücadeleye devam edeceğine yemin ederek ona ve mefkûrelerine bağlılığını ifade eder:³⁸⁸

“ Senin sevgili ve mukaddes mezarının üstüne yemin ederim ki Demir, seni öldürmekle fikrini, emelini, mevcudiyetini öldüremezler... Senin vazifeni, senin emelini kendime mübarek bir vazife edinerek senin yerine çalışacağım... Hayatında senin olmadım, sensiz inledim; fakat şimdi, sen öldükten sonra herkese, hatta ölüme rağmen askım seni yasatacak sevgiliyim... askimin mucizesiyle seninle yaşayacağım, senin olacağım Demir!..

Her yenilen müskülattan sonra biraz daha seninle birleşerek, vazifemin en güç ve en yüce noktasında senin ruhunla yaşayarak, senin duygularınla düşünerek, senin ilahi kalbinle hissederek, senin müstesna mevcudiyetini kendi vücudumda saklayarak senin olacağım Demir. Sevgiliyim!..”³⁸⁹

Türkçülük ana duygusu etrafında gelişen bu olaylar Türkiye'de Rusya nüfuzu altında yaşayan Türkler arasında milliyet duygusunun uyanıştırılması ve Türk birliği ideali çerçevesinde ele alınmıştır.

Aydemir, Türkçülük teması üzerine kurulmuş, döneminde ses getirmiş romanlarımızdan biridir. Rus zulmü altında bulunan Türklerin sosyal ve siyasal sorunlarını konu edinir. Roman kahramanının şahsiyetinde Yusuf Akçura'nın hayatı işlenmiştir. Yusuf Akçura, Müfide Ferid(Tek)'in kız kardeşinin kocasıdır. Müfide Ferid(Tek) bu romanında Rus zulmü altında bulunan Türklerin elbet bir gün içinde

³⁸⁸ Büyük Mecmua, nu. 2, 13 Mart 1919, s. 27-28.

³⁸⁹ Tek, Müfide Ferid, Aydemir, Kaknüs yayınları, İstanbul 2002, s.127.

bulunulan zor durumdan kurtulacaklarına inanır. Romanında bunu rüya şeklinde ortaya koyar. Rus zulmü romanda şu satırlarla ifadesini bulmuştur:

“ Bundan başka dini, milli, medeni bütün vasıtalarla da Türklerin Ruslastirilmesine çalışılıyor. Mektepler Ruslastiriliyor, mescitler Ruslastiriliyor ve netice olarak dimaglar Ruslastiriliyor... Rus lisesinden çıkan sefih Rus zabitleri arasına karıştırılan yarı bilgin Rus muhibbi Türkler yok mu?...

Milletin Ruslardan gördüğü eza, hakaret de pek müthistir...

Mesela Rusya’da ekseriya şu levhaya tesadüf edersiniz: “ buraya domuz, köpek, tatar ve Yahudi’nin girmesi memnudur.” Vapurlarda, trenlerde onlara, mahkûmlara edilmeyen muameleler yapılır. Türkler kirli, pis hayvan koguslariyla seyaha mahkûmdurlar. Bir otele inemezler... Taunlular gibi bir binaya hapsolunurlar...”³⁹⁰

Rus zulmünden bunalmış Türk’ün duyguları, romana “Kizilelma” ve “Turan” ülküsü arayışı olarak yansımıştır:

“ Türkler muttasıl bir umut piriltisi, istikbalin yolunu gösterecek bir yıldız, bu viraneden çıkacak yeni bir uçmak hülyası arıyordular.”³⁹¹

Rus zulmünden kurtularak, Türk birliğine kavuşulacağına olan inanç romanda açık bir şekilde ifade edilmiştir:

“ Elbet oğlum, dedi. Türkler elbet mesut ve serbest olacaklar. Altmis milyonluk bir devlet esir kalabilir mi? Bahusus senin gibi çalışkan evlatları olursa.”³⁹²

³⁹⁰ age. , s. 16.

³⁹¹ age. , s. 80.

³⁹² age. , s. 90.

“ Hazin, bak, Hazar’ın arkasından bir güneş nasıl parlak çıkıyor, o Türk güneşi ... bak bütün Türk illerini aydınlatı –ve uzun bir nefesle- oh ne bahtiyarım... Türkler mesut olacaklar... ya rabb’im bu güneş ne sıcak! Artık bu kalpler üsümeyecek...”³⁹³

Romanda, evrensel bir insanlık anlayışı karşımıza çıkmaktadır. Bu anlayışa göre erdem insanlığın ilerlemesi için en önemli öğedir. Erdem sahibi olarak gerçek insanlığımızı kazandığımız zaman kötülere asla izin verilmeyecektir. Burada Rus zulmünün artık insan olma vasıflarıyla hiç bağdaşmadığı ifade edilmeye çalışılmıştır.³⁹⁴

Aydemir, her yerde bir Türk ocağı kurarak Türklüğün hizmetine sunmak ve Türklüğü uyandırarak gayede süreklilik sağlamak istemektedir. Bu düşüncesini şu şekilde ifade eder:

“ Her şehre göre tabî yapacak iş değişir; fakat esas hep bir: Türkleri uyandırmak. Lakin her şehirde, her geçtiğim yerde bir kurmak istiyorum. Orada toplanacaklar ben gittikten sonra da benim başladığım işi devam ettirebilirler. Ve bu ocaklar tesekkül ettikçe birbirlerine de bağlı olacaklar. Ve bir gün gelecek, bunlar bütün Türk ili üstüne kurulmuş bir milliyet ağı gibi her tarafın birden tekâmülünü doğuracaklar.”³⁹⁵

Aydemir, Hazin’ e Türklüğü ve Türklük ile ilgili olan şeyi sevmesi yolunda telkinlerde bulunmaktadır. Ona göre Türklük bu sevgiye fazlasıyla layıktır. Millî gururun da önemi buradan gelmektedir.³⁹⁶

³⁹³ age. , s. 118.

³⁹⁴ age. , s. 91.

³⁹⁵ age. , s. 40.

³⁹⁶ age. , s. 41.

Roman’da Aydemir İstanbul’da yokken Balkanlar’da isyanlar başladığı belirtilir. Balkanlarda milliyetçilik cereyanlarının etkisiyle ne gibi facialar yaşandığına da vurgu yapılmaktadır.³⁹⁷

Resit Süreyya, **Aydemir** hakkında yazdığı bir eleştiri yazısında eserdeki birtakım tutarsızlıklara dikkat çeker sanıldığının aksine Aydemir’in “Turan” ideali çerçevesinde yazılmış bir tezli roman olamayacağına değinir.

Resit Süreyya’ya göre Müfide Ferid, Aydemir’i bir peygambere benzetmek amacındadır. Bu sebeple madde başlarında Kitab-i Mukaddes’ten yorumlanarak alınan cümleler vardır. Aydemir, Hz. İsa’dan daha merhametlidir. Bir yanagina vurunca diğer yanagini uzatmakla kalmaz üstüne üstlük ilik bile etmektedir. Romanda Türk’ün mazlumiyeti savunulmamaktadır. Çünkü harbe gitmek istemeyenleri hükûmetin kursuna dizmesi normaldir. Türk’ün yüceliği de ön plana çıkarılmış olamaz; çünkü Aydemir, akilsiz, beceriksiz İlmistir. Ölmek değil ideallerini gerçekleştirebilmek takdire değerdir. Oysa roman kisisi, on iki masumu bu uğurda feda etmiştir. Buhara halkı da çabuk galeyana gelen, menfaatlerini düşünmeyen ve tembel olarak gösterilmiştir.

Resit Süreyya yukarıda dile getirdiği sebeplerden dolayı romanı tezli olarak görmez. Lord Byron ve Corneille’den daha eski devirler geri gidilerek oluşturulmuş bir İncil hikâyesi olarak görür. Kadın duygularını öne çıkarması ve özgün ifadelerin bulunması yönüyle eseri begendini ve bu eserin bir tezli roman olmaktan ziyade sanat eseri olduğunu dile getirir.³⁹⁸

Mehmet Fuad Köprülü, **Aydemir** romanının Halide Edip’in Yeni Turan’ından sonra yazılan ikinci büyük Türkçü roman olduğunu belirterek böyle bir romanın

³⁹⁷ age. , s. 79.

³⁹⁸ Sair Nedim, C. 1, nu. 5, 13 Subat 1919, s. 70–71.

yazilmasından dolayı duyduğu memnuniyeti dile getirir. Köprülü, Resit Süreyya gibi romanın çeliskilerini ortaya koymaz. Bilakis ona göre bu roman ve yazarı iltifatı çoktan hak etmiştir. Roman ve Müfide Ferid Tek hakkındaki düşüncelerini su cümlelerle dile getirmektedir.

“Müfide Ferit Hanim, edebiyat âlemi için yeni tanınmış bir sima olmakla beraber, pek eski bir Türkçüdür. Zevcinin siyasî hayat ve faaliyetine tamamen istihak ederek millî mefkûrenin inkisafını Türkler için yegâne kurtulus yolu gibi telâkki eden Müfide Hanim’i, iste bunun için, daha ilk romanında en sarîh ve kuvvetli bir Türkçü, sarîh bir mefkûreci olarak görüyoruz. Türkçülük hakkında hiçbir fikirleri olmayarak onu bazı Balkan milliyetçilikleri gibi kanlı bir mefkûre zanneden zavallı gafiller, yeryüzünün en eski, en şerefli, en âlicenap bir milleti olarak Türk kütlesini bugünkü düskünlükten kurtararak insaniyeti zenginleştirmek isteyen Türk mefkûreciliğindeki ilahî siiri, derin ve lâhutî sefkati. “Aydemir” sayfelerinde kolayca hissedebilirler. “Müfide Ferit” Hanim, kahramanının lisaniyla Türkçülüğü ne güzel ve ne sade tarif ediyor: Sanat ve ask ile Türklüğü diriltmek!”³⁹⁹

Fuad Köprülü romanı duygu anlamında güzel islenmiş; fakat teknik anlamda kusurlu bulur. Bu kusurları da yazarın ilk romanı olmasına vermek gerektiğine değinir. Resit Süreyya’nın aksine bir tezi çok güzel ve başarılı bir şekilde savunduguna değinir.⁴⁰⁰

Kısaca hayatına ve **Aydemir** romanından hareketle Türkçülük fikir hareketi içerisindeki yerine değindığımız Müfide Ferid Tek’in söz konusu romanı döneminde ciddi anlamda ses getirmiş, günümüz gençliğine de yol gösterici olabilecek, değerini hâlâ koruyan önemli bir eserdir.

³⁹⁹ agm., s. 27-28.

⁴⁰⁰ agm., s. 28.

4.3.2. *Yeni Turan* ve Halide Edip Adivar

Halide Edip(1884–1964), Üsküdar Amerikan Kız koleji mezunu olup kolej sonrası Rıza Tevfik (Bölükbaşı) ve Salih Zeki (Ökten)’den özel dersler almıştır. Matematik hocası olan eşi Salih Zeki Bey’den ayrıldıktan sonra İstanbul Kız Lisesi ve Öğretmen Okulunda öğretmen ve müfettiş; Cemal Paşa’nın davetlisi olarak gittiği Beyrut ve Sam’da Türk kız mektepleri müfettişliği yapmıştır. I. Dünya Savaşının sonuna doğru evlendiği Adnan Adivar ile Anadolu’ya geçerek millî mücadeleyi desteklemiştir. İzmir’in işgali üzerine değişik yerlerde katıldığı mitinglerde konuşmaları çok etkili olmuştur. Adnan Adivar ile gittiği İngiltere, Fransa ve Amerika’da on beş yıl yaşamıştır(1925–1938). Amerika’da Columbia Üniversitesi’nde 1931–1932 seneleri arasında dersler veren Halide Edip, Mahatma Gandhi’nin davetiyle de Delhi İslâm Üniversitesi’nde de dersler vermiştir. Eşinin İzmir suikastıyla ilişkilendirilmesi sonucu eşiyle bir ikte bir süre de İngiltere’de kalmıştır. 1938 senesinde Türkiye’ye dönerek İstanbul Üniversitesi’nde Batı Edebiyatı dersleri vermiştir. 1950–54 seneleri arasında ise eşi Adnan Adivar ile birlikte milletvekilliği yapmıştır. İlk yazılarını Mesrutiyet’in ilanından sonra *Tanin* gazetesinde Salih Zeki takma adıyla yayımlamıştır. Daha sonraki yazılarını ise kimliğini gizlemeden yazan Adivar, *Büyük Mecmua* baskıyazarlığı da yapmıştır.⁴⁰¹

Halide Edip Adivar’ın *Yeni Turan* romanı 1912(1328) senesinde yazılmış olup önce *Tanin* gazetesinde tefrika edilmştir.

Konu: Ölüme mahkûm edilmiş siyasi bir suçlu olan Asım’ın dilinden “Yeni Turan” ve “Yeni Osmanlılar Partisi”nin mücadeleleridir.

⁴⁰¹ Isık, İhsan, *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*, Elvan yayınları, C. 1, Ankara 2004, s. 33.

Olay Örgüsü: Yeni Osmanlılar Partisinin baskanı Hamdi Pasa esinin ölümünden sonra partisinin çalışmalarına ağırlık verir. Kısa bir süre sonra Yeni Turan adlı başka bir parti kurulmuştur ki kendileriyle dünya görüşleri tamamen karsittir. Bunun haricinde birçok noktada da menfaatler çatışmaya başlamıştır. Yeni Osmanlılar Partisi'nin lideri Hamdi Pasa'nın sağ kolu olan ve bu partide çok etkin bir şekilde çalışan Asım iki parti arasındaki her türlü mücadeleye şahit olmuştur. Roman da zaten onun gözlemleriyle anlatılır. Bu partiler ve dünya görüşleri arasında Yeni Turan, devletin kurtuluşu için adem-i merkezîyet düşüncesini destekler, tesebbüs-i şahsî, eğitim, ziraat ve millî değerlere önem verir. Yeni Turan Partisi'nin fikir hareketleri içerisindeki yeri Türkçülüktür. Adem-i merkezîyetçiliği bile Türk'ün yükünün azaltılması için istediklerini dile getirirler.

Hamdi Pasa, Yeni Turan Partisinin hızla yükselişini ve taraftar i sindiremeyerek bir bahaneyle Oguz'u hapse attırır. Oguz'a gönül bağlamış olan Oguz'un teyzesinin kızı Kaya ise daha önceden tanıdığı Hamdi Pasa'ya giderek Oguz'u affetmesini ister. Pasa, Kaya'ya kendisiyle evlenmesi şartıyla Oguz'u bağışlayacağını aksi takdirde Oguz'un öldürüleceğini söyler. Oguz'a olan askını ve birlikte kurdukları büyük idealleri düşünen Kaya, Oguz'u kurtarmak ve Yeni Turan'ın devamını sağlamak amacıyla Pasa'nın bu teklif i kabul ederek kendini aski ve idealleri uğruna feda eder. Yeni Turan'ın ileri gelenlerinden Kaya'nın kendilerine her bakımdan zıt olan Yeni Osmanlılar Partisinin baskanı Hamdi Pasa ile evlenmesi kısa sürede basında ve yakın çevresinde büyük yankı bulur; Fakat Kaya, bu konunun gereksiz yere uzatılmasını istemediğinden suskunluğu tercih eder. Sevmediği ve fikirlerinin kesinlikle uyuşmadığı bir adamla evlenmesi ve basında çıkan yersiz haberler Kaya'yi çok etkiler. Aralıklarla hastalıklar çirir. Oguz, hiç umulmadık bir

şekilde bir deli tarafından öldürülmüştür. Hamdi Pasa, bu olayı esinin üzülmelerini istemediği ve esinin kendisini bırakacağını düşündüğü için ona söylemez. Kısa bir zaman sonra Oguz'un öldürüldüğünü öğrenen Kaya, o güne kadar söylemek isteyip de söyleyemediği her türlü sözü Pasa'nın yüzüne haykırarcasına söyleyerek çıkıp gider. Zira, Kaya için Oguz'un ölümünden sonra Hamdi Pasa'ya hammül etmesi için hiç bir gerekçe kalmamıştır.⁴⁰²

Yeni Turan romanındaki Yeni Turan Partisi, İttihad ve Terakki Partisinin zihniyetini yansıtmakta; Yeni Osmanlılar Partisi ise Osmanlinin gelenekçi ve muhafazakâr kanadını temsil etmektedir.

Yeni Turan Partisinin başkanı olan Oguz, Bursa'da doğmuştur. Şehrin fakir bir kasabası olan Yıldırım'ın Tatar mahallesinde yetişmiştir. Babasının ölümünden sonra evlerde çalışıp, dikis dikerek oğlunu yetistiren annesi romatizma hastalığından çalışamaz hâle gelince Oguz bir iş bularak çalışmaya başlar. Bos vakitlerinde de büyük bir istekle sürekli okur. Oguz'un okuma merakını fark eden Mehmet Pasa, Oguz ile hususi olarak ilgilenerek onu kültürel anlamda çok üst düzeyde eğitir. Oguz'un yetişmesinde Bursa'nın tarihten ve dinden kaynaklı atmosferinin de büyük etkisi vardır. Parti'nin isminin Yeni Turan olması, başkanının Oguz o gibi motifler Türkçülük düşüncesini imlemektedir. Zira romanın içeriği de bize bu düşünceleri vermektedir. Oguz'da sorumluluk duygusu çok gelişmiştir. Oguz, annesinin rahatsızlığı sonrasında Mehmet Pasa'nın düzenli okula gönderme teklifini reddederek ailesinin ve kendisinin geçimiyle uğraşacak vurgulamıştır. Mehmet Pasa'nın gözetiminde Oguz Mülkiye idadisinin bütün programını görür ve mülkiyede okunan dersleri almaya başlar. Fransızca öğrenir. Derslerin bitmesinden sonra

ideallerini gerçekleştirmek üzere hayata atılmak ister. Mesrutiyet ilan edilir. İstanbul'a gitmek ister. Mehmet Pasa Bursa'da kalmasını ister, tarih öğretmeni olarak göreve baslar.

Romanın diğer önemli kisisi olan Kaya ise ideallerini askini her şeyin üzerinde tutan, çalışkan, girişimci, mücadeleci, değer ine bağlı, Türklüğün yılmaz savunucusu olarak karsımıza çıkmaktadır. Halide Edip, romanında Kaya'ya erkek gibi güçlü bir karakter kazandırarak bir bayan romantizminden uzak bir hava yaratmıştır. Bu hava Türklerin eski zamanlarındaki gibi mücadeleci bir kadın tipi görüntüsü oluşturmaktadır. Zira Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında da baci-yân-i rûm denilen mücadeleci Anadolu kadınlarının büyük emegi görülmüştür.

Yeni Turan ve Yeni Osmanlılar partisi her ikisi de halkı kendi tutturdukları yolun doğru olduğuna inandırmak ister. Oğuz, Yeni Turan'ın izlediği yolun sadece Türkleri değil Osmanlı içerisindeki diğer unsurları da bağrına bastığına vurgu yapar. Yeni Turan'ın tutturduğu yolun faydasından bahsederken aynı zamanda partisinin tarih felsefesinden bahseder. Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemindeki tarih anlayışına vurgu yapar.⁴⁰³

Yeni Turan romanında Prens Sabahattin'in öncülüğünü yaptığı adem-i merkeziyet ve tesebbüs-i şahsi fikirlerinin de derin etkileri görülmektedir. Oğuz'a göre senelerdir içerisinde yaşayan diğer azınlıkların da yükünü çekmek zorunda kalan Osmanlı Devleti'nde merkezi yönetimden vazgeçilerek Amerika'da olduğu

⁴⁰³ Enginün, İnci, Halide Edip Adivar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1978, s.136-137.

gibi federatif bir yapı ile devletin yükü hafifletilme ve hiçbir unsur birbirine yük olmamalıdır. Zira mevcut durumda en büyük zararı Türkler görmektedir.

Romanda, Islâm'ı huraflardan ve bid'atlerden ayırarak dine reformist bir bakışla bakılmıştır. Adem-i merkeziyet fikrinin yanı sıra Türkçülük fikir hareketi de romanda kendisini her hâliyle hissettirmektedir.

Romanda kadına verilen değer ve eğitimin önemi değişik şekillerde ele alınmıştır. Özellikle Amerikalılar'ın Sunday School'ların andıran Cuma Mektepleri halkın eğitimi ve aydınlatılmasını için son derece ilgi çekici hatta günümüze bile ışık tutucu niteliktedir.

Hamdi Pasa'nın Kaya ile evlendikten belli bir süre sonra Türkçü çizgiye yaklaşması romanda lokantaya uğrayarak her gün iki sise kimiz alması ile somutlaştırılmıştır. Buradan hareketle Kaya'nın çevresindeki herkese Türkçü duyguları asılmada ne kadar etkili olduğu sonucuna da ulaşılır.

Romanda Oguz'un ilk Türk hakanının adını taşıması, Osmanlı Devleti'nin ilk baskenti olan Bursa'da yetişmesi, ölümünden sonra yerine Ertugrul adlı bir dava arkadaşının geçmesi gibi unsurlar Halide Edib'in romanını çağrışımlarla dolu, anlam yüklü, tarihten günümüze uzanan bir felsefeyle yazdığını göstermesi açısından kayda değerdir.⁴⁰⁴

Romanda özellikle kadına verilen değer ve kadının toplumsal hayattaki katılımı konusunda Ziya Gökalp'in fikirlerinin etkisi açık bir şekilde görülmektedir. Turan fikri konusunda da Ziya Gökalp etkisi göze çarpmakla birlikte adem-i merkeziyet düşüncesi sonucu oluşacak yönetimde Osmanlinin içerisindeki

⁴⁰⁴ age. , s. 160.

degisik unsurlara Osmanli çatısı altında birlesmek için vicdani bir birliktelik ve ortak bilincin asılanması gerektiği vurgulanır.

Halide Edip'in Yeni Turan romanında Gökalp etkisi açıkça görülmektedir. Halide Edip ve Gökalp, Türklük ve Islâmlık çatısı altında bütün Türkleri birleştirme hayali kurarlar. Halide Edip'de buna ek olarak adem-i merkezîyet anlayışı çerçevesinde Türklerin dışındaki diğer milliyetleri de Osmanlı Devleti'nde yasatma çabalarını görmekteyiz. Bu yönüyle Halide Edip'in Turan'ın daha geniş bir anlayışın ürünü olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.⁴⁰⁵

4.3.3. *Gönül Hanım, Çağlayanlar* ve Ahmet Hikmet Müftüoğlu

Ahmet Hikmet Müftüoğlu(1870–1927), sair Yahya Sezâî Efendi'nin oğludur. Ahmet Hikmet yedi yaşındayken babası vefat etmiştir. Öğrenimini ağabeyi Ahmet Refik Bey üstlenmiştir. Refik Bey, hariciyeci olmak isteyen Ahmet Hikmet'i Galatasaray'da okutmıştır. Hariciyeye memur olarak giren Ahmet Hikmet'in özellikle Kafkasya ve Kırım görevleri sırasında Türkçü duyguları gelişmiştir. Hariciye ve Ticaret nezaretlerinde çalışmış, buralarda çalışırken aynı zamanda İstanbul Üniversitesi Fransız ve Alman edebiyatı profesörlüğünde vazife görmüş ve ders okutmıştır. 1912'de Budapeşte Baskonsoloslugu'na tayin edilmiş ve 1918 senesinde yurda dönmüştür. Daha sonra iki yıl Almanya, Avusturya, Macaristan'da görevlerde bulunmuştur. Birtakim bürokratik görevlerinde de bulunan Ahmet Hikmet 1927 senesinde İstanbul'da vefat etmiştir.

Ahmet Hikmet, Türk Derneği, Türk Ocakları, Türk Yurdu gibi dergilerin faaliyetlerini hem yurt içindeyken hem de yurt dışındayken yakından takip etmiştir.

⁴⁰⁵ Yeni Turan romanı, çalışmamızın “II. Mesrutiyet Dönemi Osmanlıcilik Fikir Hareketi” adlı bölümünde de değişik yönleriyle değerlendirilmiştir.

Eserleri: Leyla-yahud-Bir Mecnun'un Intikami(1888), Gönül Hanim(1920), Çaglayanlar(1922).

4.3.3.1. *Çaglayanlar*

Ahmet Hikmet Müftüoğlu, *Çaglayanlar* adlı hikâye kitabında Türk tarihinden ve Türk destanlarından faydalanmıştır. Osmanlinin en acı savaşı olan Trablusgarp, Balkan, I. Dünya ve İstiklâl mücadelelerine şahit olmuş ve bu savaşların acı dramını hikâyelerinde yansıtmıştır.

İkdam sahibi Abdullah Cevdet, yazdığı bir eleştiri yazısı⁴⁰⁶nda, Türkçeye verdiği önem, sade söyleyişle en ince duyguları dile getirmesi, Türk esâtirini malzeme olarak ele alması, yurt ve millet sevgisini yükseltmesi gibi sebeplerle *Çaglayanlar*'in takdire şayan olduğunu bildirir.

4.3.3.1.1. *Türkeli Zeybeklerine*

Ahmet Hikmet Müftüoğlu, bu yazıyı *Çaglayanlar*'in giriş kısmında kitabının yazılı hikâyesi olarak yayınlamıştır. Bu yazısında kitabını yazarken vatanın uzun süren savaşlar ve felâketler ile kavrıldığını, kendisinin yüreği sızlayarak yazılarını kaleme aldığını belirtir. Müftüoğlu, bu yazılarında geçmişin görkemli günleri ile içinde bulunulan durumun acikli hâli arasında tezatlık oluşturmaya çalışır. Bu tezatlık hikâyelerinin duygu değerini doruga ulaştıran bir nokta olarak karşımıza çıkar. Yazar, Türklüğün sürekli kendisine yapılan saldırılarla uğraşmak zorunda kaldığını artık acılar ve matemler ile yaşamayı öğrendiğini dile getirir:

⁴⁰⁶ *İkdam*, nu. 1901 ve 1914, 18/31 Temmuz 1922.

“Asirlardir, dinin, milletin askina basina yagan, sonu gelmez bir belâdir... Yurdun nihayetsiz bir Kerbelâ'dir... Memleketin, içinde cenaze namazi kilinan, cenaze duasi okunan bir mâbed hâlini aldı. Ne yoncan, ne yongan kaldı. Bir Allah'in, bir de Muhammed'in kaldı.”⁴⁰⁷

Türklerin özellikle 20. yüzyılda maruz kaldığı acılara ve vahsetlere dikkatleri çeken Müftüoğlu mücadelenin bırakılmamasını ister. Türklerin çocuklarını yetistiren, Hz. Muhammed'in feyzinden gönüllerinde isik, Yavuzun damarından bir damla kan, Alparslan'ın yelesinden bir saç olduğunun unutulmaması gerektiğini vurgular.⁴⁰⁸

4.3.3.1.2. Alparslan Masalı

“Alparslan Masalı” adlı masalsi hikâyesinin olay örgüsü kısaca şöyledir: Türkan, adli bir kadının çocuğunun bir kartal tarafından kaçırılması, kartalın çocuğu Arslan ve yavrularının olduğu çalılığa düşürmesi, arslanın çocuğu kendi yavrularından biri sanarak büyütmesi, Alparslan'ın Çinli düşmanlarından kaçan Tatarlarla karşılaşması, karşılaştığı bu insanlardan Hanku adlı küçük kıza âşık olması, Alparslan'ın Tatarlardan Gök Tanrı inancını öğrenmesi, Hanku ile zürriyetimizi doldur diye dua etmeleri ve birlikte olmaları, Türkler için tehlikeli bir canavar olan ayı hakkında kendisine bilgi verilmesi, Arslan'ın ayıyı öldürmesi, Alparslan'ın gerçekte annesinin kim olduğunu öğrenmesi, Alparslan'ın annesi Türkan Hatun'un Türklere seslenerek öğütler vermesi.

⁴⁰⁷ Müftüoğlu, Ahmet Hikmet, Çağlayanlar, MEB yayınları, İstanbul 1971, s. 4.

⁴⁰⁸ age. , s. 5-6.

Müftüoğlu, bu hikâyesinde Arslan yavrularının arasında yetismis bir kisinin zamanla kendi kisiligini bulmasi ve çevresine faydali olmasi üzerinde durmustur. Burada sembolik bir anlatimla insanların kendisine ait olmayan bir çevrede bile kendi ruhunu ve benligini zamanla bulabilecegi ana düşüncesi verilmek istenir. Müftüoğlu, hikâyesinde insanlara tarih bilinci ve Türklük gururu asilamak istemistir. Hikâyenin sonunda Alparslan'ın annesinin agzından Türklere yol haritasi verilmistir. Büyük idealler anlatilmistir. Bu anlatılanlar dönemin hemen tüm Türkçü yazarlarının yazilarinda gördüğümüz Kizilelma, mefkûre, büyük ideal gibi kavramlarla açıklayabilecegimiz hedeflerdir.

"Ogul!... Ey Türk oğlu!... Alnini yükselt, gögsünü ger, etrafina gurur ile bak!... Ayaginin altinda görünen su genis cihanin hâkimi sensin, senin neslin olacaktır. Kâinatın en büyük kahramanlari, cihangirleri bütün senden dogacaktır. Masriktaki Çin'in payitahtindan, magribteki Septe Bogazi hizasina kadar olan yol senin atlarinin ayaklarinin altinda çignenecektir. Cenubun yanan çöllerinden, simalin donduran bozkirlarina dogru bak!... Yenisu kiyilarinda, Baykal, Aral gölleri etrafinda doguran kizraklarinin taylari, Tuna'nın menbaından hararetlerini teskin edeceklerdir... Azak ve Kara denizleri torunlarinin birer küçük havuzlari, Pamir ve Ceziretülarap yaylalari cirid meydanlari olacaktır... Kafkas, Balkan, Karpat ve Ararat daglarinin eteklerini harp sahalari, Ural geçitlerini, Volga, Fırat nehirlerini akin yollari yapacaksın!..."⁴⁰⁹

Hikâye, Alparslan'ın soyunu devam ettirecek olan Tugrul'un dogmasiyla son bulur.

⁴⁰⁹ Müftüoğlu, Ahmet Hikmet, Çağlayanlar, MEB yayinlari, Istanbul 1971, s. 20.

4.3.3.1.3. Yarayı Kanatan

“Yarayı Kanatan” adlı hikâyesinde, kendi kültürünün cahili olan Doktor Pertev Bey’e sadece baska memleketlerin kültürünün zenginliklerle dolu olmadığı, bizim memleketimizin de birçok kültürel zenginliğinin anlatılmaya çalışılmıştır. Hikâye içerik bakımından Faruk Nafiz Çamlıbel’in “Sanat” şiirini andırmaktadır:

“Yalnız senin gezdiğin bahçede açmaz çiçek

Bizim diyarımızda binbir baharı saklar!”

Hikâyede Doktor Pertev, bizde musiki, mimari, raks gibi unsurların olmadığından bahseder. Doktora göre bugüne kadar Türkler hayatlarını hep takl ile geçirmişlerdir. Sadece taklitle geçinerek Türklerin kendilerine ait felsefe, edebiyat, musiki vb. unsurlarının olmayışının sebeplerini de ortaya koymaya çalışır. Ona göre Türklerin gerçek deha sahipleri durup düşünmek yerine inip is görmekte idi. Bu yüzden maddi olarak ilerlemeye çalışmaktan, manevi olarak ilerlemeye vakit bulamamışlardı. Türklerin, askerlige öncelik vermeleri, göçebe olarak yaşamaları gibi sebeplerden dolayı musiki, edebiyat ve mimariye dair kalıcı eserler bırakamamışlardır. Müftüoğlu bu hikâyesinde meselenin hiç de doktorun düşündüğü gibi olmadığını bizzat örnekler vererek göstermeye çalışır. Türkiye keşfedilmeyi bekleyen raflarda unutulmuş tozlu, yıpranmış; fakat faydalı bir kitaba benzetilir:

“-Türkiye yıpranmış, tozlu, cildsiz, lâkin mühim, müfid bir kitaptır. Onu okumak, tashih edip tab’ etmek için sabir ve merak ister.”

Müftüoğlu, aynı zamanda kültür çatışmaları ve kültürel farklılıklara da değinerek doğal olarak kültürlerin birbirinden farklı gerektiğini, bir kültürün insanına başka bir kültürün ürünlerinin zevkli gelmeyebileceğini ifade eder.

Yazar'a göre, her milletin yaradılışının gereği doğal olarak yerli ve ayrı bir medeniyet⁴¹⁰ vardır. Her memleket baskasının yeniliklerini taklit ederek başladığı gelişmeye kendi köklerine, tarihi ve milli değerlerine inerek son verir. Bu durumda önce taklitçi olanlar sonra kendilerine has değerler ortaya koyarlar. Her milletin medeniyeti zekâsının, maisetinin, tarihinin, geleneklerinin, coğrafî konumunun etkisi altındadır. Çünkü medeniyet umumidir; Fakat uygulamada toplumlara göre değişkenlik gösterebilir. Düşünceler birbirine aykırı olmasa bile çeşitlidir. Bu durum da düşüncelerin olgunlaşması da çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Dünyadaki tüm toplumların amacı yaşam seviyesini yükseltmek, düzeni oluşturmaktır. Bunun da ötesinde iyiliği, güzelliği yakalamaktır. Ama bu hedefe her toplum farklı bir yoldan ulaşmak ister. Her millet kendisinden kaynaklanmış olan şiirine, musikisine, resmine, raksına, mimarisine, yemenisine, giymesine, kendi hayat tarzından, kendi niteliklerinden bir şeyler katar. Hollanda ve İtalyan ressamları arasındaki anlayış farkı, Alman ve Fransız mutfakları arasındaki fark, İsveç edebiyatı ile Japon şiirlerinin aynı olmayışı, Rusya ve İspanya mimarisi arasındaki farklar bu kültürel farklılığa en açık örnektir.⁴¹¹

Hikâyede kendine ve kültürüne yabancılaşmış olan sözde aydınlarla verilmek istenen mesaj memleketini sevmek ve kendisiyle barışık olmak kast edilerek Zayıf Efendi adlı figür tarafından dile getirilir:

⁴¹⁰ Yazar "medeniyet" kelimesini Ziya Gökalp'in "hars" kavramıyla ifade ettiği kültürün manevi boyutu anlamında kullanır.

⁴¹¹ a.g.e. , s. 37.

"Memleket düşünülmemekten, unutulmaktan, ihmal olunmaktan bikti. Ona i'timat ettiğinizi, onu saydığınızı, ona güvendiğinizi âlem duysun... San'atlarıyla, musikiyle, raksiyle, edebiyâtıyla, güzellikleriyle, onu âlem görsün. Cananınızı bırakıp ta ellerin pesinde dolasmayınız, gönlünüzde sevgilinizin askı, kolunuzda sevgilinizin bilekleri olsun!..." ⁴¹²

Hikâye; Vatani hor görmeleri, vatana güvenmemeleri, hep memleketlerine kötü yönden bakmaları yönüyle aydınlar eleştirilerek bitirilir.

Bu hikâye degersizlesme, kendinin farkında olamayı, millî gururun yoksunluğu, asagilik psikolojisi açısından da değerli sosyo-psikolojik açılımlara müsait olması yönüyle ayrıca önemlidir.

Doktora bunların varlığı kanıtlanmaya çalışılır. Hikâyenin sonunda doktor ikna olur. Doktor Pertev Bey'in kişiliğinde yarım yamalak batı kültürü öğrenerek kendi kültürünü yok sayan aydınlar eleştirilir.

4.3.3.1.4. Altın Ordu

"Altın Ordu" adlı hikâyede bir sonbahar sabahı Türkler Orta Asya'dan dünyanın değişik yerlerine hanları tarafından tekrarlanan Göç! Göç! Göç!...seslenisi esliğinde göçmeleri konu edilir. Hikâyenin sonunda ise aslında bir coğrafyadan çıkarak dünyanın her tarafına yayılan Türklerin birbirlerini unutmamaları gerektiği ve "Turan" ideali dile getirilir:

"Acaba bunlar bir gün olup da damarlarında hâlâ, kimiz ile beslenen atalarının kani mevcut olduğunu ve dedelerinin, torunlarının hâlâ Türkistan ovalarında, Sibirya çöllerinde, Ural eteklerinde sefil ve kimsesiz süründüklerini

⁴¹² age. , s. 40.

anlamayacaklar mı? Anlasamayacaklar mı? Yoksa gafil, câhil birbirlerini yiyip gidecekler mi?..”⁴¹³

Hikâye “Turan” idealinin yani sıra göç ortamını ve karmasasını canlı tablo olarak ortaya koyması bakımından da ayrıca dikkate değerdir.

4.3.3.1.5. Turhan Nasıl Çıldırıldı?

“Turhan Nasıl Çıldırıldı?” adlı hikâyede Müftüoğlu, Turhan’ın kişiliğinde Türklük ve Islâmiyet kavramları çerçevesinde yapılan mücadeleleri ve facia ile biten bir sonu konu edinir. Hikâyenin olay örgüsü şöyledir: Turhan, Türklüğü ve Islâmiyeti üstün kılmak ve yasatmak için çalışmak amacıyla Paris’te sosyoloji ve hukuk dersleri almıştır. Ideallerinden başka hiçbir şeyi gözü görmez. Türklük ve Islâm adına edinebildiği kadar çok kaynak okur. Aynı zamanda hemen hemen tüm dünyayı gezer. Müslümanların ve Türklerin bu günkü gerilikleri ile geçmişteki görkeminin kaynaklarına inmeye çalışır. Büyük hayaller içerisindeki Turhan İstanbul’a geldiğinde kültürel yozlaşmayı görünce büyük bir bunalım geçirir. Islâm ve Türklük adına büyük mefkûrelerinin pesinde kosmak amacıyla Tür Ocagina gidip gelmeye karar verir. Bir gün sabaha doğru Sultan Selim Camii’nin serefesine çıkar. Cebinde yazılı bir not bırakarak kendini serefenin korkulukları üzerinden aşağıya bırakır. Bölge sakinleri sabahleyin namaza geldikleri zaman sadırvanın önünde kafatası patlamış, kol ve bacakları kırılmış kan içinde bir ceset bulurlar. Kimliğini kontrol etmek üzere ceplerini araştırırlar ve bir not kâgidi çıkar. Kâgitta sunlar yazar:

⁴¹³ age. , s. 60.

“Ey Yavuz! Milletimin selâmetini yalvaracaktım. Ayaklarına kapanmak için sana yükselmek istedim. Yari yolda gözlerim karardı. Sendeledim ve düştüm. Allah günahimi affetsin!”⁴¹⁴

Hikâyede, büyük idealler pesinde kosan ve hayatını bu harcayan bir gencin yaşadığı büyük infial çok etkili bir şekilde verilmiştir. Bu büyük ideallerin ne olduğu hikâyenin başlangıcında çok geniş bir şekilde anlatılmıştır.⁴¹⁵ Turhan için artık yaşamının sebepleri olan büyük idealleri kalmamıştır. Turhan’ın intiharı hikâyede yok olan değerler karşısında bir varolus olarak karşımıza çıkar. Turhan’ın bu tavrı aynı zamanda “protest” bir tavidir.

4.3.3.1.6. Üzümcü

“Üzümcü” adlı hikâyede Müftüoğlu, bir Temmuz günü üzüm satan bir sokak satıcısının “Çaaavuuus!...” diye bağırmasıyla kafasında bir çok çağrışımlar oluşarak büyük hayallere dalar. Bu üzümcünün sahsında Türk milletinin üstün vasıflarını hayal eder ve çok geniş bir şekilde Türk insanın niteliklerini anlatır:

“Vakarin benliğine galebe eder. Cananını canına tercih edersin. Ekseri baskaları için yasar; baskaları için çalışır; baskaları uğruna ölürsün. Baskaları seni begendiği hâlde sen kendini sevmezsin. Ne zaman köyünde, önüne bir önlük koyup makine basına geçecek, ne vakit eline pergel alıp masaya yaslanacaksın? Ne zaman dükkânının tezgâhında sermayenin faizini hesap edeceksin?... Senden bunu bekliyorlar, sana bu kusuru buluyorlar... Fakat vakit kalıyor mu? Keseni doldurmak için değil, karnini doyurmak için kullandığın sapanın demir ni tarlanın ortasında bırakıp

⁴¹⁴ age. , s. 98.

⁴¹⁵ age. , s. 74-77.

tüfegin çeligi ne sariliyorsun... O serhadden bu hududa kosuyorsun... Bulgaristan'da ölüyor, Yunanistan'da ölüyor, Acemistan'da ölüyor, Sırbistan'da ölüyor; yalnız yurdunda, köyünde ölemiyorsun. Sevgilin Aysecigi doya doya öpemiyor,, yavru Mehmedçigi seve seve büyütemiyorsun...”⁴¹⁶

Türk milletinin nitelikleri anlatılırken konuya elestirel yaklaşılarak Türk’ün vatani korumak ve kalkındırmak için çalışmaktan ilime, sanata hatta ailesine bile zaman ayıramadığına değinilmiştir. Daha önce birçok yazar da bu gerekçeyle adem-i merkeziyetçiliği çözüm önerisi olarak sunmuştur. Çünkü adem-i merkeziyet anlayışı egemen olursa herkes kendi basının çaresine bakmakla yükümlü olacak, tüm yük Türklerin sırtına binmeyecektir. Zira, özellikle Osmanlinin son yüz yılında yük hep Türklerin üzerinde kalmıştır. Türkler sadece vatan savunması ile uğraşırken Osmanlı Devleti’nde yaşayan diğer unsurlar her bakımdan kalmışlardır.

Yazar hikâyesine çok basit bir giriş yapmış fakat devam eden süreçte Türk milletinin ruhunu tümüyle kısa cümleler hâlinde betimlemeyi başarmıştır.

4.3.3.1.7. Yatagan

“Yatagan” adlı hikâyede Ahmet Hikmet, Elena adlı yabancı bir kadınla yaşayan Tugrul’un ihanete maruz kalıp ata yadigâri olan silahını da çaldırmamasından yola çıkarak özelde tüm Avrupa’nın genelde ise tüm Hristiyan dünyasının ihanetinden ve iki yüzlülüğünden söz eder. Olaylar şöyle gelişir: Tugrul, Elena adlı yabancı bir kadın ile yaşamaktadır. Birlikte yaşadığı Elena bir gün Tugrul yokken Türklüğe ve İslâmiyete hakaretlerle dolu bir mektup bırakarak kaçar. Mektupta sunlar yazılıdır:

⁴¹⁶ age. , s. 65.

“ Tugrul,

Bu ezilmiş memlekette, umutsuz ahali arasında oturamayacağım — gidiyorum. Yalnız iki senelik müsterek hayatımızın bir hatırası olmak üzere yataganını alıyorum. Bu silâh işine yaramaz — siz, Müslümanlar; Türkler Avrupalıların esiri, Hristiyanların kölesi oldunuz. Efendilerinizi memnun etmek isterseniz bundan sonra yataganla, kalkanla oynamayın. Artık — belinize kılıç kayısı değil, boynunuza esaret zinciri yakışır. Elveda...

Elena” ⁴¹⁷

Elena giderken Tugrul’a ait olan ata yadigârî olan firuze ve mercan işlemeli yataganı da almıştır. Tugrul ve arkadaşı Elena’nın bu ihanetçi davranışları içinde çok sasırmamıştır. Çünkü Osmanlı idaresi altındaki tüm anasir zaten Osmanlıya ihanet etmiştir.

Yazar hikâyede, Türk’ün eski ihtisamını kaybederek Avrupa’nın esaretine girme tehlikesini, batılilar için medeniyetin maskeden ibaret olduğunu, dünyaya yön veren Yahudileri, eski zamanlardan beri haç ile hilalin savaşının devam gini, Yunanlıların ne gibi zulümler yaptıklarını, nasıl ilim düşmanı olduklarını dile getirip intikam gününün elbet geleceğini ifade ederek intikam hayalleri kurar:⁴¹⁸

4.3.3.1.8. Yakaris

“Yakaris” adlı yazısı ile Müftüoğlu, Türklük için Allah’a dua ederek Çağlayanlar adlı eserini bitirir. Bu metnin tamamen Türkçe kelimelerle yazılması dikkat çekmektedir. Yazar, duasındaki tüm kelimelerin kçe olmasına özen

⁴¹⁷ age. , s. 108.

⁴¹⁸ age. , s. 119.

göstererek bir durus, bir tavir sergilemiştir. Aslında bu bir nevi Türk'ün Allah'ına duasının da Türkçe olması gerektiği noktasında bir mesaj olarak algılanabilir. Müftüoğlu yakarisında Türk'ün asirlar boyunca Islâm için ve Allah'ın adini her yerde duyurmak için çalisip çabaladigini, ama simdi zor durumda bulunduğunu ifade eder. Allah'tan yardım diler. Allah büyüktür, rahmetini esirgemeyendir. Yüzyıllarca Islâm'ın bayraktarligini yapan Müslüman Türklere yardım elini uzatacaktır. Yakaris, Allahtan yardım dileyen su cümlelerle son bulur:

“Şimdi, önünde çıplak gönlüyle kekeleyerek söylenen bu kulun bütün yurttaşlarıyla bir yarlıgayıcı bakisinin yoksuludur. Ey büyük Tanrı! Sen yine onlari unutma! Sen yine onlari esirge!

Bak!... Sızan göz yaşları ne ağlıyor?!... Sızlayan yürekler ne inliyor?!...”⁴¹⁹

4.3.3.2 Gönül Hanım

Ahmet Hikmet Müftüoğlu romanında, Türkçülüğün önce kültürel boyutta gelişimini tamamlaması gerektiğini, kültür birliğinden sonra siyasi birliğin kendiliğinden geleceğini savunur. Bu düşüncesini “Türk birliği, hatta Islâm birliği demek Türk kültürünün Islâm ilminin birliği demektir. Biz yabancı ülkeler fethetmek değil yerli üniversiteler açmak istiyoruz.” sözleriyle ifade eder.⁴²⁰ Roman bu yönüyle Turancılık düşüncesini savunan tezli bir roman olarak karsımıza çıkmaktadır.

Eserin vaka kurgusu kısaca şöyledir: Mehmet Tolun, I. Dünya Savası sırasında(Eylül–1917) Ruslara esir düsmüs bir Türk'tür. Mehmet Tolun, Bir gün Radloff, Thomsen, Le Cog gibi oryantalistlerin kitaplarını alıp esir kampına giderken yagmura yakalanır ve bir lokantaya girip yagmurun dinmesini bekler. Kitaplara göz

⁴¹⁹ age. , s. 151.

⁴²⁰ Müftüoğlu, Ahmet Hikmet, Gönül Hanım, MEB yayınları, İstanbul 1971, s. 19.

gezdirirken yakinindaki bir masada oturan genç bir kız ile Rusça, kelimelerle karisik Tatarca konusan Tatar genci ilgisini çeker. Hemen yaklasarak onlarla konusmaya baslar. Konusmaya basladigi kisiler, kardes olan Ali Bahadir ve Gönül Hanim'dir. Tolun, tanisma esnasinda soyadlarini Kaplanof seklinde söylemelerinden dolayi kendilerini uyarmis. Bunun yerine “Kaplanoglu” ifadesini kullanmalarini tavsiye etmistir. Gönül Hanim Paris'te edebiyat fakültesinde öğrenim görmüştür. Ali Bahadir ise Üniversite mezunu olmakla birlikte deri ticareti ile ugrasmaktadır. Mehmet Tolun ve kardes olan Ali Bahadir ile Gönül Hanim uzun bir sohbetten sonra ayni düşünceleri ve idealleri tasidiklarini anlarlar. Kisa sürede aralarinda gönül bagi olusan bu üç kisi o güne kadar hiçbir Türk tarafından arastirilmamis olan Türklük cografyasinin besigi olan Anayurdu kesfe çıkarak Orhun Abidelerini bulmak ve dünyaya tanitmak amaciyla seyahate karar ver ler. Mehmet Tolun'un esir kampindan arkadası olan Kont Béela Zichy de onlara katılmak istemistir. Türk ve Macar milletin ayni soydan geldi ine inanan bu Macar'in da kendilerine katilmasina izin verirler.

Esir kampinda tutsak olan Mehmet Tolun ve Macar Kontu n kaçmayı basarırlar. Gönül Hanim ve Ali Bahadir' i da alip seyahatlerine baslarlar. Karabalasagun, Karakurum, Kosuçaydam sehir harabeleri le Karabalasagun sehri kenarindaki “Üç Dil” kitabelerinin kopyalarini da edinirler.

Bu uzun seyahat sirasinda Mehmet Tolun ile Gönül Hanim arasinda yavas yavas bir ask baslar. Tolun, Gönül Hanim'i Macar Kontu'ndan kiskanmaya baslar. Birtakim imkânsizliklardan dolayi Mehmet Tolun, Gönül a askini itiraf edemez. Macar Kontu da Gönül Hanim'i içten içe sevmesine ragmen Mehmet Tolun'un Gönül Hanim'a karsi askini bildigi için Gönül Hanim'a yaklasmaz. Uzun

süren bir yolculuktan sonra nihayet Kültigin kitabeler ulaşılır. Zorlanarak da olsa üzerindeki yazıları okurlar. Kitabenin kopyalarını da topladıklarında rahat bir nefes alırlar. Bu arada hem vuku bulmuş bir askin adını koymak hem de kendi iç çatışmalarından kurtulmak isteyen Macar Kont'u Gönül Hanim ile Mehmet Tolun'u nisanlayarak asklarının adını koyar.

Bilge Kagan Abidelerinin kopyaları ve fotoğraflarının alınmasından sonra seyahatlerinden geri dönerler. Macar Kont'u kendi ülkesine döner. Ali Bahadır ve Gönül Hanim Rusya'da kalır. Mehmet Tolun ise İstanbul'a geri döner. Daha sonra Kaplanogulları, İstanbul'a gelir. Tolun ile Gönül Hanim'in evliliği gerçekleşir. İlmî seyahatleri sırasında topladıkları eserleri Müze-yi Hümâyun'a bağışlayarak ideallerini gerçekleştirirler.

Romanda yazar, Mehmet Tolun'un ağzından fikirlerini ve ideallerini anlatır. Türkiye'nin gelişmesi ve muasir medeniyetler seviyesine ulaşması için yapılması gerekenleri de Mehmet Tolun aracılığıyla verir.

Halide Edip'in *Yeni Turan*'in "Kaya"si, Müfide Ferid'in *Aydemir*'indeki "Ay Hanim" ile Müftüoğlu'nun *Gönül Hanim*'indeki "Gönül Hanim" arasında o dönemin kadın hareketleri hakkında bize bilgi verebilecek derecede paralellikler söz konusudur. Her üç romanda da kadın, idealist, hedefler olan, iyi eğitim almış, ayakları üzerinde durmasını bilen, yenilikçi, milliyetperver, sosyal ve siyasi hayatla iç içe olabilen kişiler olarak çizilmiştir. Ziya Gökalp'in "Kızilelma" şiirindeki Ay Hanim da bu romanlardaki kadın figürler ile ortak ideallerin pesinde kosmaktadır. *Gönül Hanim* romanında, yapılan ilmî seyahate "Gönül Hanim Sefer Heyeti"⁴²¹

⁴²¹ Müftüoğlu, Ahmet Hikmet, *Gönül Hanim*, MEB yayınları, İstanbul 1971, s. 9.

denmesi de Gönül Hanim'in fikirlerinin ne kadar önemli olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir. Zira bu seyahat fikri de Gönül Hanimden r. Kadının toplum hayatındaki yeri noktasında Cumhuriyet dönemine büyük katkıları olacağını düşündüğümüz bu dönemin kadın hareketleri ayrıca incelenmeye değerdir.

Gönül Hanim romanında Türkçülük tezi ön plandadır. Romani ilgi çekici kılabilmek, monotonluktan kurtarmak için yazar romanına, arka planda da bir ask teması serpistirmiştir.

Yazar'ın romanında vermek istediği mesajlar; millî değerlere sahip çıkılması, tarih bilinci, Türklük bilinci, her toplumun kendi değerlerini ve geçmişini en iyi kendisinin araştırabileceğine olan inanç şeklinde karsımıza çıkmaktadır.

Romanda araştırmacı kişiliğiyle ön plana çıkan Mehmet n idealleri uğruna, mukaddes saydığı çalışmalar hakkında ne kadar büyük bir gurur duyduğu şu şekilde verilmiştir:

“...ilmî bir maksad uğrunda seyyahat eden ilk kâsif de kendisi olacaktı. Bu fedakârlığı, vatandaşları için örnek alınmaya değer bi çığır açacaktı. Türk tarihîne ettiği hizmete karşılık adı gökleri tutacaktı. Hayat tahsili bosuna geçmemiş ve yurduna faydalı bir adam olmuştur. Bu ne değerli bir serefti. Her genç Türk de kendisi gibi düşünse, kendisi gibi fedakâr olsa bu talihsiz, bu ümitsiz milletin otuz kırk yılda, medenî milletler arasında pek yüksek bir mevki olurdu.”⁴²²

Romanda Budizm hakkında da bilgi verilir. Budizm'in nirvana felsefesine değinilir. Nirvana felsefesi eleştirilir. Delilik olarak nitelendirilir.⁴²³

⁴²² age. , s. 16

⁴²³ age. , s. 30–31, 36–37 vd.

Romanda Macar Kont'u aracılığıyla Türk-Macar ilişkileri hakkında da yer yer animsatmalar yapılmaktadır. Balkan Savaşları sırasında Slav politikalarının kendi millî politikalarına aykırı olmasına rağmen Macarların Hristiyanlar tarafından Türk kardeşleri için hiçbir şey yapmaması ve vahsete seyirci kalmaları eleştirilmiştir. Balkan Savaşları'nda Macarların aynı kani tasıdığı Türklere yardım etmeyisini Hristiyan olmalarına bağlar. Türk-Macar ilişkileri konusunda tarihin derinliklerine Varna ve Kosova Savaşlarına kadar iner.⁴²⁴ Macarların asimile edilis sürecini anlatır.⁴²⁵ Macar Kont'unun agzından Türk, Macar ve Tatarların birbirinin dertleriyle dertlenmeleri gerektiği ifade edilir. Bu durum romanda Turan idealinin de bir yansıması olarak kabul edilebilir. Yazar, bu birlik fikrini Macar Kont'una söyleterek Macarların geçmişte Türk kardeşlerine karşı yapmış olduğu hataları da hafifletmek ister gibidir. Bu süreç Macar Kont'unun sahsında Türk'ün kendine gelisinin, millî benliğini bulusunun sembolüdür.

“—Efendiler! Bilirsiniz ki, cihan milletleri içinde en çok eziyet ve mahrumluk çeken Turan kavimleridir. Bu ardi arkası kesilmemiş azabın izleri, acıları hâlâ kanlarında kalan Macar, Türk ve Tatarların birbirlerinin durumlarına kayıtsız kalmaları ve birbirlerine karşı fedakârlıkta bulunmamaları mümkün değildir.”⁴²⁶

Türk Mimarisi ve sanatı hakkında bilgiler verir, diğer milletlerin sanatlarına göre ne kadar özgün olduğunu vurgular. Türk mimarisinde Bizans, Arap, İran etkisi üzerinde durur.⁴²⁷

⁴²⁴ age. , s. 49.

⁴²⁵ age. , s. 50-51.

⁴²⁶ age. , s. 96.

⁴²⁷ age. , s. 55.

Türklük ve akilci düşünme konusunda fikirlerini ifade Dinlerin nasıl bozulduğuna değinir. Islâmiyetin hurafelerden arındırılmasının önemine isaret eder.⁴²⁸ Hz. Muhammed(S.A.V)’in örnek alınmasının gerekliliğini ifade eder.⁴²⁹

Mehmet Tolun’un agzından memleketin gelişmesi için yapılması gereken faaliyetler anlatılır. Türkler arasında yazı birliğinden söz eder.⁴³⁰ Her ailenin geçmişinin tespit edilerek soyagacının çıkarılmasını ve her aileye soyadı verilemesini dile getirir. Halk zanaatkârlık ve meslek öğrenmelidir. Asayis ve güvenlik sağlanmalıdır. Adalet tabana kadar yayilmalı, demiryolu ağı yapılmalıdır.⁴³¹

Yazar, Türk kültürünün araştırılmaya muhtaç olduğunu, kaydadeğer hemen hemen hiçbir çalışmanın yapılmamış olduğunu ifade eder. Bu sebepten dolayı Türkler millî benliklerini elde edememiş, milli ruhtan yoksun, kimliğini oluşturmamış, hedefi belirsiz olarak hareket etmektedirler. Uzun süren savaşlar da bu durumu körüklemiştir. Yazar bundan dolayı Allah’tan Türklere yardım ister. Türk’ün geçmiste çok büyük devletler kurarak cihana egemen olduğunu dile getirerek Allah’ın bu milleti ve vatanını korumasını ister. Çünkü birçok Türkçü yazarımızda olduğu gibi ona göre de Türk demek Islâm demektir. Müslüman olan bir Türk’ün de Allah’ına yakarması kadar normal bir şey yoktur.⁴³² Yazar “Ey Türk! kendine gel!” ifadesini de kullanarak Türkleri de çalışmaya, mücadeleye çağırır. Zira

⁴²⁸ age. , s. 57-58 vd.

⁴²⁹ age. , s. 60.

⁴³⁰ age. , s. 61.

⁴³¹ age. , s. 64.

⁴³² age. , s. 85.

Allah önce gayretli bir şekilde çalışıp daha sonra kendisinden yardım isteyenlerin yardımcisidir.⁴³³

4.3.4. Ömer Seyfettin ve hikâyeleri

Ömer Seyfettin Türk Edebiyatında hikâyeciliğiyle tanınmış yazarlarımızdan birisidir. Bizde Maupassant tarzı diye de anılan olay hikâyeciliğinin en önemli temsilcisidir. Milliyetçilik duygusu ve Türkçülük fikrini konu alan hikâyeleri Ashâb-ı Kehfimiz, Aleko Bir Çocuk, Beyaz Lale, Boykotaj Düşmanı, Bir Kayışın Tesiri, Çanakkale'den Sonra, Ferman, Fon Sadristayn'ın Karısı, Fon Sadristayn'ın Oğlu, Forsa, Hürriyet Bayrakları, İlk Düşen Ak, Kaç Yerinden, Kızılalma Neresi?, Kütük, Mehdi, Nakarat, Pembe İncili Kaftan, Piç, Primo Türk Çocuğu Nasıl Doğdu?, Primo Türk Çocuğu Nasıl Öldü?, Teke Tek, Topuz, Tuhaf Bir Zulüm, Vire, Efruz Bey, Basını Vermeyen Şehit gibi hikâyeleridir.

4.3.4.1. Bahar ve Kelebekler⁴³⁴

Kelebekleri sembol olarak kullanarak dönemin birtakım sosyal meselelerine değinir. Bu Sosyal meselelerden birisi kadının toplumumuzdaki yeri ve diğeri yanlış batılilasmadır. Batılilasma'nın çok yanlış anlaşıldığına vurgu yaparak yanlış batılilasma eleştirisi yapar.

Batılilasma yanlış anlaşılması ve algılanması sonucu nesil bozulmuş, Ruhlar hastalıklı hâle gelmiş geleceğe yönelik planlar suya düşmüştür. Bu durum Ömer

⁴³³ age. , s. 92.

⁴³⁴ Ömer Seyfettin, “Bahar ve Kelebekler”, *Genç Kalemler*, C. 2, S. 1, 29 Mart 1327/1911, s. 14–20.

Seyfettin’i içten içe kahretmektedir. Degerler manzumesinin yıkılışını tüm çıplaklığıyla görerek bunu hikâyesinde çok canlı bir şekilde vermiştir:

“Frenklik bir veba gibi içimize girmiş, yanaklarımızın dudaklarımızın tebessümünü silmiş feracelerimizi parçalamış, pabuçlarımızı atmış, parmaklarımızın bir mercan gibi parlatarak güzelleştiren kınalarımızı bile kaldırmıştı. Eşyamızı, esvaplarımızı, evlerimizi değiştirirken ruhlarımızı da değiştirmişti. Her şey yalan, her şey sahte, her şey taklit oldu. Ananelerimiz öldü. Saadet uzak bir hayale, yetisilmez bir hülyaya inkılâp etti... Âdetlerimizle beraber sevinçlerimiz de söndü. Şimdi sakin ve mustarip bir nesil... Her şeyden nefret eden, her şeyi fena gören, her şeyi karanlık gören, berbat, hasta, tedavisi imkân haricinde bir nesil... Ah şimdiki mariz ve müteverrim muhit...”⁴³⁵

Millî benliğin kaybedilmesiyle zamanla millî gurur tamamen kaybedilmiş ve bunun sonucunda içine kapanık, hayattan zevk alamayan ik bir nesil ortaya çıkmıştır.

4.3.4.2. Primo Türk Çocuğu⁴³⁶

Ömer Seyfettin bu hikâyesinde Ziya Gökalp’in “Turan” şiirinin son iki mısrasını epigraf yaparak baslar.⁴³⁷ Öykü, milli kimliğini arayan ve milli duygularını sorgulayarak bilinçlenen ve benliğine dönen bir kişiliği ele alır. Düşmana karşı koyabilmek için silahlı çatışma tek basına yeterli değildir. Aynı zamanda kültürel

⁴³⁵ Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri, Sırlar-Mensur Sırlar-Fıkralar, Hatıralar, Mektuplar* (Hazırlayan: Hülya Argunsah), dergâh yayınları, İstanbul 2000, s.169.

⁴³⁶ Ömer Seyfettin, *Primo Türk Çocuğu*, *Genç Kalemler*, C.3, S. 13, 5 KE. 1327/1911, s. 3–27.

⁴³⁷ “Vatan; ne Türkiye’dir Türklere, ne Türkistan,
Vatan büyük ve müebbed bir ülkedir: Turan”

mücadelede çok önemlidir. Kültürel kimliklerini ve değerler manzumesini koruyamayan toplumlar her anlamda kaybetmeye mahkûmdurlar. Kisinin kendi kimliğini sorgulayarak millî bilinci ve milliyet duygusu nu kazanması son derece önemlidir.

Ömer Seyfettin bu hikâyesinde Avrupa medeniyetini ikiyüzlü, içten pazarlıklı ve samimi olmamakla itham eder. Avrupa'nın Türklük coğrafyası üzerindeki çeşitli planlarını açıklar. Sömürüsü hâline getirdiği milletlerden örnekler verir ve bu memleketlerin nasıl sömürü hâline getirildiğine değinerek bizim de aynı duruma düşmememiz için neler yapmamız gerektiğine değinir.

Türklük bilincini ve millî duyguları canlı tutmanın önemine değinir. Hikâyede geçen İtalyan kadın ve babası ile çocukları olan Primo(Oğuz) arasında geçen diyalogda Ömer Seyfettin bir çocuğun ağzından millî benliği ve milliyeti kabul edisi vererek çocuk eğitiminde millî duygulara verilen önemi verir. Milliyetçilik bilinci, önce aileden alınan milli terbiyeyle başlar. Yabancılarla evlenen çocuklarda millî bilinç eksikliği gözlenebilmektedir. Ömer Seyfettin hikâyesinin sonunda Primo'yu konuşturarak “-Ben Turko, ben Turko... Ben yok İtalyano...” dedirtir. İşte hikâyenin bütününe sinmiş olan duyguyu bu cümle özetler niteliktedir. Ömer Seyfettin bu sözleriyle aynı zamanda “Turan” idealine göndermede bulunmaktadır. Millî benliğe dönüşün ne derece önemli olduğunu vurgulanmaktadır.

Primo Türk çocuğunun doğumu ile ilgili olan hikâyenin dördüncü bölümünde Primo'dan önce babası Kenan'ın tanıtımı yapılır. Kenan Bey, medeniyete önem veren, savaş düşmanı, kibar, neseli bir tablo çizmektedir. Öğrenimini İzmir'de görmüştür. Daha sonra tanıştığı bir İtalyan kızıyla evlenmeye karar vermiştir. Kenan

masonik çizgidedir. Degerler manzumesine karsidir, vatan, milliyet, muhit, mâzi gibi kavramlara karsidir.

Bir süre sonra memleketin içinde bulunduğu durum Kenan Bey'i etkilemis ayrıca kendi kendine milli benlik kavrami üzerinde düşünmeye baslamistir. Yavas yavas öze dönüş süreci baslamis babasinin bu öze dönüş sürecinde Primo da gerek babasından gerekse arkadasi Orhan'dan etkilenererek millî benliginin ve milliyet duygusunun farkina varmaya baslamistir.

Hikâyede ayni zamanda dogu-bati çatismasi temasi ele alınmaktadır. Avrupa'nin samimi olmadigina medeniyet, insanlik, esitlik, adalet gibi kavramlari kendine özellikle Müslüman ülkeleri sömürmek için maske olarak kullandigina deginilir.

4.3.4.3. Piç

Ömer Seyfettin bu hikâyesindeki kahramani Ahmet Nihat'in kisiliginde, Türklükten seneler boyu utanmis olan birisinin daha sonra asil babasinin Fransiz oldugunu anlamasi ve mesru olmayan bir birliktelik sonucu dogdugunu öğrenerek kendisinin asil milliyeti olan babasinin milliyetine dönmesini konu edinir. Ömer Seyfettin, hikâyesinde Türk olmaktan memnun olmayan hatta tiksinen ve daha sonra aslında Fransiz oldugunu öğrenen bu hikâye kahramaninin sahsında Türklük düşmanlari hepsinin Avrupalilarin mesru olmayan çocuklari olduguna göndermede bulunur:

“Otelde, yatagimda o gece sabaha kadar hemen hiç uyumadim. Hep Ahmet Nihat'in mektepteki tatsiz, biçimsiz hâllerini ve soguk reveranslarini, garip vaziyetlerini düşünüyor ve sonra İstanbul'da Türklüğünü inkâr eden, Türklükten

nefret eden, Türklüğü hakir görüp bütün varliklariyla Avrupalilasmaya çalisan uzun tirnakli, son moda esvapli, tek gözlüklü züppeleri hatirliyor, iç n: "Acaba bunlarin da hepsi piç mi? Hepsinin anneleri Beyoglu'nda mi gebe kaldi?" diyor; korkunç kâbuslar arasinda yirtilmis al ve harap hilalin içinde yükselen tunç ve ates renginde büyük, siyah ve kanli haçlar görüyordum." ⁴³⁸

Ömer Seyfettin hikâyesinde Türklük düşüncesine karsi çıkan ve milliyetimize saldiranlari "siz de piç misiniz?" sorusuyla karsi karsiya birakir. Çok kuvvetli bir anlatimi olan Ömer Seyfettin, bu hikâyesinde elestiri de sinir tanimamistir, diyebiliriz.

4.3.4.4. Hürriyet Bayraklari

Ömer Seyfettin, bu hikâyesinde Osmanlilik düşüncesi in da Osmanlilik ve Osmanli birligi düşüncesine bagli olarak, II. Mesrutiyet'in ilani olan 10 Temmuz 1908 tarihinde her etnik unsurun bayrami ayni coskuyla kutladiklarina dair safça inancini ve bu inancin sonunda uzaktan bayraklarla süslenmis gibi görünen Bulgar köyündeki asili seylerin aslinda kirmizibiber oldugunu konu edinir.

Ömer Seyfettin bu hikâyesinde de kendine has bir sasirtmaca ve ironi kullanarak Türk'ün ne kadar iyi niyetli ve safça; azinliklarin ise ne kadar uyanik ve haince davrandiklarini ortaya koymaktadır. Yazar, ayni zamanda büyük hayaller besleyen birisinin ugradigi hayal kirikligini ve ihanetleri vermeye çalismistir. Osmanlilarin birligini savunan Osmanlilik düşüncesi ironik bir sekilde

⁴³⁸ Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri-Hikâyeler*(4 C.) (Hazirlayan: Hülya Argunsah), dergâh yay., Istanbul 2007, s. 278-289.

eleştirilmiştir. Osmanlı birliğinin hayalden öte bir şey olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

“ ...-Bütün Osmanlılar kimlerdir?

—Tuhaf sual! Araplar, Arnavutlar, Rumlar, Bulgarlar, Sırp, Ulahlar, Yahudiler, Ermeniler, Türkler... Hâsili hepsi...

...

-Bir cinsten olmayan şeyler cemedilemez. Mesela on kest sekiz armut, dokuz elma... Nasıl cemededeceksiniz. Bu mümkün değildir. Ve bu imkânsizlik nasıl riyazî ve bozulmaz bir kaide ise biri birinden tarihler biri birinden tarihleri, ananeleri, meyilleri, müesseseleri, lisanları ve mefkûreleri ayrı milletleri cemedip hepsinden bir millet yapmak da o kadar imkânsizdir. Bu milletleri cemedip "Osmanlı" dersiniz yanılmış olursunuz.”⁴³⁹

Subayın uzaktan 10 Temmuz mesrutiyetin ilanını kutlamak için kırmızı bayraklarla süslenmiş gibi görülen Bulgar köyü hakkındaki hayalleri dikkate değerdir. Ona göre Bulgarlar, Osmanlıya son derece sadık ve mesrutiyetin getirmiş olduğu değerleri ise tamamiyle sindirmiş görünürler. Oysa yazar anlatıcıya göre düşmandan dost olmaz. Osmanlılık ideali ise ham bir hayalden öte bir şey değildir.

“ - Evet, bu Bulgarlar! Bunlar en sadık Osmanlılardır. Komitacılarla hiç münasebetleri yoktur. Komitacılardan nefret ederler. On Temmuz'u en mukaddes bir gün bilirler. Fakat siz mutaassipsiniz. İnanmazsınız. akilsiz ve cahil babalarımız gibi, "domuz derisinden post, gâvurdan dost olmaz..." der, medeniyetin, büyük yirminci asrın doğurduğu insaniyet, uhuvvet, müsavat fikirleriyle eğlenirsiniz.

⁴³⁹ Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri-Hikâyeler*, (Hazırlayan: Hülya Argunsah), C. 1, dergâh yayınları, İstanbul 2007, s. 293-294.

Bütün Osmanlıların kardeş olmalarını kabul edemezsiniz. İste bakınız. Ufacık bir köy bu günü kırmızı bayraklarla tebçil ediyor. Kim bilir, akşam bu büyük günün sereline nasıl eğlenecekler, nasıl içecekler ve "Yasasin Osmanlilik, kahrolsun nifak!" diye bağıracaklar..."⁴⁴⁰

4.3.4.5. Boykotaj Düşmanı

Ömer Seyfettin, Abdullah Cevdet'e ithaf ettiği bu hikâyesinde genel olarak Baticilik eleştirileri hâkimdir. Öyküsünü döneminde Baticilik akimini var gücüyle savunan Abdullah Cevdet'e ithaf etmesi de bu durumun açık bir göstergesidir. Ekonomide millîliği⁴⁴¹ savunan, Rumlari boykot etmek gerektiğini vurgu yapan r kitap Osmanli birligini savunan iki kozmopoliti asiri sinirlendirmistir. Mahmut Yesri'nin kisiliginde milliyet düşmanlari, Baticilar, millîlik düşmanlari elestiri yagmuruna tutulur.

Ömer Seyfettin, bu hikâyede, Mahmut Yesri'nin kisiliginde Yakup Kadri Karaosmanoglu'nu, Nihat'in kisiliginde ise Yahya Kemal'i ve genel olarak da "Nev-Yunânîlik"⁴⁴² hareketini elestirmiştir.⁴⁴³

⁴⁴⁰ Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri-Hikâyeler*, (Hazırlayan: Hülya Argunsah), C. 1, dergâh yayinlari, Istanbul 2007, s. 297.

⁴⁴¹ Volkan gaztesinde çıkan "Boykotaj" adli yazida da Boykotaj'in basariya ulasmasinda kayikçilarla hamalların rolü üzerinde durulmaktadır: "Dogrusnu söyleyelim boykotajın bu derece ileri gitmesine himmet eden kayikçilarla hamallar olmustur. İste gayret-i milliyeye böyle olmalıdır." ("Boykotaj", Volkan gazetesi, Numara 1, 28 Tesrînîsânî 1324, s. 5.)

⁴⁴² Yahya Kemal ve Yakup Kadri'nin baskin sahsiyetler olarak karsimiza çıktigi Nev-Yunânîlik hareketi Türklerin edebiyatinin İran veya Arap kökenli olmadigini "Akdeniz Havzasi Medeniyeti"ne ait oldugunu iddia eder. Tanin ve Peyam gibi süreli yayinlarda çıkan yazılarda savunulmussa da fazla kabul görmemistir. Hasan Âli Yücel bu hareketi söyle anlatir: "...Yunan klasiklerine dönecektik. Nazariye suydu: Modern edebiyatimiz gerçi Avrupa'ya dönmüstü, f at bu model Fransızların son siiri ve nesri idi. Bu kâfi olamazdi. Bütün Avrupa'yi anlamak için ancak Yunanlılardan baslamak lazimdi. Biz cografyaca,

Yakup Kadri ve Yahya Kemal'i sembol isimler kullanarak Türkçülük karsısında Yunancılık ve Rum taraftarlığı yapmakla itham eder. Hikâyede, Yahya Kemal ve Yakup Kadri neobizantin ruhunu canlandırmak ister bir ilde resmedilir. Nev-Yunanilik hareketi Ömer Seyfettin tarafından su şekilde eleştirilir ve nasıl bir Türk düşmanlığı izlendiği vurgulanır. Türkçülük hareketinin şiirlerinde ve eserlerinde kullandıkları Türkçü motiflere vurgu yapılır.

“ Bu zihniyet ne müthiş bir felaketti! Medeniyet, insaniyet, edebiyat, ilim, felsefe ve fen Yunan ve Rum muhabbetinden başka bir şey miydi? Dünyada bu milletten asil, bu milletten necip, bu milletten kibar bir millet daha var mıydı? Likörünü içiyor, disariya, geç kalmış tembel bir baharın hararetsiz güneşiyle parlayan sokaga bakarak düşünüyordu. Varlık, saadet, şiir, musiki, zevk... her şey, her şey Yunan'ın, Yunanlilığın idi... Bunu inkâr etmek barbarlıktı. Dedelerimiz simdiki serseriler gibi "Turan, Turan..." diye bağırıyorlar, kendilerine "ehl-i Rum" diyorlar, sairlerine "sair-i Rum" adını veriyorlardı. Ve Nedim... Artık bugün böyle büyük bir sairin

kismen de medeniyetçe Yunanlıların vârisiyiz. Bu verasete din, mâni olmuştur. Bu hal 1850–1860 senelerine kadar sürmüştür. Biz o tarihlerden bu yana hep Fransızlara tabi olmuştuk. Bütün Fransızların ve onlarla beraber Avrupalıların membaı olan Yunanlılara dönmeliyiz ki, tam manasıyla bir edebiyatımı olabilsin. Binaenaleyh şiir ve fikir telakkimizi değiştirmek onların telakkisini almak lazımdır... Estetikte bilhassa lisan estetiğinde süslü ve boyalı Acem bediiyatından sobre ve beyaz olan lisana döneceğiz. Acemin tesbihli ve istiarelî sanatından Yunan'ın sağlam ve oturaklı cümlelerine geçeceğiz. O zamanki müşahedelerimiz de millette bu istidadın bulunduğunu gösteriyordu. Nitekim Türk mimarisi böyledir. Onda Yunan çeşnisi vardır. Mimarimizdeki asillik ve basitlik gibi; süsten, çok boyalı cümleden, çipla, sağlam cümleye geçeceğiz. Esasen Türkçe'nin çiplaklığa mâil bir hali vardır. Nesirde Thukydides'in sobre lisanına geleceğiz. Modellerimiz onların epigram, idil trajedi vesair şiir şekilleri olacaktır. Hasılı Renaissance'de bütün Avrupa milletlerinin ve Fransızların néo-clasique şiirini vücuda getireceğiz.” (bkz. : Yücel, Hasan Âli, Edebiyat Tarihimizden, Türkiye İis Bankası Kültür yayınları, Ankara 1957)

⁴⁴³ Tahir Alangu, Ömer Seyfettin-Ülkücü Bir Yazarın Romani, May yayınları, İstanbul 1968, s. 285-286.

yetismesine imkân var mıydı? Bu dâhi "Yunan askı"ni halis bir Rum gibi, Arapça, Acemce terkiplerle ne güzel anlatıyor, hamamda genç bi oğlanın vücudunda incilenen terleri nasıl ilahî ve esatiri bir seikle terennüm ediyordu. Milliyetperverler Rum ve Bizans "Dersaadet'i öldürmek, yerine kaba bir "İstanbul" yapmak istiyorlardı. Bu ne yamyamca bir hareketti, Türklük kabalık demektir; Yunanlılık ise incelik... Larousse bile "Turquerie..." kelimesine "kabalık sabalık" manasını veriyordu. Onların Altaylarına, Turanlarına, Kültiginlerine, Kızılmahallarına, Bozkurtlarına, Alageyiklerine, Çamlıbellere nesideler söylenirken uğursuz boykotaj da mukaddes Yunanlılığın üzerine tüy dikiyordu."

Ömer Seyfettin, Nev-Yunanilerin bu düşüncelerinin asla gerçek olamayacağını ve Türkçülerin kale gibi karsılarına dikileceğine vurgu yapmaktadır. Nev-Yunâniler'in "edebiyat" denilen korunaksız köyde çok rahat gezdi lerini belirterek Türkçülerin, bütün ruhlari, zevkleri, hisleri, emelleri Yunânilestirmeye çalışanların karsısında olacağı vurgulanarak Nev-Yunânilere karşı bayrak kaldırılmıştır. Kaldırılan bayrak Türk bayrağı, bayraktar da Ömer Seyfettin'dir.⁴⁴⁴

4.3.4.6. Beyaz Lâle⁴⁴⁵

Ömer Seyfettin'in "Bedbaht Rumeli Müslümanlarına" ithaf ettiği hikâyesinin konusu kısaca şöyle cereyan eder: Osmanlı Bozguna uğrar, Serez, Bulgarların eline geçer. Bulgar komutanı Radko, Büyük Makedonya idealisti olan bir Bulgar milliyetçisidir. Savaş sırasında yaptığı zulümler ve katliamlarla meşhurdur. Ele geçirdiği Türk Yurdu'nun en güzel kızını arastırıp buldurur. Beyaz Lâle adıyla

⁴⁴⁴ Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri, Makaleler I* (Hazırlayan: Hülya Argunsah), Dergâh yayınları, İstanbul 2001, s. 377.

⁴⁴⁵ *Donanma*, II. Seri, S.5, 14 Temmuz 1330/1914, s. 70-71.

karsimiza çıkan Türk kızına zorla cinsel istismarda bulunmak ister. Savasta yendikleri Türkleri her anlamda ezmek taraftarıdır. Beyaz Lale önce siki bir direnis gösterir. Daha sonra karsisindaki gözü dönmüş sapık zihniyet karsisinde daha fazla direnemeyeceğini anlayınca biraz beklemesi sartiyla teslim olacağını söyler. Alçak düşmanda kendi rizasiyla bu asil Türk kızıyla birlikte olmanın daha zevkli olacağını düşünür. Lâle, düşman askeri beklemeyi kabul eder etmez bir fırsatını bularak kendisinin pencereden aşağı atar ve canı pahasına namusunu koruyarak düşman askerine teslim olmaz. Beyaz Lale'nin ölümünden sonra hsuz, canı, sapık Bulgar komutani ölmüş asil bir genç Türk kızı üzerinde pis arzularını tatmin eder.

Ömer Seyfettin Balkan Savaşları sırasında geçen bu öyküsünde asil bir Türk kızının ne kadar namusuna ve Türklüğe önem verdiğini vurgulayarak, Türk'ün gerekirse canı pahasına düşmana her anlamda karşı koyacağını mesajını verir. Düşman ise gözü dönmüslüğü, canavarlaşması, sapıklığı, ruhsuzluğu, soysuzluğu, evrensel değerlere karşı olan saygısızlığı ile gösterir. Savaşın bile bir ahlâki olması gerektiğine vurgu yapmak isteyen Ömer Seyfettin, düşmanın savasta ne kadar canavarlaşabileceğini ve Osmanlıcilik düşüncesinin artık kesinlikle geçersiz olduğunu, milliyetçi duygularımızın ön plana alınması ktigini derin yapıda bize hissettirir. Düşman Bulgar milliyetçisi Radko'nun kişiliğinde, tüm çirkinlikle tablolastırılarak Türkçü duygular ön plana çıkarılır.⁴⁴⁶

⁴⁴⁶ Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri-Hikâyeler*, (Hazırlayan: Hülya Argunsah), C. 1, dergâh yayınları, İstanbul 2007, s. 9-40.

4.3.4.7. İhtiyarlıkta mı Gençlikte mi?⁴⁴⁷

Ömer Seyfettin bu hikâyesinde büyük Turan idealini ve ideal çevresinde birbirine mekânsal anlamda uzak olan insanları birleştirir. Siyasi sınırların, dünyanın değişik yerlerine yayılmış olan Türklerin bir millet olmasına engel teskil edemeyeceği fikri verilmeye çalışılır. Bütün Türkler kardestir ve er geç bir araya gelerek birbirlerini bulur mesajı verilir.

Masalsi hikâye olarak niteleyebileceğimiz bir tür olarak niteleyebileceğimiz Ömer Seyfettin'in bu hikâyesinde seçilen kişi adları da Turan'ı andırmaktadır. Uluç Bikem, Turgut, Korkut gibi isimler ile Turan çağrışımlı yaptıran yazar değişik sebeplerden dolayı dağılmak zorunda kalan ve birbirini kaybeden bir aileyi İran'da birleştirmekle kalmaz. Evin reisi olan Hasan Bey'i de şahin ölümünden sonra İran tahtına geçirerek bütün Asya tahtında olduğu gibi İran tahtına da bir Türk oturarak Turan idealini gerçekleştirir.

“Hasan Bey yalnız vezir olmakla kalmadı. Şahin evladi yoktu. Bas vezirini veliaht etmişti. Bir yıl sonra öldü ve Hasan Bey Acem iyarına şah oldu. Bu suretle bütün Asya'nın tahtları gibi Acem tahtı da büyük Türk soyuna geçmişti. Ve hâlâ, bütün Asya'nın tahtlarında büyük Türk soyunun bir evladi oturur.”⁴⁴⁸

⁴⁴⁷Ömer Seyfettin, “Turan Masalları: İhtiyarlıkta mı? Gençlikte mi?”, Türk Yurdu Kütüphanesi yayınları, Sems mat., İstanbul tarihsiz, 27 s.

⁴⁴⁸Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri-Hikâyeler*, (Hazırlayan: Hülya Argunsah), C. 2, dergâh yayınları, İstanbul 2007, s. 52.

4.3.4.8. Hürriyet Gecesi⁴⁴⁹

Ömer Seyfettin, Bu hikâyesinde II. Mesrutiyet'in ilanı sırasında ortaya çıkan asiri coşkuya ve basıboş havaya vurgu yapar. Yazar, hareketlerin fikirleri değil fikirlerin hareketleri yönlendirmesinin gerekine değinir. II. Mesrutiyet'in ilanı ile birlikte memlekette bir anda her kafadan bir ses çıkmaya başlamıştır. Kimin ne yaptığı ve amacının ne olduğu belirsizdir. Hikâyenin kahramanı olan genç yazar da herkes gibi büyük bir sevinç yaşamaktadır. Sevinçten gece gözüne uyku girmeyerek dışarı çıkar karşılaştığı bilge bir ihtiyar kendisine sakin olmaları gerektiğini ve kutlamaların abartılmaması gerektiğini söyler. Bilge ihtiyar abartılı kutlamaları bırakarak düşüncelerini ön plana çıkarmasını ve millî ile ilgilenmesini tavsiye eder. Bilge İhtiyar, sanki olacakları daha öncesinden bilirmişçesine Mesrutiyet'in bu ilk aylarından sonra başlarına gelecek olan felâketler hakkında ipuçları verir. Bilge ihtiyar'ın bu tavsiyeleri sonucu genç muharrir kendisine gelir. Galeyanı gelip ne kadar yanlış işlerle meşgul olduklarını anlar. İhtiyar bilge genç muharriri şu şekilde uyarır:

“ - Ey genç muharrir! Gel, sen bir kahraman ol! Nefsini düşünme. Bos gururu, menfaatperverliği bırak. Milletini uyandır. Senin milletin daha kendi ismini bilmiyor, kendi lisanını bilmiyor. Zaman yürümüş, o uyumuş, geride kalmış! Dost sandığı, bağrına bastığı gibi düşmanları bütün servetini, bütün saadetini yağma etmiş! Senin milletin kendi vatanında bir köle, bir esir, bir bekçi, bir fakir... Ona ilim, servet, saadet, duygu, ideal ver!... Ben seni gördüm, sokak feşine nasıl vurduğunu gördüm. Bu siddetini, bu galeyanını ölmez ve ezeli bir mevcut olan millete ver! Hâlbuki heyhat, sen böyle şeyler düşünmüyorsun bile... Düşünüyorum.

⁴⁴⁹ Yeni Mecmuası, C. 1, S. 4, 2 Ağustos 1917, s. 78–80.

Hayir, düşünmüyorsun. Sen san ve şöret budalasisin! Amma biliyorsun ki san ve şöret gölge gibidir. Kim onun üzerine giderse o kaçır! Kim ondan kaçarsa o arkasından gelir...”⁴⁵⁰

Ömer Seyfettin bu hikâyesinde Mesrutiyet’in ilanı ile linç kaybına ugramış olan birisinin bilge bir ihtiyarın nasihatleri doğrultusunda hızla millî bilincine tekrar kavuşmasını konu alarak milli bilincin ne kadar önemli olduğuna vurgu yapar.

4.3.4.9. Kizilelma Neresi?⁴⁵¹

“Kizilelma” ulaşılması gereken büyük idealler olarak düşünülebilir. Kizilelma bazen coğrafi bölge anlamında ulaşılması gereken bir hedefi sembolleştirirken bazen de ismi olup cismi olmayan fakat fethedilmesi gereken leri isaret eder. Birçok defa da tüm Türklerin birleştirilmesi idealinin soyut göstergesi olarak karşımıza çıkar. Kizilelma soyuttur; Çünkü somut olan seylere bir şekilde ulaşılır. Hedeflerin ne kadar büyük olduğunu göstermek için Kizilelma soyut tanımlamalarla karşımıza çıkmaktadır. Türklerde, Kizilelma cihan hâkimiyetini de isaret ederek çok eski zamanlardaki inanç ve töreleri animsattır. Türkler ulaşmak istedikleri büyük hedeflere ulaşmadan önce bu hedefi “Kizilelma” olarak tanımlamış r.

Kizilelma’nın kazanılması arzulanan büyük hedefler, büyük ideal gibi anlamlara gelmesi Osmanlı Devleti dönemine rastlar. Türk’ün ortak bilinçaltında mitolojik bir şekilde yaşadığı görülmektedir. Yer yer bu kavrama yazılı belgelerde de rastlanır. Osmanlılar için ilk zamanlar “Kizilelma” İstanbul’un fethidir. Bu kavram sivil ve askeri hayatta benimsenmiş İstanbul’un fethini isaret eder hâle gelmiştir.

⁴⁵⁰Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri-Hikâyeler*, (Hazırlayan: Hülya Argunsah), C. 2, dergâh yayınları, İstanbul 2007, s. 74-75.

⁴⁵¹Yeni Mecmua, C. 1, S.21, 29 TS. 1917, s. 418-420.

Ayasofya önünde Justinyanus heykelinin bir elinde bulunan kızıl küre Bizans'ın devami için bir uğur göstergesiydi. İste Türkler İstanbul'u fethedecek ve fethin sembolü olarak da bu küreyi ele geçireceklerdir. Bu Türklerin büyük idelidir. Yani Kizilelma'sidir.

Istanbul'un fethinden sonra Kizilelma da degismistir. St. Pierre Kilisesi'nin kubbesi olmustur.⁴⁵²

Hikâyesine Koca Sekbanbasi Tarihi'den alınmis bir meydan okuma ile baslayan Ömer Seyfettin, önlerine çıkan tüm engelleri k “Kizilelma” ya kadar gideceklerinin mesajini vererek Turan idealini belirtir.

Hikâyenin kahramani olarak Kanunî Sultan Süleyman'i görmekteyiz. Askerlerinin her seferinde Kizilelma'ya diye bagirisla ini duyan Kanunî çok sasirarak gerçekte Kizilelma'nin neresi oldugunu kendi kendisine sormaya baslar. Ömer Seyfettin hikâyesini bu arayis üzerine kurgulamistir.

Çevresindeki güngörmüs kisilere Kizilelma'nin neresi oldugunu yöneltten Kanunî net bir yanit alamaz. Hikâyenin sonuna dogru üç asker getirilmesini isteyerek Kizilelma'nin neresi oldugunu onlara sorar. Askerlere Kizilelma padisahin kendilerini götürecegi yerdir. Bu yerin neresi oldugunu da ancak padisah bilir. Bunun üzerine Kanunî Kizilelma'nin kendisinin gitmek istedig ve Allahin kendisini gönderecegi yer olduguna kanaat getirir. Sorumlulugunun ve millî bilincinin bir defa daha farkina varir.⁴⁵³

⁴⁵² Kizilelma Konusunda bkz., Özdemir, Fatih, “Kizilelma'y Arayan Üç Yazar: Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Ragip Sevki Yesim”, *Turkish Studies*, Volume 3/5 Fall 2008.

⁴⁵³ Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri-Hikâyeler*, (Hazirlayan: Hülya Argunsah), C. 2, dergâh yayinlari, Istanbul 2007, s. 214-222.

4.3.4.10. Ashab-i Kehfimiz⁴⁵⁴

Hayikyan adli bir Ermeni gencinin Mesrutiyet'in ilanin ilk zamanlarini konu edinen hatiralarini konu edinir. Mesrutiyetle birlikte Abdülhamid ve Istibdadi sona ermis, herkes gibi Ermeniler de Mesrutiyet'i büyük bir cosku ile karsilamislardir. Daha önce devrimci kimligiyle ortaya çıkan Hayikyan Mesrutiyet'in kendilerinin tüm beklentilerine cevap verecegine inanarak devrimci kisiliginden siyrilir. Osmanlici bir siyaseti benimsemeye baslar. Fakat zaman ilerledikçe hiçbir seyin beklenildigi gibi olmadigi, Mesrutiyet'in ilanini takip eden günlerin “galeyan” havasi içerisinde oldugu, Osmanliyi olusturan unsurlar arasinda birligin olmasinin mümkün olmadigi, unsurlar arasinda evlilik konusuna varana kadar her seyin sorun oldugu, farkli unsurlarin farkli ayricaliklar istemeye basladigi, bu baglamda Osmanlilik düşüncesinin artık asla bir hayalden öteye gidemeyecegi vurgulanir.

Hikâyede bastan sona kadar bir Ermeni gencinin kisiliginde Osmanlilik ve degisik unsurlarin bir arada yasamasi fikri elestirilir. Yazar milliyetini, tarihini, mazisini, ecdadini inkâr edenlere lanetler yagdirir.⁴⁵⁵

Osmanlilik adi altinda ne oldugu belirsiz bir kavrami savunmaya çalışırken isi Anadolu'da hiç Türk yoktur gibi saçma sapan söylemelere kadar götürönlere karsi savunma yapar. “Osmanli Kaynasma Kulübü” adi altinda bu tip tezler ileri süren olusumu da elestirir:

“Türkiye'ye, Anadolu'ya yerlesen Türk unsuruna, 'Onlar Türk degildir' diyecek kadar mantiksizlik gösteriyorlar. Siyasi, idarî 'bila tefrik-i cins ü mezhep' tabirini içtimaiyata, cemiyetlere de tatbik etmek istiyor, hatta birlestirip tarihsiz,

⁴⁵⁴ Ömer Seyfettin, *Ashab-i Kehfimiz*, Kanaat Kitaphanesi, Istanbul 1918, 101 s.

⁴⁵⁵ Ömer Seyfettin, *Bütün Eserleri-Hikâyeler*, C. 4, (Hazirlayan: Hülya Argunsah), dergâh yayinlari, Istanbul 2007, s. 151.

ananesiz bir 'Osmanli' yapacaklari Rumlari, Ermenileri, Müslümanlari birbirlerinden kiz alip vermeye tesvik ediyorlar. Hükümet bunlari tutup timarhaneye koymalidir. Bu kadar cahil, bu kadar evham içinde yasayan kisilerin, ellerinde kalem, serbest serbest içimizde gezmeleri içtimai bir tehlike dir. Maazallah bunlar bir ihtilale de sebep olabilirler. Bir millete, bhusus Türklüğe 'Sen yoksun!' demek atesli bir küfürdür. Türkiye'de son felaketlerin uyandirdigi illî ruh büyümüş, alevlenmiş, her tarafi sarmıştır. Anadolu'nun en ücra köylerinde bile bütün Türk çocuklari 'Turan Turan' diye bagiriyorlar.”⁴⁵⁶

4.3.4.11. Hürriyete Layik Bir Kahraman⁴⁵⁷

Ömer Seyfettin bu hikâyesinde, Mesrutiyet'in ilk yillarinda ortamdaki kargasadan ve havaîlikten yararlanarak kendilerini hürriyet kahramani olarak tanitan dolandırıcı ve yaltakçı sahsiyetlerden bahseder. Çünkü bunlari hemen hemen hiçbirinin hürriyetin ilan edilmesine zerre kadar katkıları yoktur. Bu tip sahsiyetlerin tek amaci kendilerine çıkar temin etmektir.

Hikâyede Ahmet Bey'in kisiliginde sahte hürriyet kahramanlarini eleştirir. Ahmet Bey Mesrutiyet'in ilanini öğrenir öğrenmez çalıştigi daireye gelerek oradakilere sanki hürriyeti kendisi ilan etmişçesine bir nutuk çeker. Hürriyeti elde etmek için tüm sıkintilari sadece kendisi çekmiş gibi latir. Ahmet Bey'e karsi sözde hürriyet kahramani olmasından dolayı gençlerin inani bir saygisi vardır. Hatta bir defasinda gençler Ahmet Bey'in arabasinin atlari yerine kendilerini kosarlar. Önceleri zengin ve soylu bir kisi edasiyla kendini tanı Ahmet Bey,

⁴⁵⁶ age. , s. 152 vd.

⁴⁵⁷ Vakıf, S. 753–765, 10 KE. 1919, s. 1–2.

kendisini Jön Türklerin ileri gelenlerinden de biri olarak tanitmaya basladi. İlk giristigi is ise mahkûmlari serbest birakmak, polis ve zabita teskilatini kaldirmakti. Zira hürriyetin oldugu bir yerde artik bu tip teskilat a gerek yoktu. Jön Türklük iddiasıyla dolastigi yillarda Efruz takma adini kullanir. Degisik yerlerde kendince hararetli konusmalar yapar. Bir süre sonra Efruz Bey'in bu sahte hürriyet kahramanligi Ittihad ve Terakki Cemiyeti'nin Selanik'ten aldigi istihbarat dogrultusunda ortaya çıkar. Efruz Bey tutuklanir ve hapse atilir. Hapisten çıktıktan sonra da kendisini hâlâ Efruz Bey ve Hürriyet kahramani olarak görmeye devam etmektedir.

Ömer Seyfettin, Efruz Bey'in kisiliginde Mesrutiyet'in ilk yillarinda biraz yüksekçe bir tas bulanin bu tasın üzerine çıkarak hararetli konusmalar yapmasini, herkesin kendisini hürriyet kahramani gibi görmesini, larin çok abartilmasini ve âdeta bir sarhosluk havasi esmesini eleştirir.

Ömer Seyfettin'in hikâyelerinden yola çıkarak Mesrutiyet Dönemi ve fikir hareketleri hakkında sunlari söylemek mümkündür:

Ömer Seyfettin, her unsurun mecliste temsil edilmesi anlamına gelen Mesrutiyet'e hürriyet, adalet, esitlik gibi kavramlar isinden taraf, Osmanlilik düşüncesine paralel olması ve tüm unsurlarin bir arada yasayabilecegi hayaline dayanmasından dolayı karsidir.

Ömer Seyfettin'e göre Osmanlilik düşüncesi artık uygulanabilirlikten kesinlikle çıkmistir. Çünkü hemen hemen tüm unsurlar bagimsizlik talebiyle ayaklanmistir. Bu ayaklanma ve sinsi pazarlıklar bu düşüncenin uygulanamayacagini Balkan Savaslari sirsinde kesin olarak göstermistir.

İslâmcilik düşüncesi ise Osmanlıcilik düşüncesine göre daha sansli olmakla birlikte uygulanabilirlik ve gelecek vaat etmesi açısından gerçekçi değildir. Zira Abdülhamid döneminin resmi ideolojisi olan bu düşünce Serif Hüseyin hadisesi ile artık kesin olarak artık değerini kaybettiğini göstermiştir.

Ömer Seyfettin'e göre İttihad ve Terakki Partisi, milleti gereksiz savaflara sürüklemek, savaş döneminde savaş vurgunculugu yapmak, muhalif düşüncelere asla tahammül etmemek, yargısız infazlarda bulunmak, hürriyet naralarıyla ortaya çıkıp baskıcı bir yönetim izlemek gibi çok büyük hatalara düştür.

Ömer Seyfettin, bunalımlı bir dönemde, yol haritasını bir millete kutup yıldızları gibi parlak ve apaçık bir yol göstererek Türkçülük düşüncesinin yerleşmesinde, milli bilince sahip insanlar yetismesinde tarihî bir rol üstlenmiş, usta kalemlerden biri olmuştur. Ömer Seyfettin'in eserleri günümüzde, döneminde olduğundan çok daha fazla ilgi görmekte, tarih kitaplarından gençlerin sıkılarak okuyamadığı pek çok konuyu edebiyatın çekiciliği içerisinde ele almış olması yönüyle dikkatleri üzerine çekmektedir.

4.4. İkinci Meşrutiyet dönemi şiirinde Türkçülük

4.4.1. Ziya Gökalp'in Şiirleri

Ziya Gökalp'in fikirlerinde olduğu gibi şiirlerinde de en yoğun olarak ele aldığı tema “Turan” ideali ve Türkçülüktür. Gökalp, fikir yazılarında olduğu gibi şiirlerinde de Türk'ün ideallerinin sesi olmaya çalışmış ve tüm ömrünü bu uğurda harcamıştır.

Ziya Gökalp, Türkçülüğü Türk Milletini yükseltmek olarak algılamaktadır. Bu mefkûresini büyüklüğü bakımından Turancılık, Oguzculuk(Türkmencilik),

Türkiyacılık olarak üçe ayırır. Gökâlp'in sanatı da bu ideolojilerinin hizmetine adanmıştır.

“Kizilelma” veya “Büyük Emel” ifadeleriyle de ifade ettiği Turancılık, Turan adı altında Oguzlar'ı, Tatarları, Kirgizleri, Özbekler'i, Yakutlar'ı edebiyatta ve harasta birleştirmeyi hedefler. Bu ideallerini, “Turan”, gençler için yazdığı “Kizilelma”, çocuklar için kaleme aldığı “Alageyik” adlı şiirlerinde dile getirir. “Altun Yurd”, “Altun Destan”, “Millet”, “Meshede Doğru”, “Akurum” adlı şiirlerinde de Turan mefkûresini konu edinir. “Ülker ile Aydın” şiirinde Turan kelimesini sembol olarak ele alır. Vak'a kahramanlarından Aydın, bir büyü ile ceylan kılıgına girmiş, kardeşi Ülker'in yeni doğan ve Turan adı verilen oğlunu görür eski benliğine dönerek, insana dönüşür. Bu şiirinde Gökâlp Türk'ün Turan yolunda ölümden bile korkmayacağına vurgu yapar:

“Anam Alageyik, babam Bozkurt'ken

Ben Türk-oglu kaçır mıyım ölümden?”⁴⁵⁸

Ergenekon'da, Balkanlar Destanı'nda, Kızıl Destan'da Turan anlamı sınırlanarak yurt anlamında kullanılmıştır. Lisan ve Çanakkale adlı şiirlerinde ise Turan fikrini sadece dil çerçevesinde ele alır.⁴⁵⁹

⁴⁵⁸ Tansel, F. Abdullah, Ziya Gökâlp Külliyyatı- 1(Şiirler ve Halk Masalları), TTK yayınları, Ankara 1989, s. 31.

⁴⁵⁹ age., s. XXII.

Ziya Gökalp'in Turancilik mefkûresini 1911–1915 yılları arasında savundugu, 1915 yılı başında yayımlanan “Millet” adlı n sonra bu ideali yayma amacıyla hiçbir siir yazmadığı, 1916 Nisan'ında basılan “Lisan” adlı manzumesinden sonra “Turan” sözcüğünü siirlerinde mefkûre anlamında kullanmadığı görülmektedir.⁴⁶⁰

Gökalp'in yakın mefkûre olarak tanımladığı Oguzculuk(Türkmencilik) ise hars bakımından birleşmeye uygun olan Oguz Türklerini ir arada toplamayı amaç edinir. Gökalp' a göre Turan'ın merkezi Akurum, Oguz-ili'nin ise Ötüken'dir. Fakat Turan uzak, Oguzculuk yakın mefkûresidir. Oguzculuk temali tek siiri “Ötüken Ülkesi” adını tasir.

“Ötüken Ülkesi” adlı siirine sair, Kültigin Kitabelerinden bir alıntıyla baslar. Bu metinde Türkün kendi yurdunda yani Ötüken'de kalıp burada bir Devlet kurması öğütlenir. Siirde, Türk gençleri savasarak dünyaya yayılmak için Hakan' a yalvarırlar. Çünkü Oguz Han'ın yasası yayılmayı buyurur. Hakan ise gereğinden fazla yayılmaya çalışmanın yanlış olacağını, öncelikle anayurdun muhafazasının önemli olduğunu vurgular. Hakan gençlere seslenmeye devam ederek su anda yayılma politikası için şartların uygun olmadığını önce yurdun düşmandan temizlenmesi gerektiğini, yalnız kurdun belli bir süre yuvasında kalması gerektiğini, zamanı gelince tekrar seferlere çıkılmaya başlanacağını, Atalardan kalma büyük miras olan Kizilelma'yi ordunun zamanı gelince tekrar aramaya başlayacağını dile getirir. Oguz Han'ın yasaının da bunu öğütlediği ifade edilir. Yayılmacılık siyaseti yerine, artık yerleşik hayata geçilerek sahip olunan yurdun imar faaliyetlerinin

⁴⁶⁰ age., s. XXIII.

yürütülmesi gerektiğine değinilir. Yeni politikasını su dizesiyle özetlemektedir:“ Yurt senletmek olsun yeni sevdası”⁴⁶¹ Yapılması gereken işler ise bunlardır: Ekin ekilmelidir. Bu sayede yerden para toplanmalıdır. Sanatla uğrarak insan ruhunu ve yaradılışı anlamaya çalışmak lazımdır. Tüccar olunmalıdır ve Batıya kervanlar yollanmalıdır.

Hakan gençlere yurtlarında kalarak belirttiği faaliyetleri yapmalarını öğütledikten sonra Türk gençliği Hakan’ın buyrukları doğrultusunda yurdunu seneltmek için harekete geçer. Her tarafa tezgâhlar kurulur ve insanlar durmadan çalışmaya başlarlar. İşte Oguz Han’ın da buyurdugu Türk’ün Kızilelmesi budur.⁴⁶²

Gökalp’in şiirlerindeki konumuzla ilgili en önemli üçüncü tema ise Türkçülük, Türkiyacılık’tır. Gökalp’a göre Türkiyacılık ilik ve Oguzculuk mefkûrelerinin gerçek hayattaki yansımalarıdır. Bu ideali 1917 Bolşevik İhtilâli sonucu Çarlık Rusyası’nın yıkılması ile gelişmek için da uygun bir ortam yakalamıştır. Bu idealini “Kavm” adlı şiirinde dile getirir. Bu düşüncelerini, “Türkiye devletim, Türklük milletim/Oguz-ili Kayı boyu’ndanım ben” dizeleriyle şiirine yansıtmıştır.

Gökalp, başka milletlerin hars ve medeniyet bakımından gelişebilmesi için kendi geçmişinden arınması gerektiğini, bu durumun aksine Türkiye’nin geçmişiyle barışık hâle gelmesinin çok önemli olduğunu belirtir. Zira Türklerin büyük mefkûrelere ulaşmak için gerekli olan ‘itici güç’ Türklerin zaferlerle ve ik dersleriyle dolu tarihinde gizlidir. Gökalp bu amaca yönelik olarak halka doğru

⁴⁶¹ age. , s. 60.

⁴⁶² age. , s. 60 vd.

gidilmesini önermektedir. Aydın ile halk arasındaki uçurumun kapanmasına özel bir önem vermektedir. Halka gidilmesinin gerekçeleri olarak da halktan harsî bir terbiye almak için halka gitmeyi, halka medeniyet götürmek için halka gitmeyi gerekli görür.⁴⁶³ “Halka doğru” adını verdiği fikirlerine uygun olarak “Kendine Doğru”, “Seciye”, “Dehâ”, “Ahlâk” adlı şiirlerini yazmıştır.

“Mefkûre” adlı şiirinde ise Türklesmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak adlı kitabında fikri anlamda ele aldığı mefkûre kavramını şiir şeklinde açıklamaya çalışmıştır: Mefkûre, göze görünmeyen bir peri kızıdır. Geçici dünyada kalici olanıdır. İnsana anlam katan en önemli değerdir.⁴⁶⁴

İttihad ve Terakki Partisinde ciddi mevkilerde bulunmuş olan Gökâlp, “Sakî İbrahim Destanı” adlı şiirinde istibdatın zulmünden bahseder ve hürriyet, esitlik, adalet, kardeşlik gibi kavramlar bayraklaştırılarak il edilen II. Meşrutîyet’in ilanından duyduğu sevinci belirtir. Meşrutîyet onun için siyasi bayram demektir.

“İstibdat’ın bosa çıktı ümidi
Redifler de asker ile birleştirdi
Hürriyeti istediler hep birden
10 Temmuz’dur bize id-i siyasî
Evvel vardı bir Kânûn-i Esâsî
Tatbîk etti anı yine Hükûmet”⁴⁶⁵

Gökâlp, bazı şiirlerini Türk destanlarından, halk hikâyelerinden esinlenerek yazmıştır. 1912’de Kayı boyu ile ilgili ilk lejand olarak kabul ettiği “Ergenekon” u yazmıştır. Gökâlp’a göre Kayı boyu ile ilgili ikinci lejand Dede Korkut’taki

⁴⁶³ Gökâlp, Ziya, “ Halka Doğru”, *Türkçülüğün Esasları*, YKY, İstanbul 2007, s. 199-201.

⁴⁶⁴ Tansel, F. Abdullah, Ziya Gökâlp Külliyyatı- 1(Şiirler ve Halk Masalları), TTK yayınları, Ankara 1989, s. 298.

⁴⁶⁵ age. , s. 306-308.

“Tepegöz” hikâyesidir. Gökalp, Kayi boyuna ait bu iki yola çıkarak sanatkâr bir sairimizin millî bir *Sehnâme*, *Altun Destan* çıkarmasını ümit eder. Fakat daha sonraki şiirlerinde gördüğümüz kadariyle durumdan vazife çıkararak bu işe de kendisi girmiştir. “Ergenekon”’dan sonra “Tepegöz”, ile Bogaç” hikâyelerini de manzum olarak Anadolu lehçesine çevirmeyi denemiştir. Bu iki hikâyedeki mantık sırasını uygun olarak da “Arslan Basat” adlı hikâyesini yazmıştır. “Tepegöz” hikâyesinin kahramanı olan Basat, Oguz-İlini, Ergenekon bezeri ikinci bir büyük felâketten kurtarmıştır. Gökalp, söz konusu hikâyesinde Oguz-İli’nin Tepegöz’den kurtarılmasıyla İstiklâl mücadelemizi, Tepegöz’ü yenen Arslan Basat’ın kahramanlığı ile de Türklerin yetistirdiği kahramanları ve büyük lider ve asker Atatürk’ü animatmaya çalışmıştır. Bu tarz şiir Gökalp’in sanatın sosyal işlevi ve öğreticiliği noktasındaki fikirleriyle de uyum göstermektedir. Gökalp bu tarz şiirleriyle İslâmiyet öncesi Türklerden başlayarak günümüze kadarki Türk tarihini bir bütün olarak düşünüp geçmisten geleceğe doğru bir tarih ve kültür köprüsü kurmayı hedeflemiştir. Bu köprü ulaşmak istediği büyük mefkûreler için de gerekli olan “itici güç”ü ortaya çıkaracaktır.

“Altun Isık” adlı manzumesinde ise İslâmiyet öncesi Türklerde karsımıza çıkan Çolban Hanım, Günes Hanım, Öksüz Kız ask menkıbelerinden istifade etmiştir.

“Yaradilis-Türk Kozmogonisine”ise Alanguva ve Oguz Han’ın atası Türk ve Türkân’ın yaradılışları hakkındaki menkıbeler kaynaklı Tüm bu manzumelerin hepsi Kayi boyu ve kayi boyunun kökeni olan Oguzlar ile ilgilidir. Gökalp, bu şiirlerinde milli destanlarımızı nazma çekmeye çalışmıştır. Bu şiirleri sıraladığımızda

Gökalp'in Türk'ün Sehnâmesini yazacak sanatkâr şahsiyet olarak yine kendisini gördüğü ortaya çıkmaktadır: “Yaradilis Kozmogonisi”, “Ask Menkabeleri” Türk soyunun kökenine ait rivayetleri; “Ergenekon”, Oguz boylarından ortaya çıkmış Hun Devleti'nin yıkılışını Göktürklerin kuruluşunu; Arslan Basat, Osmanlı Devleti'nin Yıkılışı ve İstiklâl savaşı sonucunda Türkiye Devleti'nin kuruluşunu konu edinir.⁴⁶⁶

Gökalp, “Mukaddes Vücûd” a başlığıyla kaleme aldığı sair'in ne anlama geldiğini anlattığı yazısında “mukaddes vücûd” kavramıyla milleti işaret etmiştir. Kendisi de milli ruhu yakaladıktan sonra cezbeyle kapılmış ve kendini millette yok etmiştir. Bu bağlamda, artık konuşan o değil milletin timsali olan şiirleri ve fikirleridir.

“Sair, kendi ruhunu bulandır. Ben bunları, senin ruhunu bulduktan sonra yazdım. Orada, yaratıcı bir şiiriyet dalgalanıyordu. Bu şiiriyeti ben, destana geçirmek istiyordum; fakat sen bekleyemedin; onu tarihe sokmaya başladın. O hâlde, ben duruyorum, artık sen yürü!”⁴⁶⁷

Gökalp'in Turan düşüncesini en güzel şekilde dile getirdiği manzumelerinden birisi “Turan” adını tasir. Gökalp, şiirine kalbinde ortaya çıkan duyguların tarihin derinliklerinden geldiğini vurgulayarak başlar. Sair, O seçkin, sanli, soylu irkinin uzak ve yakın bütün zaferlerini sayfalarda değil kalbinin tâ derinliklerinde okur, anlar ve yüceltir:

“ Nabizlarımda vuran duygular ki tarihin

⁴⁶⁶ age. , s.xxiii.

⁴⁶⁷ Tansel, F. Abdullah, Ziya Gökalp Külliyyatı- 1(Şiirler ve Halk Masalları), TTK yayınları, Ankara 1989, s. 3.

Birer sesidir, ben sahifelerde degil,

Güzi de, sanli, neci b ir kimin uzak ve yakin

Bütün zaferlerini kalbimin tanininde

Nabizlarimda okur, anlar, eylerim tebci”⁴⁶⁸

Turan siirinin ikinci bendinde Attila ve Cengiz gibi Türkleri zaferle taçlandiran, ödüllendiren bu büyük insanların hatiralarına sahip çikilmayisini, Attila ve Cengiz gibi büyük şahsiyetlerimizin iftiralarla karisik tozlu çerçeveler içerisinde, utangaç bir şekilde göründüğünü buna karsin bir baska temsilcisi olan Sezar ve Iskender’in serefle sunulduğunu ve hatirlandığını belirterek tarihin derinliklerin gelen atalarımıza karsi vazifemizi yapmadığımızı vurgular. Sosyal bir elestiride bulunur.

Siirin üçüncü bölümünde ise kalbinin tüm içtenligiyle guz Han’i tanidigini Oguz Han’in sani ve Gökemiyle damarlarında yasadigini ifade ederek gönlünü Oguz Han’in etkiledigini ve siirine ilham kaynagi oldugunu belirtir.

Turan siirini “Turan” kavraminin tanimini yaparak bitirir:

“ Vatan ne Türkiya’dır Türklere, ne Türki stan;

Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan...”⁴⁶⁹

Turan masallari arasında önemli bir yere sahip oldugunu söyleyebileceğimiz “Kizilelma” siiri sairinin ideolojilerinin bir ask masal inda verilisinden ibarettir.

⁴⁶⁸ age. , s. 5.

⁴⁶⁹ age. , s. 5.

Ay Hanim Bakûlü zengin bir ailedendir. İyi bir eğitimci olarak Turan'da okullar açma gayesiyle Paris'te öğrenim görmüştür. Bakûye döndükten sonra Batı kültürünün yanı sıra Doğu kültürünü de öğrenmek maksadıyla Sadettin Molla'dan dersler almaya başlar. Bu dersler sırasında İstanbullu bir ressam olan Turgut'a âşık olur. Turgut, Sadettin Molla'dan "Bu yol Kizilelma'ya gider." tabelasının ne anlama geldiğini öğrenmek ister. Sadettin Molla, "Kizilelma"yı anlatmaya başlar. Kizilelmanın Türklerin en büyük ideali ve görkemli tarihi boyunca ulaşmak istedikleri yer olduğunu anlatır. Sadettin Molla'nın bu anlattıklarından çok etkilenen Ay Hanim askini geri plana çekerek kizilelma'yı aramaya başlar. Ona göre Kizilelma'ya ulaşmanın tek yolu Kizilelma'ya inanan ve inançları uğruna tüm tehlikelere göğüs gerebilecek gençler yetistirmektir. Bu da yolu bu amaçlar doğrultusunda bir okul açmaktır. Siyasî şartlar uygun olmadığı için okulunu Lozan yakınlarında bir Türk beldesinde açar. Okulun adını da Kizilelma koyar. Kizilelma artık bir bilim kenttir. Ay Hanim'in bu okulundan haberdar olan tüm gençler bu şehre akın eder. Gençlerin hedefi burada aldıkları eğitimle Türk dünyasını her anlamda imar etmek ve muasir medeniyetler seviyesine çıkarmaktır. Ay Hanim Turgut'u unutmak için kendini işlerine adar. Turgut Kizilelma'yı aramaya devam eder. Bir gün Kizilelma Okulu'nun ilanını görür. Okulun Ay Hanimle ilgisinden habersiz olarak bu okula resim öğretmeni olmak için başvurur. Ay Hanim, Turgut'a karşı olan askinin alevleneceğinden korkarak Turgut'la ilgilenmek üzere okulunda çalışan Tomris Hanim'i görevlendirir. Turgut, Tomris Hanim'i hayallerinin aski Ay Hanim sanarak ona âşık olur; fakat Tomris Bülent adında başka birisini sevmektedir. Tomris ile Bülent'in evleneceklerini duyan Turgut intihara kalkışır, bu sırada Ay

Hanim çıkararak durumu izah eder, Turgut’u kurtarır ve Turgut gerçek sevgilisine kavusarak mutlu olur.

Siirde Ay Hanim, ideallerinin pesinde kosan bize Halide Edip’i andıran mefkûreci bir tipi hatırlatmaktadır. Sadettin molla ise Gökâlp’in “sosyal mistik” olarak tanımladığı halkın sorunlarını çözmeyi ve halka yön vermeyi kendine gaye edinmiş inançları sağlam olan bir şahsiyettir.

Gökâlp’in Kizilelma siiri II. Mesrutiyetin ilanından s yikilmaya yüz tutmuş bir devletin yerine Gökâlp’in Türk birliğini kurarak “Turan” hayalini gerçekleştirdiği bir sığınak olarak karsımıza çıkmaktadır.

Kizilelma siiri aynı zamanda birçok konuda özellikle kozmopolit Tanzimatçılara yönelik sosyal eleştiriler içermektedir. Bu bağlamda Gökâlp şöyle der: “Bazen Hintli bazen Çinli olmusuz;/Arap, Acem, Firenk dinli olmusuz.”⁴⁷⁰

Gökâlp’in Allah’tan en büyük dileği Kizilelma’ya kavusmaktır:

“ Son arzumuz budur fânî dünyada:

Türk’üz, varacağız Kizilelma’ya

...

Ey Tanrı icâbet kil bu duâya:

Bizi de kavustur Kizilelma’ya!...”⁴⁷¹

⁴⁷⁰ age. , s. 12.

“Yeni Attila” adli siirinde de Turan duygusundan hareketle olusturulacak yeni büyük Türk Devleti’nin basina “Ilhan” olarak adlandirdigi hakanlar hakaninin gececeğini müjdelere:

“ Dinlen artık!Bütün cihan

Yine Eski Turân oldu!

Padisah’a dendi Ilhân

Yeryüzü bir vatan oldu!”⁴⁷²

Türk birliğinin saglanarak Turan idealinin gerçekleseceğine olan inancini degisik siirlerinde birçok defa tekrarlayan Gökâlp, Türklerin birleserek olusturacağı büyük Türk Devleti idealini ve Turan’ın olusma seklini Yeni Hayat siirleri basligi altında yayınlanan “Millet” siirinde de açıklar.⁴⁷³

“İlâhî” adli çocuklar için yazdigi siirinde de Gökâlp Türk ve Türklük için dua eder ve Allah’ın Türklüğü, içinde bulunduğı bu savaslar ve bunalimlar döneminden saglam bir sekilde çıkarmasını temenni eder. Gökâlp’in Allah’tan vatan için dilekleri sunlardır:

1. Vatani sevebilmek için tertemiz bir yürek.
2. Düşmani ezmek için tunç bir bilek.
3. Türk’ün soyunu tanimasi ve basarilari için uyandırılmak.

⁴⁷¹ age. , s. 15-22.

⁴⁷² age. , s. 64.

⁴⁷³ age. , s. 101.

4. Bulgar'lardan öcümüzü almaya yardım.
5. Türklerin Ergenekon'dan çıkisi gibi bizim de bu bunalimli ve savaşlarla dolu ortamdan sağ salım çıkmamız.
6. Tarih bilinci, soy bilinci, harekete geçme gücü ve başarı.
7. Yurdun kurtulması ve haç'ın hilâli yenememesi.
8. Kur'ân yolundan bizi ayırmaması.⁴⁷⁴

Gökalp'in siirindeki Allah'tan dilekleri göz önüne alındığında savaş psikolojisi ve dönemin içinde bulunduğu buhran çok net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Zira derman derde binaen istenir.

Gökalp daha önce fikirleri kısmında bahsettiğimiz gibi Türk'ü İslâm'dan; İslâm'i da Türk'ten ayrı tutmaz. "Osman Gazi Kurultayda" isimli siirinde bunu şu şekilde dile getirir:

" Bir elde yaşamız, bir elde Kur'ân,

Saçacağız adli her yerde, her ân,

Türklük' le İslâmlık kardeş olacak,

Fark edilmeyecek halife, kagan"⁴⁷⁵

⁴⁷⁴ Tansel, F. Abdullah, Ziya Gökalp Külliyyati- 1(Siirler ve Halk Masallari), TTK yay., Ankara 1989, s.57.

⁴⁷⁵ age. , s. 65.

Ziya Gökalp, düşüncelerini toplumun geniş tabakalarına yaymak için sanatini bir araç olarak kullanmıştır. “Yeni Hayat” adı altında toplanan şiirleri bunun en belirgin örneğini teşkil eder. Yeni Hayat isimli şiirlerine başlangıç anlamında şu satırları epigrafla yapmıştır:

“...Çocuk terbiyesinde birtakim dersler, oyun tarzında verilir; bunun gibi, halk terbiyesinde de bazı fikirlerin vezin kisvesinde arz edilmesi fena mi olur?”⁴⁷⁶

Bu şiirlerinde Türk ve İslâm olan Türklerin sosyal yapısının nasıl olması gerektiğine dair ipuçları görürüz. Sairin bu şiirlerinde ele alınan temalar Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasirlaşmak(1918) ve Türkçülüğün Esasları(1924) adlı eserlerinde ele alınan fikirlerinin manzum hâli gibidir.

Gökalp, bir toprak parçasının bir millet için nasıl vatan hâline geldiğini vatanın nasıl öğelerden meydana gelmesi gerektiğini “Vatan” adlı şiirinde bize açıklar. Ona göre, Ezan ve Kur’ân’ın Türkçe okundugu, yabancıların topraklarında gözü olmayan, meclisinde yabancıları barındırmayan, uğruna tüm vatandaşlarının ölebileceği, sermayesinin hepsi yerli olan, sanatı kendi ruhundan doğmuş, tüccarlarının birbirini koruduğu, tüm işletmelerin ve fabrikaların Türk’ün olduğu yer vatanıdır. Gökalp, bu şiirinde bir memleketteki her şeyin millî ve yerli olması gerektiğini ifade eder. Bu şiiri aynı zamanda emperyalizm karşısı görüşlerini özetlemesi bakımından da dikkate değerdir.

⁴⁷⁶ Tansel, F. Abdullah, Ziya Gökalp Külliyyatı- 1(Şiirler ve Halk Masalları), TTK yayınları., Ankara 1989, s. 97.

“Kavm” adli siirinde Türkçülük ve Türkiyacılık temasi çerçevesindeki düşüncelerini görmekteyiz. Bu siirinde devletin Türk milletinin Türklük olduğunu belirtir. Türklük içinde de Oguz-ili ve Kayi boyundan olduğunu vurgular. Dünya Türklerinin din ve dil ortak paydasında birlesmeleri gerektiğini ifade eder ve Osmanliyi yönetmek isteyenlerin de Türk olması gerektiğini belirterek Türk’ü sevmeyenlerin de Osmanli olamayacaklarını dile getirir.⁴⁷⁷

Dil ve edebiyat konusunda ise sonuna kadar harsa bagli kalinmasi gerektiğine dikkatleri çeken Gökalp, sarktan veya garptan birtakim düşüncelerin ithal edilmesine ve milletin ruhunun safliginin bulandırılmasına kesinle karsidir. Aruz yerine heceyi, sanatli söyleyiş yerine sadeligi, Arapça ve Fars gibi yabancı dillerden geçmiş kelimeler yerine her zaman Türkçeyi benimsemistir. Bu düşüncelerini “sanat” adli siirinde dile getirir.

“ Arûz sizin olsun, hece bizimdir ,

Halkın söylediği Türkçe bizimdir ,

Leyl sizin, seb sizin, gece bizimdir ,

Degildir bir ma’nâ üç ad’a muhtac”⁴⁷⁸

Islâm ümmetçiligi anlamında anlamında fikri eserlerinde dile getirdiği düşüncelerini de “Islâm Ittihadı” adıyla manzum hâle getirmiştir. Her Müslüman memleketin öncelikle kendi bagimsizligini kazanmasi gerektiğini daha sonra kendi

⁴⁷⁷ age. , s. 111.

⁴⁷⁸ age. , s. 111.

bagimsizligini kazanan bu devletlerin bir araya gelerek halifeye bagli olarak büyük bir Islâm birligi kurmasina taraftir.⁴⁷⁹

Gökalp, kendisini Türk olmamakla suçlayan Peyam sahibi Ali Kemal' e yönelik cevap ve reddiye niteliginde olan siirinde, Al Kemal'in Türk ve Müslüman olmadigini, kendisinin Ali Kemal'den kendi milliyeti ve dini için herhangi bir talepte bulunmadigini, ömrü boyunca asla yilmadan Türklük için çalistigini, baska bir milliyete mensup olsa bile Türk için çalismak isteyecegini, Türk'ün gücünün Islâm'in gücü demek oldugunu, Türklüğün hem mefkûresi hem de kani oldugunu, Türklüğün Ali Kemal'in tekelinde olmadigini belirterek su misralarla Ali Kemal'i tel'in eder:

“ Türk olsam, olmasam ben Türk dostuyum,

Türk olsan, olmasan sen Türk düşmanı!

Çünkü benim gayem Türk'ü yasatmak,

Senin ki öldürmek her yasatani..

...

Türklük hadime Türk değil diyen

Soyca Türk olsa da, piçtir, Türk değil!"⁴⁸⁰

⁴⁷⁹ age. , s. 112.

⁴⁸⁰ age. , s. 277-278.

4.4.2. Mehmet Emin Yurdakul'un siirleri

Mehmet Emin(Yurdakul) biyografisi kismina da kisaca bahsettigimiz üzere hayatini ve sanatini Türk milletine adamis, ender sahsiyetlerimizden birisidir. Mehmet Emin Yurdakul'un siirlerinde din kavrami ve irk kavraminin birbirine muhalif olmadigini belirten ve bu yoldan birçok sanatç i etkilemis olan Cemâleddîn-i Efgânî'nin etkisi büyüktür.⁴⁸¹

Siirinde sosyal meselelere de genişçe deginmis siirinin halkinin sesi olmasini istemistir:

“ Biz o si'ri isteriz ki çift'e giden babalar ,
Ekin biçen genç kızlarla odun kesen analar ,
Yanık sesin dinlerken gözyaslarini silsinler .”⁴⁸²

Tevfik Fikret, Mehmet Emin'e yazdigi “zavallilar Sâir-i Muhteremin'ne” adini tasiyan mektubunda Mehmet Emin'i siirindeki basarisindan dolayi kutlar, oglu Haluk'un bile onun siirinden ne kadar etkilendigini dile getirerek Mehmet Emin'in siirine gipta ettigini ifade eder:

“ ...o vakit çocuk yerinden kalkip yanima geldi. Yavasça, akat müteheyyic, dedi ki, “ Bu ne güzel siir baba!.

Iste muvaffakiyetinize ait en büyük tebrik azim. Siz ki, siirlerinizi köylülere, çiftçilere hitap etmek, fikirlerinizi onlara duyurmak, mes'aleniz ile onlari aydinlatmak, hisleriniz ile o yaralari sarmak, baglamak emelindesiniz; maksadinizda

⁴⁸¹ Tansel, F. Abdullah, Mehmed Emin Yurdakul'un Eserleri-1(Siirler), TTK yayinlari, Ankara 1989, s. 16.

⁴⁸² age. , XXII.

muvaffak oldugunuza mini mini bir zihnin manzumenizi bir okuyusta anlamasından daha parlak sahit aramayiniz. Beride iktidar-i sanatinizi takdir eden birçok havas-i edeb oldugunu da unutmamali!" ⁴⁸³

Ahmet Hikmet Müftüoglu da Mehmet Emin Yurdakul'a gönderdigi 27 Aralik 1914 tarihli mektubunda Mehmet Emin'in binlerce yıllık koca bir tarihi olan Türk milletinin biricik sair olduguna deginir. Sözlerinin fikirlerinin atasözü gibi saf ve müsfik oldugundan bahsederek sanki bir nine'nin hitabi gibi cana isledigini belirtmektedir. ⁴⁸⁴

Ömer Seyfettin de bir makalesinde Mehmet Emin'in şiirlerine olan takdirini dile getirmiştir. ⁴⁸⁵

Resimli Ay mecmuasinin düzenledigi bir ankete yazdigi cevapta Mehmed Emin, sanat ve dünya görüşünü bütün çıplakligıyla ortaya koymaktadır. Bu yazida kendisinin elem ve matem yolcusu oldugunu, hayati boyu önüne açılan kara dikenli yollardan, ayaklarinin altina kazılan keskin tasli uçurumlardan baska bir sey görmedigini, gönül güneşlerinden bir küçük alev, arz bahçelerinden bir taze çiçek toplayamadigini, karanliklarin kendisinin kâinati oldugunu, bu karanliklar içerisinde gece kuslari gibi yasadigini, karanliklarin esrarli yi izlerinden ilham alan melekler gibi vahy aldigini, bundan dolayi perdeleri yari inik odasinin aydinlik olmadigini, sakin, gürültüsüz ve süsten uzak oldugunu ifade ederek yazisini su satirlarla bitirir:

" Muztarib, beseriyete aglayan sairlerin gözyaslari ile yazilmis kitaplarim, bir yeni devrin yeni ask ve ru'yâlarini getiren şiir perilerim, dünyanın hirs ve gururuna

⁴⁸³ age. , XXX.

⁴⁸⁴ age. , XXXVIII.

⁴⁸⁵ Ömer Seyfettin, "Ey Türk Uyan ve Fikirlerinin ehemmiyeti hakkında", Tanin, 11 TE. 1330/1914.

karsi keskin bir kiliç gibi kullanmak istedigim kalemim, kalb ve ruhumun kanli parçaları gibi yırtık kâğıtlar üzerine döktüğüm beyitlerim, iste benim her şeyim...”⁴⁸⁶

Ömer Seyfettin, “Mehmet Emin” adli siirinde herkesin Türkçeyi ve Türk’ü asagiladigi bir dönemde sade Türkçe ile “Cenge Giderken(97)” siirini yazan Mehmed Emin’e övgüler yagdirir.⁴⁸⁷

Mehmed Emin ve siirinin nasıl bir ortamda ortaya çıktığını belirten Ömer Seyfettin siirini su dizelerle bitirir:

“ Genç sairler orda senin heykelinin altında

Ruhun için nesideler okurken

Yüzlerce yıl sonra, sen

Güleceksin semalarda milletin yadında

Göreceksin kalemle yaratılmış bir cihan,

Göreceksin en muazzam eserini o zaman...”⁴⁸⁸

Abdülhak Hâmid Tarhan, Mehmet Emin’e hitaben yazdığı bir mektubunda, Mehmet Emin’in siirleri hakkında olumlu düşüncelerini aladıktan sonra Mehmet Emin’in bir siirini okurken karsısında duran yetmiş yasarında bir ihtiyarin gözlerinden yaslar aktığını dile getirmektedir ki daha önce Fikret’in oğlu Haluk’un da Mehmet Emin’in siirinden ne kadar etkilendiğini dile getirmistik. Buradan

⁴⁸⁶ “Muharrirlerimiz, Ediblerimiz Nasıl Yazı Yazarlar” adli ankete yanıt, Resimli Ay, Yıl 3, nu. 5, Temmuz 1926.

⁴⁸⁷ Seyfettin, Ömer, Bütün Eserleri, Siirler-Mensur Siirler-Fikralar, Hatıralar, Mektuplar(Hazırlayan: Hülya Argunsah) , dergâh yayınlari, İstanbul 2000, s. 98.(Siirin asil yayınlandigi yer için bkz.: Türk Yurdu, Yıl 3, C. 6, S. 11, 24 Temmuz 1330/1314.)

⁴⁸⁸ age. , 98-99.

hareketle Mehmet Emin'in siirinin yediden yetmise tüm yaşlara hitap eden içerik, sezis ve sadelikte olduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz.

“Biz Nasıl Siir Isteriz?” adlı siirinde Mehmet Emin, siirden ne anladığını manzum bir şekilde bize anlatmıştır. Bu siir, Mehmet Emin'in poetikasıdır. Mehmet Emin poetikasında Köroğlu'nu, Fatih'i bir arada anar, sairin bir padisahtan ilham alabileceği gibi Köroğlu'ndan da ilham alabileceğini vurgular, sairin yelpazesini ne kadar geniş tutması gerektiğini dile getirir. Siirinin devam eden son üç bölümünde ise siirin milletin ruhundan çıkması gerektiğine ve millî duyguları dile getirmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁸⁹

‘Yurdumuzun Koç-Yigitleri’ne’ adadığı “Anadolu’dan Bir Ses Yahud Cenge Giderken” siiri 1897 Yunan Harbi sırasında yazılmıştır. Mehmet Emin dönemine göre dili son derece sade olan siiriyle dikkati çekmektedir. Türk Edebiyatında dönemler anlamında Servet-i Fünûn’un revaçta olduğu bir zamanda anlaşılmaz bir dil ile siirlerini yazan Servet-i Fünûn sairlerine nisbet edercesine sade bir siir yazmış olduğunu ifade edebiliriz. Zira Servet-i Fünûn sairleri alabildiğine ağır bir dil ile yazmış, Mehmet Emin de alabildiğine sade Türkçe ile duygularını dile getirmiştir. Bunun yanı sıra sosyal meselelere değinmesi de ayrıca takdire değerdir. Kendisinden sonra gelen kuşaklar içinde sade Türkçe ile millî duyguları dile getirdiği bu siirinin bir çığır açtığını söyleyebiliriz. Bu siirinde millî duyguları doruğa ulaştıran Yurdakul herkesi vatan savunmasına çağırmaktadır:

“ Yaradan’ın Kitab’ını kaldırtmam,

Osman’cigin bayrağını aldirtmam,

Düsanımı vatani ma saldirtmam,

⁴⁸⁹ Tansel, F. Abdullah, Mehmed Emin Yurdakul’un Eserleri-1(Siirler), TTK yayınlari, Ankara 1989, s. 21.

Tanrı evi viran olmaz; giderim!”⁴⁹⁰

“Anadolu” adlı siirinde Anadolu’nun mukaddes bir yer olduğuna değinerek herkesin elinden geldiği kadar Anadolu ile ilgilenmesi gerektiğine değinir:

“Yazık, sana ağlamayan siire;

Yazık, sana titremeyen vıcdana;

Yazık, sana uzanmayan ellere;

Yazık, seni kurtarmayan ellerel...”⁴⁹¹

“Biliniz ki Ey Gaddarlar” siirini hürriyet kahramanlarından biri olarak tanıttığı Halil Bey’e ithaf etmiştir. Siirin bütününde istibdat’a karşı bir eleştiri söz konusudur. Fakat Mehmed Emin zulüm zincirlerinin kırılacağına ve bir gün hürriyetin geleceğine tüm kalbiyle inanmaktadır:

“Bu âlemde insanları hür yaratan Cenâb-i Hak

Her millete zincirini kirdirtmiştir, kirdirtacak;”⁴⁹² ifadeleriyle aydınlık günlerin geleceği, hürriyetin yakın olduğunu belirtmektedir.

“Vatan Tehlikede” adlı siirinde, İstibdat ve Abdülhamid döneminin zulümlerinden bahsedilir. Bu dönemin birçok haksizliklara ortam oluşturdugunu ifade eder. Mesrutiyet’in cinayet gibi tanıtıldığına, adaleti düşünen basların ezildiğine, esitliği dile getiren dillerin kesildiğine, hürriyetle çirpınan kalplerin hain olarak gösterildiğine değinir. Siirinin sonunda da herkesi Mesrutiyeti ilan etmek için elinden geleni yapmaya çağırır:

“Yüksek sesle, ‘Mesrutiyet yahut ölüm!’ diyerek,

Hürriyetin bayragını açalım;

İstibdadi temelinden yıkalım;

⁴⁹⁰ age. , s. 22.

⁴⁹¹ age. , s. 56.

⁴⁹² age. , s. 72.

Bu uğurda kanimizi saçalım!...”⁴⁹³

“Ya Bir Mezar, Ya Zindan” isimli siirinde de II. Abdülhamid ve istibdati eleştirerek müstebidin sonunun ya mezar ya da zindan da biteceğini dile getirir.⁴⁹⁴

“10 Temmuz” adlı Ittihad ve Terakki’ye armağan ettiği siirinde, Abdülhamid döneminin kötü günlerini anarak, mesrutiyetin ilanından duyduğu sevinci dile getirir ve gelecek için hayaller kurar. Mesrutiyetin ilanını şu dizeleriyle ifade eder:

“ Esir millet yaratmayan 'Âdil Allah

Bize dahî, "Kalkın!" dedi;

Elimizde parıldayan keskin silâh

Bu gün zulmü kahreyledi.”⁴⁹⁵

Siirinin devam eden kısmında artık kimsenin zulüm görmeyeceğini, esitlik, hürriyet, adalet gibi ilkelerin egemen olacağını hayal etmiştir. O dönemde hemen hemen herkesin hayali olan bu kavramlar maalesef gerçek olmamış daha sonra Filozof Rıza Tevfik’in dediği gibi bir çürük iplige hülyalar dizildiği ortaya çıkmıştır.⁴⁹⁶

“İrkinin Türküsü” adlı Türk Ocakı’na adanmış siirinde, Türklük gururunu dile getirmiş. Her Türk’ün kendi irkiyle gurur duyması gerektiğini ifade etmiştir.

⁴⁹³ age. , s. 74 vd.

⁴⁹⁴ age. , s. 76.

⁴⁹⁵ age. , s. 76 vd.

⁴⁹⁶ Rıza Tevfik, “Sultan Hamîd’in Ruhaniyetinden İstimdat”, Büyük Doğu, yıl 2, S. 65, 30 Mayıs 1947, s.2.

Gençlere millet bilinci vererek öz güvenlerini kazandırmaya çalışmış âdeta Türklük bilinci temeline dayalı moral terapisi yapmıştır.⁴⁹⁷

“Benim Rüyam” adlı şiirini ise uzunca seneler Türk Ocagi başkanlığı yapmış, Maarif Naziri olduğu dönemde tesvikleriyle Mehmet Âkif’e İstiklâl Marsi’ni yazdıran Hamdullah Subhi (Tanrıöver)’e ithaf etmiştir.

Mehmet Emin’in İsmail Gaspırski, Yusuf Akçura, Ahmet Refik, Ahmet Agaoglu, Hüseyinzade Ali Bey gibi Türkçülüğün önde gelen sairlerine; Türk Ocagi, Türk Gücü vb. dönemin öncü dernek ve dergilerine ithafen şiirler yazdığı görülmektedir. Buradan Mehmet Emin’in Türklüğün yılmaz savunucusu olmakla birlikte Türklük adına yapılan tüm olumlu girişimleri lediği sonucuna da ulaşabiliriz.

Yediden yetmise herkesi Turan için çalışmaya ve mücadeleye çağıran Mehmet Emin, “Ey İğnem, Dik” adlı Türk Kadınları Biçki Yurdu’na armağan ettiği şiirinde Turan ülküsünü açıkça ortaya koyar ve tüm Türk kadınlarını Turan için çalışmaya çağırır:

“ Ey iğnem, dik! Biçtiğim ay yıldızlı al bayrak,

Bütün Turan-ili’ne gölgesini yayacak!...

...

Yirmi yasin askı mı? Ben bu şeyden uzagım;

Turan için yaşamak,

Genç ruhumu irkimin ru’yasıyla oksamak,

Ümid etmek, inanmak... İşte benim hayatım...”⁴⁹⁸

⁴⁹⁷ age. , s. 108 vd.

⁴⁹⁸ age. , s. 160 vd.

“Ninni” adli siirini de Turan’ in aziz kizlarina ithaf etmistir. Ninni kelimesini sürekli nakarat olarak tekrarlayan Mehmet Emin, Türk cografyasinin dünyanin her tarafinda içinde bulunduğu zor durumları anlatmis, Kaf Irak, Rumeli gibi bölgelere yer vermis gelecek için Türk çocukunu ümit olarak görmektedir.⁴⁹⁹

“Matbû’ât Nizamnamesi Yâhud İlk Hücüm” adli siirinde ise Mesrutiyet’in ilk senesinde ortaya çıkan basibosliktan kaynaklanan onlarca gazete, dergi vb. nin yayın dünyasına girmesinden dolayı kontrolün çok zayıfladığını ve bu yayınların devlete zarar vermeye başladığını konu edinir. Bunun üzerine hükûmet 1909’da “Matbuat Nizamnamesi”ni yürürlüğe koymuştur. Mehmet Emin, bu nizamname ile hak ve hürriyetlerin istibdat dönemindeki gibi ellerinden alınacağı korkusunu dile getirir. Böyle bir durumda basimiza gelebilecek kötü durumların senaryosunu yazar.

Siirlerinden kesitlerle fikirlerini ve sanat anlayisini tanitmaya çalıştığımız “milli sair”, “Türk sairi” gibi unvanlarla anılan Mehmet Emin bu yakistirmaları fazlasıyla hak etmistir.

4.4.3. Ali Canip Yöntem’in siirleri

Ali Canip Yöntem Genç Kalemler dergisi etrafında yayımladığı makaleleriyle ön plana çıkmaktadır. Makalelerinde döneminde yer alan birçok soruna çözüm önerileri sunmuştur. Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin basta olmak üzere birçok kişi hakkında ise görüşlerini dile getirmektedir.⁵⁰⁰

⁴⁹⁹ age. , s. 243-245.

⁵⁰⁰ Ali Canip Yöntem’in Makaleleri için bkz. : Prof. Ali Canip Yöntem’in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri(Hazırlayan: Ahmet Sevgi, Mustafa Özcan), Tablet yayınları, Konya 2005. (Bu makaleler içinde konumuzla ilgili olan ve kısmî olarak yararlandığımız sunlardır: “Selanik’te 10 Temmuz Sabahi, Bizim Gençliğimizde Fikir Kavgaları, Bâb-i Âli Baskini’nin Bilinmeyen

Fikrî yazılarının yanı sıra Türklük duygusu ve Türkçülük teması çerçevesinde yazdığı sınırlı sayıdaki şiirleri de kendisinin Türkçü hakkındaki görüşlerini ortaya koyması açısından önemlidir.

Türkçülük fikir hareketinin Ali Canip Yöntem'in şiirinde görülmeye başlaması Genç Kalemler hareketi içerisinde. **Genç Kalemler** dergisinde "Türklük"⁵⁰¹ adlı şiiri ile bu düşüncesini ortaya koymuştur. Şiirinde Gök Alp takma adını kullanan Ali Canip(Yöntem), Türklük düşmanlarına seslenerek kitaplara göz atmaları gerektiğini söyler. Çünkü Türk düşmanları birçok kitapta Fârâbî, Ulugbey, İbn-i Sina, Attila gibi tarihe adını altın harflerle yazdırmış Türk büyüklerini görecektir. Bu da Türk'ün gücünü göstermeye yeter. Şiirini Türk'ün parlak dönemlerini sürekli hatırlayacağı, o görkemli günlere tekrar kavusmak için çalışması gerektiği ve Türk'ün hafızasında gerilik diye bir kavramın olmadığını ifade ederek bitirir:

" Türk hiç geriye gitmez, Türk irticâ' i bilmez,

Lâkin büyük kalbinden " Altun Devri " hiç silmez!

Genç Kalemler hareketi içerisinde Türkçülük ideolojisine bağlı olarak yazdığı, Batı karşısında sarkın ne kadar geri kaldığını ele aldı ve Ziya Gökalp'a ithaf ettiği şiiri "Sarkın Ufukları"⁵⁰² adlı şiirinde Ali Canip, Doğu toplumlarını uyanısa çağırır. Doğu toplumlarının tevekkül anlayışını, hurafelerini, ligini

Tarafları, Cemâleddin-i Efganî, Abdülhamid Nasıl Bir İnsandı?, Her Yönüyle Abdülhamid, Ömer Seyfettin ile ilgili olan birçok makalesi, Ziya Gökalp ile ilgili makaleleri, Batılılaşma Yolunda başlığı altında toplanmış makaleleri.)

⁵⁰¹ "Türklük", **Genç Kalemler** (Hazırlayan: Prof. Dr. İsmail Parlatir, Yrd. Doç. Dr. Nurullah Çetin), C. 2, S. 7, s. 209.

⁵⁰²"Sarkın Ufukları" **Genç Kalemler** (Hazırlayan: Prof. Dr. İsmail Parlatir, Yrd. Doç. Dr. Nurullah Çetin), C.3, S.21, Mayıs 1328/1912, s. 466.

eleştirir. Ezan’ın içerisinde geçen “Haya ale’l-felâh(Haydin kurtulusa)” ifadesinin artık iyi kavranması gerektiğini belirterek tüm Dogu dünyasına uyanis için çağrıda bulnur:

“ Her zulmü, kahri bogmaya bir par ça kan yeter ;

Ey sark uyan yeter , yeter ...Ey sark uyan yeter”

“Kaval”⁵⁰³ Hürmet ve muhabbetle Türk Gücü’ne ithaf ettiği siirinde, Selanik’in kaybedilmesinden duyduğu hüznü dile getirir. Bu siirde hece ölçüsünün degisik kaliplarini dener.

“Turan Yolu” siirinde, Türklük duygusun canlanisina ve milli duygularin nasıl hayat bulduguna deginir.

“ Daglar cevap verdi , dedi : ‘ Türk oglu,

Daha çık, yukarda bas döndürücü

Uçurumda olsa yener Türk gücü!’

Çıktım, çıktım; güneş büsbütün dogdu,

Altın saçlarıyla zulmeti bogdu:

Göründü karsida Tûrân’ın yolu!..” ⁵⁰⁴

Ali Canip Yöntem, dava arkadaşları Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp gibi kendini Türklüğün hizmetine adanmış, Türk dilinin sadelesmesine çalışmış, Genç Kalemler hareketine öncülük etmiş, özellikle makaleleriyle kendilerine karşı ortaya atılan fikirlere cevaplar vermiş Türk’ün sesi olmaya çalışmıştır.

⁵⁰³ Halka Dogru, S. 10, 13 Haziran 1329/1913, s. 73–74.

⁵⁰⁴ Tansel, Fevziye Abdullah, “Ali Canip Yöntem”, *Belleten*, C.XXXII, S.125(Ayrı basım), TTK yayınları, Ankara 1968, s.65.

4.4.4. Ömer Seyfettin'in siirleri

Türk edebiyati tarihi içerisinde daha çok hikâyeciliğiyle tanidığımız Ömer Seyfettin aynı zamanda sairdir. Ama hiçbir zaman sairliği hikâyeciliğinin önüne geçebilmiş değildir. Sairliğinin ilk yıllarında Tevfik Fikret hayranı olan sair, daha sonra sade Türkçe ile yazmayı kendine görev edinmiştir. Genç kalemler hareketi içerisinde tanıştığı Ziya Gökalp'in etkisiyle Türk destanlarını nazma çekmeye çalışmıştır. Buna, “Yeni Gün-Ergenekon'dan Çıkış”, “Altın Destan”, “Kırkkiz Destanı”, “Köroğlu Kimdi?” gibi siirlerini örnek verebiliriz. Turancılık düşüncesi çerçevesinde, “Mehmet Emin”, “Niyazi” gibi siirlerinde millî kahraman ve sairleri anlatır. “Fecir”, “Güneş”, “Yüksek Aydınlıklar” gibi siirlerinde ise sembollerle anlatım söz konusudur.⁵⁰⁵

“Yeni Gün”⁵⁰⁶ adlı siirinde Ömer Seyfettin, tüm Türkleri uyanısa çağırır. Çünkü artık Ergenekon'dan çıkış zamanı gelmiştir. Siirde Bozkurt ile Türkleri konuşturur. Türklere seslenen Bozkurt'tur. Siirde Türklük'e ait Bozkurt, Nuhuz, Kayan, Alageyik, Ergenekon, demir, kurt gibi birçok motifler vardır. Siir Bozkurt'un Türklere Turan'ı hedef göstermesi ve Türklerin de bir Turan'a kosacaklarına olan inançlarını dile getirmeleriyle sona erer.⁵⁰⁷

⁵⁰⁵ Seyfettin, Ömer, Bütün Eserleri, Siirler-Mensur Siirler-Fıkralar, Hatıralar, Mektuplar(Hazırlayan: Hülya Argunsah) , dergâh yayınları, İstanbul 2000, s. 12.

⁵⁰⁶ Halka Doğru, Yıl 1, S. 51, 27 Mart 1330/1914, s. 401.

⁵⁰⁷ Seyfettin, Ömer, Bütün Eserleri, Siirler-Mensur Siirler-Fıkralar, Hatıralar, Mektuplar(hazırlayan: Hülya Argunsah) , dergâh yayınları, İstanbul 2000, s. 86-87.

“Altın Destan”⁵⁰⁸ siirinde, yaradilis düşüncesi üzerinde durulur. Türklerin kökeninin evrenin yaradilisina kadar gittigine yönelik göndermeler vardır. Türklerin yaradilisina tüm tabiatın nasıl sevindigine değinilir.⁵⁰⁹

“Kırk Kız”⁵¹⁰ adli manzum hikâyede Ömer Seyfettin, Kızgizlar'in Ortaya çıkisini halk menkıbelerinden faydalanarak anlatır. Halk edebiyatı motiflerinden çokça yararlandığı göze çarpmaktadır.⁵¹¹

“Köroğlu Kimdi?”⁵¹² adli mensur siirinde Ömer Seyfettin, Siirin girişinde “Büyük bir destanın dibacesi(baslangıç)” başlığı adı altında önce Köroğlu destanının nereden kaynaklandığını anlatarak destanın özetini verir. Daha sonra bu destanı mensur siir hâlinde sunar.⁵¹³

“Niyazi'ye”⁵¹⁴ adli siirinde Batılilerin öldürdüğü tüm Türklerin öcünü alinacağı günün elbet geleceği üzerinde durularak Batıya meydan okunur. Devran bir gün dönecek Batı ağlarken Doğu bayram edecektir.

“ Şimdi Türkler uyandılar. “ Bir Türkün

Kanı bütün Türklüğün kanıdır.”

Ey Avrupa! Sen ağlarken biz düğün

Yapacağız... Akittigin kanlardan

⁵⁰⁸ Hayat, C. 1, S. 15, 10 Mart 1927, s. 11.

⁵⁰⁹ Seyfettin, Ömer, *Bütün Eserleri, Siirler-Mensur Siirler-Fıkralar, Hatıralar, Mektuplar*(Hazırlayan: Hülya Argunsah) , dergâh yay., İstanbul 2000, s. 136.

⁵¹⁰ *Kırım*, Yıl 1, S. 2, 16 Mayıs 1334/1918, s. 38–40.

⁵¹¹ Seyfettin, Ömer, *Bütün Eserleri, Siirler-Mensur Siirler-Fıkralar, Hatıralar, Mektuplar*(Hazırlayan: Hülya Argunsah) , dergâh yay., İstanbul 2000, s. 116-120.

⁵¹² *Türk Dünyası*, Yıl 1, S. 1–5, 21–25 Ağustos 1919, s. 7–8.

⁵¹³ Seyfettin, Ömer, *Bütün Eserleri, Siirler-Mensur Siirler-Fıkralar, Hatıralar, Mektuplar*(Hazırlayan: Hülya Argunsah) , dergâh yay., İstanbul 2000, s. 123-134.

⁵¹⁴ *Türk Sözü*, S. 1, 12 Nisan 1330/1914, s. 3.

Dogacak ruh: Türk Mehdi'si Ak Han'dir!

Bekle onu tarihteki sanlardan..."⁵¹⁵

"Mehmet Emin"⁵¹⁶ adli siirinde, hor görülen Türk milletinin millî gururunu oksayarak Türk milletine millî ruhunu kazandıran ve Türklük gururunun yeniden dogmasında büyük emekleri olan Mehmet Emin Yurdakul'un Türk milletine ne gibi faydalar sagladigini manzum sekilde anlatir.⁵¹⁷

"Fecir"⁵¹⁸ adli siirinde fecir sembolüyle Türk isaret edilir. Türk uyanisa çağrılarak düşman ile mücadele edilmesi gerektiği beli ilir. Karanlıkların gölge olup kaçması/Fecrin mavi gözlerini açması ifadesiyle Türk'ün artık uyanisa geçtiği sembolik bir anlatımla verilmeye çalışılmıştır.⁵¹⁹

"Yüksek Aydınlıklar"⁵²⁰ adli siirinde Türklüğün yükselisi temasi islenir. Günes imajıyla Kizilelma tarzında bir hedef gösterilir. Bu hedef Türklüğün varması gereken noktadır.⁵²¹

" Bak yukari, bak yüksege, yüksekler e ve dinle..."

Isittigin seda büyük Türklüğümün sesidir.

Iste sana gösterdigim bir güneştir elimde."⁵²²

⁵¹⁵ Seyfettin, Ömer, Bütün Eserleri, Sırlar-Mensur Sırlar-Fıkralar, Hatıralar, Mektuplar(Hazırlayan: Hülya Argunsah) , dergâh yayinlari, Istanbul 2000, s. 88.

⁵¹⁶ Türk Yurdu, Yıl 3, C. 6, S. 11, 24 Temmuz 1330/1914, s. 2367-2368.

⁵¹⁷ Seyfettin, Ömer, Bütün Eserleri, Sırlar-Mensur Sırlar-Fıkralar, Hatıralar, Mektuplar(Hazırlayan: Hülya Argunsah) , dergâh yayinlari, Istanbul 2000, s. 98-99.

⁵¹⁸ Donanma, S. 10(58), 25 Agustos 1330/1914.

⁵¹⁹ Seyfettin, Ömer, Bütün Eserleri, Sırlar-Mensur Sırlar-Fıkralar, Hatıralar, Mektuplar(Hazırlayan: Hülya Argunsah) , dergâh yayinlari, Istanbul 2000, s. 100-102.

⁵²⁰ Türk Yurdu, Yıl 3, C. 5, S. 10/58, 21 KA. 1329/1914, s. 1142-1143.

⁵²¹ Seyfettin, Ömer, Bütün Eserleri, Sırlar-Mensur Sırlar-Fıkralar, Hatıralar, Mektuplar(hazırlayan: Hülya Argunsah) , dergâh yayinlari, Istanbul 2000, s. 84-85.

“Günes” adli siirinde ‘Turan’ derin bir uykuya dalmis lir. Türk Yurdu eskiden mamur bir durumda iken simdi imara muhtaç hâle gelmistir. Türk’ün hâli de iç açici degildir. Bozkurt beyaz ayi olarak sunulan Rusya’ya esir düsmüstür. Uygur, Tatar, Sart ve Kazak birbirini yabancı kalmistir. Ama sair ümitlidir bir gün günes dogacak karanliklar aydinliga dönüsecektir. Türk uyanacaktır. Gün dogdugunda artik Türkler daginik kalmayacak birlik hâl gelecektir. Kendisini karanliga boganlardan öç alacaktır. Günes dogacak ve Türkler granit uykudan uyanacaktır.⁵²³

Hikâyeleriyle taninan Ömer Seyfettin, sairliyiyle de ömrü boyunca fikirlerini ve ideallerini savunarak “Türklük” düşüncesi ve birikimi içerisindeki essiz yerini almistir.

4.4.5. Aka Gündüz (Enis Avni)’ün siirleri

Aka Gündüz, Serez’de dogmus, annesinin vefatından sonra babasının yeniden evlenmesiyle birlikte Istanbul’da yaşamaya baslamistir. Eyüp Askerî Sinif-i Mahsus’unda Ömer Seyfettin ile tanisir. Edirne Askerî Idadîsi’nde Kuleli’de egitimine devam eder. Bir sorusturma sonucu eylem planladigi gerekçesiyle askerlikten uzaklastirilir. Bu olaydan sonra tamamiyle edebiyata yönelir.

Kisiligiyle ilgili olarak, küçük bir Bulgar kizinin Türklere karsi duydugu kine sahit olunca kendisinde de milliyetçilik duygusunun basladigini belirtir.⁵²⁴

Önceleri aruzla siirler yazan Aka Gündüz Ömer Seyfettin ile dostlugundan sonra aruzla yazmayi birakarak heceye döner. Daha sonra Ömer Seyfettin’in öncülük

⁵²² age. , 85.

⁵²³ age. , 89-90.

⁵²⁴ Dogan, Abide, Aka Gündüz, Kültür Bakanligi Yayinlari, Ankara 1989, s. 8.

ettiği Genç Kalemler hareketine dahil olur. Nesir türünde de eserler vermeye baslar. Hece ile siirler yazmaya koyulur. Döneme damgasini vuran Trablusgarp ve Balkan savaslariyla ilgili siirler yazar. Bu savaslarla ilgili siirlerini “Bozgun(1918)” adli siir kitabinda toplar. Bu eserinden önce de zaten Türk Kalbi(1911) yayimlanmistir. Bu eserinde Trablusgarp ile ilgili hikâyelerini toplamist . Bu hikâye kitabini Balkan Savaslarini konu edindigi Türk’ün Kitabı(1913) izlemistir.

Ali Canip Yöntem’in “Türk’ün Kitabı İçin”⁵²⁵ adli yazisi hem Aka Gündüz’ün o siralar yeni çıkmis olan kitabini degerlendirmesi açısından he de Aka Gündüz ve sanati hakkında genis bilgi vermesi açısından önemlidir.

Aka Gündüz Türk Kalbi’nde topladigi Trablusgarp ile ilgili hikâyelerini Trablusgarp’a gitmeden önce yazar. Aka Gündüz bu hikâyeleriyle sosyal sorumlulugunun gereğini yerine getirmis ülke gerçekler lmamistir.

Kitaba ismini veren “Türk Kalbi” adli hikâyesinin vak’a kurgusu şöyledir:

Baykal yakınlarından gelen Karindas, güçlü, yigit, zengin ve olgun bir Türk gencidir. Hikâyenin anlatıcisi ile arkadas olur. Karindas, uzun uzun Baykal’in ötesini ve kendi yudunu anlatir. Aradan bes sene geçmistir. Bir is için Bursa’ya gittigin de Karindas ile karsilasmistir. Karindas, Harbiye’ye devam ettigini ve pek yakinda bitirecegini söyler. Bursa’ya gelen annesi Esmâ Begüm’ü gezdirmektedir. Kaldıkları eve giderek kendisini annesi ile tanistirir. Üç sene sonra Karindas’tan gelen bir mektupta Milena’da yaralandigini ölmeden önce yazdigi mektubu alinca, annesini bulup teselli etmesini istedigii hikâye anlatıcisi Karindas’in annesini bulur. Oglunun sehit olduğu haberini alan annesi Esmâ Begüm aglamak yerine büyük bir vakarla torunlarini yetistirerek vatan savunmasına göndermek üzere Baykal’a döner.

⁵²⁵ Türk Yurdu, nu. 46, 4 Agustos 1329, s. 771–778.

“Haber, İki Bayram” gibi hikâyelerinde Trablusgarp’a gönüllülük esasına dayali asker göndermeyi tesvik eder.

"Cennet Kapisi, Bombardiman, Ukkas bin Mansur, Ali Fizani, Kayıkçı" adli hikâyelerinde ise İtalyanlara karsi Türk-Arap birliği fikrini savunur.

"Sukka-i Senâverî, Cennet Kapisi, Sogan Ekmek" adli hikâyeleri halki donanmaya yardım etmeye çağırır.

“Rüyamin Masalı”⁵²⁶ adli hikâyesinde Türkçülük fikir hareketi çerçevesinde hareket ettigini görmekteyiz. Hikâyesine uyuyan bir Türk çocuğunun ne kadar güzel oldugunu ifade ederek baslar. Hikâye, bir çocuğun ezeli adinin, ruh adinin “Türk” oldugu ibaresiyle biter.

Aka Gündüz Oyun Yazarlığı ile de meshurdur. Muhtesem Katil(1914)’de Kafkas Türk’ü Dogan’ın Ruslara karsi mücadelesi ve bu deleye ihanet ederek Ruslara çalışan kardesini öldürmesi konu edilir. Yarım Türkler(1919)’de uzun süre Avrupa’da kaldigi için degerlerini unutan insanların düstükleri durumlar konu edilir.⁵²⁷

Aka Gündüz **Bozgun** adli kitabına adini “Bozgun” adli siirinden yola çıkarak vermistir. Bozgun siirinde vatan savunmasının önemine r. Vatan’ın içinde bulunduğu zor durumu kendine yediremez. Vatani anaya benzetir. Allahın mekânına putlar asildigini, Islâm’ın ve Turan’ın can çekistigini, Rumeli’nin yerle bir ve vatanın dagildigini, Ertugrul’un ogullari olan Osma ler)vatani gerektigi gibi savunmadigini belirterek su iki dizeyi sik sik tekrarlar:

“Agla, gözüm agla! Hicran yarasir,

⁵²⁶ Genç Kalemler, C. 3, nu. 20, 27 Nisan 1328.

⁵²⁷ Dogan, Abide, Aka Gündüz, Kültür Bakanlığı Yayinlari, Ankara 1989, 15.

Vatansız erkege zindan yarasir!”⁵²⁸

“Âh” adli siirinde, vatanin içinde bulunduğu kötü durumlardan ve özellikle çan seslerinin ezanlari sustumasindan bahsederek tüm tabiati aglatir. Bu hüznünü su dizelerle dile getirir:

“Agla bülbül! Çok zehir var dilinde

Türk kalmamis koca urum ilinde”⁵²⁹

“Bayrak Türküsü” siirinde, bayragi sevgiliye benzetir. Allah’tan kendisini bu güzel sevgiliden ayirmamasini ister:

“ Bir yar sevdim ay çehreli, yildiz gözlüdür,

Gonce gibi dudaklari sevda sözlüdür,

Bagri Kur’ân, gönlü iman melek özlüdür ...

Tanrim beni sen ayirma bu sevdalimdan!”⁵³⁰

“Ninni” siirinde ise gelecegin ümidi olarak çocuklari görmektedir. Çocukların hızla büyüyerek vatan savunmasına katilmasini arzu etmektedir:

“Gül yüzünü soldurmasin yaradan

Türklüğüne yan bakacak her düşman

Kurtulmasin keskin yüzlü kiliçtan

Ninni gülüm! Ninni küçük kahraman!”⁵³¹

“İstiklâl Marsi” adli siirinde vatan savunmasının öneminden bahsederek Türk’ün zilletin pençesine girmeyeceğini, Türk’ün sermayesinin ve saninin

⁵²⁸ Aka Gündüz(Enis Avni), Bozgun, Kanaat Matbaasi, Dersâdet 1334, s. 5.

⁵²⁹ age. , s. 9.

⁵³⁰ age. , s. 121.

⁵³¹ age. , s. 123.

kaynaginın erdem olduğunu, yurdunu düşmana teslim edenlerin kahpe olduğunu, her bir damla kanımızın halis Türk kani olduğunu ifade eder.⁵³²

Siirlerinden ve bazı hikâyelerinden hareketle Türkçü yönünü irdelemeye çalıştığımız Aka Gündüz, millî hissiyatının güçlülüğü, eserlerinde kullandığı sade Türkçenin güzelliği ile dikkati çekmekte özellikle şiirlerinde Mehmet Emin Yurdakul'un söyleyişini andırmaktadır.

⁵³² age. , s. 126.

5. İkinci Meşrutiyet dönemi tiyatrosunda fikir hareketleri

Mesrutiyet'in ilanı sonrasında edebiyat ve sanat dünyasında tiyatroya büyük bir ilgi gösterilmeye başlanmıştır. Bu dönemde en çok "Millî Tiyatro" kavramı üzerinde durulmaya başlanmıştır. Tanzimat döneminde edebiyatımıza giren tiyatro türü için henüz olgunlaşmasını tamamladığını söylemek dönem için de mümkün değildir. Sahneye uygun ve halkın ilgisini çekebilecek piyesler ıkmamıştır. Genellikle sahneye azinliklar çıkmakta hem bizim ruhumuza seslenemeyen hem de Türkçeye zarar veren bir dille piyesler oynanmaktadır. Millî tiyatronun ortaya konulması için sahne tekniğine uygun millî piyeslerin yazılması ve Türk kadınlarının sahneye çıkması gerekmektedir. Bu amaçla 1914 senesinde Dârülbeydi kurulur. Antoine adlı Fransız tiyatro uzmanı getirilir. I. Dünya savaşının çıkması üzerine Antoine imzaladığı sözleşme tarihini bile beklemeden Fransızların savasta karşı saflarımızda olmasından dolayı geri döner.

Savaşların ortasında, teknik ve maddî imkânsizliklere rağmen Dârülbeydi faaliyetlerine devam eder. Türk kadınının sahneye çıkarılmasına çalışılır. 1919'da kurulan **Temâsâ** dergisi aracılığıyla Dârülbeydi'nin kuramsal boyutu geliştirilmiş, plan ve programı çizilmiştir.⁵³³

Mesrutiyet tiyatrosunun kuruluşunda değişik kaynaklarda bahsettiği kadarıyla Burhanettin Tepsi Bey'in büyük emeklerinin geçtiğini görmekteyiz:

"1908 Senesi meşrutiyetinin ikinci ayında Paristen Muallimim Silve'nin konservatuvardaki devam ettiğim sınıftan çıkıp İstanbul'a geldim. İstanbul Şehremaneti bana Tepebaşı'ndaki Elyevmi Şehir Tiyatrosu idare müdüriyeti

⁵³³ Ercilasun, Bilge, İkinci Meşrutiyet Devrinde Tenkit, 1. Türkçü Tenkit, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü yayınları, Ankara 1995, s. 281.

tarafından isgal olunan odaları vardı. Benim ricam üzerine müze müdürü Hamdi, Recâî zâde Ekrem, Tefik Fikret, Hüseyin Cahit, Mehmed Ahmet Hikmet vesâir bazı tiyatro muhipleri tarafından bir heyet-i edebiye teskil olundu ve derhal kumpanyanın tesisiyle ise başladım. Bunların hepsi benim namıma ve benim için yapıldı. Ahalimiz tarafından büyük tezahüratla karşılandım. Bundan sonra Muvahhit, Ertugrul Muhsin ve I. Galip kumpanyama geldiler. Kendilerinin de itiraf ettikleri veçhile aile çocuklarından mürekkep ilk tiyatro kumpanyasını yaparak, memleketimizde en büyük inkilâbı yaptım ve yine bundan (19) sene mukaddemde (1922) yine ilk Türk hanımlarını sahneye ben çıkardım.⁵³⁴

Sahne-i Osmaniye'nin millî tiyatronun oluşmasında katkıları büyüktür. Mesrutiyet dönemindeki en uzun soluklu tiyatro heyetidir. Sanat ve magazin mecmualarının bu tiyatroyu desteklemesi ve İstanbul iç değişik semtlerde temsiller verilmesinin bu durumun ortaya çıkmasında rolü büyüktür. Hanımlar için özel matinelere düzenleyerek bu matiner öncesi konferanslar verdiriyorlardı. Bu yönüyle de halkın eğitime büyük katkılarının olduğunu dile getirmek de fayda görmekteyiz. Balkan harbi öncesi mensuplarının bir kısmının asker olması ve şartlardan dolayı bu oluşum dağılmak zorunda kalmıştır.⁵³⁵ Bu Tiyatroda Abdülhak Hâmid'e ait olan Tarık, Tezer, Esber, Finten gibi oyunların da oynandığını görmekteyiz.

Mesrutiyet tiyatrosuyla ilgili olarak genel anlamda birçok oyunun oynandığını; fakat hem oyunlarının oynanışının hem de piyeslerin kaatesizliğinin

⁵³⁴ Yalçın, 2002: 32'den naklen, Burhanettin Beyin Tekzip Yazısı, Aksam Gazetesi, 1 TS. 1941.

⁵³⁵ Yalçın, Alemdar, II. Mesrutiyette Tiyatro Edebiyatı Tarihi, Akçag yayınlari, Ankara 2002, s. 35.

ortada olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Bu yönüyle Hüseyin Kâzım Mesrutiyet'in ilanının bizde tiyatroyu ilerletmek yerine gerilettiğini dile getirmektedir. Bu durumu Mesrutiyet ilanı sonrası ortaya çıkan ciddiyetsiz havaya bağlamaktadır.⁵³⁶

1908 ile 1912 arasında yazılan ve oynanan oyunlarda II. Abdülhamid, istibdat konu edinilmiştir. II. Abdülhamid döneminde söylenmek istenip de söylenemeyen doğru veya yanlış ne varsa tiyatro aracılığıyla ortaya konulmuştur. Bu zaman diliminde tüm türlerde ve basın-yayın dünyasındaki basıboşluk tiyatrodaki kendisini hissettirmiştir. Bu durumun da etkisiyle birçok kaliteli eser ortaya çıkmıştır.

Mesrutiyetin ilk yıllarında İttihad ve Terakki'nin de savunucusu olduğu Osmanlıcilik düşüncesinin tiyatromuzda fikri düşünce anlamında baskın olduğunu görmekteyiz. Osmanlıcilik temelinde ortaya çıkan piyeslerde Osmanlı tarihindeki yenilik hareketleri veya bu yenilik hareketlerinin hayal kırıklığıyla sonuçlanması temasının yanı sıra memleketin içinde bulunduğu kötü ve zor durumun ortaya çıkardığı ruh hâlinin gereği olarak halkın millî duygularını harekete geçirme amacına yönelik geçmişin görkemli günlerine duyulan özlem dile getirilmiştir.⁵³⁷

Silahçı Tahsin tarafından Osmanlıcilik düşüncesi çerçevesinde yazılmış Girid adlı piyesinde Girid'in Yunanlılar tarafından işgali ve halkın gördüğü zulüm ve baskı anlatılmaktadır. Piyenin içerisine Girid'e ait çeşitli fotoğraflar yerleştirilmiştir.

⁵³⁶ age. , s. 35.

⁵³⁷ Yalçın, Alemdar, II. Mesrutiyette Tiyatro Edebiyatı Tarihi, Akçag yay., Ankara 2002, s. 40.

Silahçi Tahsin, o dönemler Osmanlıcilik düşüncesini savunan İttihad ve Terakki Partisinin ileri gelenlerinden biri olması yönüyle dikkati çekmektedir.⁵³⁸

Osmanlıcilik fikir hareketi çerçevesinde yazılmış ikinci bir piyes olarak da Süleyman Sirri'nin **Gayz**⁵³⁹ adlı piyesidir. Balkan Savaşları başlamıştır. Emekli bir asker olan Hasan Efendi savaşın Osmanlı aleyhine cereyan etmesine çok üzülmemektedir. Geçmişin görkemli günleriyle, büyük zaferleriyle içinde bulunduğumuz kötü ve zor durumu karşılaştırarak geçmişe özlemini dile getirir. Hasan Efendi'nin oğlu Rıza ise savaşa karşı duyarsız o k hiçbir şey olmuyormuş gibi elindeki Fransızca romanı okumaktadır. Hasan Efendi memleket meselelerine duyarsız olan oğluna kızarak durumun vehametini anlatır. Rıza ise Avrupa medeniyetine ne kadar hayran olduğunu dile getirir. Hasan Efendi ise medeniyet kavramının geri kalmış ülkeleri baste emperyalist Batı olmak üzere gelişmiş ülkelerin sömürmesinden başka bir şey olmadığını dile irir. Böyle bir medeniyetten tiksindığını ifade eder.

Hasan Efendi'nin kızı Narin ise savaşa hemsire olarak görevlidir. Cepheden güzel haberler getiren Narin, Hasan Efendi'yi az da olsa rahatlatır. Kardeşi ve Avrupa hayranı olan Rıza'ya memleketin gerçeklerini anlatarak aydınlatır. Batılılara karşı emperyalizm karşıtı bir tutum takınmasına yardımcı olur. Rıza da gönüllü olarak vatan savunmasına katılmaya karar verir.

Oyun Rıza Efendi ile oğlu Hasan arasında Doğu ve Batı ri arasındaki uçuruma yer vermesi açısından ilgi çekicidir. Yazar, Avrupa medeniyeti

⁵³⁸ Tahsin, Girid, Millî Tiyatro, Selânik Asir Matbaası 1326.[İç kapakta su bilgileri verilmektedir:Tahsin, Girid, Millî Tiyatro, bes perde, üç tablo, Silah Gazetesinde tefrika şeklinde derc edilmistir.]bkz., Yalçın, 2002: 175 vd.

⁵³⁹ Süleyman Sirri, **Gayz**, 1 perdelik millî tiyatro, Nefaset Mat., İstanbul 1328.

kavramına Osmanlıcilik düşüncesi açısından yaklaşıp. Oğlunun Fransızca roman okudugunu gören Hasan Efendi ile oğlu arasındaki konuşma Osmanlıcı bakış açısını vermesi açısından ilginçtir:

“Rıza:-(Cür’etle) Ah. Efendi baba. Böyle romanlarda ben medeniyetin icabatını, hayat-i ruhiyenin tatlı safahatını öğrenirim. Bu roman ise...

Hasan: (Sözünü keserek hirçin) Sus hain evlat, sus. Bana artık garp medeniyetinden, Avrupa insanlığından bahsetme. Onların medeniyetini bilmezsin ne kadar sahtedir. Onların insanlığını anlamıssın ne kadar riyakâr ne kadar bedbahtır. Ben Osmanlılığın sanli medeniyeti ile iftihar ederim, yetisir. Avrupa’nın ca’li, kirli medeniyeti, yamyam insanlığı bu eski Türk kafasına girmez. Anlıyor musun?”⁵⁴⁰

Türkçülük fikri açısından en önemli piyesler Aka Gündüz tarafından yazılmıştır. Aka Gündüz(Enis Avni), Yarım Türkler⁵⁴¹ eserinde kozmopolitizm ve Türkçülük arasındaki çatışmaları işlemektedir.

Cemil Bey karisi ile doktoru arasında gizli bir ilişkiden şüphelenmektedir. Cemil Bey enistesi hem sınıf hem de fikir arkadaşı olan Safvet ile karisi hakkındaki bu şüphelerini konuşur. Cemil Bey katlanmak zorunda olduğu Avrupaî hayat tarzından ne kadar tiksindigini dile getirir. Avrupaî terbiye ile büyümüş Süheyla ona göre gerçek bir Türk olamaz. Olsa olsa Yarım Türk olabilir. Daha sonra birtakim

⁵⁴⁰ Yalçın, Alemdar, II. Mesrutiyette Tiyatro Edebiyatı Tarihi, Akçag yayınları, Ankara 2002, s. 177.

⁵⁴¹ Aka Gündüz, Yarım Türkler, Kanaat Kitaphânesi, Dersâadet 1919, 112 s.

düzemece olaylar sonucu Süheyla doktorun ne kadar iki lü olduğunu anlar. Esi Cemil'den af dileyerek kozmopolit hayattan vazgeçeceğini dile getirir.⁵⁴²

Aka Gündüz bu eserinde kozmopolit bir kültürü benimsemis olan bir şahsiyetin millî benliğine dönüşünü konu edinerek. Millî edebiyat çizgisine ve Türkçü çizgiye uygun bir tutum sergilemiştir.

Muhterem Katil⁵⁴³ adli piyesinde ise Türkçülük ve Turancılık düşünceleri savunulmaktadır. Kafkasya'da Müslümanların Rus zulmüne karşı mücadelelerini konu edinir. Kafkasya'da Rus hâkimiyetine karşı çete muharbesi yapan Yakup, Dogan ve arkadaşlarının hepsinin Türkçü ve Turanci olması dikkati çekmektedir. Çete mensuplarından biri olan gece nöbetçisi su sarkiyi mirildanır:

“ Nöbetçi Ey Türk oğlu. Silâhların dolu mu?

Tuttuğun yol Kızıl Elma yolu mu?

Çözdü kader artık bağlı kolumu

Sür git kardeş. Bu yol çıkar Turan'a

Bütün Kafkas nura, kana boyana”⁵⁴⁴

Üç perdeden oluşan piyesin mukaddime kısmında Aka Gündüz'ün su cümleleri eseri nasıl bir hassasiyet içerisinde yazmış olduğunu göstermesi gerçekten dikkate değerdir:

⁵⁴² Yalçın, Alemdar, II. Mesrutiyette Tiyatro Edebiyatı Tarihi, Akçag yayınlari, Ankara 2002, 184-186.

⁵⁴³ Aka Gündüz, Muhterem Katil, Ay-yıldız kitaphanesi, Zerâfet Matbaası, Dersâadet 1330.

⁵⁴⁴ Yalçın, Alemdar, II. Mesrutiyette Tiyatro Edebiyatı Tarihi, Akçag yayınlari, Ankara 2002, s. 187

"Size bu sefer takdim ettiğim eser, bütün tiyatro san'atini câmî eksiksiz bir piyes olmaktan ziyâde, millî his ve heyecani tahrik ed i bir süstür. Ben bunu Moskoflarla harp ilân edilmezden evvel yazdim. Bu bir t degil, vicdanimin en yakici sadâlarından bir ferman idi.

.....

"Bunda ilk göze çarpan noksan, Moskoflari istedigim kadar hirpalaya-madigimdir ki, o kabahat de bagzâsizligimdadir. Mâhaza onların tamamen kahr ve izmihlalini yigit ordunun atesten eline terk ediyorum."⁵⁴⁵

Aka Gündüz, Türk Kani⁵⁴⁶ adli “ Anadolu’yu gölgeler ve siyahliklara bogulan bu güneş besigini... Irfan mes’aleleri ile aydinlatmaya gelen sevimli payitahtimizin sevgili muharrirlerine” ithafiyla baslayan eserinde, Türkçülük ve Turancilik düşüncesini hareket noktası olarak almıştır. Okulda, ahlâk dersinde bahsedilen insanların ve milletlerin kardeşliği fikrine inanmayan Orhan, babasıyla konusurken bu düşüncelerini Turancilik ve Türkçülük aç ından dile getirir.

Balkan Savası, tüm siddetiyle devam ederken okulunu birakarak Türkçü ve Turancı idealleri doğrultusunda Edirne’ye cepheye giderek savasan bir gencin yasadıklarını anlatır. Vak’a kurgusu kısaca şöyledir: Orhan okulda ahlâk dersinde anlatılanlarla memleket gerçeklerinin birbirine tamamen karsit olduğunu görünce okuldan sogur. Rumeli’de Bulgar vahseti karsisinde bu ahlâk dersleri kendisine

⁵⁴⁵ age. , s. 154.

⁵⁴⁶ Aka Gündüz, Türk Kani, İzmir 1329. 24 s. [iki perdelik bir piyestir. Birinci perde manzum, ikinci perde mensur olarak düzenlenmiştir. Birinci perdede olaylar İzmir’de, ikinci perdede Edirne’de geçmektedir.]

masal gibi gelmektedir. Çünkü ahlâk dersinde Bulgarlar sevmekten bahsetmektedir. Orhan'ın okula gitmek istemeyisine babası çok üzölmektedir. Bu konuda agabeyi Nadir ile de tartismislardır. Sonunda agabeyini de ikna ederek Edirne'ye dösmanla savasmaya giderler. Orhan, Bulgarların fethederek kiliseye çevirdiğı bir camiye havaya uçurma kahramanlığını gösterir. Kaçarken yakalanır. Orhan'ın sorgulayan Bulgar komutan kursuna dizilmesini emreder. Orhan'ın agabeyi Nadir de Bulgar cephaneligini havaya uçururken şehit dösmüstür.

Piyeste atalar yadigâri olan Balkanlara sahip çıkmadığı in üzerinde durulur. Türkiye'nin bize yeteceğine inananlara Turan lı ile yanıt verilir.

“ Ahmet Efendi:- Sanki kâfi değil midir Türk'e kalan Türkiye

Nâdir:- Kâfi değil Amerika, Okyanusya, Afrika

Kâfi değil bastan basa Avrupa ile Asya.

Orhan: (- Sıddetle yerinden kalkar, hıddetle bağırır)

Türk'e yetmez ne karalar, ne denizler, ne semâ.”⁵⁴⁷

Celal Esad(Arseven), Büyük Yarin adlı piyesini Türkçölük ideolojisi dogrultusunda yazmıştır. Üç perdelik tarihi Facia olarak geçen bu oyunda Cengiz'i Türk saymak ve Mogol geleneklerini sürdürmek konuları etrafında duygusal iç çatısmalar ele alınır.

Ergenekon'dan kurtuluslarını kutlarken dösman saldırısına uğrayan Türklerin ilerleyen zamanda bütün obaların birlesmesiyle Cengiz Han'ın öncölüğünde dünyayı ele geçirmesi “Büyük Yarin” olarak döşünülmüstür.

⁵⁴⁷ Yalçın, Alemdar, II. Mesrutiyette Tiyatro Edebiyatı Tarihi, Akçag yayınları, Ankara 2002, s. 189.

Fikir hareketleri çerçevesinde kısaca ele aldığımız Mesrutiyet Dönemi Tiyatrosu hakkında oynanan oyun sayısı bakımından bir hayli verimli olduğunu, özellikle Mesrutiyet'in ilk yıllarındaki ciddiyetsizli in tiyatroya da sirayet ettiğini, millî bir tiyatro oluşturabilmek için devam eden savaş rağmen çaba sarfedildiğini, 1914'te açılan Darülbîdâyi'nin Türk Tiyatrosuna büyük katkısının olduğunu, tiyatroda da en baskın fikir hareketinin Türkçülük olduğunu, tercüme oyunlar yerine adaptasyonlara öncelik verildiğini rahatlıkla ifade edebiliriz.

SONUÇ

Osmanlıcilik, Islâmcılık, Baticılık ve Türkçülük fikir hareketleri bağlamında ele aldığımız II. Mesrutiyet dönemi edebiyatı her yönüyle renkli bir görüntü çizmektedir. Dönemin ilk yıllarında II. Abdülhamid iktidarını devirmeyi basarmaktan dolayı duyulan sevinç ve alabildiğine basibosluk göze rpmaktadır. Siyasî ortamdaki bu tutum hayatın her sahasına sirayet etmiştir. II. Abdülhamid baskisinden bunalan aydınlar aniden sinir tanımaz bir kavusunca ölçüyü kaçırmış, halk da aydınlarının yolundan gitmeye başlamıştır. Fakat, sevinç ve basibosluk kısa bir süre sonra başlayan ve birbirini izleyen Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşlarıyla yerini hüsrana bırakmıştır. Özellikle Balkan Savaşları ve Rumeli'deki çatışmalar senelerce kendi içerisinde yaşamış olan milletlerin ihanetini gören Osmanlılar ve İttihad ve Terakki için tarihî bir ibret sahnesi olmuştur. Zira İttihad ve Terakki mensupları Balkanlar'daki Osmanlı reayasının sadece muhtariyet istediğini düşünmüş ve bunu da normal karşılamıştır; Fakat zamanla asıl amacın bölünme ve bağımsızlığa gidis olduğu anlaşılmıştır. Bu döneme daha önce de bahsettiğimiz gibi İttihad ve Terakki'nin kötü idaresi damgasını vurmuştur. Abdülhamid'e söylenmedik söz bırakmayanlar Abdülhamid'in hatıraları karşısında utanç duymuslardır. Bu sahneyi en güzel Tevfik Fikret "Revzen-i Mahlu" şiirinde dile getirerek Abdülhamid Han'ın kendilerine büyük bir gururla ve alaycı bir şekilde güldüğünü ifade etmiş ve bu durumun tüm hüznünü şiirinde bütün derinliğiyle yansıtmıştır. İttihad ve Terakki taraftarı olan Filozof Rıza Tevfik de "Sultan Hamid Han'ın Ruhundan İstimdâd" adlı şiirinde Abdülhamid'e yaptıkları haksızlıklardan, hürriyet, adalet, esitlik, kanun vb. kavramlar adına yapılan zulümlerden ve kanunsuzluklardan yakınlıkla ne kadar boş hayallerle uğraştıklarını ve sonuçta ülkeye

ne kadar zarar verildigini itiraf eder. Abdülhamid'den kendilerini affetmesini diler. Bu düşüncesini şiirinde “Bir çürük iplige hülyalar dizmisiz.” dizeleriyle ölümsüzlestirmiştir.

İttihad ve Terakki, iyi niyetle hürriyet mücadelesi veren dönemin Mehmet Akif, Tevfik Fikret gibi aydınlarını bile hayal kırıklığına uğratmıştır. Akif ve Fikret zaten bastan beri İttihad ve Terakki'ye temkinli yaklaşmıştır. Özellikle Tevfik Fikret hem Abdülhamid döneminin hem de İttihad ve Terakki döneminin tutunamayana olarak karşımıza çıkmaktadır. Tevfik Fikret, gelgitler içerisinde geçen bu dönemde tarihe, Türk'e ve İslâm'a ait bir takım değerlere maksadını asmış ithamlarda bulunmuştur.

İttihad ve Terakki Partisinin Balkan Savasları sırasındaki tutumu ve ülkeyi I. Dünya Savasına sokması koca bir çınarın da ipini çeken son darbe olmuştur. I. Dünya Savası sonrası Osmanlı Devleti fiilen yıkılmış İttihad ve Terakki Partisinin ileri gelen üç ismi olan Enver, Talat ve Cemal Paşa'lar yurt dışına kaçmışlardır.

Fikir hareketlerinin seyri açısından Abdülhamid Döneminde İslâmcılık ve Osmanlıcilik baskın olarak görülmektedir. Abdülhamid özellikle İslâm birliği düşüncesini resmi ideoloji olarak benimsemiştir.

İttihad ve Terakki Partisi, Osmanlıcilik düşüncesini Balkan Savasları'na kadar bütün hararetiyle savunmuştur. Abdülhamid'in Osmanlıcilik anlayışıyla İttihad ve Terakki'nin Osmanlıcilik anlayışı arasındaki en önemli fark değer sorunudur. İttihad ve Terakki döneminde ne olduğu belirsiz kendi değerlerle alay eden birçok kozmopolit tip türemiştir. Özellikle Mesrutîyetin ilk yıllarında kendi değerlerine küfretmek âdeti bir hürriyet kahramanlığı gibi algılanmıştır. Bu süreçte aydınların Batı'dan etkilenerek gündeme getirdiği materyalizmin olumsuz etkisi büyüktür. Zira

İttihad ve Terakkicilerin birçoğunun Mason olduğu bugün bilinen bir gerçektir. İttihad ve Terakki mensuplarının ileri gelenlerinin Batı tarzı eğitim veren Tıbbiye, Harbiye ve Mülkiye-i Sahane mezunları olması da materyalist eğilimlerini artırıcı bir etken olmuştur.

İttihad ve Terakki Partisi, Balkan Savaşları sonunda Osmanlıcilik ideolojisinden kesin olarak vazgeçmiş Türkçülük ideolojisini ideolojisi hâline getirmiştir. Balkan Savaşları sırasında yaşanan ihanetler, hainlikler, zulümler ve vahset İttihad ve Terakki'nin fikirlerinin köklü olarak değişmesine sebep olmuştur. 1914–1918 seneleri arası İttihad ve Terakki Partisi, Balkan Savaşları'ndan çıkardığı dersler sonucu 1908–1914 seneleri arasındaki siyasetine oranla çok daha baskıcı ve Türkçü bir politika izlemiştir. Türkçülük ideolojisi mensupları bu noktadan itibaren çalışmalarını daha rahat sürdürebilme imkânı bulmuşlardır.

Arnavutlar'ın İsyanı ve 1916' da gerçekleşen Serif Hüseyin Hadisesi'nden sonra İslâmcilik düşüncesinin de artık fiilen geçerliliğini yitirdiği ortaya çıkmıştır. Bu asamadan sonra Türkçülük düşüncesinden ve ulus devleti oluşturmaktan başka çare olmadığı anlaşılmaya başlanmıştır.

Türkçülük fikir hareketi yükselen değer olarak taçlanmaya başlamıştır. Türkçü yayınların sayısı artmaya başlamış her konuda millî olunmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Türkler kendi değerleriyle yeniden bir devlet kurmanın gerekliliğine inanmış Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde yıkılmış koca çınarın mirasının üzerine yeniden filizlenen Türkiye Cumhuriyetini kurmuşlardır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sömürgeci Batı'ya karşı Türk'ün emperyalizm karşiti durusunun bir simgesi olmuştur.

II. Mesrutiyet Dönemi Edebiyatı da bastan sona emperyalist Batı'nın mazlum Doğu memleketlerine ve Osmanlı Devleti'ne karşı yaptığı zulümlerin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira bütün edebî türlerde ele alınan temaların Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşlarının çevresinde döndüğüne şahit olmaktayız.

II. Mesrutiyet Dönemindeki tüm fikir hareketlerinin temelde zor durumda bulunan Osmanlı Devleti'nin nasıl kurtarılabilceği düşüncesinden doğduğunu görmekteyiz. Aslında bu fikir hareketleri aynı zamanda devletin kurtuluşu için birer çözüm önerisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Her fikir i kendi düşünce dünyasından içinde bulunulan kötü duruma çare aramaya çalışmıştır.

İçinde bulunulan devir ve gelişmeler bu savaşlar asrının aslında milliyetler asrı ve ulus devlet asrı olduğunu göstermiştir. Türkler, Osmanlı Devleti'nin kurucu unsuru olduğu için milliyetçilik cereyanına sonuna kadar temkinli yaklaşmışlar ve içlerinde yaşayan tüm unsurlar bağımsızlıklarını ilan kten sonra millî ruhlarını arayarak milliyetçiliği yükselen değerleri olarak düşü baslamışlardır.

Türkler özellikle 1911 sonrasında itibaren her alanda milli olmaya yönelmişlerdir. Millîliğe giden yolun dilden geçtiğini anlayan Ömer Seyfettin, Ali Canip, Mehmet Emin, Ziya Gökalp gibi gençler “Yeni Lisan” ve Genç Kalemler etrafında büyük hizmetler vermişlerdir.

Türk Yurdu değisi de Türk'ün tarihinin ve dilinin araştırılması ve düşünce düşünce dünyasının geliştirilmesi noktasında çok büyük hizmetler yapmıştır.

Millî Edebiyata yönelmeyle birlikte Türk aydınlanması erçekleşmeye başlamıştır. Türk'ün olan her şey daha değerli olmaya ir. Türk insanı kimliğini bulmaya başlayarak özgüven kazanmıştır. Kızılalmaya giden itici güç

ortaya çıkmıştır. Türkler uzun tecrübelerden geçerek her şeyiyle millî olan bir ulus devlet kurmuşlardır. Buna, Atatürk dönemi uygulamalarının her yönüyle millî olması son derece iyi bir örnektir.

Osmanlılık fikir hareketi ekseninde Süleyman Nazif; İslâmcilik düşüncesi için Mehmet Akif; Batıcılık açısından Tefik Fikret ve Abdullah Cevdet'in fikirleri bu fikir hareketlerinin en tipik yönlerini yansıtmaktadır.

Türkçülük fikir hareketi, Mehmet Emin'in 1897'de yazdığı "Cenge Giderken" şiiriyle isigini göstermiş, Ömer Seyfettin, İya Gökalt, Aka Gündüz gibi yazarların elinde yogurularak tamamen millî bir kimlik ir.

Ömer Seyfettin büyük idealleri, mücadeleleri ve Türk milletine kendini adanmış hikâyeci, Türklük timsali ve emperyalizm karsit öncü kimliğiyle karsımıza çıkmaktadır.

Ziya Gökalt, bir fikir adamı, sair, sosyolog, Türkçülüğün programcisi ve Türk'ün kizilelmesini arayan büyük bir idealist olarak karsımıza çıkmaktadır.

Mehmet Emin Yurdakul ve Aka Gündüz Türk'ün savaşlarla dolu acılarının yanık sesi olmuşlardır.

Ali Canip ise makaleleriyle ve fikirleriyle Genç Kalemler'in bir araya getirilmesinde teskilatçı kişiliğiyle dikkatleri çekmektedir.

Dönemin özelliklerini edebî açıdan en iyi veren eser olarak Mehmet Akif'in **Safahat**'ini görmekteyiz. İslâmcı, Türkçü, ilerlemek ve modernleşmek anlamında Batıcı zihniyete sahip olan Mehmet Akif, **Safahat**'inde tüm fikir hareketlerine yönelik atıflarda bulunmuştur. Dönemin hemen hemen tüm sosyal meselelerinin de konu edildiği bir eser olarak günümüze de isik tutmaktadır.

Dönemin fikrî anlamda olgunlugunu tamamlamis aydinlari arasinda hangi fikir hareketinin mensubu olursa olsun derin ayriliklar oldugunu söylemek güçtür. Genel anlamda hepsi zor durumda olan Osmanli Devleti'nin kurtarilmasi için neler yapılmasi gerektiği noktasinda çaba sarf etmişlerdir. Sadece devletin kurtulusu için tutulacak yol noktasinda ayriliga düsmüşlerdir.

II. Mesrutiyet Dönemi Edebiyatı Tanzimat öncesinin Acem ve Arap taklitçiligine; Tanzimat sonrasinin Batı taklitçiligine karsi bir kendini arayis dönemidir. Kendi millî degerleriyle kendi ruhundan dogan Türk'ün dogum sancilarinin yansimasidir.

ÖZET

Bu alısmada “II. Mesrutiyet Dönemi Fikir Hareketleri ve Türk Edebiyatına Yansımaları” konusu islenmiştir.

Çalışma, Giriş, I. Bölüm, II. Bölüm, Sonuç bölümleri olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında II. Mesrutiyet Döneminin şekillendiğı dönem olan Balkan Savaşlarına kadar olan dönemin genel tarihî, siyasi, askerî ve toplumsal zemini hakkında bilgi verilmiştir. Bu bilgiler edebi eserin dönemin sarlarının da gözetilerek değerlendirilmesi ve anlamlandırılması açısından çok önemlidir. Zira bu dönemde tamamen sosyal temaların islenmiştir.

Birinci bölümde II. Mesrutiyet Dönemindeki Osmanlıcilik, İslâmcilik, Batıcılık, Türkçülük fikir hareketlerinin tarihi seyri ve gelişimi hakkında bilgi verilmiştir.

II. Bölüm, “II. Mesrutiyet Dönemi Fikir Hareketlerinin Türk Edebiyatına Yansımaları” adını taşımaktadır. Çalışmamızın odak noktasını oluşturmaktadır.

Osmanlıcilik, ilk sırada ele alınan, edebiyatımıza yansımalarına değinilen bir fikir hareketidir. Osmanlıcilik düşüncesi içerisinde Süleyman Nazif vurgulanmıştır. Osmanlıcilik düşüncesine bağlı kalanlar ile diğer fikir hareketlerini savunanlar arasındaki fikir çatışmalarına değinilmiştir. Osmanlıcilik düşüncesinin II. Mesrutiyet döneminde alçalan bir değer olarak görüldüğü ve çok silik bir fikir hareketi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İslâmcilik, edebiyatımıza yansimalarını ele aldığımız ikinci fikir hareketidir. Bu bölümde önce dönemin İslâmcisi olarak nitelendirilebilecek dergileri hakkında bilgi verilmiştir. Bu dergilerden önemle incelediğimiz Sirat-i Müstakim (Sebilü'r-resad) ve Volkan'dır. İslâmcilik fikir hareketi çerçevesinde İstiklâl Marsi sairimiz Mehmet Akif Ersoy ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Mehmet Akif Ersoy'un fikirlerinin tahlilinde şiirlerinin toplanmış olduğu "Safahat" adlı eseri esas alınmıştır. Bu eser temalandırılarak anlamsal tahlil metodu uygulanmıştır. Mehmed Akif Ersoy çevresinde Mehmed Semsettin Günaltay, Babanzade Ahmet Naim gibi şahsiyet ve eserleri de ele alınmıştır. İslâmcilik fikir hareketlerinin diğer fikir hareketleriyle ilişkileri hakkında bilgi verilmiştir. Sonuç olarak İslâmcilik fikir hareketinin Türkçülükten sonra en baskın fikir hareketi olduğu kanı varılmıştır.

Baticilik, üçüncü sırada edebiyatımıza yansımaları açısından ele alınmıştır. Baticilik fikir hareketinin önemli yayın organı İcihad hakkında bilgi verilmiştir. Baticilik konusunda Tefik Fikret ve Abdullah Cevdet merkez şahsiyet olarak seçilmiştir. Bu iki şahsiyetin çevresinde diğer şahsiyetlere de değinilmiştir. Baticilik düşüncesinin cumhuriyet felsefesine etkileri üzerinde ur. Çok fazla ilgi görmese de Baticilik fikri bünyesinde Sosyalizm, Adem-i Merkeziyet ve Tesebbüs-i Sahsi hakkında da bilgi verilmiş Prens Sabahattin'in görüşlerinden bahsedilmiştir. Baticilik düşüncesinin özellikle İslâmcilik düşüncesiyle çatışan yönleri her iki fikir hareketi bağlamında da ele alınmıştır. Sonuç olarak ilerleme ve yenilikleri takip etme anlamında tüm fikir hareketlerinin temsilcilerinin aynı düşüncede olduğu fakat Batı'nın hars (manevi kültür)'inden yararlanma anlamında ayrılıkların ortaya çıktığı görülmüştür. Batının Ziya Gökalp'in deyişiyle sadece medeniyetinin (maddi kültür) yararlı olabileceği kanısına varılmıştır.

Türkçülük fikir hareketi dördüncü sırada ele alınmış olup II. Mesrutiyet Dönemine damgasını vuran fikir hareketidir. Özellikle Mesrutiyetin ilanı sonrasında Osmanlı Devleti içindeki Müslüman unsurların bile isyan etmesiyle birlikte Türkçülük tek kurtuluş yolu olarak görülmeye r. Balkan Savaşları sonunda ise İttihad ve Terakki Partisinin de resmi ideoloji olarak Türkçülüğü benimsemesi sonucu Türkçülük hızla yükselen bir değer konumuna geçmiştir.

Bu bölümde öncelikle Türkçülüğün doğusu, gelişimi ve gereği üzerinde durulmuş daha sonra diğer fikir hareketleriyle münasebetlerine değinilmiştir. Türkçülük fikir hareketinin siyasi, ilmî ve edebî öncüleri hakkında bilgi verilmiştir. Hakkında bilgi verilen şahsiyetler şunlardır: Yusuf Akçura, İsmail Gaspirinski, Ahmet Agaoglu, Mehmet Emin Resulzade, Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul, Ali Canip Yöntem ve Ömer Seyfettin. Daha sonra Türkçülük hareketinin öncüsü ve destekleyicisi olan dernek ve dergilere yer verilmiştir.

Türkçülük fikrinin Türkiye'deki en önemli ideologu olan Ziya Gökalp ve Fikirleri “Bir Fikir, İdeal Adami ve Edebî Şahsiyet Olarak Ziya Gökalp” adlı bölüm altında incelenmiştir. Bu bölümde Ziya Gökalp'in 1918 senesinde yazdığı Türklesmek, İslâmlaşmak, Muasirlaşmak adlı eseri esas alınmıştır. İlerleyen bölümlerde Ziya Gökalp'in şiirleri de müstakil olarak lenmiştir.

Ömer Seyfettin, “Kısa Ömür ve Büyük İdealler” başlığı altında müstakil olarak işlenen şahsiyetlerdendir. Ömer Seyfettin'in şiirleri ve şiirleri de ayrı başlıklar altında diğer bölümlerde işlenmiştir.

Roman ve hikâye türünde Türkçülük fikrinin yansimaları adı altında Müfide Ferid Tek'in Aydemir'i; Halide Edip Adivar'ın Yeni Turan'i; Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun Gönül Hanım romani ve Çağlayanlar adlı hikâye kitabının incelenmesinin yanı sıra Ömer Seyfettin'in konumuzla ilgili hikâyeleri de tahlil edilmiştir.

Türkçülük Fikrinin siirlere yansması konusunda da Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul, Ali Canip Yöntem ve Aka Gündüz(Enis Avni)'ün konumuzla ilgili siirleri incelenmiştir.

Sonuç bölümünde ise fikir hareketlerinin edebiyatımıza yansmasından edinilen izlenimler dile getirilmiştir. Edebi eserlerden ve diğer yararlanılan kaynaklardan çıkarılan sonuçlar çerçevesinde dönemin genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

ABSTRACT

This study deals with the subject of “Idea Movements in the Second Constitutional Monarchy Era and their Influence on Turkish Literature.”

This study encompasses Introduction, Chapter I, Chapter II, Conclusion.

Introduction gives information about general history, ical, military and social background of the period that took place until lkan Wars, which constitute the time period of the formulation of II Constitutional Monarchy Era. This information is important because a literary work should be evaluated and given importance to against the background of the conditions of the time when it was written. The works of this time mainly bring forward social themes.

Chapter I gives information about historical process and development of the Ottoman, Islam, West, Turkism idea movements in the second Constitutional Monarchy Era.

Chapter II bears the title ““Idea Movements in the second Constitutional Monarchy era and their Influence on Turkish Literature.” It is the point of this study. Firstly, this chapter analyses the influence of one of the contemporary idea movements, Ottomanism, on our literature. In the Ottomanism Süleyman Nazif is focused. A great attention is also given to the ideological conflicts between those who are connected to Ottomanism and those who support other idea movements. It is concluded that Ottomanism can be regarded as a descending concept during II Constitutional Monarchy Era.

Islamism is the second movement that this study scrutinises in terms of its influence on our literature. Firstly, this chapter gives information about the contemporary periodicals that can be called Islamic. They are *Sırat-ı Müstakim* (*Sabilü'r-resad*), *Beyanü'l-Hak* and *Volkan*. The author of the National Hymn, the poet Mehmet Akif Ersoy is analysed in details in the Islamism frame. During the analysis of Mehmet Akif Ersoy's ideas, his work "Safahat", in which his poems are collected, was taken as a basis. This work was scrutinised in a thematic and semantic approach. The works of such writers as Mehmet Semsettin Günaltay and Babanzade Ahmet Naim are also analysed as the ones who were close to Mehmet Akif Ersoy. There is also information related to the relationship between the Islam idea movement and the other movements. It is concluded that Islamism is the second most powerful idea movement after Turkism.

Westernism takes place as the third movement that affected our literature. This chapter gives information about important periodical pertaining to Westernism, *İctihad*. Tevfik Fikret and Abdullah Cevdet are selected as the main identities in terms of West idea. The other people around these two writers are also analysed. There is also an analysis of the influence of West ideas on the philosophy of the republic. Despite the fact that they did not get much support, such movement as Socialism, decentralization and Initiative are described as the components of the West ideas. Prince Sabahattin's ideas are foregrounded. The West idea movement did not overlap with Islam idea movement and the conflict between the two is analysed in terms of both sides. As a conclusion, it is seen that the representatives of

all idea movements have the same opinion related to development and the following of the innovations. However, it is observed that they in terms of the use of the benefits of the West culture (spiritual culture). As Z Gökarp states, it is concluded that the West can be beneficial in terms of civilisation (materialistic culture).

Turkism idea movement is analysed as the fourth movement and it is the most important movement in II Constitutional Monarchy period. After the announcement of the II Constitutional Monarchy, even the Muslim elements of the Ottoman Government started protesting. Because of this Turkism became the only solution. At the end of Balkan Wars Ittihad and Terakki Party affirms Turkism as their official ideology. As a result of this, Turkism became an ascending concept.

This chapter firstly analyses the origin, development and importance of Turkism and then gives information about its relations with other movements. There is also information about the political, scientific and literary pioneers of Turkism. They are Yusuf Akçura, Ismail Gaspirinski, Ahmet Agaoglu, Mehmet Emin Resulzade, Ziya Gökarp, Mehmet Emin Yurdakul, Ali Canip Yöntem and Ömer Seyfettin. Then, there is information about the associations and that were the pioneers and supporters of Turkism.

Ziya Gökarp, the most essential Turkism leader in Turkey, and his ideas are scrutinised under the heading “Ziya Gökarp as One Idea, a Man of the Idea and Literary Identity.” This chapter takes as its basis Ziya Gökarp’s work named “Becoming Turkish, Islamic, Developed (Türklesmek, Islâmlasmak, Muasirlasmak) written in 1918. In the succeeding chapters Ziya Gökarp’s poems are analysed separately.

Ömer Seyfettin is one of the identities who are scrutinised separately under the heading of “A Story Teller of a Short Life and Big Ideas.” Ömer Seyfettin’s stories and poems are also analysed in other chapters under separate headings.

The influence of Turkism on novels and stories is analysed in *Aydemir* by Müfide Ferid Tek, *Yeni Turan* by Halide Edip Adivar, *Gönül Hanım* and the story book *Çağlayanlar* by Ahmet Hikmet Müftüoğlu. There is also an analysis of Ömer Seyfettin’s stories related to this topic.

Ziya Gökalp, Mehmed Emin Yurdakul, Ali Canip Yöntem and Aka Gündüz’s (Enis Avni) poems are analysed in terms of the influence of Turkism on the poetry.

The conclusion part includes the impressions related to the influence of the idea movements on our literature. There is also a general evaluation of the period brought forward by the literary works and the conclusion of the other resources.

This study is prepared around the concepts of Ottomanism, Turkism, Islamism, Westernism, freedom, equality, brotherhood, justice, legitimacy, constitutional monarchy, law, imperialism, East-West conflict, culture, Enlightenment, liberation solutions, decentralization, stress on individuality.

KAYNAKLAR

1. Arastirmaya Temel Olan Eserler

Abdullah Cevdet, İqtihadin İqtihadi, Hazirlayan: Mustafa Gündüz, Lotus yayinlari., Ankara 2008.

Adivar, Halide Edip, Yeni Turan, Atlas Kitabevi, Besinci Baski, Istanbul(Tarihsiz).

Aka Gündüz(Enis Avni), Bozgun, Kanaat Matbaasi, Dersaâdet 1334.

Aka Gündüz(Enis Avni), Türk Kalbi, I. Baski, Matba-i Hukukiyye, Dersaadet 1327.

Ali Canip(Yöntem)'in Sirleri-I, Hazirlayan: Hakan Sazyek, Ankara Üniversitesi DTCTF dergisi C. XXXV, S.: 1-1991'den ayri basim., Ankara Üniversitesi Basimevi, Ankara 1992.

Babanzâde Ahmet Naim, "İslâmda Kavmiyetçilik Yoktur", Bedir by Istanbul yayinlari., Pembe Kitaplar:10, Istanbul 1991.

Bozdog, Ismet, Abdülhamid'in Hatira Defteri, Kervan yayinlari, Istanbul 1975.

Bölükbası, Rıza Tevfik, Serâb-i Ömrüm ve Diğer Sirleri, Hazirlayan: Abdullah Uçman, Kitabevi yayinlari, Istanbul 2005.

Ersoy, Mehmet Âkif, Safahat, hazirlayan A. Vahap Akbas, Beyan yayinlari, Istanbul 2007.

Genç Kalemler dergisi, Hazirlayan: Prof. Dr. Ismail Parlatir, Yrd. Doç. Dr. Nurullah Çetin, TDK yayinlari, Ankara 1999.

Günaltay, Mehmed Semseddin, Zulmetten Nura, Marifet yayinlari, Istanbul 1998.

Mehmet Akif Sesleniyor(25 Kasim 1920 tarihli Sebilü'r-resad'da yayınlanan
Kastamonu Nasrullah Camiindeki Hitabesi), Bogaziçi yayinlari, Istanbul 2007.

Mehmet Emin Yurdakul, Mehmet Emin Yurdakul'un Eserleri-1 Sirlar, Hazirlayan:
Fevziye Abdullah Tansel, TTK yayinlari, Ankara 1989.

Müftüoglu, Ahmet Hikmet, Çağlayanlar, MEB yayinlari, Istanbul 1971.

Müftüoglu, Ahmet Hikmet, Gönül Hanim, MEB yayinlari, Istanbul 1971.

Ömer Seyfettin, Bütün Eserleri, Makaleler 1, Hazirlayan: Hülya Argunsah, Dergâh
yayinlari, Istanbul 2001.

Ömer Seyfettin, Bütün Eserleri, Makaleler 2, Tercümeler, Hazirlayan: Hülya
Argunsah, dergâh yayinlari, Istanbul 2001.

Ömer Seyfettin, Bütün Eserleri-Hikâyeler(4 C.), Hazirlayan: Hülya Argunsah,
dergâh yayinlari, Istanbul 2007.

Ömer Seyfettin, Bütün Eserleri, Sirlar-Mensur Sirlar-Fikralar, Hatiralar,
Mektuplar, Hazirlayan: Hülya Argunsah, dergâh yayinlari, Istanbul 2000.

Süleyman Sirri, Gayz(Bir perdelik milli piyes), Istanbul 1828 / 1912

Tanriöver, Hamdullah Suphi, Bütün Sirlari, hazirlayan: Halim Serarslan, Tablet
yayinlari, Konya 2007.

Tansel, F. Abdullah, Mehmed Emin Yurdakul'un Eserleri-1 S irler, TTK yayinlari, Ankara 1989.

Tansel, F. Abdullah, Ziya Gökalp Külliyyati- 1(S irler ve Halk Masallari), TTK yayinlari, Ankara 1989.

Tek, Müfide Ferid, Aydemir, Kaknüs yayinlari, Istanbul 2002.

Tevfik Fikret, Bütün S irleri, (Hazirlayan: Prof. Dr. Ismail Parlatir, Doç. Dr. Nurullah  etin), TDK yayinlari, Ankara 2001.

Yusuf Akçura,    Tarz-i Siyaset, Hazirlayan: Mehmet Ali Erdem, Lotus yayinlari, Ankara 2007.

Ziya Gökalp, Bütün Eserleri I[Rusyadaki Türkler Ne Yapmali; Türklesmek, Islâmlasmak, Muâsirlasmak; Türk T resi, Dogru Yol, Hakimiyet-i Milliye ve Umdelerin Tasnîf ve Tefsîri, Türkçülüğün Es slari, Türk Medeniyeti Tarihi, Kürt Asiretleri Hakkinda Sosyolojik Tetkikleri, Malta Konferanslari.], (hazirlayan: M. Sabri Koz), YKY yayinlari, Istanbul 2007.

2. Yararlanılan Eserler

Edebiyat Tarihleri

Akyüz, Kenan, Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, Inkılâp yayınlari, İstanbul 1995.

Banarlı, Nihat Sami, Türk Edebiyatı Tarihi, MEB yayınlari, İstanbul 1971.

Çetisli, İsmail-Çetin, Nurullah vd., II. Mesrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı, Akçag yayınlari, Ankara 2007.

Duymaz, Recep, Türk Edebiyatı Tarihinde Millî Edebiyat Dönemi(1911-1923), 3F yayınlari, İstanbul 2008

Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, dergâh yayınlari, İstanbul 2003.

Enginün, İnci, Yeni Türk Edebiyatı-Tanzimat'tan Cumhuriyet'e(1839-1923), Dergâh yayınlari, İstanbul 2006.

Korkmaz, Ramazan, Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker yayınlari, Ankara 2005.

Tucer, Hüseyin, Mesrutiyet Devri Türk Edebiyatı, Akademi Kitabevi, İzmir 1994.

Yalçın, Alemdar, II. Mesrutiyette Tiyatro Edebiyatı Tarihi, Akçag yayınlari, Ankara 2002.

Sözlükler

Devellioglu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi yayınlari, Ankara 1996.

İsık, İhsan, Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi, Elvan yayınlari, Ankara 2004.

Özön, Mustafa Nihat, Osmanlıca Türkçe Sözlük, Inkılâp yayınlari, İstanbul 1995.

Parlatir İsmail, Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Yargı yayınlari, Ankara 2006.

Türkçe Sözlük, TDK yayınlari, Ankara 2005.

Biyografik Çalışmalar

Alangu, Tahir, Ömer Seyfettin, Ülkücü bir yazarın Romani, May matbaası, İstanbul 1968.

Ali Canip(Yöntem), Ömer Seyfettin(1884-1920), Hayati, Karakter, Edebiyatı, İdeali ve Eserlerinden Nümûneler, Remzi Kitabevi, İstanbul 1947

Devlet, Nadir, İsmail Bey(Gaspıralı), Türk Büyükleri Dizisi:99, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

Dogan, Abide, Aka Gündüz, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.

Düzdağ, M. Ertuğrul, Mehmet Akif Ersoy, İstanbul 2004.

Erisirgil, M. Emin, İslâmcı Bir Sairin Romani, İs Bankası Yayınları, Ankara 1986.

Erisirgil, Mehmet Emin, Bir Fikir Adamının Romani, Nobel yayınlari, Ankara 2007.

Kaplan, Mehmet, Tefik Fikret, Devir-Sahsiyet-Eser, dergâh yayınlari, İstanbul 1995.

Mert, Necati, Ömer Seyfettin, İslâmcı, Milliyetçi, Modernist Bir Yazar, Kaknüs yayınlari, Adapazarı 2004.

Ani Kitaplari

Riza Tevfik, Biraz da Ben Konusayim, Hazirlayan: Abdullah Uçman, Iletisim yayinlari, Istanbul 2008.

Soy, H. Bayram, Ibrahim Temonun Ittihat ve Terakki Anilari, Arba yayinlari, Istanbul 2000.

Diger Kitaplar

Ahmad, Feroz, Ittihad ve Terakki (1908-1914), Kaynak yayinlari, Istanbul 1984.

Ahmet Mithat Efendi, Üss-i Inkilâp, Hazirlayan: Tahir Galip Seratli, Selis kitaplar, C.I-II, Istanbul 2004.

Ahmet Riza Bey, Batinin Politik Ahlâksizligi, Bogaziçi yayinlari, Istanbul 2004.

Akçura, Yusuf, Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelisimi, Ilgı Kùltür Sanat yayinlari, Istanbul 2007.

Aksin Sina, Jön Türkler ve Ittihat ve Terakki, Imge kitabevi, 5. Baski, Ankara 2009, s. 17-18.

Akyüz, Kenan, Bati Tesirindeki Türk Sîri Antolojisi, Inkilâp yayinlari, Istanbul 1995.

Ali Kemal, Peyâm-i Edebî'deki Dil ve Edebiyat Yazilari, Hazirlayan: Hülya Pala, Kitabevi yayinlari, Istanbul 1997.

And, Metin, Baslangicindan 1983'e Türk Tiyatro Tarihi, Iletisim yayinlari, Istanbul 2004.

Ates, Toktamis, Türk Devrim Tarihi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayinlari, İstanbul 2000.

Berkes, Niyazi, Baticilik, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler, Yön yayinlari, İstanbul 1965.

Berkes, Niyazi, Türkiye'de Çağdaslaşma, YKY, İstanbul 2003.

Ceyhan, Nesime, II. Mesrutiyet Dönemi Türk Hikâyesi(1908-1918), Selis Kitaplar yayinlari, İstanbul 2009.

Çetin, Mehmet, İstiklâl Marsi ve Mehmet Akif Ersoy, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayinlari, Ankara 2003.

Çetinkaya, Bayram Ali, Türkiye'nin Modernleşmesi Sürecinde Semseddin Günaltay, Arastirma yayinlari, Ankara 2003.

Çikla, Selçuk, Kültür Degismeleri ve Servet-i Fünûn Romani, Akçag yayinlari, Ankara 2004.

Dizdaroglu, Hikmet, Müftüoglu Ahmet Hikmet, TDK Tanitma yayinlari, Ankara 1964.

Dogan, Abide, Aka Gündüz, Kültür Bakanlığı Yayinlari, Ankara 1989.

Dogumunun Yüzüncü Yilinda Ömer Seyfettin, AKM yayinlari, Ankara 1992.

Dogumunun Yüzüncü Yilinda Ömer Seyfettin, AKM yayinlari, TTK Basimevi, Ankara 1992.

Dogumunun Yüzüncü Yilinda Ömer Seyfettin, TTK basimevi., Ankara 1992.

Durant, Will, İslâm Medeniyeti, Tercüman 1001 Eser nu. : 29 , İstanbul (Tarihsiz).

Duymaz, Recep, *Üç Tarzi Siyasat ve Düşünce Akımları*, TDAV yayınları, İstanbul, 2004.

Edip, Esref, *İstiklâl Mahkemelerinde-Sebilürresad'ın Romani*, Hazırlayan: Fahrettin Gün, Beyan yayınları, İstanbul 2005.

Enginün, İnci "Ömer Seyfeddin'in Hikâyeleri", *Dogumunun Yüzüncü Yılında Ömer Seyfeddin*, TTK Yayınları, Ankara 1992.

Enginün, İnci, Halide Edip Adivar'ın Eserlerinde Dogu ve Batı Meselesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları, İstanbul 1978.

Ercilasun, Bilge, *II. Mesrutiyet Devrinde Tenkit-1 Türkçü Tenkit*, TKAЕ yayınları, Ankara 1995.

Ercilasun, Bilge, *Servet-i Fünûn'da Edebî Tenkit*, MEB yayınları, Ankara 1998.

Eroglu, Hamza, *Türk İnkilâp Tarihi*, MEB yayınları, İstanbul 1982.

Georgeon, François, *Osmanlı-Türk Modernleşmesi*[çev. Ali Berktaş (1900-1930)], YKY, İstanbul 2009.

Gündüz, Osman, *Mesrutiyet Romanında Yapı ve Tema I-II*, MEB yayınları, İstanbul 1997.

Güngör, Erol, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken yayınları, İstanbul 1997.

Güvenç, Bozkurt, *Türk Kimliği*(Kültür Tarihinin Kaynakları), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.

Hanioglu, Sükrü, Osmanli'dan Cumhuriyete Zihniyet, Siyaset ve Tarih, Baglam yayinlari, Istanbul 2006. s. 57.

Hayta, Necdet; Ünal, Ugur, Osmanli Devletinde Yenilesme Hareketleri(XVII. Yüzyil Baslarindan Yikilisa Kadar), Gazi kitabevi yayinlari, Ankara 2003.

Hülagü, Metin, Pan-Islâmizm(Osmanlinin Son Umudu), Yitik Hazine yayinlari, Istanbul 2006.

Ileri, Celal Nuri, Türk Inkilâbi, Kaknüs yayinlari, Istanbul 2000.

Kadri, Hüseyin Kâzim, Mesrutiyetten Cumhuriyete Hatiralarim, Hazirlayan: Ismail Kara, dergâh yayinlari, Istanbul 2000.

Kafesoglu, Ibrahim, Türk Millî Kültürü, Ötüken yayinlari, Istanbul 2005.

Kaplan, Mehmet, Siir Tahlilleri 1-Tanzimat'tan Cumhuriyet'e, dergâh yayinlari, Istanbul 2000.

Kaplan, Mehmet, Türk Milletinin Kültürel Degerleri, MEB yayinlari, Ankara 2001.

Kara, Ismail, Islâmcilarin Siyasi Görüsleri 1-Hilafet ve Mesrutiyet, dergâh yayinlari, Istanbul 2001.

Kara, Ismail, Islâmcilarin Siyasi Görüsleri [I Hilafet ve Mesrutiyet], Dergâh yayinlari, Istanbul 2001.

Karakas, Mehmet, Türk Ulusçulugunun Insasi, Vadi yayinlari, Ankara, 2000, s.257.

Kaynar, Resat, Mustafa Resit Pasa ve Tanzimat, TTK. Basimevi, Ankara 1991.

Kiliç, Selami, II. Mesrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türk Devrimi ve Fikir Temelleri, Kaynak yayinlari, Istanbul 2005.

Kösoglu, Nevzat, Türk Dünyası ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler,
Ötüken yayınları, İstanbul 1997.

Kurnaz, Sefika, II. Mesrutiyet Döneminde Türk Kadını, MEB yayınları, İstanbul
1996.

“Mehmet Akif Ersoy”, Bilim ve Aklın Aydınliğinde Eğitim dergisi-Özel Sayı, Yıl 7,
S. 73, Ankara 2006.

Mardin, Serif, Jön Türklerin Siyasi Fikirleri(1895-1908), İletisim yayınları, İstanbul
2008.

Mardin, Serif, Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu, İletisim yayınları, İstanbul 2008.

Mardin, Serif, Türk Modernleşmesi, İletisim yayınları, İstanbul 2008.

Mertoglu, M. Suat, Sırat-i Müstakim Mecmuası-Açıklamalı Fihrist ve Dizin, Klasik
yayınları, İstanbul 2008.

Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası-
Tanzimat ve Mesrutiyet’in Birikimi, İletisim yayınları, İstanbul 2001.

Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, İslâmcılık, İletisim yayınları, İstanbul 2004.

Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik, İletisim yayınları, İstanbul 2003.

Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık, İletisim yayınları,
İstanbul 2002.

Muhammetdin, Rafael, Türkçülüğün Dogusu ve Gelisimi, TDAV yayinlari, Ankara 1998.

Okay, Orhan, Batililasma Devri Türk Edebiyati, Dergah yayinlari, Istanbul 2005.

Osmanli İmparatorlugu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik(1876-1923),
Derleyen: Mete Tuncay, Eric Jan Zürcher, İletisim yayi lari, Istanbul 2008.

Pala, Hülya, Ali Kemal-Makaleler- Peyami Edebî'deki Dil ve Edebiyat Yazilari, Istanbul 1997.

Parlatir, Ismail, Edebiyatimizin Zirvesindekiler-Tevfik Fikret, Akçag yayinlari, Ankara 2004.

Prens Sabahattin, Türkiye Nasil Kurtarilabilir? ve İzâh'lar(çeviriyazi: Fahri Unan), Ayraç yayinlari, Ankara 1999.

Ramsour, Ernest Edmondson Çeviren: Hacasan Yüncü, Genç Türkler ve İttihat ve Terakki, Kayihan yayinlari, Istanbul 2001.

Rona, Bengisu; Toprak, Zafer, Bir Muhalif Kimlik Tefik Fikret, Is Bankasi yayinlari, Istanbul 2007.

Rusen Esref(Ünaydin), Diyorlar ki, Hazirlayan: Semseddin Kutlu, Kültür Bakanligi Yayinlari, Ankara 2000.

Safa, Peyami, Nasyonalizm, Sosyalizm, Mistisizm, Toker yayinlari, Istanbul 1968.

Safa, Peyami, Türk İnkilâbina Bakislar, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Arastirma Merkezi yayinlari, Ankara 1996.

Said Halim Pasa, Bütün Eserleri [Taklitçiliğimiz, Mesrutiyet, Bagnazlık, Toplumsal Bunalımımız, Düşünsel Bunalımımız, İslâm Dünyasının Çöküşü Üzerine Bir Deneme, İslâm Toplumunda Siyasal Kurumlar], Anka yayinlari, İstanbul 2003.

Sisman, Adnan, Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri(1839-1876), TTK yayinlari, Ankara 2004.

Taneri, Aydın, Türk Kavramının Gelişmesi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Enstitüsü yayinlari, Ankara 1983.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, Edebiyat Üzerine Makaleler, dergâh yayinlari, İstanbul 1998.

Tunaya, Tarık Zafer, Hürriyet'in İlani, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayinlari, İstanbul 2004.

Tunaya, Tarık Zafer, İslâmcılık Akımı, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayinlari, İstanbul 2007.

Tunaya, Tarık Zafer, Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılilasma Hareketleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayinlari, İstanbul 2004.

Tuncer, Hüseyin, Türk Yurdu Üzerine Bir İnceleme, Kültür Bakanlığı Yayinlari, Ankara 1990.

Türk Yurdu(hazırlayan: Arslan Tekin), 17 C., Tutibay yayinlari, Ankara 1998.

Uçar, Fuad, “Üç Tarz-i Siyasat, Türkçülüğün Manifestosu(Osmanlıcilik, İslâmcılık, Türkçülük”, Fark yayinlari, Ankara 2008.

Unat, Faik Resit, İkinci Mesrutîyetin İlânı ve Otuzbir Mart Hâdisesi, TTK yayınları, Ankara 1991.

Ülken, Hilmi Ziya, Türkiye’de Çağdas Düşünce Tarihi, Ülken yayınları, İstanbul 1998.

Ünaydin, Rusen Esref, Diyorlar ki Hazırlayan: Semseddin Kutlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

Yazıcı Nevin, Osmanlılık Fikri ve Genç Osmanlılar Cemiyeti, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.

Yazır, Elmalılı Hamdi, Kur’ân-i Kerîm ve Yüce Meâli, Huzur yayinevi, İstanbul 1996.

Yetis, Kâzım, Mehmet Akif’in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler, Ankara 1992.

Yöntem, Ali Canip, Milli Edebiyat Meselesi, Kanaat Matbaası, İstanbul 1918.

Yüzüncü Yılında II. Mesrutîyet, Hazırlayan: Asim Öz, Pinar yayınları, İstanbul 2008.

Yüzüncü Yılında II. Mesrutîyet Hazırlayan: Halil Akkurt, Akif Pamuk, Yeni İnsan yayınları, İstanbul 2008.

Tezler

Ayazbayev, Arman, II. Mesrutîyet Dönemi Türk Edebiyatında Turancılık Teması, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002.

Duman, Harun, *Balkan Savasi Edebiyatımız*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Birol Emil), İstanbul 1991.

Enginün, İnci, *Halide Edib Adivar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İstanbul 1974.

Enginün, İnci, *Halide Edip Adivar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, İstanbul Üniversitesi yayınları, İstanbul 1978

Filizok, Rıza, *Ali Canip'in Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Tez, İzmir 1993.

Güneylioğlu, Nemciye, *Ali Canip Yöntem'in Makaleleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1988.

Gürbüz, Hüseyin, *Milli Edebiyat Dönemi Hikâyelerinde Sosyal Meseleler*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1996.

Gürsoy, Ülkü, *II. Meşrutiyet Dönemi Dergileri Üzerine Bir Araştırma*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Tezi, Ankara 1991.

Halaçoğlu, Ahmet, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri 1912–1913*, Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, (Danışman: Prof.Dr. Bayram Kodaman), Ankara 1990.

Okay, Orhan, *Bati Medeniyeti Karsisinda Ahmet Mithat Efendi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayimlanmamis Doçentlik Tezi, Erzurum 1973

Tagizade, Nesrin, Celal Sâhir Erozan(1883-1935) Hayati-Dönemi-Eserleri, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayimlanmamis Doktora Tezi, Ankara 1988.

Tuncer, Hüseyin, *Türk Yurdu Üzerine Bir Inceleme*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayimlanmamis Doktora Tezi, Ankara 1988. s. 4-6.

Tural, Sadik Kemal, *Osmanli Imparatorlugunun Son Yillarinda(1908-1920) Edebiyatimizda Türkçülük Akimi*, Hacettepe Üniversitesi Yayimlanmamis Doktora Tezi, Ankara 1978.

Makaleler

“Küçük Muhtıra”, *Türk Yurdu*, C. 4, 1329, s. 307-809.

“Mahmud Esad Efendi’nin Simâl Türleri Arasindaki Seyâhatine Dâir”, *Türk Yurdu*, C. 5, 1339, s. 1037-1040.

Ahmed Naim, “İslâm’da Dava-yi Kavmiyet”, *Sebilü’r-resad*, XII/293, s. 114-128.

Ahmed Naim, “İslâm’da Dava-yi Kavmiyet”, *Sebilü’r-resad*, XII/293, s. 114-128.

Ahmed, Ferid (Tek), “Bir Mektup”, *Üç Tarz-i Siyasat*, Lotus yayinlari, Ankara 2008,

Ahmed, Agayef, “Osmanli Inkilâbinin Sarktaki Tesirâtı”, *Türk Yurdu*, C. 4 1329, s. 659-667.

Ahmed, Agayef, “Osmanli Inkilâbinin Sarktaki Tesirâtı”, *Türk Yurdu*, C. 4 1329, s. 659-667.

Akçuraoglu Yusuf, “Türk Âleminde”, *Türk Yurdu*, C. 2, 1328, s. 663-664.

Ali Kemal, “Cevabımız”, *Üç Tarz-i Siyaset*, Lotus yayinlari, 2008, s. 63-75.

Burcu, Ebru, “Ömer Seyfettin’den “Millî Benlige Dönüş” Çağrısı: Primo Türk Çocuğu”, *Bilig*, S. 30, Yaz 2004, s. 141-149.

Çapçioğlu, İhsan, “Bir Türk Düşünürü Olarak Ziya Gökalp: Hayati, Kisiligi ve Düşünce Yapisi Üzerine Bir Inceleme”, *AÜİFD* 47, S. 2, Ankara 2006, s. 89-98.

Dogan, Abide, “Aka Gündüz’ün Romanlarında Sosyal Meseleler”, *Türk Kültürü*, S. 26- 1 Subat 1988, s. 42-47.

Enginün, İnci, “Aydemir”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, dergâh yayinlari, Istanbul 1997, s. 239-240.

Ercilasun, Bilge, “Ahmet Hikmet Müftüoğlu’nun Orhun Abdileriyle İlgili Bir Romani: Gönül Hanım”, *V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, Istanbul 1985(23-28 Eylül).

Ercilasun, Bilge, *Mesrutiyet Tenkidinde Batidan Giren Terimler*, *Turkish Studies*, Volume 4/1-I, Winter 2009.

İçtihağ, “Ahmed Agayef Beyefendi’ye”, C.3, 11 Temmuz 1329, Nu: 71, s. 1549-1551.

Inalcık, Halil, “Yüzyıla Damgasını Vuran Düşünür: Ziya Gökalp, Dogu-Bati, S.13, Ankara 2000, s. 9-33.

Izzet Ulvi, “Türklük Duygusu, Osmanlilik Fikrine Mani ?” Türk Yurdu, C. 2, 1328, S. 491–493.

Kaplan, Ramazan, “Aydemir”, Milli Kültür, S. 70, Mart 1990, s. 32–34.

Koç, Murat, “Ömer Seyfettin’in Eserlerinde II. Mesrutiyet ve Ittihad ve Terakki”, Bilig, S. 47, Güz 2008, s. 121–146.

Koç, Murat, “Ömer Seyfettin’in Eserlerinde II. Mesrutiyet ve Ittihad ve Terakki”, Bilig, S. 47, Güz 2008, s. 121–146.

Köprülüzâde Mehmed Fuad, “ Türklük, Islâmlık, Osmanlilik”, Türk Yurdu., C. 4, s. 692-702.

Köprülüzâde Mehmed Fuad, “ Türklük, Islâmlık, Osmanlilik”, Türk Yurdu, C. 4, s. 692–702.

Köprülüzade, Mehmed Fuat, “Aydemir”, Büyük Mecmua, S. 2 – 13 Mart 1919, s. 27–28.

Özdemir, Fatih, “Kizilelma’yi Arayan Üç Yazar: Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Ragip Sevki Yesim”, Turkish Studies, Volume 3/5 Fall 2008, s. 503-515.

Özdemir, Fatih, “Kizilelma’yi arayan üç yazar: Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Ragip Sevki Yesim”, Turkish Studies, Volume 3/5 Fall 2008.

Parlatir, Ismail, “Genç Kalemler Hareketi İçinde Ömer Seyfettin”, *Dogumunun Yüzüncü Yilinda Ömer Seyfettin*, Atatürk Kültür Merkezi yayinlari, Ankara 1992.

Parlatir, Ismail, “İstanbul ve ‘Sis’ Siiri”, *Türkoloji Dergisi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü yayinlari, C. XII, S.1, Ankara 1997, s. 15-25.

Parlatir, Ismail, “Ömer Seyfettin”, *Türk Ansiklopedisi*, C. XVI, Fas. 205, s. 261-266.
s.75-92.

Samizade Süreyya, “Âlem-i Islâm’da Intibah, *Sırat-i Müstakim*, C.5, S. 126, 1326, s. 361 vd.

Sazyek, Hakan, “II. Mesrutiyet’in İlani ve Siirimizdeki Yankisi”, *Türkoloji Dergisi*, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Cografya Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü yayinlari, C. XI, S.1, Ankara 1993, s. 263-283.

Türk Yurdu, “Küçük Muhtıra”, *Türk Yurdu*, C. 4, 1329, s. 307–809.

Türk Yurdu, “Mahmud Esad Efendi’nin Simâl Türleri Arasindaki Seyâhatine Dâir”, *Türk Yurdu*, C. 5, 1339, s. 1037–1040.

Uçman, Abdullah, “II. Mesrutiyetten Sonraki Bazi Edebi ve Fikri Faaliyetler Üzerine”, *Milli Kültür*, S. 38, Subat 1983, s.39–42.

Ugurlu, Alev Sinar, “Ideolog Sair Ziya Gökalp’in Kaleminden Masallar”, *Turkish Studies*, Volume 4/1-I, Winter 2009.

Yusuf, Akçura, *Türk Âleminde*, *Türk Yurdu*, C. 2, 1328, s. 663-664.

2.9. Süreli Yayınlar

Dogu-Bati, “II. Mesrutiyet-100. Yıl”, C. I, Yıl 11, S. 45, Ankara 2008.

Dogu-Bati, “II. Mesrutiyet-100. Yıl”, C. II, Yıl 11, S. 46, Ankara 2009.

Dogu-Bati, “Medeniyetler Çatismasi”, Yıl 10, S. 41, Ankara 2007.

Türk Dili, “Türk Siiri Özel Sayısı IV-Çagdas Türk Siiri”, S. 481-482, TDK yayınları, Ankara 1992.

Türk Edebiyatı, “İkinci Mesrutiyet 100 Yasında(Özel Sayı)”, S. 417, Temmuz 2008.

Türk Yurdu, “Dosya: Ömer Seyfettin”, C. 29, S. 259, Mart 2009.

Volkan, Hazırlayan: M. Ertugrul Düzdag, İz yayıncılık, İstanbul 1992.